

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
DAUGAVPILS UNIVERSITY

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES ZINĀTŅU DAĻA
SCIENCE DEPARTMENT OF DAUGAVPILS UNIVERSITY

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES JAUNO ZINĀTNIEKU ASOCIĀCIJA
DAUGAVPILS UNIVERSITY ASSOCIATION OF YOUNG RESEARCHERS

**DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
56. STARPTAUTISKĀS ZINĀTNISKĀS
KONFERENCES RAKSTU KRĀJUMS**

**PROCEEDINGS OF THE 56th
INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
OF DAUGAVPILS UNIVERSITY**

C. DAĻA. HUMANITĀRĀS ZINĀTNES

PART C. HUMANITIES

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
AKADĒMISKAIS APGĀDS „SAULE”
2014

Apstiprināts Daugavpils Universitātes Zinātnes padomes sēdē 2014. gada 19. decembrī, protokols Nr. 13.

Zuģicka I. sast. *Daugavpils Universitātes 56. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. C. daļa "Humanitārās zinātnes" = Proceedings of the 56th International Scientific Conference of Daugavpils University. Part C "Humanities"*. Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 2014.

Daugavpils Universitātes 56. starptautiskās zinātniskās konferences Programmas komiteja / Programme Committee of Daugavpils University 56th International Scientific conference:

- Dr., prof. Arvīds Barševskis, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University (Rektors, Programmas komitejas priekšsēdētājs / Rector, Chairman of Programme Committee)
- Dr., asoc.prof. Inese Kokina, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University (Zinātņu prorektore, priekšsēdētāja vietniece / Vice Rector for Research, Vice Chairman)
- Dr., asoc.prof. Edmunds Tamanis, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University (Zinātņu daļas vadītājs, koordinators / Head of Department of Sciences, coordinator)
- Dr., prof. Ingrida Šauliene, Šauļu Universitāte (Lietuva) / Siauliai University (Lithuania)
- Dr., prof. Bronius Maskuliūns, Šauļu Universitāte (Lietuva) / Siauliai University (Lithuania)
- Dr., prof. Enne Koresaare, Tartu Universitāte (Igaunija) / University of Tartu (Estonia)
- Dr., prof. Irina Belobrovceva, Tallinas Universitāte, (Igaunija) / Tallinn University (Estonia)
- Dr., prof. Ulla Harkonen, Joensuu Universitāte (Somija) / Joensuu University (Finland)
- Dr., prof. Malgorzata Suswillo, Varnijas un Mazuru Universitāte Oļštinā (Polija) / University of Varmia and Mazuri in Olsztin (Poland)
- Dr.phil., prof. Genadii Shafranov-Kucev, Tjumeņas universitāte (Krievija) / University of Tjumen (Russia)
- Dr., prof. Slawomir Partycki, Jāņa Pāvila II Ļublinas Katoliskā universitāte (Polija) / The John Paul II Catholic University of Lublin (Poland)
- Dr., prof. Alena Vankevich, Vitebskas Valsts Tehnoloģiskā universitāte (Baltkrievija) / Vitebsk State University of Technology (Belarus)
- PhD, prof. Geoffrey R. Swain, Glazgovas universitāte (Lielbritānija) / University of Glasgow (UK)
- Dr.habil.biol., prof. Yaroslaw Sklodowski, Varšavas Dzīvības Zinātņu Universitāte (Polija) / Warsaw University of Life Sciences (Poland)
- Dr.habil.art., prof. Romualdas Apanavičius, Vītauta Dižā universitāte (Lietuva) / Vytautas Magnus University (Lithuania)
- Dr.habil.art., prof. Ludmila Kazantseva, Astrahaņas konservatorijas un Volgogradas Mākslas un kultūras institūts (Krievija) / Astrakhan Conservatory and Volgograd Institute of Art and Culture (Russia)
- Dr., prof. Fjodorš Fjodorovs, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., prof. Vilma Šaudiņa, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., prof. Zaiga Ikere Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., prof. Aleksandrs Ivanovs, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., prof. Irēna Saleniece, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., prof. Elfrīda Skraстиņa, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., prof. Aleksejs Vorobjovs, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., prof. Vladimirs Meņšikovs, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., prof. Valfrīds Paškevičs, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., prof. Artūrs Škute, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., prof. Aleksandra Šļahova, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., prof. Ēvalds Daugulis, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., prof. Vitolds Zahars, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., asoc.prof. Dzintra Iliško, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., asoc.prof. Elita Jermolajeva, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., asoc.prof. Irēna Kokina, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University
- Dr., asoc.prof. Edgars Znutiņš, Daugavpils Universitāte / Daugavpils University

Daugavpils Universitātes 56. starptautiskās zinātniskās konferences Rīcības komiteja / Organizing Committee of Daugavpils University 56th International Scientific conference:

Inese Zuģicka, Uldis Valainis, Kristīna Aksjuta, Zeltīte Barševska, Henrihs Soms, Juris Soms, Arnita Aleksejeva, Miervaldis Mendriks.

***Daugavpils Universitātes 56. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājuma redkolēģija /
Editorial staff of the 56th International scientific conference of Daugavpils University***

Dr.biol., asoc.prof. Natālija Škute (*bioloģija / biology*)
Dr.biol., doc. Pēteris Evarts-Bunders (*bioloģija / biology*)
Mg.biol., Inese Jahundoviča (*bioloģija / biology*)
Dr.geol., doc. Juris Soms (*vides zinātnes / environmental sciences*)
Dr.geogr., lekt. Santa Rutkovska (*vides zinātnes / environmental sciences*)
Dr.chem., doc. Jeļena Kirilova (*vides zinātnes / environmental sciences*)
Mg.vid.plān., lekt. Dainis Lazdāns (*vides zinātnes / environmental sciences*)
Mg.biol., lekt. Angelika Paškeviča (*veselības zinātnes / healthy sciences*)
Dr.math., asoc.prof. Ināra Jermačenko (*matemātika / mathematics*)
Dr.oec, doc. Ludmila Aleksejeva (*ekonomika / economic*)
Dr.oec, doc. Aina Čaplinska (*ekonomika / economic*)
Dr.paed., doc. Inta Ostrovska (*ekonomika / economic*)
Dr.phys., prof. Antonijs Salītis (*fizika / physics*)
Dr.phys., prof. Valfrīds Paškevičs (*fizika / physics*)
Dr.paed., asoc.prof. Nellija Bogdanova (*datorzinātnes / computer sciences*)
PhD, asoc.prof. Dzintra Iliško (*pedagoģija / pedagogy*)
PhD, pētn. Ilona Mičule (*pedagoģija / pedagogy*)
Dr.paed., vad. pētn. Mārīte Kravale-Pauliņa (*pedagoģija / pedagogy*)
Dr.psych., asoc. prof. Irēna Kokina (*psiholoģija / psychology*)
Dr.psych., asoc.prof. Aleksejs Ruža (*psiholoģija / psychology*)
Dr.psych., pētn. Margarita Ņesterova (*psiholoģija / psychology*)
Dr.sc.soc., prof. Vladimirs Meņšikovs (*socioloģija / sociology*)
Dr.jur., prof. Vitolds Zahars (*tiesību zinātnes / law*)
Dr.philol., prof. Maija Burima (*filoloģija / philology*)
Dr.philol., asoc.prof. Jeļena Koroļova (*filoloģija / philology*)
Dr.philol., pētn. Ilze Kačāne (*filoloģija / philology*)
Dr.philol., pētn. Žans Badins (*filoloģija / philology*)
Dr.philol., asoc.prof. Elīna Vasiļjeva (*filoloģija / philology*)
Dr.philol., doc. Rudīte Rinkeviča (*filoloģija / philology*)
Dr.philol., doc. Svetlana Polkovņikova (*filoloģija / philology*)
Mg.philol., lekt. Valentīna Baranovska (*filoloģija / philology*)
Mg.philol., lekt. Natalja Minova (*filoloģija / philology*)
Dr.hist, prof. Aleksandrs Ivanovs (*vēsture / history*)
Dr.hist, prof. Irēna Saleniece (*vēsture / history*)
Dr.paed., prof. Aleksandra Šlahova (*mākslas zinātnes / art*)
Mg.art., Mg.paed., pētn. Zeltīte Barševska (*mākslas zinātnes / art*)
Dr.art., prof. Ēvalds Daugulis (*mākslas zinātnes / art*)

Atbildīgā par izdevumu / Responsible for the Edition:

Inese Zuģicka (inese.zugicka@du.lv)

Daugavpils Universitātē docētāju un studējošo zinātniskās konferences notiek kopš 1958. gada. Konferencēm ir starpdisciplinārs raksturs un tajās piedalās gan studējošie, gan docētāji, gan arī ievērojami zinātnieki no dažādām pasaules valstīm. Daugavpils Universitātes 55. starptautiskās zinātniskās konferences pētījumu tematika bija ļoti plaša – eksaktās, humanitārās, izglītības, mākslas un sociālo zinātņu jomās.

Zinātnisko rakstu krājumā *Daugavpils Universitātes 56. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums = Proceedings of the 56th International Scientific Conference of Daugavpils University* apkopoti 2014. gada 9.–11. aprīlī konferencē prezentētie materiāli.

Daugavpils Universitātes 56. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums tiek publicēts 3 daļās: A. daļa. *Dabaszinātnes*; B. daļa. *Sociālās zinātnes*; C. daļa. *Humanitārās zinātnes*.

The annual scientific conferences at Daugavpils University have been organized since 1958. The themes of research presented at the conferences cover all spheres of life. Due to the facts that the conference was of interdisciplinary character and that its participants were students and outstanding scientists from different countries, the subjects of scientific investigations were very varied – in the domains of exact sciences, the humanities, education, art and social sciences.

The results of scientific investigations presented during the conference are collected in the collection of scientific articles *Proceedings of the 56th International Scientific Conference of Daugavpils University*.

Proceedings of the 56th International Scientific Conference of Daugavpils University are published in three parts: part A. *Natural sciences*; part B. *Social Sciences*; part C. *Humanities*.

SATURS / CONTENTS

VALODNIECĪBA, LITERATŪRZINĀTNE / LINGUISTICS, LITERARY STUDIES

<i>Inese Ate, Kristīne Liepiņa</i>	THE ROLE OF CONCEPT MAPPING IN THE ENGLISH LANGUAGE STUDIES FOR SPECIAL PURPOSES	7
<i>Alberto Torres Fernández</i>	LAS VANGUARDIAS HISTÓRICAS DE SIGLO XX (DE LA POESÍA FONÉTICA A LA POESÍA SONORA)	16
<i>Olga Gloņina, Mihails Zaščerinskis, Jeļena Zaščerinska, Natalia Andreeva</i>	A SOCIOLINGUISTIC STUDY OF PLURILINGUALISM AMONG BUSINESS STUDENTS IN GERMANY	30
<i>Olga Gloņina, Ramar Hariharan, Jeļena Zaščerinska, Mihails Zaščerinskis</i>	STUDENTS' VIEW ON BI-PROFESSIONAL CURRICULUM IN BUSINESS EDUCATION	37
<i>Baiba Griekere</i>	VULGARISMS IN NEWSPAPER HEADLINES	45
<i>Марина Халимоне</i>	СОСТОЯНИЕ СПОКОЙСТВИЯ (СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЛЕКСЕМ И ФРАЗЕОЛОГЕМ РУССКОГО И ЛАТЫШСКОГО ЯЗЫКОВ)	52
<i>Elīna Jurševska</i>	EKSISTENCIĀLI NOZĪMĪGU PROBLĒMU ATKLĀSME M. ZĪVERTA DRAMATURĢIJĀ	58
<i>Baiba Kačanova</i>	ANĢĻU VALODAS KĀ SVEŠVALODAS MĀCĪBU GRĀMATĀS IEKĻAUTAIS VĀRDU KRĀJUMS: LAIKA POSMS NO 1920. GADA LĪDZ MŪSDIENĀM	64
<i>Ilze Kačāne, Oksana Kovzele</i>	CILVĒKA REPREZENTĀCIJA BIRZNIEKU SOFIJAS LUGĀ „DZĪVĪBAP”	71
<i>Jeļena Koroļova</i>	COMPARING DIALECTAL SPEECH OF TWO LINGUISTIC PERSONALITIES	79
<i>Solveiga Liepa</i>	WORD-FORMATION PROCESSES IN ENGLISH: COMPOUNDING	96
<i>Алина Логина</i>	«НО ЭТО БЫЛО УЖЕ РАЗБИТОЕ СЕРДЦЕ...». ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ С СЕМАНТИКОЙ «НЕ-ЦЕЛЬНОСТЬ» В РОМАНЕ Ф. ДОСТОЕВСКОГО «ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ» И ИХ ПЕРЕВОД НА ЛАТЫШСКИЙ ЯЗЫК	101
<i>Ilona Ļaha</i>	ZVIEDRI UN ZVIEDRIJA LATVIEŠU DAĻLITERATŪRĀ (2003-2013)	108
<i>Linda Medne</i>	ETHNICITY AND ATTITUDES TO THE STATE LANGUAGE	115
<i>Alla Placinska</i>	SIEVIETE, VALODA UN DZIMUMSOCIALITĀTE SPĀNIJĀ	121
<i>Надежда Тельминова</i>	РУССКИЕ И ЛАТЫШСКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ СО ЗНАЧЕНИЕМ «УМЕРЕТЬ НЕЕСТЕСТВЕННОЙ СМЕРТЬЮ»	129
<i>Алёна Величко</i>	ДОМ В ДРАМЕ Ф. ГОРЕНШТЕЙНА «БЕРДИЧЕВ»	136
<i>Светлана Велизуря</i>	ПОИСКИ ИСТИНЫ В РОМАНЕ Г. К. ЧЕСТЕРТОНА «ШАР И КРЕСТЬ»	145
<i>Karina Zalstane</i>	HATE SPEECH OR UNACCEPTABLE WORDS AND PHRASES IN THE WORLD OF FOOTBALL	151
<i>Sergejs Žukovs</i>	NERINGAS TĒLA TRANSFORMĀCIJAS: MĪTS, FOLKLORA, LITERATŪRA	159

VĒSTURE, KULTŪRVĒSTURE / HISTORY, HISTORY OF CULTURE

<i>Goldmanis Māris</i>	“BALTKRIEVU” DISKURSS LATVIEŠU PRESĒ (1920–1934): IZPRATNES EVOLŪCIJA PAR BALTKRIEVIEM KĀ PATSTĀVĪGU NACIONĀLO MINORITĀTI	166
<i>Vitālijs Karpovičs</i>	LATVIJAS UN DAUGAVPILS APTIEKU VĒSTURE PĒC OTRĀ PASAULES KARA	174
<i>Jānis Pokulis, Raimonds Pokulis</i>	PĒTNIECĪBAI LATGALĒ INTEGRĒTU PIEEJU	181

MŪZIKA / MUSIC

<i>Tatjana Dvorecka, Jekaterina Semjonova</i>	KLAVIERU UZBŪVE UN TO VĒSTURISKA EVOLŪCIJA	189
<i>Skaidrīte Ērliha, Aigars Krekels</i>	VOLFGANGA AMADEJA MOCARTA DARBĪBAS VIRZĪBA	196
<i>Skaidrīte Ērliha, Aija Zūtāne</i>	ROMUALDA JERMAKA DEVUMS KORA MĀKSLAS ATTĪSTĪBĀ LATVIJĀ	203

MĀKSLA / ART

<i>Austra Celmiņa- Ķeirāne, Signe Grūbe</i>	MITOLOĢISKI MOTĪVI TĒLOTĀJĀ MĀKSLĀ LATVIJĀ 19. UN 20. GADSIMTA MIJĀ	210
<i>Signe Grūbe, Austra Celmiņa- Ķeirāne</i>	LATVIEŠU GLEZNOTĀJU LĪDZDALĪBA NACIONĀLO SIMBOLU VEIDOŠANĀ 20. GADSIMTA SĀKUMĀ	219
<i>Aurika Jelinska</i>	20. GS. 50. – 90. GADU LATVIJAS MĀKSLINIEKU DARBI – PORTRĒTI DAUGAVPILS NOVADPĒTNIECĪBAS UN MĀKSLAS MUZEJĀ	224
<i>Silvija Ozola</i>	KURZEMES UN ZEMGALES PILSĒTU PLĀNOJUMS UN APBŪVE LATVIJAS REPUBLIKĀ LĪDZ OTRAJAM PASAULES KARAM	237

VALODNIECĪBA, LITERATŪRZINĀTNE / LINGUISTICS, LITERARY STUDIES

THE ROLE OF CONCEPT MAPPING IN THE ENGLISH LANGUAGE STUDIES FOR SPECIAL PURPOSES

Inese Ate, Kristīne Liepiņa

Turība University, Graudu street 58, Riga, Latvia, LV-1058,
IneseA@turiba.lv, Kliepina@gmail.com

Abstract

The role of concept mapping in the English language studies for special purposes

The topicality of this article is connected with the necessity to guide students in the choice of tools and strategies to facilitate meaningful learning. This requires foreign language teachers/ lecturers to acquaint students with new learning tools and strategies. Based on the views of several researchers and educators as well as the survey results, the authors have come to the conclusion that concept mapping as a tool can be used efficiently in English for Special Purposes classes. The authors suggest useful tips how to implement concept mapping successfully in the study process.

Key words: concept mapping, meaningful learning, knowledge organization, meaningful engagement, knowledge externalization

Kopsavilkums

Jēdzienu karšu nozīme angļu valodas īpašiem mērķiem studijās

Šī raksta aktualitāte ir saistīta ar nepieciešamību palīdzēt studentiem izvēlēties līdzekļus un stratēģijas, kas veicinātu jēgpilnu mācīšanos. Svešvalodu pasniedzēji/ skolotāji izjūt nepieciešamību iepazīstināt studentus ar arvien jauniem līdzekļiem un stratēģijām. Pamatojoties uz vairāku pētnieku un izglītības jomas speciālistu uzskatiem un aptaujas rezultātiem, autore ir nonākušas pie secinājuma, ka jēdzienu karšu veidošana kā līdzeklis var tikt efektīvi izmantota angļu valodas īpašiem mērķiem nodarbībās. Autore piedāvā noderīgus ieteikumus kā jēdzienu karšu veidošana var tikt veiksmīgi izmantota studiju procesā.

Atslēgvārdi: jēdzienu karšu veidošana, jēgpilna mācīšanās, zināšanu strukturēšana, jēgpilna darbošanās, zināšanu eksternalizācija

Introduction

Nowadays learners and teachers face new challenges connected with changes in the world – the amount of the new information and knowledge to be comprehended and memorized is increasing. These challenges pose new questions to lecturers such as how to intensify the teaching process and help students to acquire new learning techniques. As Grenfell and Erlel indicate, "[c]entral is the idea of equipping learners with what is necessary to make the most of their own learning skills. This is where language learner strategies come in: they offer the tools for learners to manage their own learning" (Grenfell and Erler 2007). The authors of the paper describe and focus on a fairly new method of concept mapping. The aims of this article are to show how concept mapping can be used in the English language studies for special purposes to facilitate meaningful learning and enhance the learners' ability to acquire knowledge, to summarize students' views about benefits of using concept mapping and experienced difficulties based on the questionnaire, and suggest the best options to learn the concept mapping more successfully.

The following research methods were used:

1 analysis of theoretical literature and sources,

2 quantitative survey of completed questionnaires,

3 elaboration of conclusions.

The theoretical framework of the study is based on Joseph D. Novak's concept mapping technique grounded in D. Ausubel's assimilation theory of learning that states that learning is enhanced when rote memorization is replaced with higher level cognitive learning strategies, such as organizing and relating new concepts to existing concepts embedded with the learner's cognitive structure (Ausubel 2010: 101).

Concept mapping is one of a broad family of graphic organizing tools, which includes mind mapping (Buzan and Buzan 2000), spider diagramming, flow charts, and other mapping methods.

A concept map is a graphical representation of knowledge that uses a network of symbols to describe relationships between ideas. Concept maps traditionally demonstrate two characteristics: a hierarchical structure and linked statements. According to Novak, "concept maps show the specific label (usually a word or two) for one concept in a node or box, with lines showing *linking words* that create a meaningful statement or proposition. He defines concepts as perceived regularities or patterns in events or objects, or records of events or objects, designated by a label. Concepts are *arranged hierarchically* with the most general, most inclusive concept at the top, and the most specific, least general concepts toward the bottom. *Propositions* are statements about some event or object that shows a relationship between two or more concepts. There may also be *cross-links* showing relationships between concepts in two different areas of the concept map. Identifying new cross-links may sometimes lead to a creative insight" (Novak and Cañas 2006: 177). "Cross-links with labeled and articulated connections between concepts are indicators of students' advanced levels of understanding" (Kandiko et al. 2013: 73).

Figure 1 shows an example of a simple concept map that describes its basic structure. According to Martin Davies, there are several stages in developing a Novakian concept map.

1. Develop a declarative-type focus question (e.g., "What is inflation?").
2. Brainstorm concepts and ideas that are related to the concept of inflation and the question to be answered. The most relevant ideas are then selected and placed in circles or boxes to designate them as concepts.
3. Put concepts in hierarchical order of importance in a provisional map. "An expert skeleton map" can be started by an instructor in a class to scaffold the learning process, aid students' participation and give students confidence. Students can complete the map themselves with the focus question and concepts provided.
4. Link lines are then provided between the hierarchical concepts from top to bottom.
5. Devise suitable cross-links for key concepts in the map. Verbs and prepositions/prepositional phrases are used most frequently, for example: "requires", "to

work with”, ”will lead to”, ”involves”, ”during”, ”of” and so on. The aim is to show the relationship between the key concepts and their subordinate or super-ordinate elements.

6. Add examples to the terminal points of a map representing the concepts. These are not enclosed in boxes or circles to delineate them as instances of a concept (Davies 2010: 285).

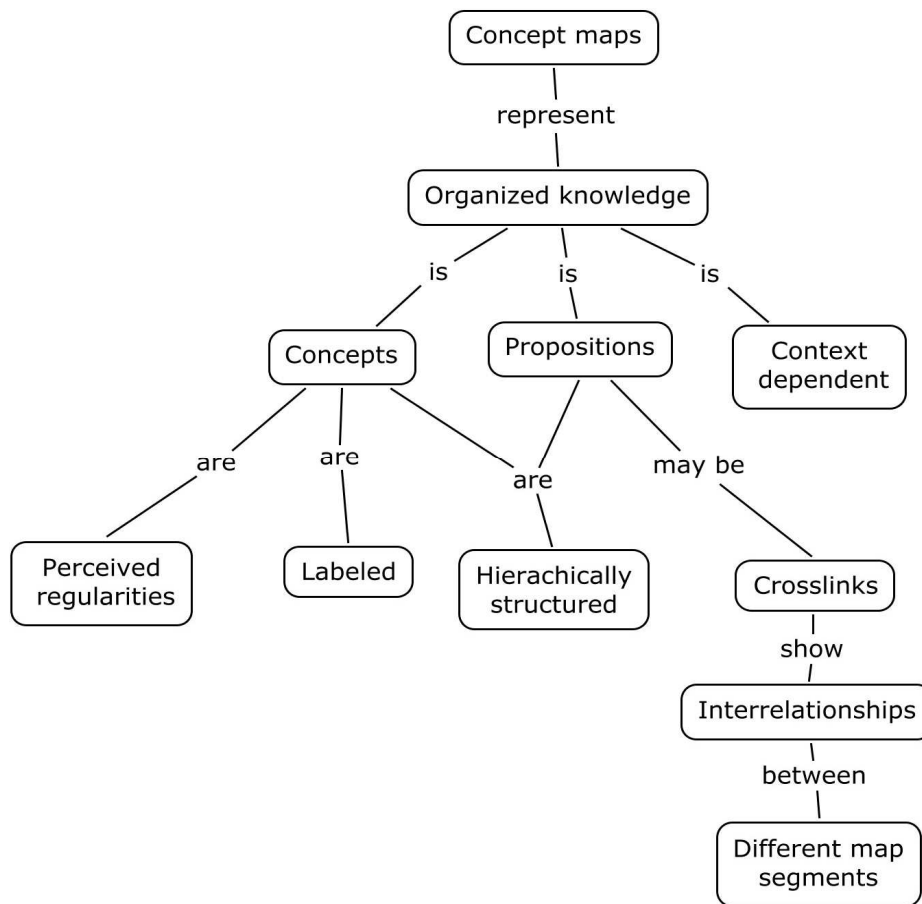

Figure 1. A concept map about concept mapping (Novak and Cañas 2008: 2).

This method can be taught in 10-20 minutes, and most students will need another 20-30 minutes to construct a reasonable map. This means that concept maps can be made within the time allocated for university teaching sessions.

There are many purposes why it is useful to apply cognitive maps in class. As the work involved in map-making requires active learner’s participation, analysis, synthesis, comparison, and generalization, it is a meaningful learning method. Concept mapping as a meaningful learning method is more effective than a rote learning approach. Novak has said that the fundamental problem in all education is that learners are more often engaged in rote learning (Novak 2010: 65). The educational literature suggests that meaningful engagement is a critical factor in promoting deeper learning. According to Novak, “concepts learned meaningfully are retained much longer, some for a lifetime” (Novak 2010: 62).

This method is also brain-compatible. As graphic organizers usually combine words with pictures, it stimulates whole-brain processing, which increases recall, understanding and retention of information (Materna 2007: 95). If learners use both brain hemispheres, the ability to recall information significantly improves (Smits 2000: 82). The ideas of cognitive psychologist Miller about dividing information into “chunks” and a limited ability of short-term memory to save information became a basic idea in the theory about memory. Miller wrote that a person’s ability to remember and record information in short-term memory is related to number 7 (Miller 1956). Vorobjovs also refers to number 7 in connection with recording of information and concludes that after reading a text for the first time a person can remember 7+/- 2 separate items on average (Vorobjovs 1996).

Novak and Cañas believe that “one of the reasons concept mapping is so powerful for the facilitation of meaningful learning is that it serves a kind of *template* or *scaffold* to help to organize knowledge and to structure it, even though the structure must be built up piece by piece with small units of interacting concept and propositional frameworks.” (Novak and Cañas 2008). They also say that many learners and teachers are impressed how this simple tool, concept mapping, facilitates meaningful learning, creating powerful knowledge frameworks that not only permit using the knowledge in new contexts but also help to retain the knowledge for a long period of time. “Our brain works to organize knowledge in hierarchical frameworks and learning approaches that facilitate this process significantly enhance the learning capability of all learners” (Novak and Cañas 2008: 7).

According to Kandiko et al., concept mapping as a technique can provide an externalization of a student’s reflective process, allowing a teacher to engage with a student’s personal understanding of the course. The maps create a concrete representation of the students’ knowledge constructions that allows for discussion, feedback and reflection. The externalization of personal reflection creates space for students to engage deeply with other students in a collaborative working environment. Concept mapping can serve a powerful learning tool for students because of reflection that occurs through writing process (Kandiko et al. 2013: 81-82). By making the learning process visible, the concept-mapping method can show who is in most need of support and when this support should be given (Hay et al. 2008: 304). And consequently the method involves teachers in the research of their students’ learning. The valuable data of this can be used as a documented research base from which teaching can be developed (Hay et al. 2008: 310).

Concept map construction in groups can also benefit from collaborative learning since the exchange of ideas between learners serves as a means to correct faulty concepts and enhance meaningful learning (Novak and Cañas 2006: 181). Collaboration causes the effect of synergy that contributes to the solution of a task. Studies prove that when learners explain their meaning-making

to peers their learning is richer and deeper. “The act of having to make sense to a peer challenges someone to clarify and communicate in such a way that their own understanding is enhanced” (Watkins et al. 2007: 89). “New knowledge and ideas develop in a context of dialogue” (Watkins et al. 2007: 121).

Concept mapping as a tool has a wide range of application in the classroom. It can be used in small and very large classes (Hay and Kinchin 2008: 4). Students can construct maps working individually, in couples or in small groups (Novak and Cañas 2008: 18).

When starting a new course or theme, concept mapping can be used to identify the learner's prior knowledge (and prior-knowledge structure). According to the researchers David Hay and Ian Kinchin the quality of learning for students is very much influenced by their prior knowledge. “Understanding what students know to begin with is necessary if lecturers want to teach meaningfully” (Hay and Kinchin 2008: 4). Thus, lecturer can tailor instruction to the learner's prior knowledge (Novak and Cañas 2006: 181). “Prior knowledge is the baseline from which learning can be calculated and its quality assessed” (Hay et al. 2008: 300).

The next possible use is the presentation of a new material in the ways that facilitate meaningful learning. Hay suggests that lecturers' “expert” concept maps can be used to declare the networks of knowledge out of which their narrative sequences will be constructed. Thus, students will be able to locate each different narrative in the frameworks that enable meaning-making (Hay and Kinchin 2008: 5). Novak and Gowin agree that concept maps can “provide a kind of visual road map showing some of the pathways we take to connect meanings of concepts in propositions” (Novak and Gowin 2002: 15).

Concept mapping can be applied as an aid to comprehending a text. Tom Conlon together with his research team has worked out a four-phase strategy for “text concept mapping” (TCM).

Phase 1 Skim-reading (the aim = quickly browse the text for gist)

Phase 2 Highlighting (the aim = close-read the entire text, highlighting key words and phrases using colour mark-up)

Phase 3 Concept mapping (the aim = build concept map using highlighted words and phrases)

Phase 4 Reflecting, reviewing and refining (the aim = compare contents of concept maps to original text and refine as necessary for an accurate summary of the required length) (Conlon 2009)

Subsequently, based on the constructed maps teachers can organize post-reading activities such as discussion, doing exercises, and other reflective practices (Khodadady and Ghanizadeh 2011: 55).

The maps also assist students in the development of their ideas for the writing process (Smith 2004). When developing an essay outline, concept mapping skills can be very useful to

create a logical and comprehensive plan. “Concept maps can be used as bridge between constructing ideas and the more formal writing process” (Kandiko et al. 2013:79).

At the end of a theme or course, concept maps can be used to provide a schematic summary of what has been learnt (Novak and Gowin 2002: 15).

If lecturers use concept maps in instruction, they can also use them for evaluation (Novak and Canas 2008: 27). Novak and Gowin stated that it is not difficult to prepare questions that would evaluate rote learning results, but it is not easy at all to design a test that would check whether students have analyzed, synthesized and evaluated the new knowledge. Concept mapping makes such evaluation possible (Novak and Gowin 2002: 23).

If prior knowledge is assessed through concept mapping, then mapping the same topic later facilitates visualization of any change that has occurred (Hay and Kinchin, 2008: 3). Thus, knowledge change can be documented showing the integration of student prior knowledge and “expert” teaching (Hay and Kinchin 2008: 6).

Discussion

The authors of this paper present the findings of the survey concerning students’ choice of their learning style, awareness of concept mapping, and ability to acquire the mapping technique, as well as the impact of concept mapping application on students’ learning abilities.

48 respondents of Turība University participated in the survey. They were first-year students from the Faculty of Public Relations (FPR), the Faculty of Business Administration (FBA), and the Faculty of International Tourism (FIT). Out of 48 students, 36 were female and 12 were male. Most of the students represented the age group between 19 and 22 years, 3 students were 24, 25 and 27 years old. The questionnaire was offered to the students during their English classes.

All the students had to express their opinion regarding the style they used for acquiring terminology/lexis in a foreign language (English), give information concerning their experience in making concept maps, and their opinion how useful concept mapping is for acquiring terminology/lexis, understanding the general structure of the topic/theme, classification of terms and their relationships, filling knowledge gaps and for improving performance in tests. The authors observed that for some of students without previous experience mapping caused difficulties. Those students wrote the terms in columns or lines or used arrows to connect the terms because they were not sure how to arrange terms in maps and show their interconnection. As the students worked in small groups they still remained attentive and the visual method kept them engaged. However they needed more time and assistance.

The authors have come to the conclusion that in order to revise the covered material before tests the majority of the students, 65% from FIT, 52% from FPR, and 60% from FBA read silently or aloud and practice writing target vocabulary. Less students group terms or try to memorize with

the help of associations, only 25% from FIT, 40% from FPR, and 48% from FBA. Very few first-year students mentioned that they use concept or mind maps to revise before tests, 18% from FBA, 23% from FPR, and none from FIT. Individual students mentioned that they cram the terms like a verse, try to recall in mind pictures/diagrams from the notes, do not revise before tests relying on what they already know, and the mode of revision may depend on the size and form of a test. The survey has showed that almost half of the students had never made concept maps before and almost an equal part had had experience producing concept maps in higher school; a smaller part had had experience making mind maps in secondary school and in primary school. That is why it is obvious that students experience difficulties in the process of concept mapping; 35% of the students noted that they experienced most difficulties in making the logical structure of a map and finding linking words; 22% of the students found it difficult to choose the most significant terms and arrange them in groups; for 14% of the students it was difficult to organize a map graphically; and only 6% of the students admitted that they do not make mind maps or concept maps.

Differences were found in students' opinions as to how useful concept mapping is and to what extent this method can help them to improve their foreign language (English) knowledge. The largest number of students, 59%, mentioned understanding the general structure of the topic/theme, classification of terms, and awareness of how these terms are interconnected as a major benefit from concept mapping; 57% of the students mentioned that concept mapping is useful to revise for tests or exams, while 23% think they are useful to check gaps in their knowledge of the covered material, and only 8% of the students have not had an opinion if concept maps could be useful in the learning process. Almost two-thirds of the students usually produce paper concept maps using felt-tipped pens, pencils, etc. while only one student chooses to draw a concept map with mapping software and almost one-third do not produce concept maps at all.

The students were asked to give their opinion if concept mapping enabled them to memorize terms better. The answers 'yes' and "rather yes" were given by 61% of the students. The number of students who responded "do not know" was 14%. Besides that, the students expressed their opinion if concept mapping had improved their tests and exams' results. It was obvious that their responses showed correlation with the previous question. The number of students who responded "yes", "rather yes" was 79%.

The majority of students admitted the necessity to enhance their ability to acquire knowledge and approved concept mapping as a useful meaningful learning method.

Conclusions

Concept mapping improves the learning capability of learners. Concept mapping as a method which

1. enhances meaningful learning and engagement,

2. is compatible with cognitive brain processes,
3. helps to create knowledge frameworks,
4. helps to retain knowledge,
5. facilitates collaborative learning,
6. enhances discussion, feedback, reflection and creation of new knowledge,
7. provides an externalization of a student's reflective process.

Concept mapping as a tool has a wide range of application in a classroom including

- ♣ identifying the learner's prior knowledge,
- ♣ presenting new material,
- ♣ facilitating text comprehension,
- ♣ developing and outlining ideas for the writing process,
- ♣ providing summary,
- ♣ evaluating acquired knowledge.

According to the survey, almost a half of the students had not had experience in and had difficulties making logical structure of concept maps and finding linking words. That is why organizing work in small groups is the best option for inexperienced students to acquire in practice and be involved in the new learning method successfully, and for both experienced and not experienced students to collaborate and reveal and correct possible mistakes. A large number of students benefit from gaining more experience and better understanding of classification and interconnection of terms and obviously are encouraged to apply this new method to revise the covered theme for tests and exams. And consequently the new method can enhance their ability to acquire knowledge and improve their test and exam results.

References

- Ausubel D. P. 2010. *The Acquisition and Retention of Knowledge: A Cognitive View*. Norwell, USA: Kluwer Academic Publishers.
- Buzan T., Buzan B. 2000. *The Mind Map Book*. London: BBC Worldwide.
- Conlon T. 2009. Towards sustainable Text Concept Mapping. In: *Literacy*. Vol.43(1), pp.20-27.
- Davies M. 2010. Concept mapping, mind mapping and argument mapping: what are the differences and do they matter? In: *Higher Education*. Vol. 62, pp. 279-301.
- Grenfell M., Erler L. 2007. Language Learner Strategies. In: *Language Learning Journal*. Vol.35(1). Accessed: <http://www.educationarena.com>
- Hay D., Kinchin I. 2008. *Using concept mapping to measure learning quality*. Accessed: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?issn=0040-0912&volume=50&issue=2>
- Hay D., Kinchin I., Lygo-Baker S. 2008. Making learning visible: the role of concept mapping in higher education. In: *Studies in Higher Education*. Vol. 33(3), pp. 295-311.
- Kandiko C., Hay D., Weller S. 2013. Concept mapping in the humanities to facilitate reflection: Externalizing the relationship between public and personal learning. Accessed: <http://ahh.sagepub.com/content/12/1/70> [24.01.13].

- Khodadady E., Ghanizadeh A. 2011. The Impact of Concept Mapping on EFL Learners' Critical Thinking Ability. In: *English Language Teaching*. Vol. 4(4), pp.49-60.
- Materna L. 2007. *Jump-Start the Adult Learner: How to Engage and Motivate Adults Using Brain*. New York: Corwin Press.
- Miller G. A. 1956. The magic number seven, plus or minus two: Some limits on our capacity for processing information. In: *Psychological review*. Vol.63. pp.81-97.
- Novak J. D. 2010. *Learning, Creating and Using Knowledge. Concept maps as Facilitative Tools in School and Corporations*. New York: Routledge.
- Novak J. D., Cañas A.J. 2006. *The Origins of the Concept Mapping Tool and the Continuing Evolution of the Tool*. Accessed: <http://ivi.sagepub.com/content/5/3/175> [01.09.06.].
- Novak, J. D., Cañas, A. J. 2008. *The Theory of Underlying Concept Maps and How to Construct and Use Them*. Accessed: <http://cmap.ihmc.us/Publications/ResearchPapers/TheoryCmaps/TheoryUnderlyingConceptMaps.htm>
- Novak J. D., Gowin D. B. 2002. *Learning How to Learn*. New York and Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Smith K. 2004. School to university: An investigation into the experience of first-year students of English at British universities. In: *Arts and Humanities in Higher Education*. Vol. 3(1), pp. 81-93.
- Smits E. 2000. *Paātrināta mācīšanās klasē*. Rīga: Pētergailis.
- Vorobjovs A. 1996. *Psiholoģijas pamati*. Rīga: Mācību apgāds.
- Watkins C., Carnell E., Lodge C. 2007. *Effective Learning in Classrooms*. London: Paul Chapman Publishing, A SAGE Publications Company.

LAS VANGUARDIAS HISTÓRICAS DEL SIGLO XX (DE LA POESÍA FONÉTICA A LA POESÍA SONORA)

Alberto Torres Fernández

Latvian University, Visvalža street 4a, Riga, Latvia, LV-1050

albertotorres.fernandez@gmail.com

Abstract

Literary movements reached the Americas always somewhat later compared to the rest of the world, be it Romanticism, Realism, Naturalism or Symbolism; but on the other hand, the Avant-garde movements found an immediate echo in Spanish-speaking America.

Spanish-speaking writers in the Americas embraced the Avant-gardes starting with their own originality, the carnivalesque vision which was intrinsically related to the New World. The European Avant-gardes reached the American continent with names like Ultraism, Creationism, Stridentism, Vibrationism, etc. The Spanish-speaking writers created a new Avant-garde which didn't dehumanize Art. This Avant-garde would "invent" new rhetoric techniques like the giglical language or the "jitanjáfora". Although the jitanjáfora had already been used as a rhetoric resource at the beginning of the 20th Century (in the twenties), it may be found in Spanish in earlier times.

The main theme of Avant-gardes is the freedom of expression and one of its features is the alteration of the structure of literary creations, the use of taboo subjects and the alteration of the creative parameters.

The Spanish-speaking Avant-gardes in America would set the frame of what was later to become the post-sixties and the post-modern literature.

Key words: Avant-garde, Ultraism, Creationism, Stridentism, Vibrationism, Giglical, Jitanjáfora

Panorama literario de Hispanoamérica a finales del siglo XIX y a principios del siglo XX.

El término literatura hispanoamericana incluye en sí toda una serie de literaturas como la mexicana, la argentina, la chilena, la cubana, la colombiana, la peruana, etc. Y aunque se trate de ver las diferencias entre las literaturas mencionadas, hay hasta hoy en día una unidad de contenido, de enfoque y formas en las obras literarias que se ve reforzada por tres elementos esenciales: 1º una naturaleza grandiosa; todavía no tan sometida ni deteriorada como la europea; 2º todos tienen una lengua común, viva y rica, en constante desarrollo y, sobre todo, en busca de una expresión propia y 3º, una preocupación por los problemas sociales, políticos y económicos propios de unas naciones que han tenido una historia corta pero convulsa.

Desde el descubrimiento, y la conquista comienzan a introducirse en el continente americano los estilos artísticos imperantes en el continente europeo. Con el descubrimiento y los primeros años de la conquista entró en el América la literatura renacentista con sus crónicas de viaje, las cartas de relaciones, las historias, etc., escrita por los primeros españoles que eran en su mayoría soldados. Va a ser con el extenso periodo de la colonia cuando va a entrar un nuevo estilo: el barroco. Un estilo que abarcará por primera vez todas las manifestaciones artísticas del nuevo continente y que a veces se le llama "literatura colonial" o "literatura novohispana". Este estilo va a consolidarse rápidamente, echando profundas raíces y siendo asimilado por las culturas aborígenes que por lo general tenían un gusto por lo abigarrado, lo exuberante, lo dinámico y lo asimétrico. Muchos estudiosos dicen que el barroco es el estilo que con más profundidad caló en Hispanoamérica y que todavía su influencia sería rastreada hasta mediados del siglo XX cuando los

escritores del “Boom” retomarán algunos elementos del barroco. Hay que aclarar que el barroco hispanoamericano tiene puntos en común y diferentes con el barroco europeo.

En tanto el romanticismo, el realismo, el naturalismo y el simbolismo llegaron al nuevo continente con cierto retraso en comparación a Europa, primeramente por esa característica “refractaria” de la literatura española ante cualquier innovación proveniente del extranjero y a la preferencia de lo tradicional y lo propio. Algunos de estos movimientos literarios demoraron décadas en aparecer.

A finales del siglo XIX, bajo el esplendor del Modernismo literario, el Nuevo Continente se abre paso hacia un reconocimiento propio para dejar de mirar al Viejo Continente como ejemplo de alta cultura y patrón a seguir. Son los modernistas de Hispanoamérica los que por primera vez se aceptan como escritores fijando su atención en el arte y en el propio continente; también son los modernistas los que sientan las bases de lo que será la literatura posterior y que dará paso a las vanguardias literarias del siglo XX.

En cambio los movimientos de vanguardia surgidos en los primeros treinta años del siglo XX encontraron un eco inmediato en los países hispanoamericanos en los centros urbanos más desarrollados del continente (hay que señalar que la América hispana es casi urbana donde dominan mega ciudades como México, Buenos Aires, Bogotá, Lima, La Habana, etc.).

El proceso de asimilación y metamorfosis de los modelos literarios comenzó a realizarse en los núcleos urbanos por escritores que no solo fueron espectadores de esos nuevos movimientos y sobre todo, encararon este fenómeno de las vanguardias con la originalidad propia de Hispanoamérica donde no pudo faltar el enfoque paródico o la lectura carnavalesca. De los inicios del descubrimiento el Nuevo Continente fue como un crisol de naciones donde se iba cocinando una nueva nación capaz de mirar al mundo y mirarse a sí mismos como no lo había hecho ninguna otra nación del mundo. Sobre todo la actitud carnavalesca ante todo y que va a distar mucho de las vanguardias europeas regidas por líderes divinizados e intocables como Marinetti, Tzara, Bretón, etc.

Por ello las vanguardias europeas cuando aparecen en Hispanoamérica en una versión singular que asumía, en sí misma, diferentes nombres como ultraísmo, creacionismo, estridentismo, etc. y que eran difícilmente insertadas en el concepto europeo. Una vez más América practicaba la carnavalesca de la cultura. El interés para el escritor hispanoamericano, testigo y actor en las vanguardias europeas, el objetivo principal era recoger, captar, aprehender no lo que había de singular en aquellas vanguardias europeas sino que le interesaba lo que ellas tenían de búsqueda de una estética de la cultura emergente del siglo. Las vanguardias tenían un propósito común: liberar las artes y las letras de la dictadura de las Academias, los Liceos, las Universidades, los Museos y las Bibliotecas.

El artista de vanguardia buscaba destruir de una vez por todas las servidumbres con respecto a la representación mimética de la realidad, dar libertad a la expresión a la lengua, a la forma, a la métrica recurriendo a todo lo nuevo, muy recurrente con la nueva revolución industrial que el mundo había empezado a vivir en los años de entre guerras. El denominador común para todas las vanguardias era una propuesta de arte libre en una sociedad libre.

El vanguardismo como fenómeno internacional

Los historiadores y los analistas literarios han tratado siempre de definir a la vanguardia acudiendo al diccionario para aclarar este término. El Diccionario de la Lengua Española(1) define el término de *vanguardia* como: „Parte de una fuerza armada que va delante del cuerpo principal”; „avanzada de un grupo o movimiento ideológico, político, literario, etc.” Por otra parte, sobre el *vanguardismo* se dice: „Nombre genérico con que se designan ciertas escuelas o tendencias artísticas, nacidas en el siglo XX, tales como el cubismo, el ultraísmo, etc. con intención renovadora, de avance y exploración”.

En un sentido más individual, se puede comprender el término de vanguardia como una serie de movimientos, de acciones -tanto colectivas como individuales- que agrupan a escritores o artistas que en su generalidad se expresan por manifiestos, programas y revistas, sobre todo sobesaliendo por el antagonismo radical frente al orden establecido en el dominio literario de las formas, los temas, el lenguaje, etc., aunque si hay que aclarar, muy a pesar de la agresividad de estos movimientos de vanguardias, no van a monopolizar el arte sino que dan cierto colorido a la escena artística porque va a coexistir con otras tendencias literarias.

Las vanguardias tienen dos direcciones bien definidas: una que mira hacia el pasado inmediato- y a través de él a la tradición para romper con ella-, en actitud de rebeldía con frecuencia agresiva, destructiva, aplastante. Se opone rotundamente a la mimesis, el simbolismo y el modernismo en el caso de Hispanoamérica (donde predomina el aristocratismo, la musicalidad, la voluntad de la forma, el lirismo, el exotismo, etc. La otra dirección de la vanguardia mira hacia el futuro, de hecho el término ya tiene un sentido de dinamismo, de avance, de ir adelante. Los vanguardistas quieren gestar el porvenir, inaugurar una nueva era, cambiar los rumbos, contribuir al progreso.

Los límites cronológicos de las vanguardias en su primer núcleo que coincide con las tres primeras décadas del siglo XX, con hitos muy llamativos como la aparición del manifiesto futurista en 1909 y el primer manifiesto surrealista en 1924, seguido por un periodo de gestación en los movimientos posrománticos, surrealistas, postsurrealistas, etc. muchos coinciden en denominar este primer núcleo como „vanguardia clásica”, „vanguardia histórica” o „vieja vanguardia”.

Por lo tanto se comprende como vanguardia a todos los „ismos” de procedencia europea y estadounidense como el futurismo, el expresionismo, el cubismo, el dadaísmo, el imaginismo, el

surrealismo, etc. y a los surgidos de la convergencia hispanoamericana-europea como el creacionismo. Estos „ismos” aunque ya algunos habían aparecido en los primeros años del siglo XX, van a tener su auge en la década del veinte. En la América hispana existió la tendencia de superponer estilos, de mezclarlos sin tener en cuenta los momentos evolutivos de la historia literaria y europea. En Hispanoamérica se van a conocer como: martinfierrismo o neosensibles en Argentina; atalayismo, diepalismo, euforismo, girandulismo, integralismo, noísmo en Puerto Rico; avancismo en Cuba; estridentismo y contemporáneos en México; auguralismo, poesía sorprendida, postumismo en Santo Domingo, creacionismo, runrunismo en Chile; simplismo en Perú y en Buenos Aires, Argentina; el grupo „Válvula” en Venezuela.

Características generales comunes a los diferentes movimientos de vanguardia

- a. **Cosmopolitismo:** las calles de todas las ciudades forman una red internacional más vital que la red de las academias. Actitud ante la literatura como juego intrascendente, abolición de los ornamentos, oscuridad rebuscada, esquematismo.
- b. **Ingenio:** ingeniosidad y fantasía frente a la realidad. Uso de aforismos, culto a la novedad y a la sorpresa.
- c. **Sentimientos:** deshumanizan el arte obliterando todas las fuentes del sentimentalismo. Destruían el „yo”. Uso de horismos.
- d. **Feísmo:** el desorden, lo estrafalario, lo chocante, lo anti-bello.
- e. **Morfología:** uso de una lengua no comunicativa, el letrismo, la jitanjáfora y los caligramas.
- f. **Sintaxis:** destrucción de la sintaxis. Palabras en libertad. Se tachan los nexos.
- g. **Métrica:** abandono de los moldes eutróficos, de la rima, de la medida, del ritmo. Gran tendencia al prosaísmo.
- h. **Temas:** exclusión de lo narrativo y lo anecdótico.
- i. **Imaginismo:** la metáfora.

La poesía fonética y/o sonora

Las vanguardias modernas redescubrieron que la lengua como tal es una corriente sonora dependiente del oído y como tal prestaron más atención en sus creaciones poéticas a los recursos sonoros de la lengua. La **poesía fonética** se considera como un fenómeno del siglo XX, muy ligado al Futurismo ruso e italiano, al Dadaísmo y al Movimiento Merz, aunque en realidad es un fenómeno que acompaña al hombre desde sus inicios y cuando la tradición oral era la única manera de transmitir cualquier información. Antes que apareciera este término de poesía fonética ya en nuestra literatura existían juegos silábicos, distorsiones léxicas, juegos de susurros y sobre todo en una gran cantidad de canciones infantiles donde el elemento fonético jugaba un importante papel. Así la poesía sonora o fónica se vale de las posibilidades expresivas de los sonidos y articulaciones vocales que hacen posible la dimensión sonora del lenguaje verbal.

La poesía fónica fluctúa entre la música y la literatura, entre el habla y el canto, entre la experimentación fono-verbal y el juego glososemático. No se trata de la lectura padronizada por la declamación o recitado de los poemas sino de investigar las posibilidades expresivas de la oralidad en todas sus dimensiones.

Cuano Hausmann leyó en el „Almanaque Dadá” (1920) los poemas fonéticos de Ball, vio como sus primeros fonetismos escritos en 1918 ya habían sido inventados por Ball unos años antes.

“Yo pensaba que el poema es el ritmo de los sonidos ¿Porqué las palabras? De la serie rítmica de las consonantes, diptongos y contramovimientos de sus complementos de vocálicos, surge el poema, que debe ser orientado simultánea, óptica y fonéticamente. El poema es la fusión de la disonancia y de la onomatopeya. El poema surge de la mirada y del oído interiores del poeta por el poder material de los sonidos, de los ruidos y de la forma tonal, anclada en el gesto mismo del lenguaje” (Hausmann 2011)

Para Hausmann el poema es una acción de asociaciones respiratorias y auditivas, inseparables, ligadas al tiempo de reproducción de los sonidos. El poema fonético es una sucesión contradictoria de vocales y consonantes. Hausmann llamó poemas optofonéticos a los contruidos a base de letras combinadas topográficamente más o menos gruesas o delgadas, grandes o pequeñas, sería la poesía puramente “abstracta”, la letra sería un signo visual y acústico.

Las vanguardias hispanas: Creacionismo y Ultraísmo

El Creacionismo fue iniciado al rededor de 1916 por el poeta chileno Vicente Huidobro que más tarde lo introdujo en España en 1919, aunque ya un poeta español; Rafael Cansinos Assens en 1918 había creado el Ultraísmo para enfrentarse al Modernismo literario que dominaba a las letras españolas desde finales del siglo XIX y con una fuerte influencia del Futurismo italiano. Guillermo del Torre publicó en 1920 el “Manifiesto vertical” (de Torre 1920) y Jorge Luis Borges publicó el texto “Ultraísmo” (Borges 1921) en 1921 en los que se definieron los principios de la poesía ultraísta, inspirados en las Palabras en Libertad de Marinetti, aunque los poemas publicados por los ultraístas se parecen más a “el golpe de dados” de Mallarmé que a los poemas futuristas.

Algunos puntos esenciales en el Creacionismo, que igual comparte con otros „ismos” de la vanguardia, son el hecho que se evita las anécdotas y descripciones, se hace énfasis en los efectos visuales y en el uso novedoso de la tipografía.

Thesa
La bella
Gentil princesa
Es una blanca estrella
Es una estrella japonesa.
Thesa es la más divina flor de Kioto
Y cuando pasa triunfante en su palanquín
Parece un tierno lirio, parece un pálido loto
Arrancado una tarde de estío del imperial jardín.
Todos la adoran como a una diosa, todos hasta el Mikado
Pero ella cruza por entre todos indiferente
De nadie se sabe que haya su amor logrado
Y siempre está risueña, está sonriente.
Es una Ofelia japonesa
Que a las flores amante
Loca y traviesa
Triunfante
Besa.

„Triángulo armónico”, primer caligrama de Vicente Huidobro.

En 1919 Huidobro publica „Altazor o el viaje en paracaídas” considerada la obra fundamental del Creacionismo:

*Ya viene la golondrina monotémora
Trae un acento antípoda de lejanías que se
(acercan
Viene gondoleando la golondrina

Al horitaña de la montazonte
La violondrina y el goloncelo
Descolgada esta mañana de la lunala
Se acerca a todo galope
Ya viene viene la golondrina
Ya viene viene la golonfina
Ya viene la golontrina
Ya viene la goloncima
Viene la golonchína
Viene la golonclima
Ya viene la golonrima
Ya viene la golonrisa
La golonniña
La golongira
La golonlira
La golonbrisa
La golonchilla
Ya viene la golondía*

...

En esta obra Huidobro expone un lenguaje que rompe con los esquemas clásicos y donde el poeta juega con la progresiva desarticulación del lenguaje y sus límites expresivos.

En 1919 el español Xavier Bóveda publica „Un automóvil pasa” donde va a recorrer onomatopeyas:

*Oú, oú, oú:
lentamente un automóvil pasa...*
*Oú, oú, oú:
el automóvil continuamente canta.*
*Y el motor
lo acompaña
retozón.*
*Trrrrrrrrr
Trrrrrrrrr*
...
Oú, oú, oú.
*El automóvil se lanza
frenético...*
Trrrrrrrrr
*y, veloz,
se pierde, al fin, en lontananza...*
Po-po-po-pöc.

En 1927 el uruguayo Alfredo Mario Ferreiro publica un libro de poema „El hombre que se tragó un autobús” donde aparece el poema „El tren en marcha” obra muy marcada por el futurismo, tanto el ejemplo anterior como este recurren a dos íconos futuristas: el automóvil y el tren.

*Toco-tócoto
trán trán.*
*Toco-tócoto
trán trán.*
Recatrácata, paf-paf.

*Chucuchúcuchu
chás-chás
chucuchúcucho
cháschás.*

*Tacatrácata,
chuchú tracatrácata,
chuschú.*

Viernes, vírgula, virgen
Enano verde
Verdulería cantárida
Erre con erre.

Verdor y verdín
Verdumbre y verdura.
Verde, doble verde
De col y lechuga.
Erre con erre
En mi verde limón
Pájara verde.

Por el verde, verde
Verdehalago húmedo
Extiéndome. Extiéndete.
Vengo de Mundodolido
Y en Verdehalago me estoy.

Reyes cuenta (Reyes 1942) que esa palabra inventada, **verdehalago**, le produjo una emoción parecida a aquella que había sentido cuando leyera, en *Los cigarrales de Toledo*, de Tirso de Molina, la descripción de Irene que iba *de verdegay vestido y alma*. El poema de Brull, dice Reyes, no se dirige a la razón, sino más bien a la sensación y la fantasía. Las palabras no buscan un fin útil. Juegan solas, casi. Pero fueron otros versos, unos que Brull hacía recitar a sus hijas, los que llevaron al límite la revolución anunciada en Verdehalago.

Mariano Brull fue un poeta enmarcado en el posmodernismo que vivió la transición hacia la vanguardia, abrazando esta corriente en 1928 con el libro „Poemas en menguante”, libro que abarca el simbolismo (poesía pura), aunque deja bien claro que la poesía era la purificación del pensamiento y la forma, pero no la abstracción (deshumanización). He aquí una de las características de la vanguardia hispanoamericana que la aleja de la europea; los poetas vanguardistas de América hispana no deshumanizan el arte. A este poeta le debemos este término conocido como jitanjáfora y que fue producto de un juego o un entretenimiento casual. Se cuenta que Mariano Brull compuso un poema para que una de sus hijas lo leyera en una de las tardes de poseía que él organizaba en su casa de donde Alfonso Reyes tomó el nombre de jitanjáfora. El poema de titula: „Filiflama”, donde la creatividad del poeta creó un mundo de encantamiento mágico usando el sonido de las palabras inventadas y experimentos fonéticos. Estos sonido y permutaciones lexicológicas se entrelazan, se mezclan hasta alcanzar la falta de sentido pero que a su vez puede ser interpretado por el lector o quien escuche a su modo.

*Filiflama alabe cundre
ala olalúnea alífera
alveola jitanjáfora
liris salumba salífera.*

*Olivia óleo olorife
alalai cánfora sandra
milingítara girófora
zumbra ulalindre calandra.*

Para Brull la palabra como material sonoro es muy importante, este interés por el sonido se puede encontrar no solo en los poemas de los franceses Mallarmé y Valéry que pretendían alcanzar la poesía pura, sino que también aparecen en los romances populares de la tradición española. Hay que aclarar que el poema „Filiflama” fue una broma verbal al margen de su obra poética pero que terminó siendo una parte esencial de su poesía.

Alfonso Reyes clasificó la jitanjáfora en: jitanjáforas puras o „candorosas” (las pertenecientes a el poema „Filiflama”) y jitanjáforas impuras o „maliciosas” (las que aparecen en los restantes poemas de Brull). Evidentemente Alfonso Reyes había catalogado como impuras aquellas palabras nuevas nacidas como resultado de la fusión de dos de existencia definida dentro del español, ya sea como sustantivos o como un sustantivo y un adjetivo o como un adjetivo de total creación como *velutoso*, producido por una síntesis (*velo* + *luto*) en la que intervienen la composición y la derivación.

Las jitanjáforas puras tampoco son metáforas ni onomatopeyas ni interjecciones ni estrofillas, sino que constituyen, técnicamente manifestado, lenguaje de creación. Este tipo específico de jitanjáfora no podía traspasar los límites del experimento agraciado con fines lúdicos ya que era de valor nulo para la comunicación. Lo que constituyó motivo de asombro para Reyes y la crítica posterior es la perfecta estructuración de “Jitanjáfora” dentro de un sistema de signos que imitan un nivel semántico que, aun careciendo de él, lo sugieren y despiertan las claves para la creación de un verdadero lenguaje. La jitanjáfora imita en cierto sentido el diálogo que puede ocurrir entre dos bebés que empiezan a producir sus primeros sonidos o „palabras”.

Reyes fascinado por el „descubrimiento” de las jitanjáforas se dedicó a recogerlas, recopilarlas, buscarlas porque según él, en ellas veía una raíz filológica porque lo más interesante de una palabra inventada es que produce una serie de asociaciones con familias de palabras ya existentes y el lector disfruta buscando un lugar dentro de las palabras conocidas a ese nuevo invento. La palabra *jitanjáfora*, por ejemplo, se nos presenta como una incógnita absoluta, pero su misterio es más intenso porque en ella hay algo de *gitano*, de *jirafa*, de *metáfora*, de *desafortado*, de *ánfora*, de *tinaja*, etc.

Hay algo muy llamativo en el hecho de que las jitanjáforas presentadas aquí, y las muchas otras que recopiló Reyes, están escritas en español. Esto puede parecer paradójico dado que se trata de palabras que no existen, pero no me cabe la menor duda de que las jitanjáforas escritas por alemanes, rusos o chinos sonarían muy distintas, y serían casi inmediatamente identificables como alemanas, rusas y chinas. Las estructuras sintácticas, las reglas morfológicas, las conjunciones y los ritmos de las jitanjáforas son los de su idioma de origen, y en eso descansa gran parte de su fascinación.

Otros poetas contemporáneos de Brull también escribieron poemas donde podemos ver lo que hoy se conoce con el nombre de jitanjáfora. Un ejemplo es el libro „Júbilo y fuga” 1931 del cubano Emilio Ballagas (1908-1964) donde aparece el „Poema de la ele”:

Tierno glú-glú de la ele,
Ele espiral del glú-glú.
En glorígloro aletear:
Palma, clarín, ola, abril...

Tierno la-le-li-lo-lú,
Verde tierno, glorimar...
Ukelele...
balalaika...

En glorígloro aletear, libre, suelto,
saltarín,
¡tierno glú-glú de la ele!

Igualmente el español Eusebio Blasco Soler (1844-1903) en su zarzuela „El joven Telemaco” no deja una jitanjáfora:

Supiranta, la supiranta,
maqui, truqui del
somatén.
Sun fáribun, sun
fáriben,
maca trunqui,
supirantén.
¡Supiratén!
¡Supiranta, la supiranta,
Melitonimen!;Sonpen!

Habría que preguntarse ahora si la jitanjáfora pura como tal tiene ancestros en la lengua castellana. Y la respuesta es afirmativa, en la literatura española tenemos muchos ejemplos de lo que hoy denominamos jitanjáforas. Lope de Vega y Carpio (1562-1636) se nos muestra como un ancestro lírico de Brull, por lo tanto la jitanjáfora pura ya había aparecido anteriormente en el poema „Piraguamonte, piragua...”

*Piraguamonte, piragua...
Piraguamonte, piragua,
piragua, jevizarizagua.
Bío, Bío,
que mi tambo le tengo en el río.*

*Yo era niña pequeña,
y enviáronme un domingo
a mariscar por la playa
del río de Bío Bío
cestillo al brazo llevaba
de plata y oro tejido.
Bío, Bío,
que mi tambo le tengo en el río.*

*Piraguamonte, piragua,
piragua, jevizarizagua.
Piraguamonte, piragua,
piragua, jevizarizagua,
Bío, Bío,
que mi tambo tengo en el río.*

En este poema de Lope de Vega podemos ver una jitanjáfora impura o maliciosa . „piraguamonte” y otra pura o candorosa: „jevizarizagua”. Las dos muestran las mismas características que Alfonso reyes vio en la poesía de Brull. Igualmente se puede encontrar esta figura retórica en poemas de Francisco de Quevedo (158-1645) y en Luis de Góngora (1561-1627), solo por citar algunos de los más conocidos poetas del Siglo de Oro.

La jitanjáfora en la narrativa

La jitanjáfora no es solo propia de la lírica sino también de la narrativa, muchos escritores la han usado a través de la historia. El escritor argentino Julio Cortázar (1914-1984) muy ligado a la vanguardia recurrió a esta figura retórica en muchas ocasiones. En su libro „Rayuela” (uno de los libros emblemáticos del llamado „Boom latinoamericano” y que muchos críticos literarios la denominan como „antinovela” y que el propio autor la llamó: „contranovela”. En esta novela Cortázar recurre a palabras fusionadas, a jitanjáforas y al glíglico (un lenguaje inventado al efecto

por el autor). Pero nos detenemos en la jitanjáfora y ponemos por ejemplo un fragmento del capítulo 68 de „Rayuela”:

Apenas él le amalaba el noema, a ella se le agolpaba el clémiso y caían en hidromurias, en salvajes ambonios, en sustalos exasperantes. Cada vez que él procuraba relamar las incopelusas, se enredaba en un grimado quejumbroso y tenía que envulsionarse de cara al nóvalo, sintiendo cómo poco a poco las arnillas se espejunaban, se iban apeltronando, reduplicando, hasta quedar tendido como el trimalciato de ergomanina al que se le han dejado caer unas filulas de cariaconcia. Y sin embargo era apenas el principio, porque en un momento dado ella se tordulaba los hurgalios, consintiendo en que él aproximara suavemente su orfelunios. Apenas se entreplumaban, algo como un ulucordio los encrestoriaba, los extrayuxtaba y paramovía, de pronto era el clinón, las esterfurosa convulcante de las mátricas, la jadehollante embocapluvia del orgumio, los esproemios del merpasmo en una sobrehumítica agopausa. ¡Evohé! ¡Evohé!

Este fragmento que tanto desconcierta al lector alejado de los recursos de la vanguardia, está repleto de jitanjáforas puras e impuras, y ha dado lugar a grandes discusiones para tratar de descifrar o traducir el contenido de este párrafo. Tarea inútil porque el juego silábico, la sonoridad y musicalidad de este fragmento nos da la posibilidad de acercarnos a un discurso que es muy expresivo y muy subjetivo debido a los sonidos y no a lo que estos puedan significar. Siempre tratamos de dar sentido a lo que leemos, de comprender lo leído pero Cortázar, al igual que Brull había hecho, solo quiere que nos deleitemos con el material sonoro que nos pone delante, que el lector disfrute del sonido sin ninguna interferencia.

Conclusiones

Las jitanjáforas nos han acompañado siempre, desde los poemas tradicionales de la lírica medieval pasando por el Siglo de Oro, las vanguardias, la Generación del 27 y el „Boom” hasta llegar a lo más cotidiano y familiar. Son jitanjáforas las canciones para dormir a los niños: „*Arroró mi niño, arroró mi sol...*”, un mago cuando hace alguno de sus números donde aparece o desaparece algo, grita una jitanjáfora: „*¡Abracadabra!*”, el grupo musical inglés Los Beatles nos han dejado una canción donde se una una jitanjáfora pura: „*Obla-di, obla-da*”, muchas letras de las canciones infantiles de todos los tiempos son jitanjáforas: „*Muy buen día, su señoría./¡Mantantiru-Liru-Lá!;/¿Qué quería su señoría?;/Mantantiru-Liru-Lá!*”.

Referencias

- Borges J. L. 1921. Ultraísmo. Buenos Aires: Nosotros.
 Diccionario de la Lengua Española R.A.E.
 Franco J. 1980. Historia de la literatura hispanoamericana. *Letras e ideas*. Barcelona, España.
 de Torre G. 1920. Manifiesto Ultraísta Vertical. Madrid: Imp. de G. Hernández y Galo Sáez.

- Gómez-Gil O. 1971. Literatura hispanoamericana. *Antología crítica*. Tomo II Nueva York: Holt Rinehart Winston, Hausmann R. 2011. Correo Dada (*Una historia del movimiento dadaísta contada desde dentro*). Madrid: Boadilla del Monte.
- Imbert A. 1970. Literatura Hispanoamericana. *Antología e introducción histórica*. Tomo 1 y 2, Nueva York: Holt Rinehart Winston.
- Reyes A. 1942. La experiencia literaria. Buenos Aires: Losada.
- Romero C., Zugasti M. 1998. Breve biblioteca hispana. *Época moderna y contemporánea*. Tomo II. Pamplona: Eunsa.
- Zaldívar G. El origen clásico de la jitanjáfoira. In: *Revista literaria Baquiana*, nº31-32.

A SOCIOLINGUISTIC STUDY OF PLURILINGUALISM AMONG BUSINESS STUDENTS IN GERMANY

Olga Gloņina

Daugavpils University, Parādes street 1, Daugavpils, Latvia, LV-5401, iizi.info@inbox.lv

Mihails Zaščerinskis

University of Latvia, Jurmalas gatve 74/76, Riga, Latvia, OzaRo@inbox.lv

Jeļena Zaščerinska

Centre for Education and Innovation Research, Kurzemes prospekts 114, Riga, Latvia, ceir2012@gmail.com

Natalia Andreeva

Immanuel Kant Baltic Federal University, Nevskogo street 14, Kaliningrad, 236041, Russia, andreeva_natalia@list.ru

Abstract

Contemporary life either in a European country or worldwide is characterised by society's plurilingualism. Analysis of the research results received by other scientists reveals English-medium communication in a multilingual environment to become a hot topic for scientific discussions. There in, the discussions are centred on national languages in multilingual environments. Against this background, plurilingualism includes professional language. The aim of the present article is to investigate plurilingualism underpinning analysis of business students' view on plurilingualism in Germany. Theoretical framework of the present research is presented. The exploratory study has been applied (Phillips 2006). The empirical study was conducted in the Northern Business School, Neumuenster, Germany. The sample involved 13 part-time second-year students. An interpretive research paradigm was used. Empirical methods of the study included a survey as a method of data collection, descriptive statistics as a method of data processing, summarizing content analysis as the method of data analysis. The findings of the sociolinguistic study allow for drawing the conclusion that professional language is poorly presented in Germany as the survey results demonstrate that not a single respondent proposed use of professional language in a multilingual environment. Directions of further studies are proposed.

Keywords: plurilingualism, sociolinguistic study, business students

Kopsavilkums

Mūsdienu dzīve gan Eiropas valstīs gan visā pasaulē tiek raksturota ar sabiedrības daudzvalodību. Šī pētījuma rezultātu analīze atklāj ka komunikācija ar angļu valodas palīdzību daudzvalodu vidē jau kļūtu par karstu tematu zinātniskajās diskusijās. Tādēļ diskusijas tiek centrētas uz valsts valodu daudzvalodu vidē. Uz šī fona, daudzvalodība ietver profesionālo valodu. Šā raksta mērķis ir izpētīt daudzvalodību, pamatojoties uz biznesa studentu viedokļu analīzi par daudzvalodību Vācijā. Pētījuma teorētiskais ietvars tika izklasts. Izpēte kā pētījuma veids tika piemērots (Phillips 2006). Empīriskais pētījums tika veikts Ziemeļu Biznesa skolā, Neumuenster, Vācijā. Pētījumā iesaistīti 13 nepilna laika otrā kursa biznesa studenti. Pētījuma interpretīva paradigma tika izmantota. Empīriskās metodes pētījumā ietvēra aptauju kā datu vākšanas metodi, aprakstošās statistikas kā datu apstrādes metode, apkopojot satura analīzi kā metode datu analīzes metode. Sociolingvistiska pētījuma secinājumi par ļauj secināt, ka profesionālā valoda ir vāji pārstāvēta Vācijā, jo aptaujas rezultāti liecina, ka neviens respondents neizmanto profesionālu valodu daudzvalodu vidē. Tiek iezīmēti izpētes virzieni turpmākajos pētījumos.

Atslēgas vārdi: daudzvalodība, sociolingvistiskā izpēte, biznesa studenti

Introduction

Contemporary society either in a European country or worldwide is characterised by society's plurilingualism which has attracted a lot of research efforts. Analysis of the research results received by other scientists reveals English-medium communication in a multilingual environment to become a hot topic for scientific discussions. Therein, the discussions are centred on national languages in plurilingualism. Against this background, plurilingualism includes professional language.

The research question is as follows: what is students' view on professional language in plurilingualism?

The aim of the article is to analyse business students' view on professional language in plurilingualism underpinning elaboration of a hypothesis on students' plurilingualism.

The methods of the present article: The present research involves a process of analysing the meaning of the key concepts *plurilingualism* and *professional language*. Moreover, the study demonstrates how the key concepts are related to the idea of *students' view*. The study presents how the steps of the process are related: plurilingualism → professional language → empirical study within a multicultural environment → conclusion.

The methodological background of the present research is based on the System-Constructivist theory introduced as the New or Social Constructivism Pedagogical theory. The System-Constructivist theory and, consequently, System-Constructivist approach to learning introduced by Reich (Reich 2005) emphasizes that a human being's point of view depends on the subjective aspect (Maslo 2007). However, the emphasis of the System-Constructivist Theory on the subjective aspect of a human being's point of view does not allow for analysing the views objectively: human beings do not always realize their experience and their wants (Maslo 2007:39).

Respondents described in the present article: 13 second-year bachelor part-time students of the *Business Management* programme of the Northern Business School, Neumuenster, Germany.

Results

Many researchers agree that language plays a significant role in society: "the key to the evolution of human consciousness and society lies in the linguistic mediation of consciousness" (Lee 1987). Hence, language is the cornerstone of individual and, consequently, students' development. Moreover, language is considered as the unity of all languages (Robbins 2007: 47). That means that languages are linked, united in various ways, forming a whole (Robbins 2007: 47). Use of several languages by an individual is defined as plurilingualism (Saulescu, Saulescu, and Capatan 2009: 24). In comparison, multilingualism means the coexistence of several languages within a given social group (Saulescu, Saulescu, and Capatan 2009: 24). Plurilingualism includes a mother tongue, foreign languages, and a professional language (Zaščerinskis, Aļeksejeva, and Zaščerinska 2012: 133) as depicted in Figure 1.

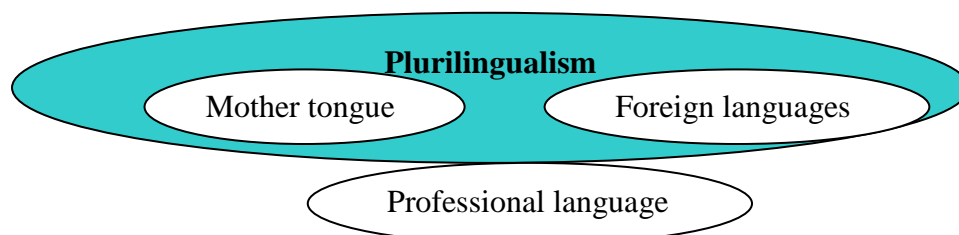

Figure 1. Languages of plurilingualism

Thus, plurilingualism comprises a professional language, too. Moreover, use of professional language influences use of the mother tongue and foreign languages.

By professional language, a universal means of communication in a certain sphere of work is initially meant (Lubīna 2002: 140).

Any sphere of work and, consequently, profession includes such a professional activity as professional development that includes academic development (Kramiņa 2000: 40) or, in other words, learning. Figure 2 demonstrates the relationship between profession and learning.

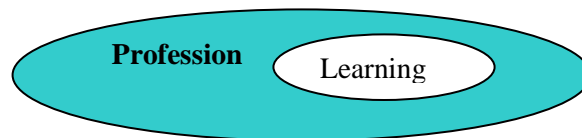

Figure 2. The inter-relationship between profession and learning

Learning within a profession is linguistically mediated. In the present research, the term 'profession' includes *labour*, too. Under the term *labour* both *enterprise*, *business* and *occupation*, *profession*, etc. are understood in the present research. The social division of labour generates individual purposes (Blunden 2009: 12). Hence, professional language is focused on purposes of learning within a profession. In the present research, the term 'purpose' is defined as a practical and utilitarian sense (Aase 2006: 3), and the terms *purpose*, *goal*, *aim*, and *target* are treated as synonyms. The individual purposes are generated in the social division of labour (Blunden 2009: 12). Students' purposes might vary from study purposes such as following a postgraduate course in an English-speaking country to work purposes such as participating in business meetings or taking hotel bookings that are the starting points which determine the language to be taught (Dudley-Evans John 1998: 3). Thus, putting the emphasis on purposes of learning a language, professional language is defined as native language for specific purposes (Zaščerinska 2010: 406).

Discussion

By sociolinguistics, the study of the effect of any and all aspects of society on language use as well as the effects of language use on society is meant. Consequently, higher education is a domain for a sociolinguistic study.

The research question is as follows: what is students' view on professional language in a multilingual environment? Hence, the empirical study is aimed at analysing students' view on professional language in plurilingualism. Therefore, explorative research was used in the empirical study (Mayring 2007: 6). Explorative research is aimed at developing hypotheses, which can be tested for generality in the following empirical studies (Mayring 2007: 6). The explorative methodology proceeds (Phillips 2006) as demonstrated in Figure 3:

- 'conceptualisation' in Phase 1,
- detailed description of the educational phenomenon with full attention paid to the local context in terms of its historical, geographical, cultural, political, religious, linguistic, etc. features in Phase 2,
- data collection in Phase 3,
- explanation through the development of hypotheses in Phase 4,
- re-consideration of the initial questions and application of the findings to other situations in Phase 5.

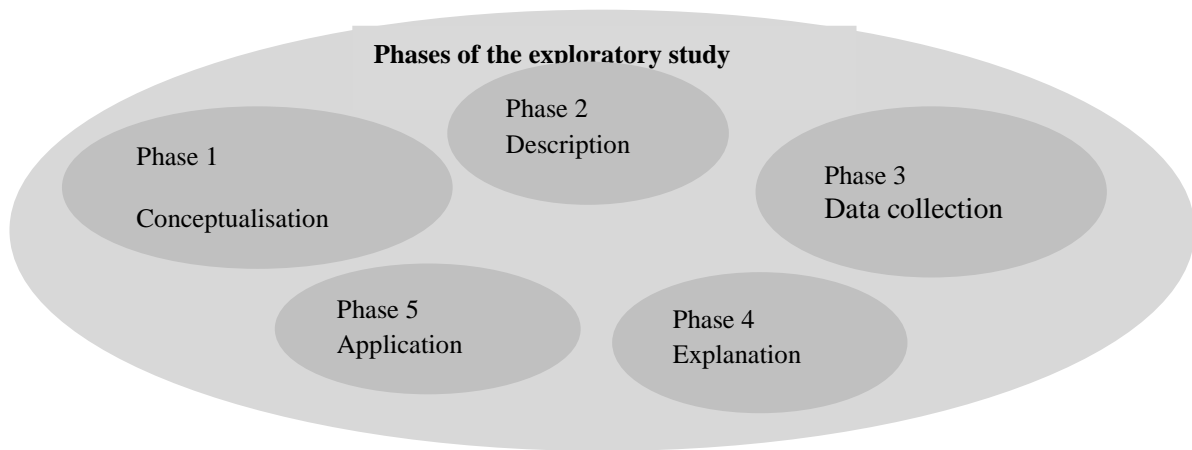

Figure 3. Phases of the methodology of explorative research

An interpretive paradigm was used in the empirical study. The interpretive research paradigm corresponds to the nature of humanistic pedagogy (Lūka 2008). The interpretive paradigm aims to understand other cultures from the inside through the use of ethnographic methods such as informal interviewing, participant observation, etc. (Taylor Medina 2013). An interpretative paradigm is characterized by a researcher's practical interest in the research question (Cohen Manion Morrison 2003). A researcher is the interpreter.

The choice of the sample was based on such a criterion as information-oriented sampling, as opposed to random sampling (Mayring 2007). The present empirical study was carried out in January 2014. The sample was composed of 13 second-year bachelor part-time students of the *Business Management* programme of the Northern Business School, Neumuenster, Germany. The sample was represented by seven male and six female students. The age of students ranged between 20 and 50. All the students obtained working experience in different fields of business. Although the students studied in the same group, they represented different cultures, namely, German, Polish and Russian. Therefore, the sample is multicultural as the respondents with different cultural backgrounds and diverse educational approaches were chosen. Students' different cultural and educational experience emphasized the significance of each student's

contribution to the analysis of their attitude to mobile social media in distance learning of higher education. Thus, the groups' socio-cultural context (age, cultural and educational experience, mother tongue, etc.) is heterogeneous.

Analysis of students' view on professional language comprised semi-structured interviews. Semi-structured interviews included one question as follows: What are the languages employees usually use at work?

It should be noted that view is defined as a central, organizing stance (Portelli Vilbert, 2002: 9). The view comprises

- vision,
- mission and
- objectives.

View in pedagogy is usually regarded as the concept of learning organization (Garavan 1997). Learning organisation focuses on the teaching and learning process design (Garavan 1997; Thomas Allen 2006), namely, plurilingualism.

The survey reveals that the business students do not realize the languages of plurilingualism. Table 1 demonstrates the business students' views on professional language in a multilingual environment.

Table 1. Business students' views on languages employees use at work

Languages of plurilingualism	Frequency in the survey
German	13
English	11
Spanish	10
French	7
Russian	5
Chinese / Mandarin	5
Portuguese	1
Japanese	1
Turkish	1
Greek	1
Polish	1

The structuring content analysis (Mayring 2004: 269) of the survey carried out to analyse the business students' views on professional language in plurilingualism reveals that

- the views of the interviewed business students on languages employees usually use at work are heterogeneous,
- the business students focus on use of national or ethnic languages,
- none of the business students consider professional language in plurilingualism,

- the students' views demonstrate a low level of the society's use of the professional language in plurilingualism.

Conclusions

The findings of the sociolinguistic study allow to draw the conclusion that society's use of the professional language in plurilingualism is of a level level as the survey results demonstrate that noone of the respondents considered professional language in plurilingualism.

Validity and reliability of the research results have been provided by involving other researchers into several stages of the conducted research. External validity has been revealed by international co-operation as following:

- presentations of the research at international conferences and
- use of individual consultations given by other researchers.

The following hypothesis for further studies is put forth: in order to increase students' plurilingualism it is necessary

- to widen students' views on languages and their use,
- to promote students' plurilingualism by
 - organizing a favourable learning environment,
 - supporting students' needs in languages and
 - providing successful use of students' languages.

The present research has *limitations*. A limitation is that the present empirical study was conducted by involving the students of only one tertiary institution. Therein, the results of the study cannot be representative for the whole tertiary area. Another limitation is use of only quantitative methods in the sociolinguistic study in the data processing and analysis. One more limitation is that plurilingualism was studied paying attention to the views of students in isolation from the views of educators and researchers.

There is a possibility to continue the study. Analysis of views of other society groups is proposed for further research. Another direction of further studies includes a comparative research of different countries on professional language.

References

- Aase, L. (2006). *Aims in the Teaching/Learning of Language(s) of Education (LE)*. Language Policy Division, Strasbourg 16-18 October 2006.
- Blunden, A. (2009). An Interdisciplinary Concept of Activity. *Outlines* Nr. 1 2009, 1-26, 2009.
- Cohen, L., Manion, L., Morrision, K. (2003). *Research Methods in Education*. London and New York: Routledge/Falmer Taylor & Francis Group.
- Dudley-Evans, T., John, M. (1998). *Developments in English for Specific Purposes. A multi-disciplinary approach*. Cambridge University Press.
- Garavan, T. (1997). The learning organization: a review and evaluation. *The Learning Organization*. vol. 4, no. 1, pp. 18-29.

- Kramiņa, I. (2000). *Linguo – didactic theories underlying multi – purpose language acquisition*. Monograph. University of Latvia, Riga: University of Latvia.
- Lee, B. (1987). Recontextualizing Vygotsky. In: M. Hickman (Ed), *Social and functional approaches to language and thought*. Orlando: Academic Press.
- Lubina, A. (2002). Fachsprache Als Teil Der Sprachkultur [Professional Language as a Part of Culture]. In: Murane, S. (red.). *Valoda-2002 “Valoda dažādu kultūru kontekstā”*. Humanitārās fakultātes 12. zinātniskie lasījumi, 2. daļa Valodas lingvistiskie aspekti [Linguistic Aspects of Language], 135.–140. lpp. Daugavpils: Saule. (in German).
- Lūka, I. (2008). Development of Students’ ESP Competence and Educator’s Professional Activity in Tertiary Level Tourism Studies. *Proceedings of ATEE Spring University Conference Teacher of the 21st Century: Quality Education for Quality Teaching*, pp. 689-697. Riga, Latvia: University of Latvia.
- Maslo, E. (2007). Transformative Learning Space for Life-Long Foreign Languages Learning. In: D. Cunningham, D. Markus, J. Valdmanis ... [u.c.] (Eds) *International Nordic-Baltic Region Conference of FIPLV Innovations in Language Teaching and Learning in the Multicultural Context 15-16 June, 2007*, p. 38-46. Riga, Latvia. - Rīga: SIA "Izglītības soļi".
- Mayring, P. (2004). Qualitative Content Analysis. In U. Flick, E. Von Kardoff and I. Steinke (Eds). *A Companion to Qualitative Research*, pp. 266-269. SAGE, UK, Glasgow.
- Mayring, P. (2007). On Generalization in Qualitatively Oriented Research. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 8(3), Art. 26, 8.
- Phillips, D. (2006). Comparative Education: method. *Research in Comparative and International Education, Volume 1, Number 4*, 304-319, (2006).
- Portelli, J. P., Vilbert, A. B. (2002). Standards, Equity, and the Curriculum of Life. *Analytic Teaching*, 22(1). 2002, 4-19.
- Reich, K. (2005). *Systemisch-konstruktivistische Pädagogik*. Weinheim u.a. (Beltz). (in German).
- Robbins, D. (2007). Vygotsky’s and Leontiev’s Non-classical Psychology Related to Second Language Acquisition. in: D. Cunningham, D. Markus, J. Valdmanis ... [u.c.] (Eds). *International Nordic-Baltic Region Conference of FIPLV Innovations in Language Teaching and soļi*", 2007. CD-ROM. *Learning in the Multicultural Context 15-16 June, 2007*, pp. 47-57. Riga, Latvia, - Rīga: SIA "Izglītības
- Saulescu, E., Saulescu, G., Capatan, S. (2009). State of Art of Plurilinguism in Romania. Implementation of the PLUSVALOR Project in Romania. In: *Plurilinguism and First Language Valorisation Conference* in Iasi, Romania 9th October 2009, Volume of conference proceedings pp. 19-22.
- Taylor, P.C., Medina, M.N.D. (2013). Educational Research Paradigms: From Positivism to Multiparadigmatic. *The Journal of Meaning-Centered Education*. 1, Article 2, 2013.
- Thomas, K., Allen, S. (2006). The learning organization: a meta-analysis of themes in literature. *The Learning Organization*, vol. 13, no. 3, pp. 123-139.
- Zašcerinska, J. (2010). Professional Language in Language Education. *Proceedings of 5th International scientific conference Theory for Practice in the Education of Contemporary Society*, pp. 403-408. Riga: RPIVA.
- Zašcerinskis M., Aļeksejeva L., Zašcerinska, J. (2012). Plurilinguism in Teachers’ Professionalisation: Views of Newly Qualified Pedagogues of Social Work. In: Evija Zača (Ed), *Issue of publications from 1st International conference for students of Social Sciences Nantional Identity: Time, Place, People* at the Faculty of Social Sciences, University of Latvia Riga, Latvia, March 15-17, 2012, pp. 131-140. Published by University of Latvia, Riga, Latvia.

STUDENTS' VIEW ON BI-PROFESSIONAL CURRICULUM IN BUSINESS EDUCATION

Olga Gloņina

Jurmalas gatve 74/76, Riga, Latvia, OzaRo@inbox.lv

Ramar Hariharan

Dr. Sivanthi Aditanar College of Education, Virapandianpatnam - 628 215, Tiruchendur (Taluk), Thoothukudi (dist), India, suttidarshan@gmail.com

Jeļena Zaščerinska

Daugavpils University, Parādes street 1, Daugavpils, Latvia, iizi.info@inbox.lv

Mihails Zaščerinskis

University of Latvia, Jurm ntre for Education and Innovation Research, Kurzemes prospekts 114, Riga, Latvia, ceir2012@gmail.com

Abstract

The paradigm in the curriculum development within higher education has changed from “two degrees for the price of one” to bi-professional curriculum. By “two degrees for the price of one”, two national degrees (for example, German and French Degrees in Business) are meant. In its turn, by bi-professional curriculum, a combination of business and, for example, engineering education is defined. A study of innovative ways to combine engineering education and commerce education has been carried out (Shen Chen Li 2013: 70). However, the emphasis of this study is put on bringing the objectives and requirements of the knowledge of commerce into the engineering training objectives (Shen Chen Li 2013:70). In comparison to engineering students, most business students who participate in entrepreneurship education receive lesser benefits (Storen 2013). Against this background, the present contribution discusses bi-professional curriculum in business education. The aim of the paper is to analyse business students' view on bi-professional curriculum in business education underpinning elaboration of a hypothesis on bi-professional curriculum in business education. The exploratory study has been applied (Phillips 2006). The empirical study was conducted at the Northern Business School, Neumuenster, Germany. An interpretive paradigm was used. The findings of the empirical study allow for drawing the conclusion that business students' view on bi-professional curriculum is positive. A hypothesis on bi-professional curriculum in business education has been formulated. Directions of further research are proposed.

Key words: bi-professional curriculum, business education, students.

Kopsavilkums

Augstākās izglītības paradigma studiju programmu izstrādē ir mainījusies no "diviem grādiem par vienu cenu" uz divu profesiju studiju programmu. Ar "diviem grādiem par vienu cenu", divi nacionālie grādi (piemēram, vācu un franču grādi biznesā) ir domāti. Savukārt, divu profesiju studiju programma nozīmē apvienot uzņēmējdarbības un, piemēram, inženierzinātņu izglītību. Pētījums par novatoriskiem veidiem inženiertehniskās un komercijas izglītības apvienošanu tika veikts (Shen Čeņ Li 2013: 70). Taču uzsvars šajā pētījumā tiek likts uz komercijas zināšanu mērķu un prasību integrāciju inženierzinātņu studijās (Shen Chen Li 2013: 70). Salīdzinot ar inženierzinātņu studentiem, lielākā daļa no uzņēmējdarbības studentiem, kas piedalās uzņēmējdarbības izglītībā, beneficē mazāk (Storen 2013). Ņemot vērā minēto, šis raksts apspriež divu profesiju studiju programmu biznesa izglītībā. Raksta mērķis ir analizēt studentu viedokli par divu profesiju studiju programmu biznesa izglītībā, izstrādājot hipotēzi par divu profesiju studiju programmu biznesa izglītībā. Izpēte kā pētījuma veids tika piemērots (Phillips 2006). Empīriskais pētījums tika veikts Ziemeļu Biznesa skolā, Neumuenster, Vācijā. Pētījumā tika iesaistīti 13 nepilna laika otrā kursa biznesa studenti. Pētījuma interpretīva paradigma tika izmantota. Empīriskā pētījuma secinājumi ļauj secināt, ka studentu viedoklis par divu profesiju studiju programmu ir pozitīvs. Hipotēze par divu profesiju studiju programmas biznesa izglītība tiek noformulēta. Tiek ierosināti virzieni turpmākai pētniecībai. Tiek iezīmēti izpētes virzieni turpmākajos pētījumos.

Atslēgas vārdi: divu profesiju studiju programma, biznesa izglītība, studenti.

Introduction

The curriculum “two degrees for the price of one” provides diversity, synergy and creativity for promoting students' intellectual flexibility, a certain amount of adventurousness and plain hard work (Achterhold 2012). By “two degrees for the price of one” two national degrees (for example, German and French Degrees in Engineering) are meant. The “two degrees for the price of one”

approach demands from partner universities internalization, intensive international cooperation and staff mobility. Against this background, another approach is proposed - acquiring two professions (for example, professions of an entrepreneur and engineer) within one curriculum or, in other words, a bi-professional curriculum. A study of innovative ways to combine engineering education and commerce education has been carried out (Shen Chen Li 2013: 70). However, the emphasis of this study is put on bringing the objectives and requirements of the knowledge of commerce into the engineering training objectives (Shen Chen Li 2013: 70). In comparison to engineering students, most business students who participate in entrepreneurship education receive lesser benefits (Storen 2013). Against this background, the present contribution discusses a theoretical conception on bi-professional curriculum in business education.

The aim of the article is to analyse business students' view on bi-professional curriculum in business education underpinning elaboration of a hypothesis on bi-professional curriculum in business education.

The methodological background of the present research is based on the System-Constructivist theory introduced as the New or Social Constructivism Pedagogical theory. The System-Constructivist theory and, consequently, System-Constructivist approach to learning introduced by Reich (Reich 2005) emphasizes that a human being's point of view depends on the subjective aspect as experience plays the central role in the knowledge construction process (Maslo 2007).

The methods used in the article: The meaning of the key concepts, *profession*, *curriculum*, *bi-professional curriculum*, and *psychological system*, is studied. Moreover, the analysis demonstrates how the key concepts are related to the idea of *bi-professional curriculum in business education* and shows a potential model for development of a theoretical conception on bi-professional curriculum in business education, indicating how the steps of the process are related, following a logical chain: psychological system → profession → curriculum → bi-professional curriculum → empirical study within a multicultural environment → conclusion. Exploratory research has been used in the empirical study.

The novel contribution of this paper is the hypothesis on bi-professional curriculum in business education proposed in the present article.

Respondents described in the present article: 13 second-year bachelor part-time students of the *Business Management* programme of the Northern Business School, Neumuenster, Germany.

Our target population to generalize bi-professional curriculum is students in formal higher education.

Results

The meaning of the key concepts of *profession*, *curriculum*, *bi-professional curriculum* and *psychological system* is studied in the present part of the article. Moreover, the analysis demonstrates how the key concepts are related to the idea of *bi-professional curriculum in business education*.

Shaping the theoretical framework of the present research on bi-professional curriculum has been based on the Leontyev's findings on the psychological system (ЛЕОНТЬЕВ 1982: 38). Leontyev's theory of the psychological system reveals the change in the relationship between functions for the individual development, and not the development of each function (ЛЕОНТЬЕВ 1982: 38).

Regarding a function as a profession, profession means a calling, vocation, or employment requiring specialized knowledge and often long and intensive academic preparation.

Traditionally, learning a profession is organized within a curriculum of different levels such as vocational and higher education as well as pre-service and in-service training. The interaction of synonyms of the term *curriculum*, namely, *approach*, *plan* (often in Germany and Russia), *design*, *way of thinking* as well as *strategy* and *programme* (Bassus Zaščerinska Ahrens 2011: 84) has been revealed. Curriculum is determined to be a central, organizing stance (Portelli Vilbert 2002: 39). Curriculum comprises the following components as shown in Figure 1.

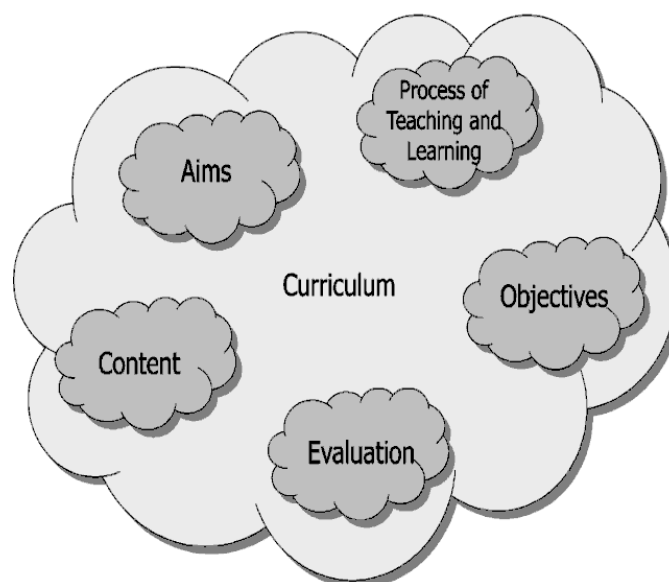

Figure 1. Curriculum components.

Leontyev's theory of the psychological system (ЛЕОНТЬЕВ 1982: 38) led to the idea of learning two or more professions within a curriculum as shown in Figure 2.

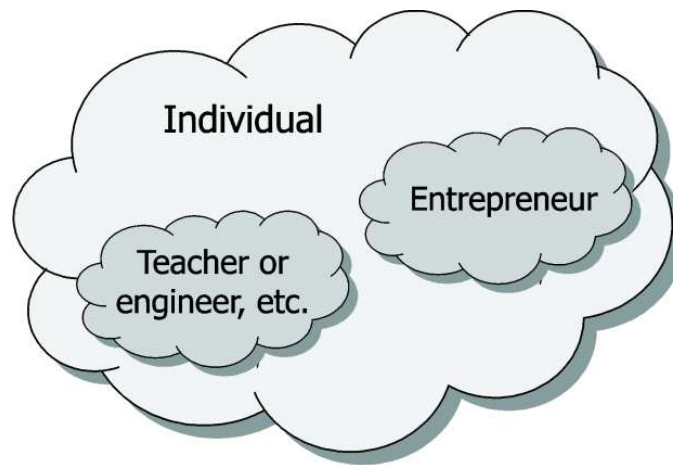

Figure 2. Professional domains of an individual.

The generalization of the idea of learning two or more professions has brought the present researchers to the concept of bi-professional curriculum. By bi-professional curriculum, a combination of professional curricula is defined as demonstrated in Figure 3.

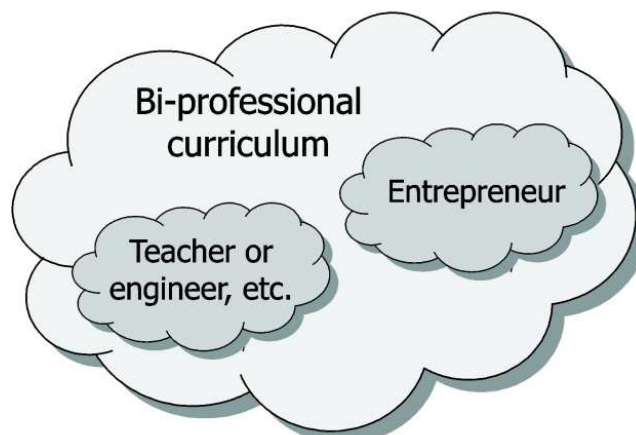

Figure 3. Concept of bi-professional curriculum.

Discussion

The present part of the article demonstrates the design of the empirical study, survey results and findings of the empirical research.

The design of the present empirical research comprises the purpose and question, sample and methodology of the present empirical study as demonstrated in Figure 4.

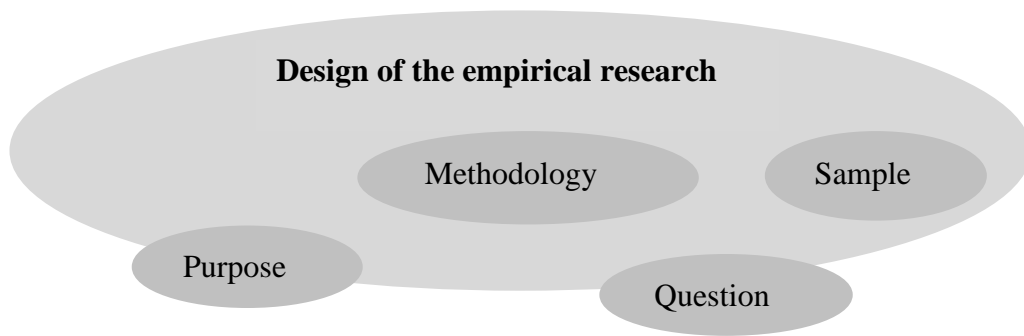

Figure 4. Elements of the design of the empirical research.

The empirical study was aimed at analyzing business students' view on bi-professional curriculum in business education underpinning elaboration of a hypothesis on bi-professional curriculum in business education.

The research question was as follows: What is business students' view on bi-professional curriculum?

The choice of the sample was based on such a criterion as information-oriented sampling, as opposed to random sampling (Mayring 2007). This is because an average case is often not the richest in information. In addition, it is often more important to clarify the deeper causes behind a given problem and its consequences than to describe the symptoms of the problem and how frequently they occur (Flyvbjerg 2006). Random samples emphasizing representativeness will seldom be able to produce this kind of insight; it is more appropriate to select some few cases chosen for their validity.

The present empirical study was carried out in January 2014. The sample was composed of 13 second-year bachelor part-time students of the *Business Management* programme of the Northern Business School, Neumuenster, Germany. The sample was represented by seven male and six female students. The age of students ranged between 20 and 50. All the students obtained working experience in different fields of business. Although the students studied in the same group, they represented different cultures, namely, German, Polish and Russian. Therefore, the sample is multicultural as the respondents with different cultural backgrounds and diverse educational approaches were chosen. Students' different cultural and educational experience emphasized the significance of each student's contribution to the analysis of their attitude to mobile social media in distance learning of higher education. Thus, the socio-cultural context of the group (age, cultural and educational experience, mother tongue, etc.) is heterogeneous.

An interpretive research paradigm that corresponds to the nature of humanistic pedagogy (Luka 2008) has been used in the present empirical study. Exploratory research has been employed in the empirical study (Phillips 2006). Exploratory research is aimed at generating new questions

and hypothesis (Phillips 2006). The exploratory methodology proceeds from exploration in Phase 1 through analysis in Phase 2 to hypothesis development in Phase 3 as demonstrated in Figure 5.

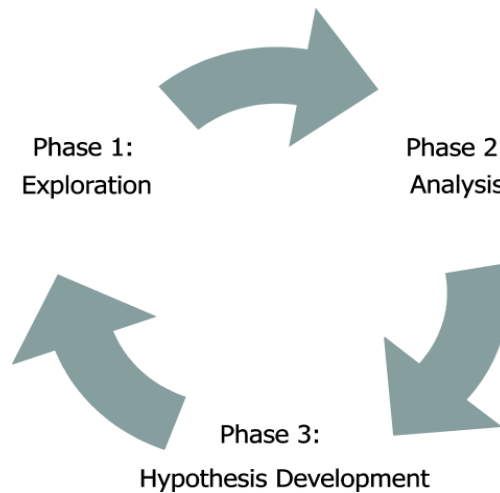

Figure 5. Methodology of exploratory research.

In order to analyse the business students’ view on bi-professional curriculum, semi-structured interviews were carried out. Semi-structured interviews were conducted in order to obtain the knowledge of the research field (Kroplis Raševka 2004: 99). Semi-structured interviews included such a question as "What are two-three secondary professions you are interested to learn within your studies at university?" Table 1 illustrates secondary professions suggested to be learned in business education and the frequency in the carried out survey.

Table 1. Interview results.

Secondary professions	Frequency in the carried out survey
Media specialist	2
Lawyer	2
Engineer	2
Soccer trainer	1
Computing specialist	1
Musician	1
Adviser	1

Summarizing content analysis (Mayring 2004: 269) of the data reveals that the business students’ view on bi-professional curriculum is positive. The responses given by the business students from the semi-structured interviews allow for outlining the following secondary professions to be provided in business education: media specialist, lawyer, engineer, soccer trainer, computing specialist, musician, and advisor. Summarizing content analysis (Mayring 2004) of the data from the semi-structured interviews reveals that there is a need for introducing bi-professional curriculum into business education.

Conclusions

The theoretical findings of the research allow for drawing the conclusion on the definition of bi-professional curriculum.

The empirical results reveal that the business students' view on bi-professional curriculum is positive. Bi-professional curriculum in business education is not necessarily directly focused on bi-professional employment or the creation of new businesses, although graduate start-ups are one of a range of possible outcomes (European Commission 2012: 44).

The following hypothesis has been formulated: bi-professional curriculum in business education is successful if

- as a secondary profession in media, law, computer, soccer training, engineering, and consulting is offered,
- a favourable educational environment (teaching, peer-learning, learning) for the enrichment of business students' bi-professional experience is organized,
- business students actively participate in learning within bi-professional curriculum in business education.

Validity and reliability of the research results have been provided by involving other researchers into several stages of the conducted research. External validity has been revealed by international co-operation as following:

- the research preparation has included individual consultations given by other researchers,
- the present contribution has been worked out in co-operation with international colleagues and assessed by international colleagues, and
- the research has been presented at international conferences.

The present research has *limitations*. The inter-connections between the psychological system and bi-professional curriculum have been set. Another limitation is the empirical study conducted by involving the business students only.

Further research will focus on modelling a favourable educational environment which could proceed from teaching through peer-learning to learning for the enrichment of business students' bi-professional experience. Participation of business students in bi-professional curriculum within business education has to be investigated. Empirical studies in other institutions are proposed to be carried out. Another direction of further investigation is evaluation of efficiency of business students' bi-professional experience. And a comparative research of different countries could be carried out, too.

References

- Achterhold, G. Abschluss im Doppelpack / Two degrees for the price of one. Letter 03/2012, p. 28-31. The Magazine for German Academic Exchange Service alumni. Frankfurter Societats-Medien GmbH, (2012).
- Bassus, O., Zaščerinska, J., Ahrens, A. From Enterprise 2.0 to 3.0: Challenges in Engineering and Business Education. In: Bassus, O.; Ahrens, A.; Lange, C. (Ed.), *Information and Communication Technologies in Engineering and Business*, pp. 79-99. Berlin: Mensch & Buch, Germany, (2011).
- European Commission. *Effects and impact of entrepreneurship programmes in higher education*. Brussels, March 2012. European Union, (2012).
- Flyvbjerg, B. Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*, 12(2), 219-245, (2006).
- Kropļijs, A., Raščevska, M. *Kvalitatīvās pētniecības metodes sociālajās zinātnēs*. Rīga: RaKa, (2004).
- Luka, I. Students and the educator's co-operation as a means of development of students' ESP competence. *European Conference on Educational Research*, University of Goteborg, Goteborg, Sweden, (2008).
- Maslo, E. Transformative Learning Space for Life-Long Foreign Languages Learning. In *International Nordic-Baltic Region Conference of FIPLV Innovations in Language Teaching and Learning in the Multicultural Context*, 38-46, Rīga: SIA "Izglītības soļi". Riga, Latvia, (2007).
- Mayring, P. On Generalization in Qualitatively Oriented Research. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 8(3), Art. 26, 1-8, (2007).
- Mayring, P. Qualitative Content Analysis. Flick, U., von Kardoff, E., Steinke, I. (Eds.) *A Companion to Qualitative Research*, pp. 266-269. SAGE, Glasgow, UK, (2004).
- Phillips, D. Comparative Education: method. *Research in Comparative and International Education*, Volume 1, Number 4, 304-319, (2006).
- Portelli, J. P., Vilbert, A. B. A Curriculum of Life. *Education Canada* Volume 42 (2), 36-39. Canadian Education Association, (2002).
- Reich, K. *Systemisch-konstruktivistische Pädagogik*. Weinheim u.a., Beltz, (2005).
- Shen, C., Chen, N., Li, Z. A study of innovative ways to combine engineering education and commerce education. Proceedings of 6th ICEBE International Conference on Engineering and Business Education *Innovation, Entrepreneurship and Sustainability*, Windhoek, Namibia, 7 - 10 October 2013, pp. 70-74. Published by University of Wismar, Germany, (2013).
- Storen, L. A. Entrepreneurship in Higher Education – Does it Promote Employability, Creation of own Enterprise and/or Entrepreneurial and Innovative Skills? European Conference on Educational Research, Istanbul, Turkey. 9-13 September 2013. <http://www.eera-ecer.de/ecer-programmes/conference/8/contribution/22675/> (2013).
- Леонтьев, А. Н. *Вступительная статья*. In: Выготский Л. Собрание сочинений. Проблемы развития психики - 4. том, pp. 3-41. Москва "Педагогика". [in Russian], (1982).

VULGARISMS IN NEWSPAPER HEADLINES

Baiba Griekere

Daugavpils University, Vienības street 13, Daugavpils, Latvia, LV-5401
baiba-g@inbox.lv

Abstract

Vulgarisms in newspaper headlines

Newspaper is a daily or weekly printed publication containing news, advertisements, etc. Newspapers are divided into three types: the broadsheet newspapers, the middle-range tabloids, and the tabloids. Tabloids and broadsheets use subjective language, objective language, and emotive language. Headlines as well as the language are a very important part in newspapers. It is possible to find in newspaper headlines a lot of words from stylistically marked vocabulary with positive and negative evaluation, including vulgarisms. These words in newspapers are used to express negative emotions, to demonstrate a negative attitude, to brighten humorous, ironic, and sarcastic expression, and sometimes these words are used as characteristic of a low level of culture and taste.

This article examines the concept of a newspaper and that of a vulgarism and analyses vulgarisms in newspaper headlines.

Key Words: newspaper, tabloid, broadsheet, vulgarism, headline.

Kopsavilkums

Vulgārismi avīžu rakstu virsrakstos

Avīze ir ikdienas vai iknedēļas iespieddarbs, kas sevī ietver ziņas, reklāmu, utt. Avīzes iedala trīs veidos: liela izmēra avīze, vidēja klāsta kompakta izmēra avīze, kompakta izmēra avīze. Kompakta un liela izmēra avīzes lieto subjektīvu, objektīvu un emocionālu valodu. Tāpat kā valoda, arī virsraksti ir avīzes neatņemama daļa. Avīžu virsrakstos ir iespējams atrast stilistiski marķēta vārdu krājuma piemērus ar pozitīvu un negatīvu konotāciju, ieskaitot vulgārismus. Šie vārdi avīzēs tiek lietoti lai izteiktu negatīvas emocijas, lai demonstrētu negatīvu attieksmi, lai pasvītrotu humoristisku, ironisku un sarkastisku izteiksmi, un reizēm šie vārdi tiek izmantoti kā zemas kultūras īpašība.

Šis raksts pēta avīzes un vulgārisma konceptu un analizē vulgārismus avīžu virsrakstos.

Atslēgvārdi: avīze, kompakta izmēra avīze, liela izmēra avīze, vulgārisms, virsraksts.

DK/Oxford Illustrated Dictionary defines the notion of the term *newspaper* as *a printed publication (usu. daily or weekly) containing news, advertisements, etc.* (DKOID)

According to the authors Y.V. Glukhova and Y.V. Privalova, newspapers are independent and are able to act as an independent force (Glukhova and Privalova 2012: 1). Newspaper occupies an important place in cultural and political life, helping people to orient in the surrounding reality.

According to the linguist Danuta Reah, newspapers are divided into three types: the broadsheet newspapers, for example, the *Telegraph*, the *Independent*, *The Times* and the *Guardian*; the middle-range tabloids, for instance, the *Express* and the *Daily Mail*; and the tabloids, such as the *Sun*, the *Mirror*, the *Star* (Reah 2007: 1-2). There are also other newspapers such as local newspapers and newspapers of particular political groups like the *Socialist Worker*.

DKOID defines the notion of the term *broadsheet* as *a large sheet of paper printed on one side only, esp. with information; a newspaper with a large format.*

According to Christopher H. Sterling, broadsheets are newspapers large in size with five or six column pages (Sterling 2009: 223-224). Broadsheets carry quality of seriousness in contrast to tabloids that are more entertainment-oriented and colloquial in style.

According to TLOTN, *broadsheet* is “the largest of the various newspaper formats and is characterized by long vertical pages”. Many broadsheets measure 74.9 cm × 59.7 cm per full broadsheet spread, twice the size of a standard tabloid. There are two versions of the broadsheet; a *full broadsheet* is typically folded vertically in half, forming four pages. The four pages are called a spread. A *half broadsheet* is usually an inside page that is not folded vertically, including a front and back. Broadsheets typically are also folded horizontally in half to accommodate news stand display space. The most important newspaper stories are placed above the horizontal fold.

DKOID defines the notion of the term *tabloid* as *a newspaper, usu. popular in style, having pages half the size of those of the average broadsheet*.

According to Sterling (2009), tabloids are popular newspapers of a small format, half the size of a broadsheet, established in the 19th-20th centuries. Pages of a tabloid range in size from 11.8 by 15.6 inches to 11.4 by 14.2 inches. Tabloids are reader-friendly newspapers that use popular colloquial speech and dramatic layout. The emphasis is put on large headlines and large visuals. Tabloid newspapers focus on crime, scandal, celebrities, gossip, sport, with little space for political and foreign news, and news regarding social issues. To attract the readers’ attention, they involve them in campaigns like child-abuse, gifts, competitions, gambling (Bingo, Lotto, football), and horoscopes. They also devote space for life-style issues such as health, personal finance, and relationship problems (Sterling 2009: 218-219).

According to TLOTN, *tabloid* is “a newspaper industry term which refers to a smaller newspaper format per spread; to a weekly or semi-weekly alternative newspaper that focuses on local-interest stories and entertainment, often distributed for free (often in a smaller, tabloid-sized newspaper format); or to a newspaper that tends to emphasize sensational crime stories, gossip columns repeating scandalous innuendos about the personal lives of celebrities and sports stars, and other so-called “junk food news” (often in a smaller, tabloid-sized newspaper format).”

Tabloids and broadsheets are different. Both newspapers differ in size. Tabloid stories are shorter, while broadsheet stories are more in-depth. Both are written in a particular style. It is the job of the editor to know what the paper should look and feel like and then to make sure that only stories that suit the style of the paper are actually published. Tabloids make greater use of pictures than the broadsheets do. Broadsheets often use photographs in striking ways, though they are less likely to cover celebrity scandal stories.

Reah (2007) claims that the term *newspaper* suggests that the largest part of newspaper content is devoted to the news of the day. Newspapers contain a number of items: news, comment and analysis, advertising, and entertainment. However, the largest part of a newspaper is devoted to TV listings and advertising. Majority of the news are related to the activities of celebrities, film and TV stars, and the activities of the royal family. She mentions an interesting aspect: “An editor of the

New York Times once said that about 60 per cent of the content of his newspaper was advertising.” This statement demonstrates that the major part of a newspaper is not news. On the basis of her analysis of what two newspapers (*The Guardian* and *The Sun*) contain she claims: “The main point is, however, that in both papers, sport, entertainment and advertising occupy a greater number of pages than does news, and the percentage of page space in both cases demonstrates the importance of advertising content to both papers” (Reah 2007: 2-3).

Reah states that newspapers cannot include everything. The decisions what to include are editorial decisions. If an editor excludes an item, thinking that the reader of the newspaper will not be interested in the given information, it may be seen as legitimate editorial control. However, it does mean that these decisions are being made on behalf of the reader, as she puts it: “The reader will not be able to comment on that decision, because the reader will probably not be aware that the omitted item of information exists” (Reah 2007: 4).

Reah continues saying that the selection of items that are put in newspapers can affect the way the reader perceives the world. Some information may be excluded because there is a feeling to conceal that information from the readers. The readers have no control over what is or is not being presented in a newspaper. In the majority of cases, newspapers are read not for their informative content (Reah 2007: 4-5).

As it has been mentioned before, newspapers contain comments, advertisements, and entertainment. Advertising is a very important part for all newspapers, as well as sales and circulation figures to survive. If the figures are low, then advertisers will not pay for space in the newspaper. Broadsheets generally contain a little bit more news than tabloids. (Reah 2007: 9)

According to Denise Sajdl, dealing with the language through which news are written, we can encounter some particularities. It includes not only a specific sentence structure and vocabulary but also the order in which stories present information. The language in press is a social construction of ideas, beliefs, and values (Sajdl 2006: 5).

According to Martin Conboy (2007), the language plays the greatest part in the newspaper. Just as language is a form of communication, news is too. Earlier language of a newspaper had reliable information in order to distinguish newspapers from other types of printed matter such as broadsides and pamphlets (Conboy 2007: 5).

According to TLOFN, tabloids often use subjective language allowing personal opinion to dominate. Broadsheets tend to make use of objective language dealing with facts in a detached manner. Emotive language, designed to stir up the emotions, is a feature commonly found in tabloids.

Headlines play an important part in newspapers. They are the first texts that readers see when reading or buying news.

According to Reah (2007), “The headline is a unique type of text. It has a range of functions that specifically dictate its shape, content, and structure, and it operates within a range of restrictions that limit the freedom of the writer.” The headline should contain a minimum number of words, attract the reader to the story and to the paper. Headlines can enclose a story and give the reader the picture of the current news, its importance, and classification (sports, finance, overseas news, etc.). Looking through the headlines, reader can have an outline of the news of the day, and some ideas of its impact and importance (Reah 2007: 13-14).

Conboy shares similar ideas. According to him, headlines have three functions: they provide a brief summary of main news; they attract attention; they are an important part of the way in which newspapers appeal to the audience. Sometimes, headlines are used for humorous purposes in order to attract readers’ attention. For example, “Blind Freddy could have seen this coming” (2007: 13-14).

Reah (2007) claims that headline writers use words that are short and attention getting. They have a number of linguistic devices they can use to create headlines that will attract the readers’ interest and thus make headlines memorable and striking. These are as follows.

- 1) Word and meaning. For example, the use of homophones (identical in sound form).
- 2) Intertextuality. Every culture has a number of familiar phrases and sayings. Many come from popular songs, films, book titles, etc. For example, the headline “*Brulee madly deeply*” refers to a well-known film, *Truly, Madly, Deeply*.
- 3) Phonology. The usual way of making headlines memorable is to use the reader’s awareness of sound. The headline “*Hit and Myth*” uses the phonological similarity between *myth* and *miss* to make reference to the phrase *hit and miss*.
- 4) Loaded words. Headline writers sometimes choose words that carry strong connotations.

Reah continues that headline writers usually omit grammatical words (words that signal grammatical relationships), choosing lexical words instead (words that have meaning, i.e. nouns, verbs, adjectives, etc.). However, this can lead to ambiguity, because lexical words depend on grammatical words. The function of headlines is to attract the attention of the reader in reading the story in buying the newspaper, and influence the opinion of the reader (Reah 2007: 15-19).

The authors Glukhova and Privalova (2012:1) claim that headlines function as an integral part of the newspaper. A good headline can greatly increase the competitiveness of the newspaper. Headlines occupy the strongest position in the press and they are the first thing that draws attention of the reader. Therefore, the image of the newspaper largely depends on the nature and design of the headline. No one notices an informative article with wrongly chosen headline but at the same time a most average article can gain popularity because of its bright, expressive headline. It is possible to find a lot of examples of stylistically marked vocabulary in newspaper headlines, including terms,

poetic words, slang words, jargonisms, professionalisms, archaic words, barbarisms, dialectal words, colloquialisms, and vulgarisms.

DKOID defines the term *vulgarism* as *a word or expression in coarse or uneducated use*.

According to the theory of R.E. Mercury, vulgarisms are expressions that are crude, raw, and used in the streets (Mercury 1995: 30). Vulgar language is used to humiliate or ridicule an individual. In some contexts vulgarisms are considered to be insensitive, distasteful, and offensive.

Ilya Romanovich Galperin (1977) holds that vulgarisms are often used in conversation because of the habit, in order to seem modern or up-to-date without any understanding or thought of what they mean. Unfortunately, the most vulgar words are now to be found even in good novels. Although vulgar words degrade the literary language, they will always remain on the outskirts and will never acquire the status of standard vocabulary of the English language (Galperin 1977: 108).

Apart from the features that have been mentioned, Galperin adds that the function of vulgarisms is to express strong emotions, annoyance, vexation, anger, etc. They are found only in emotive prose, and also there only in the characters' direct speech, and not in any other functional style of language (Ibid.).

Galperin states that not all of the words that are considered coarse should be regarded as vulgarisms. Improper grammar, non-standard pronunciation, the misuse of certain literary words and expressions, a deliberate distortion of words may result coarseness. "These are improprieties of speech but not vulgarisms" (Ibid.). Vulgarisms are rude and emotionally strongly charged and, "like any manifestation of excess of feelings, are not very discernible as to their logical meaning" (Ibid.).

The author of the article has encountered 49 examples of vulgarisms in tabloid article headlines. Two tabloid newspapers were used: *The Sun* and *The Daily Mail*; 28 examples of these vulgarisms were found in the headlines of broadsheets *The Telegraph* and *The Guardian*. The examples of vulgarisms were found in the following sections of both tabloid and broadsheet newspapers: *show business, sport, news, politics, crime, culture, lifestyle, health, technology, travel, animals, and nature*.

More than half of the collected vulgarisms are used with regard to celebrities including singers, actors, sportsmen, models, TV and media personalities, for example, "*Frampton: Martinez doesn't have 'cojones' to fight*". This article describes the clash between two boxers, Carl Frampton and Kiko Martinez. Frampton considers that Martinez is scared to fight him and therefore the vulgarism 'cojones' is used here in order to make him feel even more scared by insulting him. "*The Olsen twins are 'a pain in the a**' to work with, admits shoe king Steve Madden*". The story is about two actresses, Olsen twins and the footwear executive who admitted that it is very hard to work with them when it comes to their cooperation with shoe line. The vulgarism 'pain in the ass' was chosen because it very well describes an unpleasant person and adds a negative colouring to

them. Some vulgarisms are used by celebrities themselves, for instance, “*Jodie Marsh: Prezza was a great **shag***”. The vulgarism ‘*shag*’ is used here by the model and media personality Jodie Marsh. She refers to her ex-boyfriend, John Prescott, with whom she ended her relationship. ‘*Shag*’ is used here with the meaning of a great lover but with more vulgar sense. In some way it shows a low level of intelligence. “*Etta James: I’m gonna whup Beyoncé’s **ass***”. In this article the soul legend slams Beyoncé Knowles for not liking the rendition of her song At Last where Beyonce sung it at Barack Obama's inauguration ball. The vulgarism ‘*ass*’ emphasizes the negative attitude towards the situation.

The other half of vulgarisms is used in regard to criminals, members of parliament, or ordinary people like teachers, students, cooks. For instance, “*It’s a **crap** shoot’: Father of girl who wrote scathing letter to Ivy League colleges that rejected her hits out at college admissions and insists she doesn’t feel ‘entitled’ but is a ‘little bit bitter’*”. In the article the vulgarism ‘*crap*’ is used to show the anger and frustration of a father whose daughter was not accepted by the college of her choice. He wrote an open letter to colleges that rejected her, saying she believed she did not get in because she was not ‘diverse’ enough. The example “*‘**Kiss my a****’, put me on the highway to Jackson and call my Irish buddies’: Defiant last words of death row killer as he is strapped to the electric chair*” includes the vulgarism ‘*kiss my ass*’. It is used to express negative emotions used by a criminal who is sentenced to death at an electric chair for several murders. Another example “*I want to die’: Spanish train driver admitted he had ‘**f----- up**’ in aftermath of crash*” tells about the driver of the train who killed 78 people in rail disaster. The vulgarism ‘*fucked up*’ expresses negativity and strong regret.

The examples found in newspaper headlines are sometimes used to express negative emotions, to demonstrate a negative attitude, sometimes to brighten humorous, ironic, and sarcastic expression, and sometimes these words are used as a characteristic of a low level of culture and taste. Vulgarisms carry negative connotation. It can also be seen that vulgarisms are used by people representing different occupations in all aspects of life, whether they are ordinary people or celebrities.

The author of the article has come to the following conclusions. Newspapers are an influential force that occupies an important place in people’s life and forms the comprehension of reality. Newspapers are divided into three types, broadsheet newspapers, middle-range tabloids, and tabloids. Tabloids and broadsheets have different format and functions. While broadsheets are larger in size, more serious, have more depth, and are not so entertainment-oriented and colloquial in style, tabloids are smaller in size and carry the quality of entertainment. Language plays an integral part in newspapers. Tabloids and broadsheets often use subjective language, objective language, and emotive language. Headlines play an important role in newspapers. Their foremost

function is to draw the reader's attention. It is possible to find a lot of examples of stylistically marked vocabulary, including vulgarisms in newspaper headlines. Vulgarisms are rude, coarse, and offensive words that are used chiefly by illiterate people. These words in newspapers have several functions such as to humiliate, ridicule an individual, to seem modern, to express strong emotions, to brighten humorous expression, etc.

References

- Bērziņš, P. (2003) *Necenzētās Leksikas Skaidrojošā Vārdnīca*. Avots.
- Conboy, M. (2007) *The Language of the News*. London: Routledge.
- DKOID 2000. *DK/Oxford Illustrated Dictionary*. Kindersly, D. and Oxford University Press.
- Galperin, I.R. (1977) *Stylistics*. Moscow: Higher School.
- Glukhova, Y.V., Privalova, Y.V. (2012) *Особенности перевода заголовков английской прессы*. Russia: Taganrog Institute of Technology-Southern Federal University.
- Mercury, R.E. (1995) Swearing: A "Bad" Part of Language; A Good Part of Language Learning. *TESL Canada Journal*. Vol. 13/1.
- Reah, D. (2007) *The Language of Newspapers*. London: Routledge.
- Sajdl, D. (2006) *Aspects of Newspaper Language - Newspaper Coverage With Focus on the Example of the Harold Shipman Case*. Munich: GRIN Publishing.
- Sterling, C.H. (2009) *Encyclopedia of Journalism*. London: SAGE Publications, Inc.
- TLOTN 2014. *The Language of the Newspapers*. [skatīts 19.01.2014]. Accessed:
<http://www.zeepedia.com>
<http://www.thesun.co.uk>
<http://www.dailymail.co.uk>
<http://www.telegraph.co.uk>
<http://www.guardian.co.uk>

Основанием для градуирования лексем с семантикой «спокойствие» послужили следующие маркеры: временность – постоянство состояния; частичное проявление – всеохватность состояния; внешнее проявление состояния.

Лексема спокойствие является первым членом в градационном ряду. Значение данной лексемы – «состояние душевного равновесия, покоя», «отсутствии душевной тревоги, волнения». (МАС4: 228) Анализ употребления лексемы в художественных текстах позволил сделать выводы о непродолжительности данного состояния, о чем свидетельствует преимущественное ее использование с лексикой временной семантики (ср., например: Но, увы, спокойствие не продолжалось и десяти минут. (Достоевский. Идиот)) На временный характер состояния «спокойствие» указывают также устойчивые глагольные сочетания терять, сохранять, обретать спокойствие. Отметим, что компоненты терять и сохранять вступают в антонимические отношения. Устойчивое сочетание обретать спокойствие констатирует конечное состояние, характеризующееся известным постоянством, встречается в контекстном окружении с такими лексемами, как дух, душевное (спокойствие), и в этом смысле отражает некое идеальное состояние: Если человек не положит в сердце своем, что кроме его одного и Бога, никого нет другого в мире, то не возможет обрести спокойствия в душе своей. (епископ Игнатий (Брянчанинов). Отечник) Это подчеркивается также наличием устойчивых именных сочетаний: душевное, сердечное спокойствие; спокойствие духа, души и т.п.

Особенностью лексемы «спокойствие» является указание на внешнее проявление состояния, о чем свидетельствуют валентные связи лексемы: видимое, наружное спокойствие. – Да уж было такое время, – отвечал Розанов, стараясь сохранять видимое спокойствие и даже некоторую веселость. (Лесков. Некуда) Спокойствие, впрочем, было более наружное, чем на самом деле. (Достоевский. Идиот)

Состояния успокоение и успокоенность являются производными состояния спокойствие и имеют следующие значения: успокоение от успокоиться – «стать спокойным, подавить свое волнение, тревогу или горячность, возбуждение». Ростов испытал то же успокоение, ту же опору и то же сознание того, что он здесь дома, на своем месте, которые он чувствовал и под родительским кровом. (Л.Н.Толстой. Война и мир)

Успокоенность от успокоенный – «пришедший в состояние спокойствия, не испытывающий больше беспокойства, тревоги и волнения». (МАС4: 522) Странное чувство отрешения и успокоенности испытывал он, прижимаясь всем телом к жесткой земле. (Шолохов. Тихий Дон)

На временный характер состояний успокоение и успокоенность указывают в структуре значений рассматриваемых лексем семы 'стать', 'подавить', 'пришедший', 'не

испытывающий больше'. Контекстное окружение также подчеркивает непродолжительность состояния: *что... и под родительским кровом; прижимаясь ... к жесткой земле.*

Лексема *мир* является вторым членом градационного ряда, имеет значение «покой, спокойствие». (МАС2: 275) *Синонимический способ толкования данной лексемы не позволяет дифференцировать ее семантику, поэтому исследование проводилось на материале художественного дискурса.* Анализ примеров показал, что состояние мира носит также временный характер и может быть разрушено в любой момент (ср., например: *А теперь он чувствует, что можно страдать среди всякого зримого счастья, что даже какая-нибудь Неверка в силах разрушить мир и спокойствие детской души...* (Лесков. Чающие движения воды)) Следует отметить, что эта лексема достаточно часто употребляется в контекстах с модальной лексикой, указывающей на желательность обретения этого состояния (ср., например: – *Я хочу мира, тишины, хочу тепла, вот этого моря.* (Чехов. Рассказ неизвестного человека))

Состояния *умиротворение* и *умиротворенность* являются производными состояния *мир*. *Умиротворение* от *умиротвориться–умиротворяться* – «прийти в мирное состояние или настроение; успокоиться». *Только в светлый праздник дом своей тишиной несколько напомнил об умиротворении и умилении сердец.* (Салтыков-Щедрин. Пошехонская старина) *Умиротворенность* от *умиротворенный* – «достигший умиротворения, мирного состояния или настроения, спокойный (о человеке)» (МАС4: 492) *Мишка испытывал давно не виданное им чувство покорной умиротворенности.* (Шолохов. Тихий Дон) На временный характер состояний *умиротворение* и *умиротворенность* указывают в структуре значений лексем семы 'прийти' и 'достигший'. Контекстное окружение также свидетельствует о непродолжительности состояния: *только в светлый праздник; давно не виданное им чувство.*

Лексема *тишина* является третьим членом градационного ряда с семантикой «спокойствие» и имеет значение «о состоянии душевного покоя, умиротворенности, безмятежности». (МАС4: 369) – *Я еду с миром в сердце, не возмущайте тишины, которая теперь в душе моей.* (Лесков. Островитяне) *Неизъяснимая тишина западает в душу; да и кругом так дремотно и тихо.* (Тургенев. Лес и степь) На длительность протекания состояния тишины указывает значение лексемы *тишина*, в котором имплицитно присутствует пребывание в этом состоянии. Контекстное окружение подтверждает данное наблюдение: *тишины, которая теперь в душе моей; тишина западает в душу.* О большей степени протяженности состояния «тишина» во времени свидетельствуют также устойчивые именные сочетания *тишина на лице, на душе, во взгляде, в сердце и т.п.*

Лексема *покой* является четвертым членом градационного ряда с семантикой «спокойствие» и имеет значение «спокойное физическое и душевное состояние» (МАС3:

247) *Состояние покоя характеризуется всеохватностью и большей временной протяженностью (ср., например: Покой и беспечальное настроение, в каком я так долго находился, были отравлены состраданием. (Чехов. Рассказ неизвестного человека))*

Лексема безмятежность – последний член градационного ряда с семантикой «спокойствие». Безмятежность от безмятежный – «спокойный, чуждый тревоги», «ничем не тревожимый». (МАС1: 73) ...какое-то торжественное спокойствие, ненарушимая безмятежность всегда царствовали на его полной физиономии... (И.И.Панаев. Прекрасный человек) Предельное состояние «спокойствия» в структуре значения лексемы безмятежность подчеркивается семой 'ничем'. Контекстные связи также указывают на стабильность данного состояния: ненарушимая безмятежность всегда царствовали.

Наличие устойчивых именных сочетаний безмятежное состояние, сон и т.п. доказывает протяженность во времени, всеохватность состояния.

В латышском языке противоположным «dustas» состоянием является «miers». Лексема «miers» также многозначна. Интерес для исследования представляет значение «psihisks stāvoklis, kam raksturīga psihisko norišu savstarpēja saskaņotība», «atbrīvotība no nevēlama sasprindzinājuma, problēmas, konflikta». Rāmās acis, kas jautājoši raudzījās aiz acēņu stikliem, .. pauda laipnību, mieru, dvēseles saskaņu, kurā nebija vietas nekādiem asumiem. (Lubējs 1: 20) (LLVV 5: 207) Спецификой данной лексемы является наличие большого количества именных устойчивых сочетаний, которые свидетельствуют о значимости лексемы в языке. Olimpisks miers: Olimpiskā mierā smēķē cigāru un izliekas, ka viņam gar visu to lietu nebūtu nekādas daļas. (Upīts A.KR, V. R. 1948, 243) Dieva miers: Pēc brītiņa vīri sasniegs asfaltēto šoseju un turpinās braucienu Dieva mierā. Kas tad viņiem ko padarīs? Pat neviena liecinieka nebūs, ka viņi izbojājuši ceļu. (Bels, Saknes 1982: 121) Fatāls (arī filozofisks) miers: .. cietā un valdonīgā seja pauda fatālu mieru. (Grīva 7, 11) Angļu miers: Šādās reizēs dusmoties un pukoties nav vērts, smiesies vēl vairāk. Daudz labāk nelikties ne zinīs, bet visu uzņemt vienā angļu mierā, tad viņiem daudz ātrāk apnīk. (Gāliņš 1972: 155).

Следует отметить, что состояние «miers» в именных устойчивых сочетаниях характеризуется постоянством, предельной степенью проявления, которые находят подтверждение в структуре их значения (ср.: семы 'nesatricināms', 'ļoti liels', 'pilnīgs', 'netraucēts', 'jebkurā situācijā'). В глагольных же устойчивых сочетаниях отражена возможность утраты данного состояния: jaukt mieru (arī prātu, domas): Ai viņu [gājputnu] dziesma par dzimteni mīlo. Glāsta un plosa un mieru man jauc. (Sudrabkalns 1, 63)

Синонимический ряд с ядром «miers» многочисленный, в его состав входят следующие члены: rima, rātums, klusums, rimtība, rimta, rimts (bites ne mirkli nepazīst rimta. Vīlps). (LSV:

207) *Несмотря на большое количество синонимов, эмоции и состояния описываются лишь в двух.*

Вторая лексема, имеющая отношение к миру эмоций, – «*rātums*». Она также многозначна. Спецификой толкования данной лексемы является отсылочный характер, и в этом смысле следует отметить, что иллюстративный материал строится на включении примеров с прилагательным *rāms*: «*Vispārināta īpašība – rāms* (3), *šīs īpašības konkrēta izpausme. Tāds, kam ir raksturīgs lēns, mierīgs, nesteidzīgs izturēšanās, rīcības, runas veids; arī mierīgs* (4). *Razdobudko bija ļoti simpātisks cilvēks – kluss, rāms, nosvērts, taisnīgs.* (Talcis 4, 29) a) *tāds, kurā izpaužas šādas īpašības: .. rāms smaidis izklājas pār viņa kalsno, gaišo seju.* (Indrāne 2, 65) b) *tāds, kas noris līdzsvaroti, bez sasprindzinājuma, konfliktiem, tāds, kam nav spilgtu ārēju izpausmju (par psihiskām norisēm, psihe, rakstura, personības īpašībām): .. viņš ar Dziesmu rāmo, uzticīgo mīlestību mīlēja Līvijas agri iesirmojušos, gaišos matus, seju..* (Zigmonte 2, 202) *Vispārināta īpašība – rāms* (4), *šīs īpašības konkrēta izpausme. Tāds, kas nav aktīvs, enerģisks, arī agresīvs; tāds, kas samierinās ar ko, pakļaujas kam: „.. viņš dara prātīgi, nogaidīdams, līdz pierimst vagara dusmas.” – „Nav gan ticams, ka vagars kļūs rāmāks..”* (Kalniņš 8, 279) (LLVV 6.2: 536)

Как показал анализ примеров, состояние «*rātums*» характеризуется такими особенностями, как положительная коннотация (*ļoti simpātisks cilvēks – rāms*), внешнее выражение (*rāms smaidis*), модальное значение, состояние предстает как желаемое (*nav gan ticams, ka vagars kļūs rāmāks..*) Устойчивые выражения подтверждают положение о сложности обретения, а также сохранения состояния «*rātums*». *Pataisīt rāmu: Bet, kad Grislis bija .. vienam izvēlīs, visi vienprātīgi metās viņam virsū un pašu pataisīja rāmu.* (Sakse 2, 21) *Rāms gars: .. neviens no mums nespēja saglabāt rāmu garu. "Vai, maita!" izsaucās māte – „Ak tu burlaks!” piebalsoja tēvs.* (Kalndruva 10, 160)

В процессе работы стало ясно, что количество именных лексем со значением «спокойствие», противоположных «гневу», в русском языке значительно превышает число лексем с этим же значением в латышском языке. Лексемы русского языка создают градационный ряд по степени проявления интенсивности спокойствия, где лексема спокойствие способна выразить наименьшую степень проявления данного качества, а лексема безмятежность означает высшую степень спокойствия.

Интенсивность проявления состояния спокойствия в латышском языке можно определить весьма условно в силу малочисленности именных лексем со значением «спокойствие» (о выражении эмоций) (ср., например: значение лексемы «*rīta*» – «*rārtraukums (kādā darbībā, procesā u. tml.)*» (LLVV6.2: 655)) Спецификой лексемы *rātums* является универсальность семантики, разветвленная система значений, она передает

особенности эмоционального состояния человека, имеющие выражение в голосе, улыбке и др. Значение лексемы *miers* имеет обобщенный характер. Лексемы *спокойствие* и *miers* во многом совпадают как в значении, так и в употреблении. Следует подчеркнуть, однако, временный характер, а также внешнее выражение состояния «*спокойствие*» в русском языке, что находит подтверждение в устойчивых глагольных сочетаниях *терять, сохранять, обретать спокойствие* и контекстном окружении: *видимое спокойствие, спокойствие наружное*. Устойчивые именные сочетания с компонентом «*miers*» свидетельствуют о длительном состоянии, ничем не нарушаемом: *olimpisks miers, Dieva miers, fatāls (arī filozofisks) miers, angļu miers*. Устойчивые глагольные сочетания указывают на непродолжительность описываемого состояния *jaukt mieru (arī prātu, domas)*.

Отметим, что состояние «*спокойствие*» характеризуется модальностью, предстает как трудно обретаемое состояние, протекающее с большей или меньшей степенью протяженности. Отношения градуальности между лексемами с семантикой «*спокойствие*» позволяют передать разную степень постоянства состояния на уровне именных устойчивых сочетаний: *спокойствие душевное, сердечное спокойствие; спокойствие духа, души и т.п.; тишина на лице, на душе, во взгляде, в сердце и т.п.*

Дальнейшим аспектом исследования могло бы быть рассмотрение лексики с семантикой «*спокойствие*» с точки зрения таких параметров, как *направленность на себя – направленность на других, возможность перехода состояния в черту характера*. Многоаспектный характер изучения позволит выявить некоторые универсальные и культурно-специфичные особенности проявления состояния *спокойствия* в русской и латышской лингвокультурах.

СЛОВАРИ

Словарь современного русского литературного языка. В 4-х т./Под ред. А.П. Евгеньевой.- М.: Русский язык, 1981.(МАС)

Словарь синонимов русского языка в 2-х т./ под ред. А.П. Евгеньевой, Ленинград: Наука, 1971.(ССЕ)

Словарь синонимов русского языка / под ред. З.Е. Александровой, М., 1968.(ССА)

Latviešu literārās valodas vārdnīca. Astonos sējumos. – Rīga, 1973.-1996. (LLVV)

Grīnberga E., Kalnciems O., Lukstiņš G., Ozols I. Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca – Rīga, 1972.(LSV)

Национальный корпус русского языка.www.ruscorpora.ru.

EKSISTENCIĀLI NOZĪMĪGU PROBLĒMU ATKLĀSME M. ZĪVERTA DRAMATURĢIJĀ

Elīna Jurševska

Daugavpils Universitāte, Vienības iela 13, Daugavpils, Latvija, LV-5401
elina.jursevska@inbox.lv

Abstract

Revelation of vital existential issues studying M. Zīverts' drama

Nowadays, learning motivation has become an urgent problem. Pupils' attitudes, beliefs, behaviour in an early youth stage are established by an identity crisis, the overcome of which could be promoted by high artistic quality literary works (e.g., plays of M. Zīverts), which create topical problems of organic need to analyze fictional works, thus giving pupils relevant personal revelation. Nevertheless perception of fiction is often compared to the hard work. Therefore, it is particularly important to look for the ways how to link and retain the interest of pupils in the learning process.

On pupils' motivation in learning must be used age-specific approach in both the interpretation of literary works, the varied teaching methods that stimulate interest and the methodological approaches that increase learning acquisition, skill development and encourages being creative by employing all the senses. Purposefully organized, rich in information and in all aspects the teaching process prevents discipline problems. Pupils' assessment mark, which in some cases is a powerful motivator, is not the only indicator of learning quality, therefore it is difficult to assess the existential emotional experiences of pupils and their personal growth just basing it on some specific criteria. The learning process of literary work is successfully related to pupils' self-knowledge processes.

Key words: Zīverts, existential issues, interpretation of a literary work, pedagogy.

Ievads

Mūsdienās mācību motivācija ir kļuvusi aktuāla problēma Latvijā un citviet pasaulē. Sekas ir acīmredzamas, jo skolēnu sekmju līmenim pamatskolā un vidusskolā tiek novērota tendence arvien kristies (Korne 2004). Taču gan atsevišķu personu, gan sabiedrības kopumā attīstību nosaka iegūtās izglītības kvalitāte (Fišers 2005: 4). Diskutējot par mācību motivācijas negatīvo tendenci, tiek rasti dažādi problēmas cēloņi, bet, kā atzīst paši skolēni, būtiskākie no tiem meklējami sevī. Skolēnu attieksmes, uzskatus, rīcību agrīnās jaunības stadijā nosaka identitātes krīze (Eriksons 1998: 106), kuras pārvarēšanu var sekmēt mākslinieciski augstvērtīgi literatūras darbi, kuros aktualizētā problemātika rada organisku nepieciešamību analizēt daiļdarbu, skolēniem sniedzot personiski nozīmīgas atklāsmes. Vairākus eksistenciāli nozīmīgus, agrīnās jaunības stadijā aktuālus jautājumus savā daiļradē risinājis viens no izcilākajiem latviešu dramaturgiem Mārtiņš Zīverts (Vārdaune 1997: 58), kurš, pievēršoties tikai lugu rakstniecībai, izkōpis savus darbus līdz pilnībai.

Literāra darba uztvere tiek salīdzināta ar grūtu darbu - izlasīt, iedziļināties tekstā, uztvert būtisko, noteikt autora pozīciju utt. Tādēļ ir īpaši svarīgi meklēt veidus, kā saistīt un noturēt skolēnu ieinteresētību mācību procesā.

Pētījuma mērķis: veidot metodiskās sistēmas variantu, kas sekmētu eksistenciāli nozīmīgu problēmu atklāsmi skolēnu interesi saistošās literatūras mācībās.

Pētījuma metodes: teorētiskās literatūras analīze; pedagoģiskais novērojums; anketēšana; pedagoģiskā izmēģinājumdarbība; sadarbības rezultātu analīze.

Pētījuma bāze: Jelgavas pilsētas x skolas 10. klases 25 skolēni.

Rezultātu analīze

Kopš sendienām izmantotās mācību metodes un metodiskie paņēmieni turpina attīstīties, pilnveidojoties atbilstoši mūsdienu prasībām, taču likumsakarīgi ir arī tas, ka pedagoģijai kā zinātnei, ejot kopsolī ar pasaules attīstību, rodas arvien jauni varianti, kā sasniegt plānoto rezultātu. Skolotāja uzdevums ir izvērtēt literāra teksta interpretācijas pieejas, noteiktu mācību metožu un metodisko paņēmieni produktīvas izmantošanas iespējamību kādā klasē, iepazīstot skolēnus un to vecumposma specifiku, lai sekmētu literatūras mācību kļūšanu par aizraujošu procesu, kurā skolēni ar godprātīgu attieksmi pilnveidotu savas zināšanas, prasmes un radošās darbības spējas, atrastu sev aktuālo un vajadzīgo.

Pēc 10. klases skolēnu aptaujas rezultātu apkopošanas tika secināts, ka procentuāli mazākajai daļai (46 %) attieksme pret mācībām vērtējama, kā pozitīva, par būtiskākajiem šķēršļiem sevī uzskatot nogurumu (28 %), intereses trūkumu (27%) un garlaicību (19 %). Šajā vecumā lielāka nozīme tiek piešķirta identitātes jēdziena apzināšanai (Eriksons 1998: 106) un ar to saistītās krīzes pārvarēšanai, kas būtiski ietekmē skolēnu attieksmi un uzvedību (Svence 1999). Centieniem mācību darbā minētos iemeslus novērst vērtīga bija iegūtā informācija par to, kādām mācību metodēm un metodiskajiem paņēmieniem skolēni dod priekšroku (*skat. 1. diagrammu*).

Kā arī tika noskaidrots, kādi priekšnoteikumi var sekmēt literāra darba izpratni - loģiskā domāšana, iedziļināšanās tekstā, tēlos, to rīcības motīvos, centieni iejusties autora pozīcijā. Tādēļ, interpretējot literāru tekstu, tika nolemts izmantot eksistenciālisma pieeju. Tā paredz, ka literārs darbs tiek pārdzīvots ar individuālu skatījumu, kas ved dziļāk paša pētnieka būtībā (Ausekle 2012). Šis process var tikt apzīmēts kā lasītāja intīms dialogs ar tekstu un sevi ētisko, estētisko, politisko, reliģisko u. c. kritēriju aspektā (Trumpe 1991: 275). Par vērtības mērauklu tiek uzskatīts lasītāja subjektīvais pārdzīvojums, kurš saistīts ar konkrēto literāro darbu. Eksistenciālā pieeja neinteresējas par formālo elementu vērtēšanu, bet meklē esības jēgu daiļdarbā (izvirzot uzmanības centrā to, ko rakstnieks darbā ielicis neapzināti, piemēram, detaļas), paša autora un pētnieka dzīves pieredzē (Ausekle 2003: 31).

Balstoties uz vecumposma izpēti un aptaujas datiem, tika izstrādāts metodiskās sistēmas variants divu savstarpēji saistītu M. Zīverta lugu „Pēdējā laiva” un „Kāds, kura nav” apguvei 10. klasē. Tajā tika izmantoti eksistenciālās pieejas elementi, M. Runes piedāvātās stratēģijas daiļdarba apgūvē (Rune 2003) u.c. daudzveidīgas metodes un metodiskie paņēmieni, kas sekmēja ne tikai zināšanu, prasmju, attieksmju, bet arī identitātes meklējumu procesus dažādos sadarbības veidos, akceptējot vajadzību pēc skolēnu savstarpējās saskarsmes un iespējas izpausties kā individualitātei.

St. p.k./ temats	Metodes un metodiskie paņēmieni	Nepieciešamie palīglīdzekļi
1. Eksistenciālisma iezīmes M. Zīverta dzīvesgājumā un daiļradē.	Pārrunas, „mākslinieki”, „uzlabotā lekcija”, skolotāja mini lekcija.	Ausekle D. 2003. Daiļdarba interpretācija skolā. Apg.: Garā pupa. Belte M. Ko par tevi stāsta sejas vaibsti? http://www.sieviesuklubs.lv/jaunumi/klubanodarbibas-un-pasakumi/ko-par-tevi-stasta-sejas-vaibsti/ [06.02.13.] Senkāne O. 2004. Modernistiskās prozas analīzes pamataspekti. Rēzekne: RA izdevniecība. Zeile P. 1969. Eksistenciālisms. Rīga: Liesma. Zemzars U. A. Čaka zīmējums. http://zagarins.net/jg/jg86/JG86_Caks-Poruks.htm [06.02.13.]
2. Iepazīšanās ar M. Zīverta lugu „Pēdējā laiva”.	„Brīvais raksts”, priekšlasījums, „autora izvaicāšana”, „atziņu komentēšana”, pārrunas.	Ziedonis I. Epifānijas. Rīga: Zvaigzne ABC. Zīverts M. 2002. Pēdējā laiva. No: Kāds, kura nav un citas trimdas lugas. Rīga: Valters un Rapa.
3. M. Zīverta luga „Pēdējā laiva” manī.	Pārrunas, „brīvais raksts”, „akvārijs”, „mozaīka”, lekcija, „vēstule”.	Ausekle D. 2012. Krāsu teorija. No: lekciju kurss „Daiļdarba interpretācija un analīze skolā”. Npublicēts materiāls. Eglīte K. 2004. Pudelītēs ieslodzītais džins. No: Apelsīns. 25. augusts. http://www.tvnet.lv/sievietem/veselibu/76038-pudelites-ieslodzitaiss_dzins [02.02.2013.] Vēsture. http://www.auralife.lv/public/lv/main/vesture.html [02.02.13.] Vinsents van Gogs (1853 - 1890). http://vezur.lv/lv/art/catalogue/reproductions/vincent-van-gogh [02.02.13.] Izsolis Edvarda Munka slavenāko gleznu „Kliedziens”. http://www.diena.lv/kd/maksa/izsolis-edvarda-munka-slavenako-gleznu-klieziens-13932771 [02.02.13.]
4. M. Zīverta lugas „Kāds, kura nav” skatījums mūsu acīm (dubultstunda).	„Prāta vētra”, „domu karte”, izrāžu/ īsfilmu veidošana un iepazīšana, „plakāts”, „veselā salikšana no daļām”, 3P, „atziņu komentēšana”.	Zīverts M. 2002. Kāds, kura nav. No: Kāds, kura nav un citas trimdas lugas. Rīga: Valters un Rapa. Recenzijas uzbūve un saturs. http://www.uzdevumi.lv/ExerciseRun/RunExercise?exerciseId=27ca824b-d897-41b1-9d5f-6b905f7cc32d&parentType=VirtualSchool&parentId=2378 [27.04.12.]
5. „Mazi ciniņi gāž lielu vezumu” M. Zīverta dramaturģijā un dzīvē.	Pārrunas, „atstāj pēdējo vārdu man”, diskusija, stāsta sacerēšana.	Bīdermanis H. 2002. Lielā simbolu enciklopēdija. Rīga: Jumava. Brūsa – Mitforda M. 1998. Zīmes un simboli. Ilustrētā enciklopēdija. Rīga: Zvaigzne ABC. Fišers R. 2005. Mācīsim bērniem mācīties. Rīga: RaKa. Rubenis A. 1989. Senās zīmes un simboli. Rīga: Republikāniskais mākslas mācību iestāžu metodiskais kabinets.
6. M. Zīverta pasaules atspoguļojums avīzē (dubultstunda).	„Prāta vētra”, „domu karte”, „autorkrēsls”, jaunrades darba prezentācija, Venna diagramma.	Dažādi preses izdevumi. M. Zīverta attēli.

Mācību procesā skolēniem personiski tuvāku izcilo latviešu dramaturgu darīja daudzo fotoattēlu apskate un rakstnieka autobiogrāfijas fragmenta lasījums. Sniedzot īsu, koncentrētu lekciju tika atklāti nozīmīgākie M. Zīverta dzīves dati un iezīmēta daiļrades specifika, tādējādi rosinot vairāk uzzināt patstāvīgi. Liekot pamatus prasmei strādāt ar speciālo literatūru, jaunas zināšanas, kuras bija nepieciešamas turpmākajā tēmas apgūvē, skolēni guva izdales materiālā par eksistenciālismu filosofijā. Priekšlasījums, kura mērķis bija intereses kāpināšana, attīstīja ne tikai skolēnu iztēli, bet arī atklāja jaunas teksta interpretācijas iespējas. Iepazīstot kamerlugas „Pēdējā laiva”, „Kāds, kura nav”, uzmanības centrā tika izvirzītas konkrētajos darbos ietvertās detaļas, kas saista lasītāja pieredzi, iztēli un var sekmēt veseluma apzināšanos (piemēram, gredzens, krustiņš), un eksistenciāli nozīmīgi jautājumi (*Vai rīkoties godīgi un pareizi ir/ nav viens un tas pats? Kāpēc? Vai, lai pieveiktu nelieti, pašam ir jābūt nelietim? Kāpēc par tītu lietu nedrīkst cīnīties ar netīriem ieročiem? Kas svarīgāks – cilvēka gods vai dzīvība?* u.c.), kas skolēnus rosināja iedziļināties daiļdarbos un pārdomāt dzīves pamatvērtības. Atbildes atklāja skolēnu subjektīvo pārdzīvojumu, tāpēc bija atšķirīgas un veicināja diskusiju rašanos. Skolēnu, iejūtoties literāra tēla lomā, rakstītās vēstules var tikt vērtētas kā virspusējas, jo tā viņiem bija jauna mācību darba metode un uzdevuma izpildē tie galvenokārt vadījās pēc skolotājas dotā piemēra. Par vienu no veiksmīgākajām var tikt uzskatīta stunda, kuras beigās tika rakstīti stāsti (piektā stunda tēmas apgūvē). Skolēnu radošo darbību sekmēja iepriekšējās darbības mācību stundā:

- diskusija par eksistenciāli nozīmīgākajiem M. Zīverta lugas „Kāds, kura nav” problēmjaudājumiem;
- iepazīto kamerlugu būtiskāko detaļu atsaukšana atmiņā un skaidrojums simboliskā;
- skaidri formulētie uzdevuma izpildes nosacījumi;
- detaļu attēlu izmantošana fantāzijas rosināšanai.

Rezultāti patīkami pārsteidza. Skolēni netika sūdzējušies par nogurumu, iedvesmas trūkumu, kaut arī stunda notika nedēļas beigās un bija astotā pēc kārtas, un radīja vairākus interesantus darbus, kurus vēlējās nolasīt arī vēl pēc zvana. Vēl stunda izcēlās ar to, ka pretēji vispārpieņemtajam uzskatam, ka mācību procesā nepieciešams vairīties no slēgta tipa jautājumu izmantošanas, tika atklāta to lietderība, vajadzības gadījumā veiksmīgi veidojot pāreju ar vārdu *kāpēc*, ierosināšanas un refleksijas fāzē, kad ierobežotais laika limits stundā liek ātri formulēt lakonisku atbildi.

Stundu sagatavošanā tika ieguldīts liels un rūpīgs darbs, arī skolēnu darbs stundās vērtējams pozitīvi, bet skolēnu mācību sasniegumi pēc M. Zīverta dramaturģijas apguves varēja būt labāki. Labu, ļoti labu un teicamu atzīmi saņēma 10 skolēni, bet nesekmīgu – 9. Tiesa gan rezultāti prakses skolas mentori nepārsteidza, jo skolēnu sekmes tiek vērtētas kā vidējas un zemas. Tika izmantots summatīvais vērtējums, lai skolēnus mudinātu strādāt visu tēmas apguves laiku, taču acīmredzot 36

% gadījumu tas neradīja pietiekami spēcīgu motivāciju, lai izpildītu un nodotu mājasdarbus (*skat. 2. diagrammu*).

Tomēr nedrīkst aizmirst, ka nereti pats mācību process ir svarīgāks par tā rezultātiem (Rudzītis 2000: 49). Mācību darbam izvēlēta pieeja un literārais teksts attīstīja skolēnu spējas vispārināt, izvirzīt hipotēzes, pavēra jaunas interpretācijas iespējas. Īpaši svarīgi ir tas, ka mācību process sekmēja eksistenciāli nozīmīgu problēmu atklāsmi un skolēnu apzināšanos, ka dzīvība, līdzjūtība, žēlsirdība, gods, pareiza rīcība ir vērtības, ko jācieņa, jāiedzīvina sevī. M. Zīverta kamerlugu lasīšana un iestudējumu skatīšanās vairākiem skolēniem radīja eksistenciālu līdzpārdzīvojumu. Tādēļ var tikt uzskatīts, ka minētie apstākļi pozitīvi ietekmēja un veicināja skolēnu identitātes meklējumus.

Aicināti izvērtēt mācību darbu, skolēni pozitīvi vērtēja literāra teksta interpretācijas pieejas, metožu un metodisko paņēmieni izmantojumu, atzīstot, ka skolotājas izstrādātais metodiskās sistēmas variants M. Zīverta dramaturģijas apguvei ļāvis tiem izpausties radoši, būt nodarbinātiem, ka bijuši interesanti temati, stundas un idejas. Jāpiebilst, ka mērķtiecīgi, skolēnu interesēm atbilstoši izplānots un organizēts darbs stundā novērsa konkrētajā klasē pedagoģiskajā novērojuma laikā konstatētās disciplīnas problēmas.

Pedagoģiskās darbības laikā aktualizējās divi nozīmīgi problēmjautājumi.

- Izzinot skolas programmā jau gadiem esošos, atzinīgi vērtētos daiļdarbus, skolotājam ir svarīgi piedāvāt uzdevumus, kuriem nav gatava standartisinājuma, ar kuru skolēns var iepazīties kādā interneta vietnē un uzdot par savu. Tomēr ir labāk, ja skolēns, neesot gatavs izaicinājumam pierādīt sevi, izlasa gatavu analīzi vai tēlu raksturojumu (kaut ko saglabājot atmiņā) nekā nemaz neuzsāk uzdevuma pildīšanu.
- Moderno tehnoloģiju izmantojumam mācību procesā tiek rasti neskaitāmi pozitīvie aspekti, taču ikdienā nākas saskarties arī ar vairākām problēmām, piemēram, uzmanības novēršanu no mācībām, ietekmi uz cilvēka veselību, turklāt atsevišķos gadījumos tiek diskriminēts skolēns, kam nav pieejama nepieciešamā materiāli tehniskā bāze.

Secinājumi

- Lai motivētu skolēnus mācību darbam, ir jāizmanto to vecumposma specifikai atbilstoša pieeja daiļdarba interpretācijā, daudzveidīgas un interesi rosinošas mācību metodes un metodiskie paņēmieni. Skolotāja un skolēnu sadarbības organizēšanai jāizmanto gan konkrētās klases iecienītas, gan jaunas, skolēniem nepazīstamas mācību metodes un metodiskie paņēmieni, kas, nodarbinot visas maņas, veicina zināšanu apguvi, prasmju attīstību un rosina izpausties radošā darbībā.
- Mērķtiecīgi organizēts, informācijas un darbības veidiem bagāts mācību process novērš disciplīnas problēmas stundā.

- Rakstnieka daiļrades apguve mācību procesā ir saistāma ar tā dzīves gājumu un personības iezīmēm. Pārdomāti atlasīts informācijas daudzums saista un kāpina skolēnu interesi, rosinot tos patstāvīgai izziņas darbībai.
- Mācību stundā ļoti liela nozīme ir atbilstošiem uzskates materiāliem, kas ne tikai sekmē informācijas saglabāšanos atmiņā, bet arī saista skolēnu uzmanību, interesi, kalpo kā uzdevuma izpildes paraugs, informācijas un radošās iedvesmas avots.
- Skolēnu mācību sasniegumu vērtējums ballēs, kas atsevišķos gadījumos ir spēcīgs motivātors, nav vienīgais mācību procesa kvalitātes rādītājs, jo skolēnu eksistenciālo pārdzīvojumu, personības izaugsmi ir grūti novērtēt pēc noteiktiem kritērijiem.
- Literāra darba apguves process veiksmīgi saistāms ar skolēnu pašizziņas procesiem.

Bibliogrāfija

Ausekle D. 2003. Daiļdarba interpretācija skolā. Apg.: Garā pupa.

Ausekle D. 2012. Eksistenciālā pieeja. LU lekciju kurss „Daiļdarba interpretācija un analīze”. Npublicēts materiāls.

Eriksons E. 1998. Identitāte: jaunība un krīze. Rīga: Jumava.

Fišers R. 2005. Mācīsim bērniem mācīties. Rīga: RaKa.

Korne M. 2004. Mācību motivācija un skolēna sekmība. No: Tvnet. 20. septembris. http://www.tvnet.lv/sievietem/attiecibas/69105-macibu_motivacija_un_skolena_sekmiba [08.05.2013.]

Rudzītis J. 2000. Literatūras mācības skolā. Rīga: RaKa.

Rune M. 2003. Stratēģijas literatūras apguvei pamatskolā. Rīga: RaKa.

Svence G. 1999. Attīstības psiholoģija. <http://host-a.net/gramataselektroniski/GunaSvenceAttistibaspsihologija.zip> [29.10.2012.]

Trumpe I. 1991. Pelēkās teorijas krāsas. IV eksistenciālā pieeja. No: Karogs. Latviešu literatūras mēnešraksts. Nr. 11–12. 275.–277. lpp.

Vārdaune Dz. 1997. Monologs un dialogs Mārtiņa Zīverta drāmā. No: Mārtiņa Zīverta dramaturģija. Rīga: Zvaigzne ABC, 58.–81. lpp.

ANĢĻU VALODAS KĀ SVEŠVALODAS MĀCĪBU GRĀMATĀS IEKĻAUTAIS VĀRDU KRĀJUMS: LAIKA POSMS NO 1920. GADA LĪDZ MŪSDIENĀM

Baiba Kačanova

Liepājas Universitāte, Lielā iela 14, Liepāja, Latvija, LV-3401

baiba.kacanova@gmail.com

Abstract

Vocabulary Included in English as Foreign Language Textbooks: Time Period from 1920 till Nowadays

The learning of vocabulary is the core of second language acquisition. Which words to learn and where to find them? Of course in textbooks. How many words should a student know to communicate successfully? Which words are included in textbooks? These are the questions which are discussed in the article. The aim is to compare the lexical aspect of English textbooks during time period from 1920 till nowadays.

In the research was concluded that for successful communication in English a student should know about 2500 lexical items. There were only a few or even one textbook used in each class during time period from 1920 till 1990. The amount of textbooks in English has increased enormously during time period from 1990 till nowadays. The number of English textbooks, workbooks, teacher's books etc. approved by Education Ministry in Latvia has reached 802 items.

As a result of such a wide range of textbooks another problem was detected. In the research it was concluded that the vocabulary offered in the textbooks differs very much. So, if some students, which studied English from different textbooks, would meet, they might have difficulties in communication because they had learnt different vocabulary.

The question which arose during the research is: which words should be included in the final exam to test student's real knowledge, if the students have studied from textbooks which have significantly different vocabulary.

Key words: vocabulary or lexis, English as a second foreign language, student's books

Ievads

Vārdu krājums ir viens no svarīgākajiem valodas elementiem. Lai arī nav pamata apgalvot, ka svešvalodas apguve nozīmē tikai vārdu krājuma apguvi, tomēr nenoliedzams ir fakts, ka nav tik svarīgi, cik sekmīgi skolēns apgūst gramatiku, nav tik svarīgi, cik laba ir skolēna izruna (nevar šos faktorus tomēr uzlūkot par absolūti nesvarīgiem), bet komunikācija svešvalodā nebūs veiksmīga, ja nebūs pietiekami plaša vārdu krājuma.

Mācoties kādu svešvalodu, jāapgūst zināms vārdu krājums. Kuri vārdi ir jāmācās? Kur tos meklēt? Protams, mācību grāmatās. Cik lielam jābūt vārdu krājumam, lai varētu sazināties angļu valodā; cik liels vārdu krājums jāapgūst skolēnam, mācoties angļu valodu kā svešvalodu; kāds vārdu krājums ir iekļauts angļu valodas kā svešvalodas mācību grāmatās – tie ir jautājumi, kas aplūkoti šajā rakstā: pētījums par dažādās mācību grāmatās iekļauto vārdu krājumu atsevišķām tēmām un tā apguvi laika posmā no 1920. gada līdz mūsdienām.

Raksta **mērķis** ir salīdzināt leksikas aspektu angļu valodas kā svešvalodas mācību grāmatās laika posmā no 1920. gada līdz mūsdienām, balstoties uz pētījumā iegūtiem datiem no mācību grāmatām, kas sākotnēji izdotas tikai Latvijā, vēlākā laika posmā – Latvijā un ārzemēs, un kas iekļautas Latvijas Izglītības un zinātnes ministrijas Valsts Izglītības satura centra (IZM VISC) apstiprinātās mācību literatūras sarakstā.

Angļu valodā kā svešvalodā apgūstamā vārdu krājuma apjoms

Apgūstamā vārdu krājuma apjoms noteikti ir atšķirīgs: to nosaka valodas apguves līmenis, vecumposms u.c. faktori, piemēram, 3. klases skolēnam un 12. klases skolēnam. Ir daudz pieņēmumu par to, cik vārdu būtu jāapgūst, lai varētu lasīt un saprast tekstu par aktuāliem jautājumiem un varētu izteikt savu viedokli par izlasīto un dzirdēto. Kā ideālais mērķis, uz ko tiekties svešvalodas apgūvējam, ir dzimtās valodas runātāja valodas vārdu krājums, kas arī mēdz būt ļoti atšķirīgs.

Vinsents Peiss (*Vincent Pace*) apgalvo, ka 250 visbiežāk lietotie vārdi ir tie, kurus apgūstot, ir iespējams veidot vienkāršus teikumus. Apgūstot 750 visbiežāk lietotos vārdus, būs iespējams piedalīties ikdienas sarunā, bet, apgūstot 2500 vārdus, skolēns jau var izteikt gandrīz visu, ko vēlas. Neizglītota dzimtās valodas runātāja vārda krājums ir 5000 vārdu liels, un 10000 vārdu jau ir dzimtās valodas runātājam ar augstāko izglītību. (Vincent Pace 2013)

COBUILD (Collins Birmingham University International Language Database) korpusa datu analīzes rezultātā secināts, ka angļu valodā, apgūstot 700 visbiežāk lietoto vārdu, var saprast 70 % teksta, apgūstot 1500 vārdu, var saprast 76 % teksta un, apgūstot 2500 vārdu, var saprast 80 % teksta. (Willis 1990: 46)

Pauls Neišens (*I. S. Paul Nation*) apgalvo: „Lai skolēns varētu lietot valodu, izmantojot visus četrus valoddarbības veidus (runāšanu, klausīšanos, rakstīšanu un lasīšanu), viņam vajadzētu apgūt 3000 vārdu produktīvam lietojumam un vēl tikpat daudz – receptīvam lietojumam.”(Nation 1990: 5)

Laika posmā no 1928. gada līdz 1990. gadam, kad Latvijā izdotās angļu valodas kā svešvalodas mācību programmās tika noteikts apgūstamā vārdu krājuma apjoms, tā apjoms svārstījās no 200 vārdiem 5. klasē līdz pat 2400 vārdiem 11. klasē, vidēji katru gadu skolēnam piedāvājot apgūt ap 200 jaunu vārdu (Kačanova 2013: 57).

No iepriekš minētajiem faktiem var secināt: lai skolēns brīvi varētu izteikt savu viedokli, viņam ir nepieciešams apgūt vidēji ap 2500 leksikas vienību.

Angļu valodas kā svešvalodas mācību grāmatu vispārīgs raksturojums

No vienkāršā uz sarežģīto vai no konkrētā uz abstrakto – tā īsumā varētu raksturot angļu valodas kā svešvalodas mācību grāmatas Latvijā laikā no 1920. gada līdz mūsdienām. Sākotnēji angļu valodas kā svešvalodas apguvei tika izmantota viena vai dažas mācību grāmatas, piemēram, Eiženijas Turkinas *Angļu valodas mācību grāmata* (1920), Reginalda Urha (*Reginald O. G. Urch*) *Angļu valodas mācību grāmata* (1921), Paula Glēzera (*Paul Glaeser*) mācību grāmata *English* ('Angļu valoda') (1828). Lielu ievērību guva Čarlza Keja Ogdena (*Charles Kay Ogden*) grāmata *Basic English* ('Pamata angļu valoda') (1935). Līdz 1965. gadam angļu valodas kā svešvalodas

mācību grāmatām saglabāts nosaukums *English*. Sākot ar 1965. gadu, mācību grāmatām dots nosaukums *My English Reader* ('Mana angļu valodas lasāmgrāmata').

Kopš 20. gadsimta 90. gadiem notiek nemitīgas pārmaiņas, ko varētu pielīdzināt sniega bumbas efektam. Šobrīd angļu valodā kā svešvalodā IZM VISC apstiprināto mācību līdzekļu klāsts ir ļoti plašs un arī grāmatu nosaukumi ir cits par citu interesantāki ar mērķi piesaistītu pedagogu un skolēnu uzmanību, lai no plašā klāsta tiktu izvēlēts tieši šis izdevums, piemēram, *Access* ('Piekļuve'), *Challenges* ('Izaicinājumi'), *Challenges Digital* ('Digitālie izaicinājumi'), *English Adventure* ('Angļu valodas piedzīvojums'), *Enjoy* ('Baudi!'), *Enterprise* ('Uzņēmība'), *Fairyland* ('Pasaku zeme'), *Family and Friends* ('Ģimene un draugi'), *First Friends* ('Pirmie draugi'), *Happy Earth* ('Laimīgā zeme'), *Happy House* ('Laimīgā māja'), *Happy Street* ('Laimīgā iela'), *Fly High* ('Lido augstu!'), *Incredible English* ('Neticamā angļu valoda'), *Insight* ('Ieskats'), *Matrix* (grāmata tika izdota 3 gadus pēc zinātniskās fantastikas filmas „Matrix”), *On Screen* ('Uz ekrāna'), *New Opportunities* ('Jaunas iespējas'), *Premium* ('Prēmija'), *Prime Time* ('Visdārgākais laiks (telereklāmā)'), *Project* ('Projekts'), *Real Life* ('Patiesā dzīve'), *Smiley* ('Smaidīņi'), *Solutions* ('Risīnājumi'), *Steps* ('Soļi'), *Success* ('Veiksme'), *Upstream* ('Pret straumi'), *Welcome* ('Laipni lūdzam!')u. c.

IZM VISC apstiprinātajā mācību literatūras sarakstā iekļauto mācību literatūras vienību skaitam (t. sk. mācību grāmatām, darba burtnīcām, skolotāju grāmatām, diskkiem, pārbaudes darbu burtnīcām) ir tendence palielināties, un pašlaik angļu valodā šis skaits ir sasniedzis jau 802 vienības, kas ir par 207 vienībām vairāk nekā pirms diviem gadiem (sk. 1. tabulu). Angļu valodā, salīdzinot ar citiem valodu priekšmetiem (vācu, krievu, latviešu valodu), tiek apstiprināts visvairāk mācību līdzekļu. No tā var secināt, ka ikvienam angļu valodas skolotājam jābūt ļoti kompetentam, lai spētu izvērtēt, kurš mācību līdzeklis no plašā klāsta ir visatbilstošākais.

1. tabula. IZM VISC apstiprinātajā mācību literatūras sarakstā iekļauto mācību literatūras vienību skaits.

	2011./2012. m. g.	2013./2014. m. g.	Starpība	Pieaugums (%)
Angļu valoda	595	802	207	35
Vācu valoda	107	131	24	22
Krievu valoda	116	122	6	5
Latviešu valoda	241	256	15	6

(Avots: IZM VISC apstiprinātā mācību literatūra vispārējās izglītības programmu apguvei <http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/macit.shtml>)

Leksikas aspekts angļu valodas kā svešvalodas mācību grāmatās

1920. gadā Eiženija Turkina uzsver, ka savu mācību grāmatu viņa ir centusies sastādīt pēc dabiskās metodes, dodot skolēniem iespēju svešvalodu vispirms dzirdēt un tad mācīties to lietot pašiem. Viņa uzskata, ka atsevišķu vārdu mācīšanās no galvas ir nederīga, jo šāda metode –

mācīties vārdus izolēti no konteksta – nav efektīva; jaunie vārdi ir jāsavieno sakarīgos teikumos un pārējie jāgrupē grupās. Viņa savas grāmatas izveidē ir ievērojusi divus, viņasprāt, vissvarīgākos principus: uzskatāmību un loģisku sakaru. (Turkina 1920)

Piemērs:

We are here to learn. I teach; you learn. I teach English. I am the teacher. You are the pupils. You are a boy. You are a girl. He is a boy. She is a girl. Boys and girls are the pupils. The pupils learn. They learn. The boy learns. He learns. Boys and girls learn the English language. (Turkina 1920: 8)

Vēlāk, no 1935. gada līdz 1980. gadam, tika izdota mācību grāmata *My English Reader*. Šajā grāmatā no vārdšķirām pirmie tiek mācīti lietvārdi, pēc tam tikai darbības vārdi, jo angļu valodā lietvārdus ir vieglāk iemācīties.

20. gadsimta 80. gados papildus Latvijā izdotajai grāmatai *My English Reader* tiek izmantota ārzemēs izdotā mācību grāmata *Discoveries* ('Atklājumi'). 90. gados, Latvijai atgūstot neatkarību, iepriekš izdotās grāmatas vairs neatbilda esošai ideoloģijai, tāpēc tās vairs neizmantoja. Latvijā ir bijuši vairāki mēģinājumi izstrādāt angļu valodas mācību grāmatas, piemēram, *Enjoy and Challenge* ir Latvijā izdotas grāmatas, kas tiek izmantotas arī mūsdienās. Tāpat tika izmantotas ārzemēs izdotās grāmatas, piemēram, *Headway* ('Panākumi') un *Look Ahead* ('Skaties uz priekšu'), kā arī skolotāji paši gatavoja materiālus, tos pavairojot.

Vairāku gadu laikā ārzemēs izdoto angļu valodas mācību grāmatu īpatsvars salīdzinājumā ar Latvijā izdotajām ir ievērojami pieaudzis un turpina pieaugt. Ja agrāk bija problēmas iegūt materiālus, no kā mācīt, tad šobrīd ir materiālu pārbagātība un tās rezultātā rodas jaunas problēmas. Kādreiz, kad visā Latvijā angļu valodas apguvei tika izmantots viens mācību līdzeklis, bija skaidrs, kāds vārdu krājums skolēnam jāapgūst; šobrīd, kad mācību materiālu klāsts ir tik plašs un skolotājs var izvēlēties, kuru no daudzajiem IZM VISC apstiprinātajiem mācību līdzekļiem izmantot, atklājas, ka skolēni, kas izmanto atšķirīgus mācību līdzekļus, apgūst atšķirīgu vārdu krājumu.

Mācību grāmatās iekļautā vārdu krājuma raksturojums

Lai noskaidrotu, kādu vārdu krājumu skolēns apgūst, mācoties no dažādiem IZM VISC apstiprinātajiem mācību līdzekļiem, tika izvēlētas 8 mācību grāmatas vai darba burtnīcas atkarībā no tā, kurā no izdevumiem ir apkopots nodaļā apgūstamais vārdu krājums (sk. 2. tabulu). Mācību līdzekļi, kuru satura izveide atbilst *Eiropas kopīgajām pamatnostādņēm valodu apguvei: mācīšanās, mācīšana, vērtēšana* (2006), tabulā ir atzīmēti ar *. Izpētei tika izvēlēta tēma *Darbs*, un, lai precīzāk attēlotu esošo situāciju, salīdzināšanai tika izvēlēta šaura vārdu grupa *Profesijas*. Kā redzams, 8 mācību līdzekļos kopā izmantoti 94 dažādu profesiju nosaukumi. Mācību līdzekļos iekļauto vārdu skaits, kas jāapgūst, skatot tēmu *Profesijas*, ir atšķirīgs: no 8 līdz pat 32 vārdiem. Analizējot iegūtos datus, jāsecina, ka nav neviena profesijas nosaukuma, kas būtu iekļauts visos

mācību līdzekļos; tikai viens vārds *shop assistant* ('pārdevējs') ir iekļauts 5 mācību līdzekļos. 5 % no vārdiem ir iekļauti 4 mācību līdzekļos, 13 % vārdu atkārtojas 3 izdevumos, 19 % – tikai 2 mācību līdzekļos, un 62 % no mācību līdzekļos iekļautajiem profesiju nosaukumiem ir izmantoti tikai vienā izdevumā.

Veicot iegūto datu analīzi, secināms, ka mācību līdzekļiem *Acess 4*, *Prime Time* un *Upstream* ir vieni un tie paši autori, bet tikai 6 vārdi no tajos iekļautajiem atkārtojas 2 no trim mācību līdzekļiem.

2. tabula. Mācību līdzekļos iekļauto vārdu par tēmu „Profesijas” apkopojums.

	Access 4*	Upbeat*	Matrix	Prime Time 3*	Solutions	Real life*	New opportunities*	Upstream*
Līmenis	B1+	A2–B1	B1+	B1+	A1–A2	B1–B2	A1+–A2+	A1+
advertising executive; call center worker; governess; public relation consultant; miner; servant; system analyst						X		
attendant; camp counselor; delivery person; gardener; flight attendant; interior designer; film director; dog walker; magician; sculptor; secret shopper; smoke jumper; sports coach; stuntman; taxi driver				X				
accountant; car salesman; composer; graphic designer; inventor; lion tamer; operator; pizza delivery boy; physicist	X							
detective; musician		X						
designer; drummer; sports instructor			X					
bus driver; cleaner; farm laborer; fisherman; footballer; guitarist; politician; translator					X			
archaeologist; athlete; dentist; holiday representative; lawyer; pharmacist; pilot; plumber							X	
guide; tour guide; librarian; security guard								X
architect; police officer; surgeon				X			X	
baby sitter			X	X				
builder; director; manager; receptionist		X			X			
cashier	X			X				
chef; hair dresser; mechanic; teacher					X		X	
sailor						X	X	
clerk				X				X

	Access 4*	Upbeat*	Matrix	Prime Time 3*	Solutions	Real life*	New opportunities ^{es*}	Upstream*
Līmenis	B1+	A2– B1	B1+	B1+	A1– A2	B1– B2	A1+– A2+	A1+
scientist	X				X			
psychologist; social worker				X		X		
traffic warden	X							X
journalist		X					X	X
actor; farmer		X			X		X	
computer programmer; doctor	X				X		X	
electrician; fire fighter		X		X			X	
life guard; nurse				X	X		X	
waitress			X	X			X	
sales assistant	X		X					X
actor		X			X		X	
secretary			X	X	X			
artist	X	X		X	X			
engineer	X			X	X		X	
waiter	X		X		X		X	
shop assistant		X	X	X	X		X	
Kopā:	19	14	9	32	29	10	30	8

Secinājumi

Šobrīd piedāvāto mācību līdzekļu klāsts ir pārāk plašs, un, lai arī grāmatu sastādītāji apgalvo, ka mācību līdzekļu saturs ir veidots, balstoties uz *Eiropas kopīgajām pamatnostādņēm valodu apguvē*, tomēr šajās grāmatās iekļautais vārdu krājums ir pārāk atšķirīgs (pat vienu autoru veidotos dažādos izdevumos).

Ja skolēni, kas mācījušies no dažādām grāmatām, vēlētos sarunāties angļiski, pastāv ļoti liela varbūtība, ka viņiem būtu grūtības saprasties, jo katrs apguvis savu vārdu krājumu.

Balstoties uz pētījumā gūtajiem secinājumiem, aktuāls kļūst jautājums, kurus vārdus iekļaut noslēguma pārbaudes darbā, lai objektīvi pārbaudītu skolēnu zināšanas.

Bibliogrāfija

Avoti

- Cunningham S., Moor P. 2010. *Reallife. Intermediate Student's Book*. Person Education Limited.
 Evans V., Dooley J. 2011. *Access 4. Student's Book*. Express Publishing.
 Evans V., Dooley J. 2011. *Upstream. Pre-intermediate Student's Book*. Express Publishing.
 Evans V., Dooley J. 2012. *Prime Time 3. Student's Book*. Express Publishing.
 Falla T., Davies A. P. 2008. *Solutions. Elementary Workbook*. Oxford University Press.
 Gude K., Duckworth M. 2002. *Matrix. Pre-intermediate Student's Book*. Oxford University Press.
 Kilbey L., Freebairn I., Bygrave J., Copage J. 2009. *Upbeat. Pre-intermediate Student's Book*. Pearson Education Limited.

Izmantotā literatūra

- Eiropas kopīgās pamatnostādnes valodu apguvei: mācīšanās, mācīšana, vērtēšana.* 2006. Rīga: Madonas poligrāfists.
- IZM VISC apstiprinātais mācību literatūras saraksts.* 2014. [skatīts 26.05.2014]. Pieejams: <http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/maclit.shtml>
- Kačanova B. 2013. Angļu valodas kā svešvalodas lingvodidaktiskais saturs Latvijā: leksikas aspekts. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 17 (II). Liepāja: LiePA, 54.–64. lpp.
- Nation I. S. P. 1990. *Teaching and Learning Vocabulary*. New York: Newbury House Publishers.
- Pace V. 2013. *How many words do you need to know a foreign language?* 11.02.2013. [skatīts 26.05.2014]. Pieejams: <http://www.streetmartlanguagelearning.com/2013/02/how-many-words-does-average-native.html>
- Reilly P., Dean M., Sikorzyńska A., Mrozowska H. 2006. *New Opportunities Education for Life. Pre-intermediate Language Powerbook*. Pearson Education.
- Turkina E. 1920. *Angļu valodas mācības grāmata Latvijas vidusskolām*. Rīga: Valters un Rapa.
- Willis D. 1990. *The Lexical Syllabus*. Collins ELT. Pieejams arī: <http://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-artslaw/cels/lexicalsyllabus/lexsch4.pdf>

CILVĒKA REPREZENTĀCIJA BIRZNIĒKU SOFIJAS LUGĀ „DZĪVĪBAI”

Ilze Kačāne, Oksana Kovzele

Daugavpils Universitāte, Vienības iela 13-323, Daugavpils, Latvija, LV-5401
ilze.kacane@du.lv, oksana.komarova@du.lv

Abstract

The Representation of Human in the Play “The Germ of Life” by Birznieku Sofija

The paper focuses on the analysis of the creative search in the development of the concept of human, particularly, the ‘New Man’ and ‘New Woman’ in the play “The Germ of Life” (“Dzīvībai”, 1922) written by the Latvian author Birznieku Sofija (1876 – 1956). In Latvian contemporary literary studies the little known writer, poet, playwright and translator takes the liberties to supplement her personal viewpoint on the conception of human and his / her role in the society with significant foreign philosophical and literary standpoints important in Latvia at the beginning and in the first half of the 20th century. The texts created in various cultural spaces (Germany, Russia, Britain) and in different epochs (the beginning of the 17th century, the beginning and the end of the 19th century) become the impetus and inspirations for the development of the complicated multi-layered image of the ‘New Man’ / ‘New Woman’ that falls in the framework of Modernism literary paradigm. Different approaches in the processing of the image of human provoke the emergence of the synthesized character.

The most important features found among the influences are:

- the collision between the harmonious and the disharmonious, as well as between the old and the new as seen in the representation of woman as a creator and birth-giver and a woman as a destroyer in William Shakespeare’s play “The Macbeth” (1606);
- the destructive essence of human as expressed in Goethe’s tragic play “Faust” (1808 – 1832) and the image of the devilish Mephisto;
- Nietzsche’s idea of the superman, individuality, his radical statement on the ‘death of God’ and nihilism;
- re-evaluation of the role of a woman in the society and discussion of the theme of abortion in Lev Tolstoy’s novella “The Kreutzer Sonata” (1890) and other texts;
- the mysterious and seductive ‘Femme Fatale’ as the synthesis of the Apollonian and Dionysian as represented in Oscar Wilde’s tragedy “Salome” (1891 / 1894).

The impact of the foreign authors’ literary works and their philosophical ideas are seen in the Latvian writer’s play as direct borrowings perceived through personal acquaintance with the texts and their translations, as well as typological similarities.

Key-words: human, ‘New Woman’ / ‘New Man’, creative search, inspirations, Modernism

Latviešu dzejniece un dramaturģe Birznieku Sofija (1876 – 1956) lielāko sava mūža daļu pavada laukos, Kandavas tuvumā. „Kādā 1940. gada attēlā redzam pavisam vienkāršu lauku sieviņu, kas maz gan atgādina dzejnieci. Saulē un vējā nobrūnušu seju, sastrādātām rokām. Birznieku Sofija tomēr nesūrojas” (Zanders 1976: 176). Ikdienas fiziskais darbs tiek apvienots ar intensīvu literāro jaunradi, kurai vienmēr atrodas laiks un ir vērojami krietni panākumi.

20. gadsimta 1. pusē ar 23 gadu starplaiku tiek publicēti divi Birznieku Sofijas dzejoļu krājumi – „Dzejas” (1903) (Birznieku Sofija 1903) un „Saule un sirds” (1926) (Birznieku Sofija 1926) –, kuros izkristalizējas kopējā literārā mantojuma būtiskākie tematiskie bloki:

a) reliģija (Dieva funkcionālās daudzveidības pieteikums, garīgo vērtību aktualizācija, plašuma un bezgalības alkas, baltās krāsas īpatsvars);

b) bērnības telpas konturējums (tēlainā atmiņu mozaīka ar stabilu lirisko varoņu – māte, tēvs, vectēvs, vecā māmiņa, māsa Latīņa, brālis Juris; un dabas objektu – dārzs, dīķis, mežs, soliņš, koki – sistēmu, ko bagātina tradicionālais krāsu spektrs – baltā, zaļā, zilā, un sensuālo kodu virknējumi – čuksti, dziesmas, ziedu smarža);

c) filozofija (dzejnieces pārdomas par cilvēces nākotni, tautu, dzimteni, mīlestību un nāvi);

d) radošie meklējumi un kultūrcitātu rindas (proti, sieviešu tēli, atveidoti krustceļu situācijā, kas paspilgtina to ambivalento dabu: Magdalēna (kaisle un ticība), Judīte (jūtas un pienākums), Salome (ārdošā mīlestība), Sulamīte (ciešanas caur kaisli), Ieva (iekāre un aizliegums), Dalila (pienākums un jūtu reibums), Kleopatra (uzvara caur nāvi), Ofēlija (šķīstīšanās caur nāvi) u. tml.).

Iedziļināšanās tematikas savdabībā iezīmē dzejnieces, prozaiķes un dramaturģes Birznieku Sofijas divas darbības pamatlīnijas – tradicionālo (veidota A. Brigaderes, F. Bārdas¹ u. c. latviešu literātu, galvenokārt romantiķu, manierē) un novatorisko – modernistisko (to raksturo „Jaunās sievietes” identitātes meklējumi O. Vailda, Ļ. Tolstoja u. c. sava laika provokatīvu cittautu rakstnieku potenciālā iespaidā). Tiekšanās uz modernistisko daudz konsekvētāk realizēta 20. gadsimta sākumā publicētajos īsprozas tekstos ar erotisku tonējumu („Kvēle” (1905), „Važas” (1907) u. c.), kā arī 1922. gadā atsevišķā grāmatā izdotā lugā „Dzīvībai”, kas latviešu literatūrzinātnē ir mazpētīti un nenovērtēti darbi. Īpaša uzmanība veltāma arī Birznieku Sofijas dzejas mantojumam, kas joprojām pieejams tikai 20. gadsimta pirmā ceturkšņa latviešu periodikas telpā – „Apskatā”, „Mājas Viesi Mēnešrakstā”, laikrakstu „Mājas Viesis”, „Dienas Lapa”, „Latvija” literārajos un feļetona pielikumos, „Zelteņu un saimnieču kalendārā” un dažos citos tā laika izdevumos. Dzejnieces apbrīnojamo produktivitāti apliecina viena no viņas vēstulēm: „Dzejoļu tik daudz, ka nezinu, kur likt. Man ar norakstīšanu vien ir gals klāt. Nav tas norakstīts, kad cits jau gatavs. Veļas kā cāļi pavasara laikā no olām ārā” (Citēts pēc: Zanders 1976: 176). Mūsdienu sabiedrībai nepieejami ir arī dzejnieces atdzejojumi (pārsvarā no vācu valodas – H. Heine, D. fon Lielienkrons, J. Štorms, M. Mērike, F. Šillers u. c. dažāda mēroga un nozīmes personālijas), kas joprojām lasāmi tikai atsevišķos periodiskajos izdevumos.

Raksts veltīts kontekstuāli un tekstuāli komplicētam Birznieku Sofijas darbam – vienīgās zināmās lugas „Dzīvībai” analīzei komparatīvā aspektā. Sava laika teātra autoritāte Paula Jēger-Freimane tajā saskatīja autores „neizmantotu nopietnu spēku, kas nebūt vēl nav „izrakstījies””, līdz ar ko pats darbs, pēc vērtētājas prognozēm, „nebūt neieņemtu vienu no pēdējām vietām oriģināllugu repertuārā” (Jēger-Freimane 1923: 1215). Diemžēl nav izdevies rast faktus par šī mazpētītā teksta skatuviskām gaitām (ja tādas vispār bija) un tā izraisīto reakciju Latvijas kultūras vidē. Turpretim publicētās versijas analīze paver plašu un daudzveidīgu kultūrkontaktu lauku, kas demonstrē Birznieku Sofijas individuālos centienus un vienlaikus iezīmē spilgtākās laikmeta tendences.

Viena no centrālajām problēmām, kas pieteikta Birznieku Sofijas lugā, ir mūžīgā dzīvības un nāves konfrontācija, proti, atsaukšanās uz Bībeles Vecās Derības sižetu par cilvēka radīšanu („Lai top!” ideja) un šīs dzīvības atņemšanu (pasaules plūdu motīvs), kā arī Dieva „tiesībām” uz abām šīm darbībām. Moderno realitāti daiļdarbā galvenokārt pārstāv „progresīvā” jaunatne –

¹ Uz radniecību ar šiem autoriem norāda Ojārs Zanders apcerē „Sirds un saule” (Zanders 1976: 176 – 177).

urbānās telpas (Pēterburgas) iemītnieki, medicīnas studenti Austrā un Eriks. Pragmatiskās pasaules saskarē ar vispārpieņemto patriarhālo modeli, kuru reprezentē jaunās Austras ģimenes locekļi – tēvs Kalnarājs, māte Kate, Marija u. c. „laucinieki” –, veidojas konflikts, priekšplānā izvirzot individu kā savā un pēcnācēju likteņa noteicēju.

Birznieku Sofijas lugas „Dzīvībai” varoņi ir izteikti polarizēti kā „sirds – auksta prāta / aprēķina” cilvēki. Šāds iedalījums kopš 19. gadsimta beigām F. Nīces un citu Rietumeiropas rakstnieku un domātāju ietekmē saistīts ar cilvēka kā noteiktas uzskatu sistēmas kodola pārvērtējumu. Vēsturiskās, politiskās un sociālās pārmaiņas piesaka skaidru robežlīniju starp veco un jauno laikmetu, vecā un jaunā laikmeta cilvēku un viņu uzskatu sistēmu. Ja pagātnes (patriarhālās pasaules) cilvēks iemieso sirdsšķīstību, tagadnes (urbānās telpas) cilvēks ir „izsmalcināts estēts, auksts mīlestības vivisektors” (Birznieku Sofija 1922: 14), grēka noliedzējs, varaskāres, dzīvesprieka un baudas dziņas kopējs. Lugas spilgtākā pragmatika Erika sabiedriskā nostāja izriet nevis no dendijisma filozofijas, bet spējas ar savu viedokli maksimāli ietekmēt cita cilvēka uzskatu sistēmu un darbību, ko varonis panāk ar pārliecinošu uzstājību, rupjību, pārdrošību un nekaunību. Tagadnes modernais cilvēks ir „zvērs” (Birznieku Sofija 1922: 17), „dvēseļu Jūdass” (Birznieku Sofija 1922: 33), „tuksneša akmens” (Birznieku Sofija 1922: 20), „cilvēks-velns” (Birznieku Sofija 1922: 18), viņš ir plēsīgs vanags, kas gatavs saplosīt šķīstu dūju, un „Vanags ar dūju nekad nebūs draugi [..]” (Birznieku Sofija 1922: 20). Tādējādi Eriks atveidots kā Gētes „Fausta” Mefistofelis, kura mērķis ir iznīcināt un vairot savu ārdītāja ietekmi, savus mērķus izvirzīt priekšplānā un manipulēt ar cilvēkiem.

Gētes latviešu recepcijas centrālais notikums saistīts ar 1896. un 1897. gadu, kad „Mājas Viesa Mēnešrakstā” publicēts „Fausta” sērijveida atdzejojums.² Raiņa veikums tiek uzskatīts par sekmīgu šīs lugas atveidojumu latviešu valodā; tulkojums paver ne tikai atdzejotāja ideju un motīvu bagātību, bet arī veicina latviešu literatūras attīstību un valodas izaugsmi. Mefistofeliskais aspekts lugā iezīmēts iedzimtības un pārmantojamības kontekstā – Erika tēvs ir „vecais Mefistofelis” (Birznieku Sofija 1922: 16), tādējādi uzsvērts Erika kā „jaunā Mefistofeļa” statuss. Koncepta „jaunais” pieminējums ir nepieciešams priekšnosacījums pārmaiņu uztveres veicināšanai sabiedrībā.

Kā smalks sieviešu dabas un emocionālā stāvokļa pazinējs, cilvēks-manipulētājs un „psihologs” ar destruktīvu noslieci Eriks savas līgavas mātē Katē saskata „Jaunās sievietes” aplēptās ilgas: „[...] pie visa tik daļi piederošā, nevarīga bērna maiguma un sirsnības, viņā ir arī daļa no šī laika baudas sievietes – mūžīgās mīļākās, kuru neapzinīgi baida un kaitina mātes stāvoklis un pienākumi” (Birznieku Sofija 1922: 15).

² Gēte V. 1896. Fausts. No: *Mājas Viesa Mēnešraksts* XII, 911. – 912. lpp., un 1897 – I, 5. – 18. lpp.; II, 81. – 96. lpp.; III, 161. – 179. lpp.; IV, 241. – 257. lpp.; V, 321. – 336. lpp.; VI, 402. – 417. lpp.; VII, 481. – 496. lpp.; VIII, 561. – 576. lpp.; IX, 641. – 657. lpp.; X, 721. – 743. lpp.; XI, 801. – 818. lpp.; XII, 881. – 897. lpp.).

Mefistofeliskais „prāta un aprēķina cilvēka” tipa spilgtākais pārstāvis, lolodams racionālas idejas, spēj ietekmēt cita cilvēka domas par „šķēršļa iznīcināšanu dīglī” (Birznieku Sofija 1922: 13). Pieteiktā brīvas izvēles un individuālisma tēma sasaucas ar laikmetīgo F. Nīčes Dieva nāves un pārcilvēka koncepciju. Lugas ekspozīcijā (pirmā cēliena pirmajā skatā) atveidotajā dialogā starp bērnu gaidošo sievu Kati un viņas vīru Kalnarājs atsakās pieņemt meitas nostāju, ka „[...] kam vara dota dzīvību radīt, tam ir tiesība arī to pašu iznīcināt, ja jaunais pasaules pilsonis apdraudētu mātes dzīvību [...]” (Birznieku Sofija 1922: 6). „Jaunus cilvēci atsvabinošus uzskatus” (Birznieku Sofija 1922: 9) krustceļu situācijā nonākošai Katei uzstājot sludina viņas meita, teikto argumentējot ar mātes veselības straujo pasliktināšanos: „Tā ir varmācība no tēva puses. [...] tev noderētu mierīga dzīve bez pārtraukumiem un sarežģītiem starpgadījumiem. [...] Tikai gribēt vajaga cilvēkam no tā atsvabināties, kas viņu kavē, vai apgrūtina. [...] Tur ārā, pasaulē lielais vairums sen vairs tā nedomā” (Birznieku Sofija 1922: 10).

Ietekmju rezultātā Austras māte tiek izrauta no pierastās lauku vides, par atpūtas braucienam vīra atvēlēto naudu tiek veikts aborts, tādējādi iznīcinot „aklas nejaušības radīto šķēršli” (Birznieku Sofija 1922: 35). Sievietes garīgā pagrimuma fiziskā realizācija iestrādāta Kates pašnāvības ainā – zaudējot saprātu, varone nonāk ar pazemes pasauli, bezdibeni un tumšajām dziņām saistītā telpā – akā. Vienlaicīgi akai kā ūdens avotam ir piešķirta simboliska nozīme – tā ir dzīvības devēja un elements, kas veicina ielūkošanos zemapziņas dziļēs, attīrīšanos caur augstāko atziņu gūšanu, kas vēlāk realizēsies bojāgājušās meitā.

Mefistofeliskais kā nekad neizsīkstošais cilvēces dvēseles aptumšotājs lugas atrisinājumā aktualizēts ar cita gaidāmā bērna pieteikumu. Sirdscilvēka Kalnarāja topošais bērns ir iznīcināts, savukārt cilvēka-zvēra, „odzes” un „zirnekļa” (Birznieku Sofija 1922: 37) mantinieks atrod mājokli Austras klēpī, simboliskā veidā uzsverot ļaunuma varas mūžīgo klātbūtni. Lugas ar autores dziļi pārdomātu nosaukumu „Dzīvībai” kulminācija ir likumsakarīgi saistīta ar dzīvības tēmas aktualizāciju – Ausma, kas ir mātes cerībās, atbrīvojas no sātāniskā iespaida un pēc mātes nāves pakāpeniski apzinās dzīvības radīšanas esenciālo būtību. Konflikta risinājums tomēr ir retorisks – jaunās dzīvības nākotne ir nezināma un noslēpumaina: vai tā pārstāvēs urbāno – destruktīvo un ārdošo – vai patriarhālo – ar augstām morāles normām un prasībām piepildītu pasauli. Autore necenšas iezīmēt nākotnes perspektīvu, bet aktualizē laikmeta robežsituāciju, netieši norādot uz abu pirmsākumu saplūsmi modernā cilvēka tēlā.

Pieļaujams, ka aborta tēmas aktualizāciju Birznieku Sofijas tekstā noteicis viens no sava laika skandalozākajiem darbiem krievu literatūrā – Ļeva Tolstoja brieduma gados radītais garstāsts „Kreicera sonāte” («Крейцерова соната»).

Tieši uz Ļ. Tolstoja idejām atsaucas merkantilais students Eriks dialogā ar Kates dievbijīgo māsu Mariju: „Lūk atklātība – salta, skaidra kā šī ziemas diena! Tīri tāda, kādu to Tolstojs sludinājis: nekad neizlikties pieklājības dēļ. [..]” (Birznieku Sofija 1922: 19).

Neraugoties uz cenzūras aizliegumiem, Ļ. Tolstoja darbu tulkojumi Latvijas kultūrtelpā fiksējami kopš 19. gadsimta 80. gadiem (Zālītis 1982: 122), 90. gados daži no tiem iznāk grāmatās, tomēr daudz aktīvāk šis process norisinās 20. gadsimta sākumā, kad latviešu lasītājam kļūst pieejami viņa romāni – „Anna Kareņina”, „Karš un miers” u. c. (Бавере, Мацков 1965: 157 – 158). Zīmīgi, ka ārkārtīgu popularitāti tajā laikā gūst tieši autora filozofiskās idejas, īpaši Ļ. Tolstoja pozicionētā nepretošanās ļaunumam, kas inspirē daudzus latviešu literātus, tostarp Kārli Skalbi, Jāni Poruku u. c. (Sk. Zālītis 1982: 120 – 127; Grigulis 1982: 112 – 119). Divu gadu laikā (1887 – 1889) tapusi „Sonāte” cenzūras aizlieguma dēļ pirmoreiz publicēta 1890. gadā, kaut gan sabiedrības rezonansi „uzkurina” agrāk, līdz ar rakstveida kopiju izplatīšanos; teksta latviešu analogs pieejams kopš 1904. gada (pirmpublicācija „Pēterburgas Avīzēs”, Nr. 48 – 66; 1911. gadā tā iznāk atsevišķā grāmatā Kārļa Ezerieša tulkojumā). Darbs, kura struktūra un tekstuālais risinājums kopumā atgādina nosaukumā pozicionēto mūzikas žanru³, galvenokārt veltīts modernās sabiedrības kritikai, tostarp ģimenes statusa pārvērtējumam, mūsdienu sievietes lomas noteikšanai, seksualitātes un abortu tēmai. Tieši pēdējā fenomena raksturojumā abi autori nostājas vistuvāk: „Un tā nu sievietei atliek tikai divas izejas: viena – pataisīt sevi par kropli, pavisam iznīcināt vai arī, cik nu tas kuro reizi vajadzīgs, iznīcināt spējas būt par sievieti, tas ir māti, lai vīrietis varētu mierīgi un vienmēr gūt baudu. [..] [sal. ar iepriekš citēto Erika izteikumu lugas 15. lpp.] Visas nervu slimnīcas pilnas ar sievietēm, kas pārkāpušas dabas likumus. [..] Ja tikai padomā, kādas lielas pārvērtības notiek sievietē, kad viņa sāk nēsāt augli vai arī ēdina piedzimušu bērnu. [..] Bet šis svētums tiek pārkāpts – un kā? – briesmīgi par to domāt! [..]” (Tolstojs 1961: 37 – 38); „[..] Vai nu mēs mākslīgi atbrīvojamies no bērniem, vai arī raugāties uz tiem kā uz nelaimi, kā uz neuzmanības sekām, kas ir vēl riebīgāk” (Tolstojs 1961: 50); „[..] Nekrietnas meitas un zaldātu sievas met bērnus dīķos un akās; viņas, protams, jāsēdina cietumā, bet mēs visu izdarām laikus un glīti” (Tolstojs 1961: 51).

Lugā „Dzīvībai” acīmredzama mātes emocionālā stāvokļa transformācija (šaubas → bērna iznīcināšana → ārprāts → nāve) un likteņa atblāzma. Šajā ziņā izceļama inspirētājavota reliģiskā bāze, proti, Ļ. Tolstoja uzstājīgā apelācija pie Vecās Derības kā dzīvības filozofijas (līdz ar ko viņa darbos dominē tieši Vecās Derības personālijas (Пасчаева 2008) un Jaunās Derības (Evaņģēlija) saistīšana ar nāves konceptu. Bībeles konteksts ir klātesošs arī latviešu literātes daiļradē, tostarp minami gan 20. gadsimta ieskaņas gados rakstītie teksti („Golgātas asinis” (1902), „Vecā zemnieka

³ Šim aspektam veltīti daudzi mūsdienu pētnieku darbi. Daži no tiem: Тюлегенова Д. Г. 2009. Взаимодействие литературы и музыки в «Крейцеровой сонате» Л. Н. Толстого (опыт интермедиального анализа). No: *Система ценностей современного общества* № 6, с. 56 – 61; Ахметова Г. А. 2012. Повесть Льва Толстого «Крейцерова соната» и «метафизика музыки» А. Шопенгауера. No: *Вестник Башкирского университета* № 4, с. 1816 – 1821 u. c.

lūgšana” (1903), „Pie Nila” (1905)), gan arī brieduma posmā publicētie dzejdarbi („Gars” (1925), „Magdalēna” (1926) u. c.). Tomēr lugā „Dzīvībai” vērojama personāžu asociēšanās ar Jaunās Derības tēliem – Jūdu Iskariotu un Lācaru –, kas vēstījumam piešķir papildus emocionālo nokrāsu (atveidota krustceļu situācija un dvēseles šķelšanās, izskan atteikums no senču iedibinātās kārtības un vērtību sistēmas), tie veic arī dekoratīvo funkciju (lietotas Bībelei neraksturīgās vārdu kombinācijas, izraisot asociāciju virkni un apliecinot autores radošo potenciālu – „dzīvi trūdoši baudas Lācari” (Birznieku Sofija 1922: 27), „dvēseļu Jūdass” (Birznieku Sofija 1922: 33) u. tml.). Arī savos secinājumos krievu autors ir daudz radikālāks nekā viņa latviešu kolēģe, kaut gan abu rakstnieku domu gājiens un meklējumu ceļš atsevišķos vilcienos ir samērā tuvs.

„Kreicera sonātes” recepcija Latvijas kultūrtelpā pilnībā nav apzināta, līdz ar to abu darbu detalizētāks sasaistījums varētu būt īpaši produktīvs. Ievērojot autores aizraušanos ar feminisma idejām, kā arī sievietes daudzveidīgo pozicionējumu viņas daiļradē kopumā, krievu tautības rakstnieka – vīrieša – skatījums uz laulību dzīvi un sievietes lomu tajā autorei ir bijis tipoloģiski saistošs.

Kaut arī mefistofeliskais vīrieša raksturs ir viens no visspilgtāk tēlotajiem Birznieku Sofijas lugā, pārmantojamība un mūžīgā klātbūtne aktualizē to kā fonu cita veida personības – „Jaunās” jeb nākotnes sievietes – pieteikumam, kas agrāko vērtību nolieguma kontekstā saistās ar mefistofeliskām īpašībām: „Es [Austra] esmu pa tiem gadiem tur ārā pie tevis kļuvusi cietsirdīga, ļauna, nesaudzīga” (Birznieku Sofija 1922: 14).

Paralēli krievu un vācu inspirētājiem svarīgs Birznieku Sofijas iedvesmas avots ir angļu literatūra. Impulsu segmenti saistīti ar 17. un 19. gadsimta britu autoru darbiem un tajos reprezentēto cilvēka koncepciju, proti, Viljama Šekspīra traģēdijā „Makbets” (1606) un Oskara Vailda daiļradē atveidotās provokatīvās jeb „Jaunās sievietes” tēlu. Lai arī Birznieku Sofijas Austra apzinās personīgās tieksmes – „Manī pašā par daudz varas kāre, dzīves prieka un baudas dziņa...” (Birznieku Sofija 1922: 15) –, transformācijas sievietes raksturā izriet no alkām izpatikt mīļotajam: „Sirdsapziņa, tas nevajadzīgs lupats. Austra, ar to tu savus dvēseles un dzīves logus nespodrini, tad grēks, sods, nožēlošana vien tev priekšā rēgosies un tu kā pusakla vista paliksi kašnājoties dzīves žogmalē. Spožos, žilbinošos varas augstumus tev neredzēt” (Birznieku Sofija 1922: 20).

Tieši Erika aicinājums „vai tu nevarētu kļūt tāda maza lēdija Makbet [...]” (Birznieku Sofija 1922: 23) ir atslēga sirdsapziņas sievietes transformācijai par aprēķina cilvēku.

V. Šekspīra traģēdija un tajā veidotais slaveni biedējošais lēdijas Makbetas tēls ir viens no Birznieku Sofijas inspirējušiem kultūrtekstiem, kur sieviete projicēta dzimumu konflikta kontekstā, proti, alkās pēc godkāres un varas viņa zaudē līdzjušanas spējas un kļūst par antimāti un antivaroni-slepkavu.

Latviešu literārajā telpā V. Šekspīra luga „Makbets” kļūst pazīstama 1896. gadā pēc tās izrādīšanas Latviešu teātrī (tulkotājs Dāvids Švenķis). Jaunu kvalitatīvāku traģēdijas Friča Adamoviča tulkojumu latviešu lasītājs iepazīst 1898. gadā (Šekspīrs 1898). Zīmīgs „Makbeta” recepcijas vilnis saistās ar tā iestudējumu Nacionālajā teātrī 1927. gadā (režisors I. Šmits). 20. gadsimta 1. puses latviešu literatūrkritikā lēdija Makbeta atklāta divējādi: 1) „īsts cilvēces atkritums”, „elles spoku pavēlniece” jeb sieviete, kas saistīta ar sātānisko, dēmonisko un ļauno; 2) vienkārša un maigas dabas sieviete, kas izdara noziegumu aiz mīlestības pret mīļāko (Sk. Freinbergs 1928: 3, 4).

Birznieku Sofijas interese par V. Šekspīru nav nejauša, dzejnieces otrajā dzejoļu krājumā „Saule un sirds” iekļauts dzejolis „Ofēlijas dziesma”, kas polemizē ar V. Šekspīra lugas „Hamlets” varoni Ofēliju. Neskatoties uz faktu, ka Austra ir tikai daļējs V. Šekspīra lēdijas Makbetas iemiesojums, jo varonei trūkst ietekmes varas pār mīļoto, autore to iekļauj precīzi izstrādātā struktūrā (sirdsapziņas cilvēks → prāta cilvēks → apjukuma cilvēks), kas tuva V. Šekspīra sievietes tēlojumam:

- gan V. Šekspīra lēdija Makbeta, gan Birznieku Sofijas Austra sākotnēji saistās ar cilvēcisko gaišumu un dvēseliskumu;
- ārējo apstākļu iespaidā varones mainās un dzīvo citu cilvēku, galvenokārt mīļotā, mērķu nākamībai, atsakoties no sievišķā un mātišķā pirmsākuma un akcentējot tagadnes („mūsu laiki”) kā modernās sievietes (plašākā nozīmē – modernā cilvēka) nozīmi;
- tam seko sirdsapziņas pamošanās, kas rada apjukumu un neziņu.

Niansēti atšķirīgs ir darbības attīstības trešais posms, kur Birznieku Sofija V. Šekspīra lēdijas Makbetas sirdsapziņas atmodas un somnambulisma stāvokli, kā arī pašnāvības motīvu iekļauj Austras mātes Kates tēlojumā, saglabājot dzīvotiesības Austrai kā mēfistofeliskā varoņa pēcnācēja dzīvības starpnieci. Abas varones – māte un meita – vēlas būt daļa no jaunā laikmeta, taču sirds un grēka apziņa to nepieļauj. Tādējādi autore atklāj abu sieviešu tēlu pārklāšanos un tuvību, kā arī tiekšanos pēc jaunā laikmeta sievietes statusa.

„Jaunā sieviete” ir 19. un 20. gadsimtu mijas Rietumeiropas moderno autoru vēstījuma sastāvdaļa. Pievēršanās O. Vailda mākslinieciskajai pasaulei, kur sieviete Salome un sieviete Sfinksas uzrunā daudzas nacionālās literatūras, nav nejaušība arī Birznieku Sofijas radošajā mūžā. Rakstnieces jaunā laikmeta sievietes tēlojums dzejolī „Salome” (1905) un stāstā „Salome” (1906) ir daudzslāņaini marķēti un ģenētiski saistīti ar O. Vailda „Jauno sievieti”. Sieviete Birznieku Sofijas traģēdijā būtiski atšķiras no gadsimta sākumā tēlotās „Jaunās sievietes”, kas ir sava iekšējā spēka, nelokāmības un uzvaras cilvēks: „Man ir spēks un es varu to, ko gribu” (Birznieku Sofija 1906: 27). Cilvēka reprezentācijā lugā autore sintēzē radītājas un ārdītājas pirmsākumu, svarīgs ir baudas akcentējums, tomēr ideāls uz sievietes dvēseliskumu un apollonisko pirmsākumu noslēgumā

saglabāts. Rakstniece atklāj neviennozīmīgu, sarežģītu, traģisma pilnu pasauli transformāciju periodā, luga ir pārdomas par cilvēces nākotni un cilvēciskajām vērtībām, kurās tradicionālais un modernais savijas vienotā veselumā.

Tādējādi var secināt, ka starp zīmīgākajiem cittaustu impulsiem, kas veido noteiktu struktūru, minami

- harmoniskā un disharmoniskā, vecā un jaunā sadura, kas izriet no sievietes kā radītājas un sievietes ārdītājas reprezentācijas V. Šekspīra lugā „Makbets”;
- cilvēka destruktīvās būtības izpaušme, kas līdzinās J. V. Gētes traģēdijā „Fausts” atveidotajam dēmoniskajam Mefistofelim;
- F. Nīčes pārcilvēka, individualitātes, nihilisma un radikālā apgalvojuma „Dievs ir miris” ideju paralēles;
- sievietes lomas sabiedrībā pārvērtējums un aborta tēmas pieteikums, kas sasaucas ar Ļ. Tolstoja romānu „Kreicera sonāte” un citiem tekstiem;
- apolloniskā un dionīsiskā pirmsākuma sintēze, kas būtiska O. Vailda atveidotās Salomes noslēpumainajā un kaislīgajā „liktenīgās sievietes” tēlā.

Bibliogrāfija

- Birznieku Sofija. 1903. *Dzejas*. Cēsis: J. Ozols (apjoms – 50 lpp.).
- Birznieku Sofija. 1922. *Dzīvībai*. Drāma 3 cēlienos. Kandava: J. Birznieka izdevums.
- Birznieku Sofija. 1906. Salome. No: *Paštautas rakstnieki I. Stāsti un dzejoļi*. Rīga: Derīgu Grāmatu Nodaļas izdevums, 27. – 29. lpp.
- Birznieku Sofija. 1926. *Sirds un saule*. Dzeja. Kandava: J. Birznieka apgāds (apjoms – 136 lpp.).
- Freinbergs K. 1928. Lēdijas Makbet tēlotājas. No: *Teātra Vēstnesis* Nr. 5. (01.01.), 3. – 6. lpp.
- Grigulis A. 1982. Tolstojs Jāņa Poruka filozofiskajās atziņās un daiļradē. No: *Latviešu – slāvu literatūras un mākslas sakari*. Rīga: Zinātne, 112. – 119. lpp.
- Jēger-Freimane P. 1923. Birznieku Sofijas „Dzīvībai”. No: *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* Nr. 10 (oktobris).
- Šekspīrs V. 1898. *Makbets. Bēdluga piecos cēlienos*. No angļu val. tulkojis Fr. Adamovičs. Derīgo Grāmatu Apgāda nodaļa.
- Tolstojs Ļ. 1961. Kreicera sonāte. Tulk. M. Šūmane. No: Tolstojs Ļ. *Kopotī raksti. XXX sējums. Stāsti 1889 – 1904*. Rīga: LVI, 37. – 38. lpp.
- Zanders O. 1976. Saule un sirds. No: *Karogs* Nr. 2.
- Zālītis J. 1982. Kārlis Skalbe un Ļevs Tolstojs. No: *Latviešu – slāvu literatūras un mākslas sakari*. Rīga: Zinātne, 120. – 127. lpp.
- Вавере В. А., Мацков Г. М. 1965. *Латышско – русские литературные связи*. Рига: Зинатне.
- Распаева Г. Д. 2008. Прецедентные феномены со сферой-источником «Ветхий Завет» в произведениях Л. Н. Толстого. No: *Мировая литература в контексте культуры* № 3, с. 107 – 110.

COMPARING DIALECTAL SPEECH OF TWO LINGUISTIC PERSONALITIES

Jelena Korolova

Daugavpils University, Vienības street 13, Daugavpils, Latvia, LV-5401
jelena.korolova@du.lv

Abstract

Comparing Dialectal Speech of Two Linguistic Personalities

The present paper analyses dialectal speech of two women related to each other and the author of the paper. The material of the analysis is drawn from the dictionary compiled by the author, "Dialectal Dictionary of One Family – 2" (Pytalovo region of Pskov district). The dictionary is the result of 45 years long work produced by the author by collecting the linguistic material and processing it lexicographically. The analysed linguistic personalities differ in age – one of the women was born in 1899, another – in 1936. Their social status differs as well: one of them had never worked either in industry or kolkhoz. Another had worked for 21 years as a milker in kolkhoz and for 16 years as a nurse in the hospital of the town of Pytalovo that is a small regional centre in Pskov district. The article analyses the women's attitudes towards folk culture and use of folk phraseology in their speech. Besides, we note contemporary phenomena of urban speech that are manifested in the younger woman's speech. The author has come to the conclusion that both women are bearers of traditional culture. There exists a layer of rituals, beliefs that are common in their linguistic awareness. They differ in one of them using in her speech many proverbs, while another knows many *chastushki* since the times of kolkhoz. The speech of the younger woman manifests features testifying to the destructive impact of mass media on the contemporary peasants' speech. The speech of both women differs by figurativeness and expressivity; both of them are bright linguistic personalities and that is due to their belonging to traditional culture.

Key Words: dialectal, linguistic personality, traditional culture, proverbs, *chastushki*, phraseology

Kopsavilkums

Divu izloksnes teicēju dialektālās runas salīdzinājums

Raksts ir veltīts divu izloksnes teicēju dialektālās runas aprakstam. Teicējas savā starpā un ar raksta autori vieno radniecības saites. Pētījuma empīriskā bāze balstās uz raksta autore izstrādātās vārdnīcas („Vienas ģimenes dialektālā vārdnīca – 2 (Pleskavas apgabala Pitalovas rajons)”, Daugavpils, 2013) materiāliem. Vārdnīca ir autore 45 gadu materiāla vākšanas un tā leksikogrāfiskā apraksta rezultāts. Analizētās lingvālās personības atšķiras gan pēc vecuma: viena teicēja dzimusi 1899. gadā, otra – 1936. gadā, gan pēc sociālā statusa: viena nekad un nekur nav strādājusi (nedz ražošanā, nedz kolhozā), savukārt otra 26 gadus nostrādāja kolhozā par slaucēju un 13 gadus Pitalovas slimnīca par auklīti. Pitalova ir neliels rajona centrs Pleskavas apgabalā. Īpaša uzmanība rakstā ir pievērsta teicēju attieksmei pret tautas daiļradi un tautas frazeoloģijas lietojumam viņu runā. Jāatzīst, ka jaunākās teicējas runā vērojamas arī mūsdienu pilsētas kultūras pārstāvju sarunvalodas īpatnības. Raksta autore secina, ka abas teicējas pārstāv tradicionālo kultūru. Virkne ieražu, ticējumu u. tml. ir raksturīga abu teicēju valodiskajai apziņai. Tomēr vērojamas arī atšķirības: viena teicēja zina daudz sakāmvārdus, bet otra – ļoti daudz krievu tautasdziesmu (*častušku*), kuras atceras no kolhozu laikiem. Jaunākās teicējas runā konstatētas iezīmes, kuras liecina par plašsaziņas līdzekļu negatīvo ietekmi uz valodu, kādā mūsdienās runā zemnieki. Abu teicēju runai piemīt tēlainība un izteiksmīgums; viņas ir spilgtas lingvālās personības, kuru neatkārtojamība balstās tradicionālajā kultūrā.

Atslēgvārdi: dialektāls, lingvālā personība, tradicionālā kultūra, sakāmvārds, krievu tautasdziesmas (*častuškas*), frazeoloģija

The interest into the linguistic personalities, bearers of traditional culture is not incidental. This culture is fading away; therefore any records of this endangered phenomenon we are witnessing are so important. Dialectologists consider that the best informants are those people, who are well aware of the local folklore tradition. We will make an attempt to ascertain if it is true basing on the examples of dialectal lexis of two dialectal personalities. In the framework of the present paper, we will consider two dialectal linguistic personalities (LP), who are connected to each other by family relations, to be more precise, by belonging, since both LPs are not blood relations. They were born in one and the same place, but belong to different age groups. The

informants' age requires referring them to different epochs of the traditional culture. The paper is aimed at asserting or denying the fact that a town is "grave-digger of traditional culture".

The term *linguistic personality* was introduced into linguistics by V.V. Vinogradov in 1930 (Виноградов 1980: 53 – 175). But the scholar used the term in reference to the characters of fiction. This tradition of the research on idiolect is presented in the majority of modern research publications (Антропова 1996; Караулов 1987). Another trend of modern research of LP is the study of the language of bright, talented individuals, artists in words (Борзунова 1986: 131 – 143; Девятайкин 1992; Панов 1990), representatives of different social groups, and psychological types of a common linguistic personality (Крысин 1994: 262 – 282; Земская 2000: 100 – 121; Голубева-Монаткина 1997: 321 – 332; Беспмятнова 1994; Пауфошима 1989: 41 – 48; Гуц 1995; Ляпон 1995: 260 – 276; Ляпон 2000: 199 – 207). The dictionaries of writers' language are being compiled, which though do not present the reflection of linguistic peculiarities of a certain writer's personality; there appear also theoretical studies on writers' idiosyles (Григорьев 1983; Зубова 1990; Евтюгина 1995). Linguists are also interested in the linguistic portraits of celebrities of the past eras (Калугин 1999: 76 – 87). The exceptions include research carried out by dialectologists, based on up-to-date field material, records of the living speech of the peasant population (Тимофеев 1971; Лютикова 1999; Лютикова 2000; Маркелов 2000: 65 – 73; Иванцова 2002; Королева 2004: 219 – 231; Королева 2007: 117 – 124; Королёва 2010: 105 – 116). An urgent issue is the question concerning the basis for the study of a dialectal linguistic personality (DLP). We fully agree with E.V. Ivantsova's opinion, that this basis should be formed of recorded texts that are the result of "long-term observation of actual informants' speech (rather than fictional characters' discourse taken as a model of LP)" (Иванцова 2002: 15). The records should be quite voluminous and diverse; these should be the records of dialogues, monologues, and polylogues. It is necessary to take into consideration not only the dialect features, but the whole-nation facts of the lexicon of a DLP. Dialect dictionaries of a differential type contain only dialectally marked vocabulary, therefore the material provided can hardly serve as the basis for a thorough exploration of a DLP.

The present research is based on the materials of "Диалектный словарь одной семьи – 2 ("Dialect Dictionary of One Family – 2") (Королёва 2013), which is the result of the author's 45-year-long observation of the speech of her relatives, users of dialectal speech. The material of the first informant was recorded manually due to the lack of a dictophone, the material collected from the other informant was already recorded by means of a dictophone. The author is well acquainted with the people interviewed, and is aware of the circumstances of their lives, which, in our opinion, is of great significance when studying a DLP.

The basic information on the informants

MB (Informant 1) – Maria Ivanovna Baikova (Мария Ивановна Байкова, 1899 – 1987) (nee Antipova), Russian, of Orthodox faith, finished 4 classes of a parish school. She was born in the village Malinovka, located six kilometres from Pytalovo. During the war, she spent four years in the evacuation in Bashkiria and Yaroslavl. In the period 1953 – 1985, she lived in her daughter's family in Valdai, Novgorod region. She never entered any kolkhoz, never worked, in the result of which she preserved the native sub-dialect even being far away from her homeland.

VS (Informant 2) – Valentina Ivanovna Skokova (Валентина Ивановна Скокова, nee Petrova), born in 1936. She was born in the village Hlustino (Хлюстино), her education – four classes, faith – Orthodox. She has worked as a milker for 21 years in the village Hlustino and after moving to Pytalovo she has been a nurse in the hospital in Pytalovo for 16 years.

It is obvious, that the informants differ not only as to their age, but also as to their social status: VS had worked for 21 years as a milker in a kolkhoz and 16 years – as a nurse in the town hospital; MB had never worked: before the war she lived on the income from her farm, since she possessed 20 hectares of land. The informants have different relationships with their native sub-dialect: VS has never moved to live outside her native land, MB spent 32 years in a “foreign land”, but in her own family.

When studying the speech of the representatives of traditional culture, it is important to identify the extent of their immersion into the sphere of oral folk art, their belonging to the church, peculiarities of their vocabulary in terms of active and passive vocabulary, the use of obsolete vocabulary and lexical neologisms, as well as borrowings, neutral and expressive vocabulary. It is also important to analyze the expressive means of the language used by dialect speakers when creating a text.

When analyzing the linguistic peculiarities it is of great significance to study phraseology, figurative means of the idiolect, comparative constructions, words with transparent inner form, to identify the stylistic dominants of their speech and the cases of linguistic reflection as the most significant markers of the peculiarities of the LPs' idiolects. In the framework of the present paper we will consider only folklore reminiscences as the fact of belonging to traditional culture and phraseology and the facts of linguistic reflection as true linguistic facts that characterize the peculiarities of the speech of the representatives of two age groups – people coming from the same area, the bearers of traditional folk culture.

Traditional Folklore

The informants know one and the same rhyme: MB *Идёт коза рогатая, идёт коза бородатая бости маленьких ребят!* The concrete verb **бости**, which means ‘to butt’, has been encountered in “Vladimir Monomakh's Instruction” (“Поучение Владимира Мономаха”), which

is included in “Lavrentian Chronicle” in the record of 1096: *Олень мя одинь боль* (СРЯ 1975: 302). This archaic verb has been encountered also in the modern dialects of Old Believers in Latgale: *Меня бык бол*. In the Old Believers’ dialect also the forms *бостись* and *забосту* have been fixed (Синица 1970: 122).

VS: *«Идёт коза рогатая, идёт коза бодатая – сбодёт-сбодёт маленьких ребят!» – выставят пальцы, там его пощекочут-пощекочут, им нравится, смеются, а другие даже заплачут, им страшно ай что. А что там ещё присказывают, не знаю.* The dialectal forms are *сбосту* and *бодатый*. The informant does not only present the rhyme itself, but also provides a detailed description of the accompanying action.

The informants are aware of the folk remedies against sty. *Sty is eye (and visible) disease – and the logic of mythological thinking suggests that it develops due to the evil eye curse, and hence a special attention to the disease in the folk medical rituals, which finds its reflection also in the language* (Березович 2007: 501). MB: One should cock a snook to the abscess three times and pronounce the following words: *Жичка-жичка, на тебе фичку!* (*жичка* – ‘sty’, an acute infection or inflammation of the secretory glands of the eyelids’; *фичка* – ‘a fig’). **ФИГУ ДАВАТЬ.** ‘Показывать фигу. ячменю с целью избавления от болезни’ (‘to cock a snook to the sty with the aim to cure the disease’). VS: *Фигу давали – первое средство было. «Никак в тебя ячмень? – Ну!» – насуют-насуют.* MB provides a verbal conjuration formula that is used when treating sty, VS provides only the description of the action element of the conjuration.

Beliefs: MB tells the children when they laugh too loud and are naughty: *Ишь расстрадались, смотрите, плакать будете!* – cf.: *Велик смех – не мал и грех* (Фенне 2007 : 109). *Что смешно, то грешно* (Фенне 2007: 212). In this case, we would like to draw attention to the imperative nature of the belief. The category of prohibition is very important for MB. The standards of conduct are communicated to the younger generation by means of various kinds of imperatives. This differentiates her personality from the personality of VS, who teaches unobtrusively, she is a very considerate person by her nature.

MB: *Завтра будет тёпло – толкачи полетели.* VS *Комары толкуются к вёдрам.* The motivators of the belief are the words *толкачи* and *толкаться* (to push). MB prefers a deverbal noun, SV – a verb. Thus, in case of MB, the symbolic meaning of the belief is based on the semantics of the subject, but in the case of VS – on the semantics of the predicate.

Spell: MB: *Бывало сожнёшь нивку-то эту, посидишь на снопке: “Нивка-нивка, отдай мою силку!” Роди, Бог, хлебинки на всякую долинку!* (seeds that have remained after planting are thrown about by throwing them back and wishing to have good harvest in future). VS had worked in the kolkhoz; therefore such spells could not be used anymore. The changes in the social order

caused the disappearance of the elements of ritual folklore distributed under the system of private land use.

The rite practiced during the first pasture of cattle: *Скот выгоняли и обносили: и коровы, и овцы, и свиньи бегают, надо так пройти, чтоб всех обнести, тогда хорошо вестись будут и болеть не будут.* There is no similar rite recorded from MB.

Speech etiquette: In response to a greeting *Доброе утро!* – MB says: *Весёлый денёк!*

In response to gratitude VS says: *На доброе здоровьице!* On parting, VS speaks to elderly people having a long journey ahead: *Хорошего вам здоровьица, не болейте, не старейте!* Seeing somebody off for a long journey MB says: *Дай Бог вам гладенькую дорожку, чтоб всё хорошо было!*

Rite-accompanying sayings (prigovorka): MB has provided a saying that accompanies the ritual of whipping children with willow twigs consecrated in church on Passion Sunday. The rite should promote children's growth and their obedience: *Верба бела бьёт за дело – верба красна бьёт напрасно!* VS indicates: *Вербу ломали, освящали и потом стебали этой вербой – вербовина называлась.* As we see, MB repeats the verbal formula of the rite, but VS describes the action itself and presents the name of the rite. This rite is widespread in Russian traditional culture, including also the Old Believers' culture in Latgale (Королева 2007: 50 – 57).

The custom to commemorate parents when visiting their graves is described differently by both informants. MB believes that it is not necessary to crumb commemorative food on the grave: *Не дроби дробками!* VS indicates the necessity to do that for birds to peck the crumbs from the grave: *У нас дробят, говорят, это хорошо, птички склюют, а некоторые говорят, грешно хлеб дробить на могилки.*

There are only two episodes recorded from the speech of MB concerning a wedding ceremony, VS has provided a more detailed description of a wedding ceremony. MB: *Ещё я когда шла, меня опевали!* (исполняли свадебные песни). VS: *Опевали перед замужеством, на выданье невеста, вот- вот замуж выйдет, свадебные старинные песни пели, грустные, невесту опевали – говорят, плакали все.*

MB: *Запивины были, запивают, а после запивки тогда уже назначают, када свадьба, када что.* VS: *Запивины? Вот придут свататься к невесты: жених с отцом или с родителями приходит, договорятся, просватают, тада садятся за стол – это называется запивины.*

As we see, MB uses all the derivatives related to this element of the rite: *запивины, запивать, запивка.* VS provides a more detailed analysis of the actants and predicates denoting the sequence of actions performed by the participants of the rite.

The speech of VS allowed for recording a lot of information about wedding ceremonies, such as the use of kinship code in the nomination of wedding ranks: *Выходит девушка замуж, чтоб было две сестры. «Кто был за сестру? – спрашивают – тая-тая». Присматривать, ухаживать, поправить.*

The information is provided about the symbolism of the bride's wedding shawl: VS: *Сёстры ведут к саням* (the bride from her parents' home), *она бросает платок – как бы оставляет слёзы* (an element of a wedding ceremony). About the treat at the wedding: VS: *Столы ломились от изобилия, а с печи, а народ собравши весь в избы, вся округа, избы большие были, на два конца, тарелки через головы передают, чтоб токо на столы поставить.* concerning a special treat for children: VS: *Шелуга такая, шили, чем она таким набитая и обшитая марлей, и конфеты привязаны, повешан на угол – вот за что дети и бегали, щипали там яну.* VS: *Как длинная конфета, шулуга называли, она повисит, а потом детям отдавали, вот они зато и бегали, шулугу щипали.* About the element of a wedding ceremony that was named **кашу крыть**, conducted after several days after the wedding in the bridegroom's house. VS: *О, кашу крыть поехали сегодня!* VS *Кашники кашу крыли: невеста должна покупать ситцу метров десять, ставят кашу и тарелку, от тарелки так и накрывают* (if the material remains, it is said): *стену рубить надо, отец жениха откупается: «Ой, не, не рубите, я приплачу»!* Form the speech of MB only the rite term has been recorded **кашники** – 'bride's relatives' and its motivation: *едят кашу.*

There is a record of VS that presents the description of a folk game performed at gatherings. VS: *«Суп варили» – уже гармонист знает, кого остановить, кто будет петь, кто смешные знает, у нас такая девка была боевая, всё пела песни с таким с частушкам.* VS: *«Суп варили» хошь с парнем выходил, кто попадёт: под руку, пойдём суп варить! Музыкант остановил – любую песню, не нараспев, а так, словам* (should be uttered).

An interesting custom has been recorded from VS's speech, when during a party children are smeared with soot so that they would not be in the way of adults. VS: *Сажка разведена, на палку тряпка завязана, ребята придут: «Шчас блины будем печи, ну-ка, хозяин, ребята пришли»!* – *те ходу, так даже догоняют и сажей всю спину вымажут, чтоб больше не ходили.* VS: *Блины пекут детей гонять, чтоб не ходили на вечеринку, напекут блинов – золы намешают: «Шчас блины, хозяин, где блины?» – они уже знают, только пяты сверкают, как бегут, а их догоняют, и не одному так намазали.*

VS has provided also a toponymic legend: VS *В Шкурлах, там тоже могильник есть, не столь высокий. Моя бабушка рассказывала, в этом могильнике в древности когда-то зарыта полная рота солдат: с одной стороны лисы взяли норы рыть, с другой деревья посеялись, видимо, самы собой.*

Recorded from VS: the youth divination carried out during the Christmas holidays on how they were listening at the windows: VS: *Помнишь, с бани пришли: «Пойдёмте к Тане слушать»! Надо слушать, что говорят в доме. Ходила ваша Маня, ей правильно вышло. А там Люба с Таней разговаривали, собирались кушать, вот как мы сейчас, Люба и говорит Тане: «Сходи-сходи, чего ленишься»? Люба тихо говорит, а Таня отвечает: «А иди ты, сидишь, так и сиди»! Маня говорит: «Наверно, долго буду сидеть». Колька был взятый в ёй, что страшно одной. Не понравился разговор. Сугробы тогда большие, окошки низкие в изёбке, подлезии туда к окошку. Тася в меня сестра высокая была, подслушивают, что говоря, в баню ушли все, они и пошли под окно слушать.*

Considering the folk dominant of a LP, it should be admitted that such folk dominant for MB is proverbs while for VS it is chastushki. MB's speech abounds with proverbs, which complies with the opinion about her as a wise and judicious person. There are a lot of chastushki recorded from VS's speech. VS by her nature is a cheerful, playful, sometimes adventurous person. Chastushki as a genre of improvisation, sparkling irony, humour, and a way of instant response to various events, match her character best. In principle, proverbs and chastushki share a lot of common features. Chastushki are more realistic and unpretentious. Both genres are characterized by a bright pragmatic orientation.

Many proverbs recorded from other family members' speech are, in fact, MB's proverbs. Even now, many years after the death of Maria Ivanovna, everybody remembers her proverbs; they are often used preceded by the following words: "Как говорила баба Маня..." ("As our grandma Manya said...") or "Как говорила бабушка Маша" ("As grandmother Masha said"). Maria Ivanovna in her turn had learned those proverbs from her mother – Yekatherina Antipova (Екатерина Антипова). Most of these proverbs are not recorded in any folklore collections, including also the collection of "Proverbs of the Russian Folk" by V.I. Dal (В. И. Даль «Пословицы русского народа»).

Proverbs recorded in MB's speech can be divided into several thematic groups. Half of the proverbs are devoted to parenting and relationships within the family, which is understandable taking into consideration that the source of the material has been "Dialectal Dictionary of One Family" («Диалектный словарь одной семьи»). In addition, she was engaged in bringing up of her daughters and her granddaughter. A great range of proverbs can be attributed to the thematic group related to illnesses, old age and death, which is also understandable if one remembers MB's age. For a representative of traditional culture, the attitude to work is conceptual, therefore a great number of proverbs are devoted to this theme. The presented material testifies to the fact that the protagonists of MB's proverbial discourse are a fool and a devil.

Upbringing of children: *Какие детки, такие и бедки. И в игрушках бывают бобушки. Дай Бог маленького родить и большого вырастить. Хоть моли – да боле (about children who help adults in doing some common work). Дитё сам не властитель. И жаль кулака, да бьёшь дурака! (about upbringing of children). (cf.: Жаль кулака бить дурака (Королева 2007: 137)). Краса приглядится, а ум пригодится (advising a child in choosing a spouse). Знайка бежит – незнайка на печи лежит! Лисливое теля двух маток сосёт, а нелисливому и ни одной не попадает! (cf.: Ласковое телятко две матки сосёт, а лихое и одну потеряет) (Королева 2007: 161). С лысинкой родится – с лысинкой помрёт! Какие пенушки, такие и отростелочки! (cf.: От доброго корня и поросль добра) (Королева 2007: 181). Прок за собой не носить! (concerning the necessity for children to acquire various skills). На двух дворах скорей собака сдохнет. Что миру, то и бабьему сыну. Хорошая голова, да не тому дана. Осторожка – ворожка (better safe than sorry, it is better to be cautious; cf.: Береженье лучше вороженья) (Королева 2007: 106). Ворона прямо летала, да в стозу ночевала (the shortest path is not always the best). Твоё – что в жопы воё! По доходам и расходы. Нет такого молодца, которого не омманило бы винцо!*

Home, family, relatives' relationships: *Свой своему поневоле брат (Королева 2007: 194) Брат по брату тужит, а желяет хуже. Брат любит сестру богатую, а жену здоровую. Своя собака гложись – чужая не мечись! (cf.: Свой с своим дерётся, чужой не приставай) (Королева 2007: 198). Две собаки гложись – третья не мечись! Счастье тому, в кого Настя в дому. Хоть какой Пантелей – в дому веселей. Все вместе – душа на месте! Кум да кума – никому не ума. Кума с возу – коню легче! Кума пеша – а куму легче! (cf.: Кума шла пеша, конюм легшее) (Королева 2007: 150). Жалко матки с батькой, а везёшь на погост! Свой со своим поневоле друг. Наварила тёща щи, что хоть лапти полощи! Брат брату сосед, да дальний, брат по брату тужит, а желяет хуже. Свинье не до поросят, когда на огонь везут. У Поли домов, что у зайца холмков! Поехали все вместе: опричь хором со всем двором! От домашнего вора не спрячешься (cf.: Домашнего вора не убережешься) (Королева 2007: 132).*

A person in a socium, mutual relations among people: *Расчёт дружбы не теряет! Лакей на барина три года сердился, а барин не знал, чего лакей дуется. Охоту тешить – не беду платить! В хвастливого с богатым правду не узнаешь. Хвастливого от богатого не отличишь. Волк собаки не боится, да брюзги не любит. Смирного Бог нанесёт – бодрый сам наскочит. Один язык и в будень день и в праздник. Одныи глаза и смеются, и плачут. Бойся мужука пуще гада! Пожалел волк кобылу – оставил хвост да гриву. Вор вору не верит. Хоть пересолить, но выхлебать (to take a decisive step and to outlive its consequences). Наш Герасим*

на всё согласен. Думал-думал жить нельзя, передумал – можно! Не дорога ежска, дорога притешка.

Trade: *Барыш с накладом, хоть и рядом (cf.: Барышу наклад большой брат)* (Королева 2007: 103).

On the inaccessibility of something: *Твои бы речи да Богу в плечи! Дай Бог попову телёнку ноги!* (it is difficult to believe a person's abilities). – cf.: *Дай Бог нашему теляти да волка поймати* (Королева 2007: 132). *Бывать шишке на елушке! Бывать быку на байне* (about the fact that life will suppress a person's wishes). *Купил бы сало, да денег мало! Споминай корова лето!* (cf.: *Ешь, корова, солому, поминай лето*) (Королева 2007: 134).

About prosperous, good life: *Счастливые к обеду! Частые обеды лучше редких побоев! Недоедам хлеб не скопишь! Густо – не пусто! От хорошей жизни кудри вьются, от плохой – секутся. Сладко есть любят, а побираться не хотят! Сыты, только не биты.*

About impudence: *Отойми Бог стыд – будешь сыт! Ссы в глаза – скажет, божья роса! У собаки обед отоймет. Нос между глаз унесут* (cf.: *Меж глаз да нос пропал*) (Королева 2007: 169). *За хвост да на погост!* (about an impudent person). (cf.: *Подняв хвост – да на погост*) (Королева 2007: 188).

About an unkempt man: *Что в костеле, то и в постеле!* (about an untidy, grubby man).

On poverty: *Хорош цвет, да листьев нет.*

On the triumph of justice: *Докуда кувшин по воду ни плавает, всё равно утонет!* (about thievery). *Бог долго ждёт, да больно бьёт.*

About a devil: *Два беса – один глаз* (no difference). *Бес на беса налетел и дрызги врозь. В озере не без рыбины, в болоте не без беса.*

About a fool: *Смешно дураку, что котомка на боку. Умный проспится, дурак – никогда! Дурак не дурак, а сроду так. Дураки не седеют. И дурак знает, что Христов день – праздничек!*

Philosophy of life: *На лето будет два лета – и оба тёплые! Думал-думал жить нельзя, передумал – можно! Вдаха – пиво, невдаха – квас (Удастся – квас, а не удастся – так кислые щи)* (Королева 2007: 202). *Час минёшь – и век живёшь. Человек два века не живёт, а одного не минёт. Часом с квасом, порой с водой! Дай Бог в добрый час сказать, в плохой – промолчать.*

It is evident that the presented material basically refers to peasants' practicality and life-affirming world-view. The organization of the proverbial discourse actively employs hyperbole, irony, antithesis, syntactic parallelism (both sentences and syntagmas), incomplete sentences, repetitions, infinitives with modal value, and imperatives. Archaic dialect vocabulary is used: *ворожка, гад, лисливый, осторожка, погост, проки, теля*, including the dialectal word-

building derivatives common in the given territory: *ежка, елушка, отроstellочки, пенушки* and the derivatives of apparently occasional nature: *вдаха, невдаха* and the dialectal low colloquial derivatives: *винцо, недоедки*, vulgar, low colloquial vocabulary, the use of which is the taboo in the literary language: *жона, ссать*. However, in no way does this testify to the rudeness of a speaker of the dialect, it rather indicates the veracity or even ruthlessness of folk proverbs. 15 of these proverbs are found in the records of Pskov proverbs of the 17th century by Tönnies Fonne: *Барышу наклад большой брат; Береженье лучше вороженья; Домашнего вора не уберезжешься; Дай Бог нашему теляти да волка поймати; Меж глаз да нос пропал; Подняв хвост – да на погост; Удастся – квас, а не удастся – так кислые щи.*

The records of VS's speech have not provided a lot of proverbs, VS says: *«Шчас никто никаких поговорок не знает, со старинушки кто ещё помнит, шчас матом пустят – сразу всё в одном слове!»* This statement is not devoid of flavor of irony characteristic to VS. The following proverbs from VS's discourse may be referred to the group of archaic ones:

Бабе дорога от печи до порога. За ваши переборы лапти да оборы (о разборчивой невесте). *Кто скачет, кто плачет.*

The more frequent proverbs in VS's speech are the proverbs that are common among the Russian population in the territory of modern Latgale, as well as in other territories – dwelling sites of the Russian ethnos:

Туго придётся, и Кузьму батькой назовёшь. Один ничего не сделаешь и в каше загинешь. Жизнь прожить – не мех сшить. Живой о живом (cf.: *Живой человек вживую и промышляет*) (Королева 2007: 137). *Господь намочит, Господь и высушит* (cf.: *Какой Бог обмочит, тот и высушит*) (Королева 2007: 149). Присловье: *Памжа – вси будем там же* (*памжа* has been borrowed from Polish. – 'ill luck, trouble, misfortune). The maxim *Белый свет не натопишь*. It is evident that despite the small number of proverbs, some of them are also found in the records of Pskov proverbs of the 17th century by Tönnies Fonne: *Живой человек вживую и промышляет; Какой Бог обмочит, тот и высушит.*

The records of VS's speech contain a lot of chastushki. VS describes it in the following way: *«Я петь любила, частушки, песни долевые, в Ломаша ходили, там клуб в совхозе поставлен на горы, большой, красивый!»* More than 20 chastushki were recorded during a single interview with VS: about love, cheating, chastushki sung by young people in her adolescence. The author of the paper pronounced merely a word or a line, but VS sang the whole series. Having checked the collection of chastushki (*Русский фольклор в Латвии 2004*) by I. D. Friedrich (1902 – 1975), the collector of Russian folklore in Latgale, only one of the chastushki recorded from VS's speech was found. It is important that I. D. Friedrich began to collect chastushki in 1926 (4 years before the

birth of VS) in Pytalovo region (РФЛ 2004: 5). The lack of parallel texts testifies to the rapid change of the repertoire of chastushki.

1. *Говорят, я боевая, боевая не совсем, боевая сушит десять, а по мне страдает сем.*
2. *Меня милый изменил, и сказал: «Погуливай! – Обо мне не беспокойся, о себе подумывай».*
3. *Ты, подружка, не робей, своего дроли не жалеи, мы с тобой ходовые, найдутся дроли новые!*
4. *Меня милый провожал, всю семейку рассказал: «Папа, мама, две сестры, пятый я, шестая – ты»!*
5. *Меня милый изменил, девчонку сероглазую, думал, сзади погонюсь за такой заразой.*
6. *Мне милёнок письма пишет: «Гуляй, Валечка, потише! – Я ему в ответ пишу: минуты дома не сижу»!* (ср.: *А мне Миша письма пишет, гуляй, девочка, потише. А я Мише отпишу, часу дома не сижу* (РФЛ 2004: 112).
7. *На гулянье я справлялся, папаша дал мне пяточок, мамаша вышла за ворота: «Не напейся, дурачок»!*
8. *Меня милый не целует, только обещается, говорит, будто поцелуи строго воспрещаются.*
9. *Говорят, я боевая, правда, я отчаянная, не повешаю головку, не пройду печальная.*
10. *Говорят, я боевая, ну какой же это бой – при глазах дролю отбили от меня от боевой.*
11. *Говорят, в нашей породы нету моды, нос повесивши, ходить.*
12. *Ах, зачем я боевая, боевой остануся. Ох, и горе тому будет, кому я достануся.*
13. *Ты скажи, хороший дроля, ты скажи уверенно, меня любишь постоянно или только временно?*
14. *Я любила тебя, милый, я любила, дорогой, как придёшь ты на гуляночку в рубашке голубой.*
15. *Меня милый провожал, всю дорогу воображал, если думал провожать, не надо было воображать.*
16. *Живё волк, живё собака, токо жись не одинака: волк бегая по воли, а собака на цепи.*
17. *Что это за любовь к человеку вяжется? Некрасивого полюбишь, а красивым кажется.*
18. *Что это за любовь: ты – домой, и я – домой, а, по-моему, любовь: ты – домой, и я – с тобой.*
19. *Дорога моя подруга, до чего ж милёнок мил: он покурит у порога, до меня доходит дым!*
20. *Полюбила я милёнка, чёрненького, кажется, а он, рыжая зараза, гуталином мажется.*
21. *Я частушек много знаю и хороших, и плохих, а хорошо тому живётся, кто не знает никаких!*

The various folk preferences of the informants can be explained not only by the characteristics of their psychology, but also by the fact that the informants' youth proceeded in different historical epochs.

The revolution turned out to be not only the border between different social structures, it also marked the change of folk traditions. MB did not work in any kolkhoz, she did not attend youth parties, she got married at the age of 17, therefore she does not know chastushki, they do not seem appealing to her. The change, shift in the folk tradition is evident, however, folklore tradition does not disappear instantly. As testified by the recorded material, wedding and funeral ceremonies, as well as beliefs and customs are passed down from generation to generation almost without the change of meaning.

To present a thorough characterization of a linguistic personality, the sphere of phraseology is of great significance.

Phraseology

It is typical of MB to use dialectal figurative phraseology that often contains archaic elements in its structure. Her speech is devoid of clichés and quotes, low colloquial vocabulary, gobbledygook, argot vocabulary, occasionalisms. Let us consider the phraseology typical of MB's discourse:

◇ **БЕЛОЕ ДЕЛО.** В значен. сказ. Очень хорошо. (In tales. Very good.) *Белое дело было бы!*

White is a significant colour in Russian culture: «за белым закреплено преимущественно значение жизни, света, добра, чистоты, неба, женского начала» (Злыднева 2002: 425). In this case *white* has evaluative meaning associated with positive evaluation.

◇ **ВОБКЛАД ОБКЛАДАТЬСЯ.** Запасать в большом количестве (о ягодах, грибах). (Store in large quantities (about berries, mushrooms)). *Люди вобклад обкладываются.*

The tautology presented is typical of the dialect discourse and Russian folklore.

◇ **ВО ВСЕ ВОЯННЫЕ.** Очень громко. (Very loudly.) *Кричит во все военные!*

◇ **В САМУЮ ПОТЕМНУЮ.** Очень сильно, до бесчувственного состояния (об алкогольном опьянении). (Very much, to unconscious state (of alcoholic intoxication)). *Зачем же он бросил работу и в самую потемную пьянствовал?*

The expressiveness of phraseological units is achieved by means of introducing *все, самый* (*all and the most*) as pronominal intensifiers: *This method of intensification of the meaning of a phraseological unit is a typical feature of Russian, German and English phraseology.*

◇ **ВОЛК ТРАВУ ЕШЬ.** Пусто, никого нет. (Empty, nobody is there.) *Вы все спуститесь вниз, а там что – волк траву ешь?* (about an unattended top floor of the house).

◇ **ВЫСТИРАТЬ РУБАХУ С ПЕРЕПИРАХОЙ.** Выстирать всё до единой вещи. (Wash everything to the last single thing).

The dialectal word **перепираха** denotes heavy things that were beaten out using a special wooden stick when in the wash. In Pytalovo sub-dialect there are words based on this root: **пралище** ‘a source of water, a place to rinse the laundry’; **пральник** ‘long thick stick with a flat wide end’; **прать, праться** ‘beat with a stick when washing and rinsing large and heavy items’. In the Latvian language there are many more words with this root: **pirtnieks, pirtniece** – ‘bathhouse attendant’; **pirts** – ‘bathhouse’; **pirts lāva** – ‘sweating shelf’; **pirts priekšīņa** – ‘anteroom’; **pirtsaugša** – ‘bathhouse attic’; **pirtskrāsns** – ‘bathhouse furnace’; **pirtskuris** – ‘stoker in the bath’; **pirtsslota** – ‘birch besom’.

◇ **ГОВОРИТЬ ПОД ТИТЛОМ.** Говорить намеками, иносказательно. (To hint, speak allegorically). *Ну, разговаривали мы под титлом.*

The imagery of phraseological units is based on the notion of titlo – ‘superscript that in ancient monuments of writing served for syncopating words’. It is a symptomatic appeal to ancient texts.

◇ **НЕЧИСТАЯ ВОРОГУША.** Бран. Нечистая сила. (*Invective. Devilry*) МВ: *Уту! Нечистая ворогуша!* (*ворогуша* – лихорадка)

◇ **КАК НА ЛИХУЮ ГОРУ ИДТИ.** Идти неохотно, преодолевая себя, со страхом. (To go reluctantly, overcoming oneself, with fear) *Домой идёшь как на лихую гору!*

◇ **НЕНАСПАННЫЙ ГЛАЗОК.** О горячо любимом, долгожданном ребенке. (About a beloved, long-awaited baby.) *Да, Ленушка у нас ненаспанный глазок!*

◇ **УМА ДВА ГУВНА.** Очень умный. (Very clever.) *В ей ума-то два гувна: она девка-то умная!*

◇ **ЧУЖАЯ ИЗЁБКА.** Человек, не имеющий привязанности к своему дому, предпочитающий проводить свободное время в гостях. (A person who has no attachment to his home and prefers spending his spare time visiting others) *Во Поля – чужая изёбка!*

The examples of dialect phraseology presented in other Russian sub-dialects could be the following:

◇ **ГОЛОВА ПЕЛАМ НАБИТАЯ.** МВ: *Ой, голова пелам набитая: безмозглая, дурковатая!*
VS: *Что у него голова пелам набитая, неужель он он не сообразал, что делал? (пелы – ‘waste grain after threshing’).*

◇ **СОБИРАТЬСЯ В СВАТЫ.** Прокисать. (To go sour.) *Смотрю, оно в сваты собирается!* (about milk).

◇ **МИНКОЙ ЗВАЛИ.** Скрыться, пропасть, исчезнуть. (To hide, to vanish, to disappear) *Все меня ищут, всем я нужна, а меня Минкой звали!*

◇ **ТЯНУТЬСЯ В НИТКУ.** Испытывать нужду, недостаток денежных средств. (To be in need, experience lack of money.) *А денег нет, вот и тянется в нитку!*

Archaic phraseology is not present in the speech of VS. The influence of the dialect in phraseology is almost not manifested.

◇ **НА МОЛОДЫЕ НОГИ.** О проявлениях беременности. (About manifestations of pregnancy.)

Вкусно, умираю, хочу! – Тебе что на молодые ноги? – Он смеётся.

◇ **ПОСЛЕДНИЕ ЛАПТИ ДОНАХЫВАТЬ.** Быть накануне смерти. (Be on the eve of death.)

Вы-то молодые, это мы, пристарки, последние лапти донахываем.

In this sphere the influence of jargons, low colloquial speech, stable comparative expressions, cliché is noticeable.

◇ **ВЕШАТЬ ЛАПШУ НА УШИ.** Лашу на уши вешает-вешает, а она всё слушает (commenting a TV serial).

◇ **ОТ ДУШИ.** От всего сердца. (From the bottom of one's heart.) *Ну, сегодня бабка от души с тобой поговорила, будет спать хорошо.*

◇ **ПОНЕСЛАСЬ ДУША В РАЙ.** О быстром действии. (About a fast action.) *Вырвется на улицу, бежит по дороге, только пятки шерчат, ну, я говорю, всё, понеслась душа в рай!* (about a dog during a god wedding).

◇ **ПОТЕШИТЬ ДУШУ.** Удовлетворить желание. (To satisfy one's wish.) *Сливы гроздьями висят, на земле жёлто-жёлто насыпавши, так немножко потешу душу.*

◇ **НАГОВОРИТЬ БОЧКУ АРЕСТАНТОВ.** Много рассказать. (To tell a lot.) *Вот тебе наговорила бочку арестантов.*

◇ **НАМЯТЬ БОКА.** Избить. (To beat) *Намяли бока, бежи домой, хотел с бабой погулять?!* (commenting a TV serial).

◇ **ВЕСЬ ИЗ СЕБЯ.** Надменный, высокомерный, превозносящий себя человек. (A haughty, arrogant, self-eulogizing person.) *Эта Надя такая вся из себя, она ему изменила в санатории – шчас уже не живут – всё!*

◇ **НОЛЬ ЭМОЦИЙ.** Никакой реакции. (No reaction.) *Мама говорит: «Мама, мы тебя на риск берём! – Поеду и всё, никаких делов!» – Ноль эмоций, она не разговаривая, разверня, посмотря, отбросит, потом другое берё, что взять!*

VS's speech reflects the professional sphere of her activity: *автопоилка, автодоилка, брать на откорм, кормовоз, льномялка.*

Low colloquial vocabulary also is encountered in her speech: *Чево разлопанился, что с приветом?*

Jargon vocabulary is present, as well, for instance, the interjection *она!* VS: *Она! И листик в холодце!*

We have noticed the tendency to rely on certain models when developing a text: VS: *Село жили в деревне, это всё (старина) уходило в сторону.*

The lexicon of VS contains a lot of diminutives, they have been encountered also in the speech of MB, but they are not as frequent as in the speech of VS.

Diminutives: VS: *Усателький, рогатенький, разрогатился. Лён расстилают тоненьким слойком, он вылёживается, тада поднимают граблями, ставят в такие стопочки, эти стопочки стоят долго на поле, пока просохнут. Стояночки делала, шляпу надевала, отойдёшь, помотришь, ой, надо шляпу поправить! Сад долго стоял (after the house burned down), большенные кусты, такая сморода крупная, ягоды светятся все насквозь! Анна Ивановна худенькая, щупленькая такая, а с трёсточкой ничего, шагая-шагая!*

VS repeats other people's speech rather often and word for word. VS: *Толик говорит, я дома не бываю, я утонул в снегу, два дня чистил, никак не расчистить!* VS: *Говорит, Танька записана, а я работаю, Танька ещё спит жопу оттянувши, а я работаю.* VS *Можно вас спросить, а вот который жил тут раньше, как бы евонов телефон.* VS: *«Баба Лей, а ты дай мне завтра сарахван, пойду колядовать! – Иди, холера, сарахван разорвёшь».*

VS creates the expressivity of the utterance in various ways, including also by means of using the whole chain of adverbs in one context, these adverbs carry the meaning of instantaneousness, speed, and at the same time it is possible to encounter the adverbialization of phrases: VS: *готово дело – откуда всё берётся, с ходу, сразу!* (about the flood in America)

There are conversational clichés, including pronouns and pronominal adverbs, that contaminate her speech: *Такая выросла, как тупа дичи* (a spur on the heel). VS: *Она уже сама с себя восприняла, что не буду подчиняться* (the dog that has not been trained). VS: *Не могу сказать по этой части, я думаю, что сядешь, не может быть* (about buying a train ticket on a holiday). VS: *У него какая-то проблема, он в таможене работает, он где-то что-то, зато его где-то что-то, сразу прекратил всё, внутренняя отделка не сделан, так говорили, не знаю.* VS: *Такое дело – таблеток надо попить.* VS: *Тот не, не работал, любит это дело (выпивать).* VS: *Покупаю окорочка, что такое.*

A great role in VS's text-development is played by repetitions: *А ходьба такая, как выйдешь, и пошёл, и пошёл: то тое надо, то тое, то тое.* VS: *Эти таблетки бесплатно – и туда надо, и туда, и туды и сюды ходишь-ходишь, тебе печатей наставят, не зайдёшь в аптеку не возьмёшь.*

Precedent has been encountered as well: *Откуда что берётся, сходу всемирный потоп сразу!* (The flood in America).

Both LPs are brought together by the fact that they are the bearers of traditional culture. That is why their speech is expressive and figurative, they know the language well, they have rich vocabulary, they are creative linguistic personalities who are well aware of the folk tradition. What differentiates the LPs is that their adolescence has proceeded in different times and they are characterized by different socialization. VS has worked for 23 years in the kolkhoz and 16 years – in the town. The town plays a destructive role not only in the loss of traditional culture, but it also affects the quality of speech. This is manifested in VS's speech by such new linguistic features as the use of linguistic clichés, the increase of the number of pronouns and pronominal semantic lexemes that are devoid of any semantics (e.g., *дело*), the elements of gobbledygook, jargon words, low colloquial phenomena, etc. MB has never worked anywhere, and living in her family she has managed to retain her speech in its original form.

References

- Антропова М.В. 1996. *Личностные доминанты и средства их языкового выражения (на материале художественного текста): Автореф. дис. канд. филол. наук.* Москва.
- Березович Е.Л. 2007. *Язык и традиционная культура.* Москва.
- Беспамятнова Т.Н. 1994. *Языковая личность телевизионного ведущего: Автореф. дис. канд. филол. наук.* Воронеж.
- Борзунова С.Н. 1986. Фрагмент орфоэпического портрета Ивана Михайловича Москвина. *Русское сценическое произношение.* Москва, с. 131 – 143.
- Виноградов В.В. 1980. О художественной прозе. *Виноградов В.В. Избранные труды. О языке художественной прозы.* Москва, с. 53 – 175.
- Голубева-Монаткина Н.И. 1997. Язык и культура. О русской "эмигрантской" речи в Канаде. *Облик слова: Сб. статей памяти Д.Н. Шмелева.* Москва, с. 321 – 332.
- Григорьев В.П. 1983. *Грамматика идиостиля: В. Хлебников.* Москва.
- Гуц Е.Н. 1995. *Ненормативная лексика в речи современного городского подростка (в свете концепции языковой личности): Автореф. дис. канд. филол. наук.* Барнаул.
- Девятайкин А.И. 1992. *Устная речь писателей и ученых. Соотношение общеустного и функционально-стилевого.* Саратов.
- Евтюгина А.А. 1995. Прецедентные тексты в поэзии Высоцкого (к проблеме идиостиля): Автореф. дис. канд. филол. наук. Екатеринбург.
- Земская Е.А. 2000. Речевой портрет эмигрантки первой волны (к вопросу об объяснительной силе теории естественной морфологии). *Русский язык сегодня,* Вып. 1. Москва, с. 100 – 121.
- Злыднева Н.В. 2002. Белый цвет в русской культуре XX века. *Признаковое пространство культуры.* Москва, с. 425.
- Зубова Л.А. 1990. *Лингвистический аспект поэзии М. Цветаевой: Автореф. дис. д-ра филол. наук.* Ленинград.
- Иванцова Е.В. 2002. *Феномен диалектной языковой личности: Автореф. дис. д-ра филол. наук.* Томск, с.15.
- Калугин В.В. 1999. Языковая личность и особенности стиля князя А.М. Курбского. *Русский язык за рубежом,* № 1, с. 76 – 87.
- Караулов Ю.Н. 1987. *Русский язык и языковая личность.* Москва.
- Королева Е.Е. 2007. Гнездо корня дяг- в русских говорах Латгалии. *Valoda – 2007. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XVII.* Daugavpils: "Saule", 50. – 57. lpp.
- Королева Е.Е. 2013. *Диалектный словарь одной семьи-2 (Пыталовский район Псковской области).* Daugavpils.

- Королёва Е.Е. 2010. Креативный потенциал диалектной языковой личности. *Материя диалекта и идиолект перевода. Komparatīvistikas institūta almanahs 22. sējums. Valoda un pasaule*, 2. izdevums. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds "Saule", 105. – 116. lpp.
- Королева Е.Е. 2007. Русская диалектная языковая личность. *XI конгресс Международной ассоциации преподавателей русского языка и литературы. Мир русского слова и русское слово в мире*, Том 4. Sofia: Heron Press, с. 117 – 124.
- Королева Е.Е. 2004. Сравнительные конструкции в идиолекте (на материале старообрядческого говора Латгалии). *ИРЯ им. В. В. Виноградова РАН. Материалы и исследования по русской диалектологии*, II (VIII). Москва, с. 219 – 231.
- Крысин Л.П. 1994. Современный русский интеллигент: штрихи к речевому портрету. *Литературный язык и культурная традиция*. Москва, с. 262 – 282.
- Ляпон М.В. 2000. Картина мира: языковое видение интроверта. *Русский язык сегодня*, Вып. 1. Москва: Азбуковник, с. 199 – 207.
- Ляпон М.В. 1995. Языковая личность: поиск доминанты. *Язык система. Язык – текст. Язык – способность*. Москва, с. 260 – 276.
- Лютикова В.Д. 1999. *Языковая личность и идиолект*. Тюмень.
- Лютикова В.Д. 2000. *Языковая личность: идиолект и диалект: Автореф. дис. д-ра филол. наук*. Екатеринбург.
- Маркелов В.С. 2000. Письма Агафьи Лыковой. *Русская речь*, № 3, с. 65 – 73.
- Панов М.В. 1990. *История русского литературного произношения XVIII–XX вв.* Москва.
- Пауфошима Р.Ф. 1989. Житель современной деревни как языковая личность. *Язык и личность*. Москва, с. 41 – 48.
- РФЛ 2004. *Русский фольклор в Латвии. Частушки*. Собрание И.Д. Фридриха. Составитель Ю. И. Абызов. Рига.
- СРЯ 1975. *Словарь русского языка XI–XVII вв.* Выпуск 1. Москва, 302.
- Синица А.И. 1970. Названия домашних животных и птиц в говорах русского старожильского населения Прейльского и Даугавпилсского районов Латвийской ССР (Материалы для ОЛЯ). *Ученые записки*, Т. XXI. Серия филологическая. Выпуск 8. Рига, с. 122.
- Тимофеев В.П. 1971. *Личность и языковая среда*. Шадринск.
- Фенне Т. 2007. Псковские пословицы и поговорки XVII века в записи Фенне Тённиса. *Старая пословица не даром молвится. Поучения, поговорки и пословицы в переводе и обработке В. В. Колосова*. Санкт-Петербург.

WORD-FORMATION PROCESSES IN ENGLISH: COMPOUNDING

Solveiga Liepa

Daugavpils University, Vienibas street 13, Daugavpils, LV-5401

solveiga.liepa@inbox.lv

Abstract

Interest in word-formation is probably as old as interest in language itself. Many questions that scholars are asking now were also being discussed starting with the 17th century up to nowadays. The process of word-formation in the English language is explored in various teaching aids and books on lexicology of different scholars. There are many articles and dissertations devoted to several problems of word-formation of the English language.

The ability to create new words by combining old words is a feature which the English languages shares with many languages. Compounding is one of the principles and most extensively studied ways of adding words to the English lexicon. It has been an object of interest of many linguistic studies. It is also believed that it represents one of the most creative processes of the English language. Ingo Plag claims that compounding as "*the most productive type of word formation process in English is also perhaps the most controversial one in terms of its linguistic analysis*". Moreover, "*compounding is a field of study where intricate problems abound, numerous issues remain unresolved and convincing solutions are generally not easy to find*" (Plag 2003: 169).

The article discusses compounding as one of the means of word-formation in English, as well as its criteria.

Key words: word-formation, a compound, criteria for compoundhood.

The present report focuses on the discussion of compounding as one of the means of word-formation in English, as well as its criteria.

The ability to create new words by combining old words is a feature that the English language shares with other languages. Compounding is one of the principles and it is the most thoroughly studied way of adding words to the English lexicon. It has been an object of interest of many linguistic studies. It is also believed that it represents one of the most creative processes of the English language. Ingo Plag claims that compounding as "*the most productive type of word formation process in English is also perhaps the most controversial one in terms of its linguistic analysis*" (Plag 2003: 132). Moreover, "*compounding is a field of study where intricate problems abound, numerous issues remain unresolved and convincing solutions are generally not easy to find*" (Ibid).

Compounding is a linguistic phenomenon that might at first glance seem straightforward: it is commonly defined as "*a joining of two separate words to produce a single form*" (Yule 2010: 55), thereby compounds are frequently given a slightly paradoxical definition as words that are made up of two words. This assumption, to some extent, is a generalization as there are many examples of compounds with more than two bases, which is supported by the definition provided in the online Oxford Advanced Learner's Dictionary: a compound is "*a noun, an adjective or a verb made of two or more words or parts of words, written as one or more words, or joined by a hyphen*" [<http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary>], and the possibility to form compounds out of compounds.

Furthermore, Plag defines compounding “*as the combination of two words to form a new word*” (Plag 2003: 133), later he formulates the definition stating that “*compounds are binary structures*” (Plag 2003: 134), basing this assumption on the fact that there is a possibility of analyzing “*polymorphemic words as hierarchical structures involving binary (i.e. two-member) sub-elements*” (Ibid). As a result, Plag slightly modifies the initial definition saying that “*a compound is a word that consists of two elements, the first of which is either a root, a word or a phrase, the second of which is either a root or a word*” (Plag 2003: 135).

According to Marchand (1969), a compound constitutes a morphological unit of two or more lexemes combined on the basis of syntagma, i.e. the binary relationship between the determinatum and the determinant. As in the English language it is usually the case that the determinatum follows the determinant, most English compounds are analysable on the basis of dt/dm.

According to Randolph Quirk et al., “*a compound is a lexical unit consisting of more than one base and functioning both grammatically and semantically as a single word*” (Quirk et al. 1985: 1567). Laurie Bauer (1998) states that compounds are lexemes; they have the ability and requirement to inflect like lexemes which do not have a complex internal structure. Therefore, compounds can be defined as “*lexemes, which are distinguished from other lexemes in that their internal structure shows two or more lexemic bases (called the elements of the compound) – forms, which in other places in the language inflect independently and can on their own act as the heads of relevant phrases*” (Aarts 2006: 485).

In general, it can be argued that a compound is a final product of the word-formation process, which is realized by means of composition of two or more bases of independent lexemes. It is a lexical unit with a complex internal structure, which is analysable on the basis of dt/dm and which functions grammatically and semantically as a single word.

Rochelle Lieber and Pavol Štekauer in the “Oxford Handbook of Compounding” admit that there has always been much discussion of what a compound is (Lieber, Štekauer 2011). Hence, it is difficult to come up with a universally accepted definition of a compound. Moreover, in spite of the extensive research into compounds and compounding processes there are hardly any unequivocally accepted criteria for determining what a compound is. Next the possible criteria for distinguishing compounds are considered and discussed.

It has been pointed out by different scholars, e.g., Marchand, Bauer, and others that it is not easy to come up with the criteria, which unequivocally serve to distinguish between compounds and syntactic constructions. Nevertheless, there is a list of possible criteria for compoundhood in the English language provided.

Lieber lists and discusses such criteria for compoundhood in English as stress, spelling, lexicalized meaning, unavailability of the first stem to syntactic processes (inflection, anaphora, and coordination), and inseparability of the first and the second stems (Štekauer, Lieber 2005: 376).

Lieber admits that spelling and lexicalization are agreed to be the less plausible criteria for determining compoundhood (Ibid). Bauer (1998) claims that the spelling of compounds in English is inconsistent: some compounds are written as single words (*'postcard'*, *'football'*), in others the constituents are hyphenated (*'sound-wave'*, *'tennis-ball'*), and still in others the constituent elements are spaced off, i.e. written as two separate words (*'blood bank'*, *'game ball'*). In addition, Bauer notes, that a single compound sometimes is written as two separate words, two words hyphenated, and one word by citing the example of *'daisy wheel'*, *'daisy-wheel'*, and *'daisywheel'* given in the Oxford Dictionary of New Words as possible spellings. For this reason spelling cannot be used to determine compoundhood in English. Furthermore, while many compounds have lexicalized meanings (*'blackboard'*, *'green house'*), and new compounds are often compositional in meaning, the criterion of lexicalization is also excluded (Štekauer, Lieber 2005: 376).

In comparison with the above mentioned criteria of spelling and lexicalization, the criterion of stress for compoundhood in English seems to be more applicable for distinguishing compounds from phrases, it is especially true for nominal compounds (Plag 2003: 137). Phrases tend to be stressed on the last word (the so-called **nuclear stress rule**), while compounds tend to be stressed on the first or left-hand element (the so-called **compound stress rule**), e.g., *'the green cárpet'*, *'this new hóuse'* and *'such a good jób'* are noun phrases; *'páyment problems'*, *'installátion guide'*, *'spáce requirement'* due to the stress on the left-hand member are considered as compounds (Ibid). However, despite the fact that English compounds generally have a left-hand stress there exist counterexamples to this generalization; for instance, copulative compounds have a rightward stress (*'geologist-astrónomer'*) (Plag 2003: 138); root compounds consisting of two adjectives (*'icy cold'*, *'blue-green'*) seem to have level stress (Štekauer, Lieber 2005: 376), etc. As Plag points out, the majority of compounds with a rightward stress can be treated as systematic exceptions to the compound stress rule (Plag 2003: 139).

Thus, it can be concluded that stress is a relevant criterion for determining compoundhood in English, although it is not always a necessary or a sufficient condition for distinguishing a compound from a phrase.

Unavailability of the first stem to syntactic processes, and inseparability of the first and the second stems are among the syntactic criteria suggested by Lieber (Štekauer, Lieber 2005: 376) for distinguishing compounds from phrases in English; the latter being accepted as the most reliable criterion: *"a complex form is a compound (as opposed to a phrase) if no other element can be inserted between the two constituents"* (Lieber, Štekauer 2011). The two stems of a compound are

relatively immune to separation by a modifier, i.e. it is possible to insert another word into the phrase ‘*a black bird*’ (‘*black ugly bird*’), while such an insertion is not permitted with the compound ‘*blackbird*’.

When considering the possible criteria for distinguishing between syntactic constructions and compounds, Bauer (1998) in his article “When is a sequence of two nouns a compound in English?” lists and discusses the following six criteria:

- 1) Listedness, a criterion that is characteristic of a lexicographical rather than a linguistic approach, is irrelevant in deciding whether something is a syntactic or a morphological construction; thus, it cannot be used to distinguish compounds from anything else. Moreover, seeing compounds as exclusively listed items denies the productivity of the particular word-formation process, i.e. compounding (Bauer 1998: 68).
- 2) Orthography is a criterion which is extremely inconsistent in dealing with noun+noun collocations; as Bauer asserts “*with the orthography depending so clearly on ‘the taste and fancy of the speller’ or on house-style, it cannot represent a consistent linguistic judgement about the nature of the constructions*” (Bauer 1998: 69).
- 3) Fore-stress or unity stress, or compound stress involves a number of different problems, e.g., the scholar points out that even individual dictionaries can differ in the way the stress is marked on particular compounds; moreover, stress patterns can be associated with particular semantic relationships between the two constituents involved in the construction (Bauer 1998: 71).
- 4) Syntactic isolation of the first element of a compound, i.e. elements within compound words are not expected to be pluralizable, picked out by anaphora or independently submodifiable (Bauer 1998: 72).
- 5) Compounds do not permit co-ordination.
- 6) The inability to replace the second stem with a pro-form; as the replacement of the head noun in a construction by *one* looks like a syntactic operation, it might be expected to be impossible within a compound (Bauer 1998: 77). Nevertheless, Bauer shows that this criterion is not straightforward either.

It can be concluded that there are almost no reliable criteria for distinguishing compounds from phrases or from other sorts of derived words. As Bauer puts it, “[...] *none of the possible criteria gives a reliable distinction between two types of construction. The implication is that any distinction drawn on the basis of just one of these criteria is simply a random division of noun + noun constructions, not a strongly motivated borderline between syntax and the lexicon*” (Bauer 1998: 78). Accordingly, it can be assumed that if all the criteria, insufficient as they are in isolation, correlate with each other, they can be used in defining compoundhood in English.

References

- Aarts B.**, McMahon A. *The Handbook of English Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2006.
- Bauer L.** When is a sequence of two nouns a compound in English? *English Language and Linguistics, Volume 2*, pp 65-86, 1998.
- Lieber R.**, Štekauer P. *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Lieber R.** English Word-Formation Processes. Observations, Issues, and Thoughts on Future Research. In **Štekauer P.**, Lieber R. (eds.) *Handbook of Word-Formation*, 375-427. The Netherlands: Springer, 2005.
- Marchand H.** *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation*. München: C.H. Becksche Verlagsbuchhandlung, 1969.
- Plag I.** *Word-Formation in English*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Quirk R.**, Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman, 1985.
- Yule G.** *The Study of Language. Fourth Edition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
<http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary>

«НО ЭТО БЫЛО УЖЕ РАЗБИТОЕ СЕРДЦЕ...»: ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ С СЕМАНТИКОЙ «НЕ-ЦЕЛЬНОСТИ» В РОМАНЕ Ф. ДОСТОЕВСКОГО «ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ» И ИХ ПЕРЕВОД НА ЛАТЫШСКИЙ ЯЗЫК

Алина Логинова

Даугавпилсский университет, ул. Виенибас 13, Даугавпилс, Латвия, LV-5401
al07042@yandex.ru

Abstract

„But her heart was broken...”. Phraseologisms with the semantics of "non-entirety" in the novel by Fyodor Dostoevsky's "Crime and Punishment" and their translation into Latvian

The report examines the important property of picture of the world of the novel by Fyodor Dostoevsky "Crime and Punishment" - "non-entirety", which is presented next to phraseologisms with this semantics, as well as their translation into Latvian. Phraseologisms in a literary text appear as special units, figuratively-emotional, transmitting the author's attitude, and sometimes - supporting conceptually meaningful idea of the whole text. And becomes apparent possibility of combining phraseologisms on semantic grounds. Attempt to analyze the "Non-entirety" as semantics of Phraseologisms in the novel "Crime and Punishment" and their translation into the Latvian language will reveal the nuances of meaning not only studied units, but also to understand the specifics "Non-entirety" throughout the novel and its translation into the Latvian language.

Key words: phraseologisms, semantics, translation, context, component structure

Рассматривая статус фразеологизмов как особых языковых единиц, необходимо отметить, что интерес к их изучению обнаруживается не только на уровне собственно языковом, но и на уровне использования фразеологизмов в художественном тексте. Фразеологизмы, справедливо обозначенные В. Виноградовым «традиционными выражениями литературного языка», в художественном тексте предстают как образно-эмоциональные единицы, передающие его доминантные смыслы, а иногда – поддерживающие концептуально-содержательные идеи текста в целом. Наряду с этим, значимость фразеологизмов в рамках художественного текста заключается и в том, что они «заполняют определённое пространство текста, способствуя расстановке смысловых акцентов, характеризую и оценивая изображаемое, отражая одновременно (открыто или имплицитно) авторское отношение к героям и событиям» (Савенкова 2002: 25). При этом очевидной становится возможность объединения фразеологизмов по семантическому признаку.

В романе Ф. Достоевского «Преступление и наказание» интерес представляют фразеологизмы в аспекте «не-цельности» как яркое образное средство художественного текста. Своеобразие «не-цельности» в рамках рассмотрения данного романа заключается в частотности предметов, черт или качеств, обладающих данной семантикой, которые в совокупности дают представление о картине мира романа «Преступление и наказание» как «не-цельной», расколотой. Интерес представляют языковые средства, связанные с выражением не - цельности, в частности, фразеологизмы.

Анализируя работы по проблематике романа «Преступление и наказание» (работы Е. Хакимовой, Е. Радченко, Л. Шичжао и др.) следует отметить, что обращение к семантике фразеологизмов является устойчивым предметом исследования. В работе С. Столбуновой представлена попытка анализа семантических полей, важнейшими из которых являются «время, характеристика лица или предмета; речь–мысль; психическое состояние; поведение» (Столбунова: 2002) и др. В этом смысле, анализ фразеологизмов может быть осмыслен по отношению к свойству мира романа в целом, а именно - к «не-цельности», вбирающей ряд лексических единиц с данной семантикой, в том числе – фразеологизмы. Не меньший интерес представляет рассмотрение фразеологизмов в аспекте «не-цельность» в переводе на латышский язык. Это позволит сравнить сходства и различия картин мира художественных текстов - оригинала и его перевода.

Учитывая специфичность «не-цельности» как важного свойства картины мира романа «Преступление и наказание» в целом, следует учитывать то, что значимой особенностью рассмотренных фразеологизмов является их антропоцентрическая природа. Таким образом актуальной становится мысль о том, что человек в рамках данного романа, но и творчества Достоевского – величина открытая для интерпретации, содержащая тайну, постичь которую – неременная задача читателя.

Так, интерес представляют фразеологизмы, которые объединяются по семантическому признаку «не-цельности».

В этом смысле, интерес представляет фразеологизм «ломая руки» (знач. «не скрывать чувство горя, отчаяния (выражая его жестами)»), который в латышском переводе представлен идентичной по значению единицей «*rokas laužīdama*» (ср. также вариант фразеологизма «ломал себе руки» - «*rocījās, sīta sev pie krūtīm, vaimanāja un laužīja rokas*»). Спецификой данных примеров является то, что семантика «не-цельности» проявляется здесь одновременно в двух аспектах - в семантике, указывающей на психологическое состояние не-спокойствия, дисгармонии, и в компонентном составе фразеологизмов, указывающим на дробление, разлом. Здесь же стоит упомянуть фразеологизм «на голодное брюхо» («на пустой <тощий, голодный> желудок»), в переводе представленный сравнительным оборотом «*un tas viss — kad tukšs vēders*». Значение фразеологизма указывает на отсутствие пищи, «голодное» состояние, состояние дискомфорта, ощущения «не-цельного», того, чего не хватает. Несмотря на то, что фразеологичность семантики в переводе частично снята, контекст может быть рассмотрен как семантически близкий оригиналу. В ряду фразеологизмов с семантикой «не-цельность» следует отметить единичный контекст, в котором значение фразеологизма меняется на противоположное: «я <...> ломать головы не намерен» («ломать голову - обычно несов. напряженно, усиленно думать, стараясь понять

что-либо; решать какой-либо трудный вопрос»), причем в переводе отрицательное значение фразеологизма также сохранено (ср. «*bet laužīt galvu ap jūsu noslēpumiem man nenāk ne prātā*»). Прием замены значения на противоположное обращает данный фразеологизм в простое предложение с сохраненной фразеологической семантикой.

Наряду с этим, внимание привлекает ряд контекстов, в которых «не-цельность» отражена в компонентном составе самих фразеологизмов. Отметим фразеологизм «разбитое сердце», в переводе представленный так: «*bet jau salauzta sirds*». Специфика «не-цельности» в данном случае, очевидно, реализуется двумя способами – и значением, указывающим на боль, страдание, муки, но более образно – формой, указывающей на «нецельный» предмет, в данном случае – на «разбитое» сердце. При этом компонент «разбитое» актуализирует предельную степень распада, «не-цельности». В данной группе примеров стоит указать и на фразеологизм «рвать и метать» (знач. «крайне негодовать, злиться»), в латышском варианте так же представленный семантически точно «*plēst un sviest visu*». Однако, если предыдущий фразеологизм указывал на свойство самого персонажа, поддержанную формальным и семантическим уровнями, то данный фразеологизм указывает на разрушение, которое персонаж создает вокруг себя, неся хаос в окружающий мир, а семантика – на душевное не-спокойствие, «не-цельность» духа самого персонажа.

Учитывая способность фразеологизмов отражать «не-цельность» не только семантически, но и формально, обратимся к третьей группе фразеологизмов, в которых «не-цельность» проявляется, в первую очередь, исключительно на структурном уровне. Здесь представлены фразеологизмы, которые предстают в видоизмененном, трансформированном виде, причем степень трансформации носит неодинаковый характер.

Так, интерес представляют контексты, где «не-цельность» фразеологизма заключается в замене компонента фразеологизма. Характерным, в этом смысле, является контекст «с толку сбили» (ср. фраз. «сбить с толку – запутывать, приводить в состояние растерянности, замешательства»), который за счет инверсии приобрел определенно – личное значение. В переводе на латышский язык контекст также приобретает новое значение (ср. «*strādniekiem un sētniekiem prātus sajaucāt*»), однако в переводе актуализованным оказываются семы значения – растерянности, замешательства, которые передаются сочетанием «*prātus sajaucāt*» («умы смешали»). Здесь же отметим контекст «скажем в скобках» («в скобках (сказать, заметить) – между прочим, кстати»), в переводе представленный семантически точно «*te iekavās piebildīsim*». Замена формы исходного фразеологизма на форму фразеологизма с определенно-личным значением, с одной стороны, говорит о степени открытости авторской мысли читателю (обычно то, что в скобках – значимо, следовательно,

об этом нужно сказать), с другой стороны, говорит об авторском намерении установить с читателем дружеский контакт и др.

Анализируя фразеологизмы, в которых «не-цельность» реализуется за счет трансформации формы, следует отметить более качественные приемы преобразования данных единиц.

Так, внимание привлекают контексты, где «не-цельным» является фразеологизм, утративший один из компонентов: « - *Об заклад, что придешь!*» - крикнул ему вдогонку Разумихин» (без компонента «бьюсь», в знач. «спорить с обязательством оплатить проигрыш»), и далее: «*как это там говорится: чтоб правая рука, что ль, не знала...*» (без компонента «что делает левая»). Специфичным является перевод представленных, «не-цельных», фразеологизмов на латышский язык, в котором фразеологизмы даны в полном виде, без сокращений (ср. «*saderu, ka atnāksi!*», «*lai labā roka nezina, ko kreisā dara...*», причем первый фразеологизм утрачивает фразеологичность семантики, важную для оригинальной единицы.

Укажем и контекст «*тотчас же в капкан!*» (без компонента «попасть», знач. «в результате ошибок, заблуждений оказаться в безвыходном положении») и перевод на латышский язык «*tūdaļ sprostā*», где наблюдается замена компонента «капкан» на «клетку», однако семантически также указывающий на состояние «не-свободы». Не меньший интерес представляет и контекст « - *Держи карман!*» (без компонента «шире», в знач. «ничего не получишь, не рассчитывай что либо получить (насмешливо иронический отказ дать что - либо)»), который в латышском образце переведен как «*Gaidi vien!*». Утрата компонента в данном примере обусловлена, в первую очередь, разговорной природой упоминаемого контекста, в котором опущения, утраты – частотный прием. Причем в перевод единицы снова оказывается лишенным фразеологической семантики, заявленной в оригинале.

Рассматривая фразеологизмы, в которых «не-цельность» проявляется на структурном уровне, отметим те, в которых значимым является не утрата компонента как следствие «не-цельности», а, наоборот, введение дополнительных компонентов. Так, в контексте «*он был как бы сам не свой*» союз «как бы» придает фразеологизму «сам не свой» (знач. «на себя не похож; сильно расстроен») со-значение неуверенности, сомнения. В латышском переводе наблюдается замена фразеологизма на сравнительный оборот «*Viņš bija kā neatmaņā*» («он был как в бессознании»), имеющий дополнительное со-значение «страха», «бессилия», не заявленные в оригинальном образце.

Введение дополнительного компонента в состав фразеологизма отмечено в контексте «*чуть-чуть из колеи выходящие люди*» («выбиваться/выбиться (выходить/выйти) из колеи», в знач. «не иметь сил вести привычный образ жизни»), в котором введение компонента

«чуть-чуть» и указание на субъект «люди» превращают фразеологизм в предложную конструкцию. Характерно, что в латышском языке данный контекст представлен так: *«tikai kaut cik izcilie cilvēki»* («великие люди»), причем нельзя не заметить представленную замену фразеологической единицы на лексическую, а также появление в рамках данной переводной единицы прилагательного «великие» в качестве характеристики и др.

Учитывая свойство компонентного состава фразеологизма, отметим и контекст «я из кожи лез вчера», в котором одновременно сочетается и утрата компонентов, но и добавление нового (ср. фраз. «лезть из кожи вон» в знач. «прилагать все усилия, очень стараться».) Контекстное окружение лексем «я» и «вчера», а также утрата компонента «вон» указывает, с одной стороны, на простое предложение, с другой, - на его форму в рамках разговорности с присущим ему эллиптированием. В переводе на латышский язык данный контекст передан как *«Es vakar, vai traks palikdams, noņēmos ar viņiem»*, где субъект предложения соответствует оригиналу, а компоненты раскрывают, по сути, значение самого фразеологизма, намек на усилия, трудновыполнимую задачу и др.

Учитывая значимость структурного уровня для передачи «не-цельности» во фразеологизмах, укажем и на те контексты, в которых фразеологизмы созданы по модели других фразеологизмов, следовательно, самостоятельными, «цельными» единицами они считаться не могут.

Так, в романе встречается контекст *«строки прыгали в его глазах»*, который образован по модели фразеологизма «чертики прыгают в глазах» (в знач. «о весёлых, лукавых искорках в глазах») с заменой компонента «строки-чертики», причем в переводе на латышский язык мы наблюдаем точную передачу оригинального образца - *«rindas lēkāja viņam gar acīm»*. Соотношение лексем «строки – чертики» говорит об их отождествительной, возможно, дьявольской природе, не дающей покоя персонажу. Здесь же отметим контекст *«улики <...> о двух концах»*, образованный по модели фразеологизма «палка о двух концах» (в знач. «разрешение ситуации или решение проблемы, которое может обернуться неприятностями»). Сближение лексем «палка-улики» происходит на уровне ассоциативных связей. Улики – это намеки, что-то не до конца ясное, способное нанести вред, неприятности. В переводе на латышский язык видно, что контекст *«улики <...> о двух концах»* оказывается лишенным фразеологической формы (ср. *«pierādījumi gan, cienītais, taču tie lielāko tiesu ir apstrīdami»* - «доказательства, уважаемый, однако во многом оспариваемые»), однако, не лишенный смысла оригинала, указывающего на неясный статус улики/доказательств, необходимость их проверки. В ряд данных примеров следует включить и контекст *«здравый взгляд потеряли»* (ср. фраз. «иметь здравый смысл») с заменой компонента «смысл-взгляд», но и добавление компонента «потеряли». Этот контекст примечателен тем, что утратить

можно не только рассудок, т.е. способность адекватно мыслить, но и «взгляд», т.е. способность воспринимать действительность, оценивать ее. При этом в латышском переводе появляется основной фразеологизм с введенным дополнительным компонентом (ср. «*Bet jūs esat zaudējis veselo saprātu*» - «вы потеряли здравый смысл») и др.

Прием опускания компонента и введения дополнительного отмечен и в контексте «*возлюби <...> одного себя*» (ср. фразеологизм «возлюби ближнего своего/ возлюби ближнего своего как самого себя»), где опущение компонента «ближнего своего» и введение компонента «одного себя» указывает на сложные взаимоотношения персонажа и окружающего мира, указывает на его отрешенность, замкнутость. Отметим, что в переводе данного контекста: «*Tev būs jāmīl vispirms sevi pašu*», утрачивается фразеологичность семантики, появляется значение субъекта.

Таким образом, проведя анализ фразеологизмов в аспекте «не-цельности» в романе Ф. Достоевского «Преступление и наказание», можно сделать следующие выводы о специфике отражения данных единиц в тексте и переводе на латышский язык.

Следует учесть высокую степень значимости «не-цельности» в рамках картины мира всего романа, учитывающую не только ряд лексем с данной семантикой, но и фразеологизмы. Заключение не только в собственно значениях фразеологизмов, но и представленная на компонентно – структурном уровне, «не-цельность» позволяет рассмотреть фразеологизмы как изменяющиеся единицы, не-статичные. В рамках «не-цельности» фразеологизмы предстают в трансформированном виде, что обусловлено разговорным дискурсом, они чаще всего даны в прямой речи. Причем особенностью фразеологизмов является их тесная связь с антропоцентричным началом. Именно человек, его «не-цельная» природа осмысливается фразеологическими единицами, обладающими той же семантикой. При этом в переводе на латышский язык мы наблюдаем, что не всегда фразеологизмы переданы семантически и структурно точно. Внимание, в этом смысле, представляют контексты, в которых фразеологичность единиц утрачена, на смену ей приходят простые предложения. Здесь же отметим контексты, которые в переводе оказываются измененными в результате актуализации сем значения фразеологизма, не заявленные в оригинале. Следует отметить и использование в переводе полных форм фразеологизмов на месте необходимых кратких, как это заявлено в оригинальном тексте, а также ряд переводных контекстов, в которых появляются дополнительные со-значения. При этом семантика «не-цельности» оказывается продуктивной для фразеологизмов и в переводе на латышский язык за счет поиска необходимых языковых средств. Это говорит о том, что концептуально-значимое свойство «не-цельности», которое несут фразеологизмы, актуальное и актуализованное в языке оригинала, в переводе предстает в трансформированном виде.

Библиография

- Dostojevskis F. 1975. *Noziegums un sods. // Kopoti raksti desmit sējumos. – Rīga: Liesma, V sējums.*
- Достоевский Ф. 1973. *Преступление и наказание // ПСС в 30т. - Москва: Наука, т.6.*
- Савенкова Л. 2002. *Русские паремии как функционирующая система.* Ростов-на-Дону.
- Словарь современного русского литературного языка (МАС): В 4-х т./ под ред. А.П. Евгеньевой. Москва: Рус. яз., 1981.
- Столбунова С. 2002. *Роль фразеологических единиц в «Преступлении и наказании» Ф.М. Достоевского.* [смотрено 30.05.2014]. Доступно: <http://rus.1september.ru/articlef.php?ID=200201502>

ZVIEDRI UN ZVIEDRIJA LATVIEŠU DAIĻLITERATŪRĀ

Ilona Ļaha

Daugavpils Universitāte, Vienības iela 13, Latvija, LV – 5401

ilona.laha@du.lv

Abstract

The Swedes and Sweden in Latvian fiction

There are a number of stereotypes, prejudices and other notions, which characterize real or apparent national characteristics. The Swedes are perceived as quiet, restrained, correct, rational people, for whom democratic values are principal, men and women, as well as social equality. Looking at the Swedish social aspect ratio, Swedes themselves accentuate characteristic features of their mentality: modesty, independence, avoidance of conflict, honesty and collectivism. Different countries and cities are often reflected in Latvian fiction, as well as people of various nationalities and their characteristic features. The present article author has focused on the image of the Swede and depiction of Sweden in Latvian fiction in the last 10 years, particularly paying attention to the novel by Otto Ozols "Latvians Are Everywhere" and the novel by Inga Abele "High Tide", where "the Swedish text" has a special meaning. In these novels the Swedish space is like an unreachable end of the world for which the main character is striving. The sea serves as a boundary between the own and the alien world - Sweden and Latvia. Having reached the dreamland, often a stranger is disappointed.

Key words: Otto Ozols, Inga Ābele, Sweden, Stockholm, the Baltic Sea

Ievads

Pastāv virkne stereotipu, aizspriedumu un citu nojēgumu, kas raksturo īstās vai šķietamās nacionālā rakstura iezīmes. Zviedri tiek uztverti kā klusi, atturīgi, korekti, kautrīgi, racionāli cilvēki, kuriem galvenais ir demokrātiskās vērtības, vīriešu un sieviešu, kā arī sociālā vienlīdzība. (Herlitz 2004)

Zviedru vadošais kultūrantropologs Oke Dauns (*Åke Daun*) grāmatā „Zviedru mentalitāte” (*Svensk mentalitet, 1998*) norāda, ka ir gandrīz neiespējami aprakstīt konkrētu zviedra portretu. Zinātnieks salīdzina savus tautiešus ar citu tautu pārstāvjiem, savukārt tas, kas ir „tipiski zviedriska” (*typiskt svenskt*) nenozīmē tikai zviedriem piemītošs jeb „unikāli zviedriska” (*unikalt svenskt*). Zviedru autora grāmatas empīrisko bāzi veidoja sociālās aptaujas materiāli, intervijas, zviedru un ārzemju etnologu publikācija par zviedriem, psihologu, lingvistu, sociologu un literatūrzinātnieku pētījumi un personīgā pieredze. O. Dauns nonāk pie secinājuma, ka nav noteikta nacionālā raksturojuma, kas būtu zīmīgs visiem zviedriem. (Daun 1998: 21) Kultūra veidojas cilvēku savstarpējo attiecību rezultātā un pastāv noteiktā sociumā. Aplūkojot zviedru sociālo attiecību aspektu, tiek akcentētas vairākas savai mentalitātei raksturīgās iezīmes: kautrība, neatkarība, izvairīšanās no konflikta, godīgums, kolektīvisms un individuālisms, vienkāršība. (Daun 1998)

Latvieši jau izsenis apdziedājuši dažādu tautību pārstāvjus, tostarp arī zviedrus. Krišjāņa Barona "Latvju dainās" apkopoti 27 tautasdziesmu varianti ar leksēmu "zviedri". Daļa latviešu tautasdziesmu par zviedriem radušās kā atmiņas par aizjūras sirojumiem vai vēlākajiem 17. un 18. gadsimta zviedru karavīru iebrukumiem.

Mūsdienu sabiedrībā interese par skandināviem ir palielinājusies. Arī latviešu daiļliteratūrā tiek atainota Zviedrija un tās pilsētas, kā arī zviedri un viņu raksturīgākās iezīmes.

Raksta autores mērķis ir sniegt ieskatu par zviedra tēla un Zviedrijas attēlojumu latviešu daiļliteratūrā pēdējo 10 gadu laikā, īpašu uzmanību pievēršot Otto Ozola romānam „Latvieši ir visur” (2010) un Ingas Ābeles romānam „Paisums” (2008), kur „zviedru teksta” nozīme ir īpaša.

Rakstā izmantotās pētījuma metodes: aprakstošā, salīdzināmā, semiotiskā un kultūranthropoloģiskā.

Materiāla analīze

Aplūkojot jaunākās latviešu literatūras klāstu pēdējo 10 gadu laikā, jāatzīmē, ka „zviedru teksta” klātbūtne vai arī Zviedrijas kā valsts pieminēšana nav īpaši raksturīga. Dažu autoru darbos zviedri ir pieminēti tikai garāmejot. Piemēram, Paula Bankovska romānā „Eiromonts”, kurā ir raksturoti daudzu tautību pārstāvji, zviedri atainoti visai negatīvi: *resnais zviedrs* (Bankovskis 2005:143), *perversi vācieši un zviedri* (Turpat: 246), *[..] zviedrs teica pieglaimīgu runu, vilkdams visai izplūdušas paralēles starp 11. septembra notikumiem ASV un Turcijas – Grieķijas attiecībām.* (Turpat: 63) (izcēlums mans – I.Ļ.) Nedaudzie piemēri norāda uz zviedru tautības parstāvju negatīvu vērtējumu.

Inga Ābele ir viena no nedaudzajām latviešu rakstniecēm, kurai „zviedru teksta” klātbūtne vai arī Zviedrijas kā valsts pieminēšana ir gandrīz katrā darbā. Minēsim dažus piemērus: stāstā „Spēles ar izkapti” – *nokļūt Zviedrijā⁴ un trīs stundas no vietas nolēkāt barā ar turpat sastaptu kovboju.* (Ābele 1999: 121)

Stāstā „Aukcions” – *Mārtiņš izved ķēvi treniņlaukumā, kur tūlīt tai mugurā traušas kāds zviedrs ar bumbierim līdzīgu punci un apaļām brillītēm uz deguna. [..] zviedrs tūlīt ieķeras pavadās, paceļ rokas augstu gaisā un sāk zirgu dzīt [..].* (Ābele 2010: 176)

[..]ar jahtu dodas burājumā uz Gotlandi. (Turpat: 178)

Lugā „Jasmīns” – *Mans tēvs ir vācietis, māte brazīliete, man ir divas mājas – Rio un Gotlandē, un abas vietas es mīlu neprātīgi.* (Ābele 2003: 38)

Tur sēdēja vīrelis, galīgi aizausts zirnekļu tīkliem, un prasīja man, ko es vēlos: Īriju, Spāniju, Vāciju, Krieviju, Zviedriju, Angliju un ko tik visu vēl ne. (Turpat: 73)

Zīmīgi, ka rakstniece kādā intervijā „īsto dramaturgu” sarakstā kā pirmo minējusi zviedru rakstnieku Augustu Strindbergu, kas vēlreiz apliecina viņas saikni ar Zviedriju:

Kuri tad ir tie īstie dramaturgi, tavuprāt?

Tie paši visi – Strindbergs, Čehovs, tādas mīklas. (Citēts pēc: Zieda 2002: 99)

Rakstnieces saikne ar Zviedriju ir cieša. Viņas romāni „Uguns nomodina” (*Elden väcker ingen*, 2008) un „Paisums” (*Högvatten*, 2009), kā arī vairāki dzejoļi ir pieejami zviedru valodā, ko

⁴ Izcēlumi šeit un turpmāk mani – I. Ļ.

tulkojis Juris Kronbergs. Par I. Ābeli un viņas daiļradi kopumā zviedru recenzenti raksta: *Saistoša dramaturģe un prozaiste [...] Universālās tēmas padara viņas darbus vieglāk saprotamus arī ārpus dzimtenes.*⁵ (Belinski 2003: 14)

I. Ābeles romānā „Paisums” ir pieminētas daudzas valstis – Krievija, Afganistāna, Vācija, Rumānija, ASV u.c., pilsētas – Helsinki, Parīze, Maskava u.c., kā arī dažādu nacionalitāšu pārstāvji – krievi, norvēģi, armēņi, čigāni, indieši, islandieši, indieši, ungāri, vācieši u.c. Tomēr jāatzīst, ka tieši Zviedrijai rakstniecei velta vislielāko uzmanību. Zviedrijas telpa ir cieši saistīta ar galvenā personāža – Ievas atmiņām pirms kopdzīves ar Andreju. Minētajā romānā viena no sižeta darbības vietām ir Gotlande, šķiet, tādēļ arī grāmatas apakšnodaļas nosaukums nav izvēlēts nejauši – „Liktenis – Gotlande”. Zviedrijā pavadītais laiks un tur sastaptie cilvēki atstāj lielu iespaidu uz Ievu. *Stokholma vismaz vienu iemācījusi tai laiciņā – apskatīt katru lietu no abām pusēm.* (Ābele 2008: 240)

Jāatzīmē, ka romānā rakstniece aktualizē vairākas kultūras ikonas – Fjodoru Dostojevski (*Фёдор Достоевский*), Knutu Hamsunu (*Knut Hamsun*), Robertu Mūku, zviedru aktrisi Sāru Leanderi (*Zarah Leander*) un režisoru Ingmaru Bergmani (*Ingmar Bergman*), pieminot arī viņa filmu „Persona”. *Gotlandē visa pietiek. Mākoņi, klintīm piespiedušies, kļūst pa ceļiem kā baltās govīs. Baltās govīs sagūlušas gremot egļu ēnā kā mākoņi. Austrumos pie Slites ostas – zeltains smilšu liedags. Rietumos, kur gulšņā viņas, – klintis. Dienvidos pundurpriedes un tuksneši. Ziemeļos – mūžameži. Un, ja atceras, ka sala ir tikai aptuveni simt kilometrus gara! Un, ja atceras, ka salas ziemeļu piedēklī Faro dzīvo **Ingmars Bergmanis!** Ieva ir redzējusi vienu viņa filmu – „Persona”, un viņai tā šķiet visu laiku labākā filma pasaulē.* (Turpat: 285)

Rakstnieces darbos īpaši ir izcelta provinces telpa un lauku cilvēks, kuru nomāc dažādas problēmas. Māja nav pozitīva, tur negribas dzīvot, jo tās iemītnieki alkst brīvības un uztver māju kā cietumu. Tā ierobežo un liek izjust pienākumu, kas prasa darbu, atteikšanos un uzpurēšanos, tādēļ nereti mājiniekiem šķiet, ka glābiņš un laime ir kaut kur citur, svešatnē, piemēram, Zviedrijā.

Vēl īsi pirms brauciena uz Zviedriju ar jauniešu kori Ieva sāk domāt par savu turpmāko dzīvi un nesaprot, vai viņa gribētu palikt kopā ar Andreju. Viņai negribas visu savu mūžu palikt „Zaros”, dzemdēt bērnus, viņa grib citu dzīvi. Tādēļ pirmais ārzemju brauciens sagādā lielu prieku. Pirmais iespaids par Zviedriju rodas vēl sēžot lidmašīnā:

Zviedrija ir lāsūmaina kā dzīvnieks, kas met spalvu, tikpat melni sarkana kā saulriets. Ēnu piesūkušies meži un asiņains spīdums ezeros. (Turpat: 267) Stokholmas lidostā Ieva un dažas citas meitenes iziet papildus pārbaudi, tādēļ viņa ir aizskarta par muitnieku uzskatu, ka austrumeiropietes pārvadā narkotikas. Stokholma sākumā tiek izmantota kā tranzītpilsēta, savukārt ceļojuma galamērķis ir Visbija.

⁵ Tulkojums no zviedru valodas šeit un turpmāk mans – I. Ļ.

I. Ābele saistoši un netipiski zīmē Gotlandi un Visbiju. *Bet sev apkārt Ieva pirmo reizi ieraudzījusi pasauli, kas pilnīgi citāda nekā viņas ierastā. Visas detaļas – sākot ar glāzi un beidzot ar māju fasādēm. Visbijā visam piemīt uzpostība, citas krāsu spēles, cita smarža, cita pašcieņa. Viņa sēž uz lievenēm viena pati un raud par savu zemi.* (Turpat: 268–269) Ieva meklē saikni ar Latviju, ko brīžiem nevar atrast. Viņa atceras dzimto vietu, pelēkos māju jumtus. Latvijā ir *tā pati smilts, bet ar citu garšu.* (Turpat: 269)

[..] *Šī divsimt gadu miera osta Gotlande, kur cūkas ēd no sudraba silēm un viņu sievietes vērpj ar zelta vārpstām, kā rakstīts Strelova gotlandiešu hronikā, – ko tai pārnest? Vai var pārnest asāk par Skalbi, kas savā pasakā, braukdams Ziemeļmeitas lūkoties, aizkuģo Pārticības zemē, kur debesis tik zemas, ka karoti aiz tām var aizbāzt? Varbūt viņš domāja Gotlandi?* (Turpat) Ievai negribas ticēt, ka „*Pārticības un Miera zemē nav rūpju.*” (Turpat)

Centrālā binārā opozīcija ir „savējais – svešais”, kur savas telpas statusā funkcionē Latvija, bet svešā telpa ir Visbija, Gotlande un Zviedrija. Galvenā personāža apziņā funkcionē pretstatījums „savs – svešs”, kas determinē viņa uzskatus un rīcību, kā arī nosaka visai disharmonisku pasaules tvērumu.

Jūra kalpo kā robeža starp savējo un svešo pasauli – Zviedriju un Latviju. Ieva atzīst, ka Baltijas jūra Gotlandē ir *skarba un nedraudzīga – ap salu jūras dibens noklāts ar bālām akmens plātnēm, kas ir slidenas, turklāt tajās pavērušās dziļas un asas plaisas, uz kurām var sagriezt kājas vai iekrist.* (Turpat: 284) Ieva pieradusi pie citādas jūrmalas *ar saulē zaigojošu smilti, gludu un stingru kā jauna zēna mugura. Pa to var valstīties, ripināties, kutināties, ierakties līdz lūpām, skriet jūrā iekšā – ar to var mīlēties.* (Turpat)

Pretrunīgās izjūtas liek justies vientuļam starp cilvēkiem. Turklāt būtisks elements, kas papildina opozīciju „savs – svešs”, ir arī valoda. Tā strukturē un organizē cilvēka pasaules uztveri un nosaka cilvēku piederību pie kādas kopības – savējiem vai svešajiem. Literatūrzinātnieks Vladimirs Abaševs (*Абашев Владимир*), atzīmējot valodas svarīgumu, norāda, ka teritoriālās identitātes process ietver sevī vairākus aspektus – politiskus, ekonomiskus, vēsturiskus un psiholoģiskus, bet visi tie ir saistīti ar valodu. (Абашев 2000: 260) Galvenais personāžs komunicē nevis dzimtajā valodā, bet gan svešvalodā – angļu un krievu valodās. Visbijā viņa iepazīstas ar Aleksandru no Liepājas, kurš Visbijā pie torņa dziedāja Ļeņingradas rokgrupas „Kino” līdera Viktora Coja dziesmu krievu valodā. Ieva viņu uzrunāja krievu valodā, tomēr viņš atbildēja, ka viņš esot latvietis.

Viņš krieviski saka:

„Es” neprotu latviski, bet esmu no Latvijas. (Ābele 2008: 272)

Izrādījās, ka Aleksandrs ir padomju armijas virsnieka dēls. Kad Latvija atguva neatkarību, okupācijas armijai vajadzēja atstāt Latviju un Aleksandra vecāki šķīrās – tēvs aizbrauca uz Krieviju,

savukārt māte – uz dzimto Latgali. Aleksandra stāsts par viņa darba meklējumiem pēc vecāku šķiršanās atspoguļo jauno darba meklētāju iespaidus par Zviedriju un Gotlandi. *Tad uz Zviedriju devāties, arī nav slikti. Tikai ar darba atļaujām tā čābiski. Un Stokholmā ielu muzikantu, ka ņudz, visi stūri un tuneļi sadalīti, ja pazaudē vietu, tad truba... Tagad, vasaras sezonā, par Gotlandi klīda runas. Atbraucām šurp. Nenožēloju. Alum pietiek, un ko gan vairāk gribēt?* (Turpat: 273)

Kopā ar Aleksandru Ieva turpina iepazīt Gotlandi. Viņa atklāj Visbijas botānisko dārzu, hipodromu, Gotlandes pļavas un krastus. Kā arī citus objektus. Aleksandrs kļūst par Ievas *dzīves rūgto mācību skolotāju*. (Turpat: 233)

Visbijas leksiskajā portretējumā var izcelt asociatīvās uztveres komponentus – pilsētas skaņas, smaržas, kā arī vizuālo aspektu. Liela nozīme romānā tiek piedēvēta smaržu semantikai. Ieva iepazīst visu jauno un svešo caur smaržām. *Ieva ieiet nepazīstamajā vietā kā aklais – vispirms sasmaržo, satausta ar kāju pirkstiem, sajūt ar ādu un tikai otrā rītā ierauga*. (Turpat: 268)

Visbija smaržo pēc aitādām un ir svētdienīgi saposusies. Centrālajā laukumā tirgus – silta maize, zaļumi, siera rituļi. (Turpat: 270) Visbija ir rožu pilsēta, Gotlande ir *rožu sala*, (Turpat: 287) tādēļ rakstniece vairākkārt norāda uz puķu smaržām. Sākumā Ieva izzina pilsētu vienatnē, braukdama ar velosipēdu. Viņa izbaukā pilsētas mazās un šaurās ieliņas, centrālajā laukumā viņa nobauda *Gotlandes gardumu – koši dzeltenās safrānkūkas*, (Turpat: 270) apmeklē gleznošanas piederumu veikalu, arī aitādas veikalu, kurā viņa atceras par mīļomi. *Derētu vienu mīļomei pārvest, lai apsedz kājas ziemas vakaros*. (Turpat)

Pēc V. Abaševa atzinuma, jebkura parādība, kas pieder vēsturei – ģeogrāfija, arhitektūras piemineklis vai arī mantojums – strukturē vienotu paradigmu – zīmju kopumu, kas apvienojoties veido pilsētas tekstu. (Абашев 2000: 25)

Visbijas mūris, šaurās vecpilsētas ielas, centrālais laukums, amatnieku veikali ir kultūras pieminekļi un reizē arī zīmju kopums, kas reprezentē Visbiju. Tie ir vieni no galvenajiem Visbijas teksta komponentiem, kam ir mūsdienīga funkcija. V. Abaševs šādu zīmju kopumu nosauc par sava veida vārdnīcu. (Turpat: 20) Galveno pilsētas objektu pieminēšana daiļdarbā ir būtisks pilsētas raksturojuma elements, kas bieži vien var kalpot par dokumentālu avotu. Autors, tēlojot pilsētas objektus, pieminot konkrētu ielu un māju nosaukumus, cenšas izprast aprakstītās telpas būtību. Kultūras objektiem netiek veltīti detalizēti apraksti, tie ir vai nu tikai pieminēti, vai arī īsumā raksturoti. Vairākkārt ir pieminēta *lielā, sarkanā baznīca*, (Ābele 2008: 274) kur Ieva ar kori atbraukusi ar Vasarassvētku programmu. Baznīca no visām telpām ir visciešāk saistīta ar garīgo sfēru, tā ir garīguma simbols. Tās iekļaušana tekstā liecina par to, ka pilsētā ir iespēja garīguma saglabāšana.

Romānā „Paisums” tiek atainotas divas dažādas Zviedrijas telpas. Gotlande un Visbija – pozitīvā telpa, sapņu un rožu sala. *Vai Ieva atceras Gotlandi? Ar to vien viņa dzīvo, ar to pastāv -*

ar trīsuļojošo puķu pļavas atspulgu acīs, ar meža ezeru mieru, ar jūras nemieru! Viņa neļauj Stokholmas realitātei nodzēst Gotlandes mirāžu. Gotlande ir pēdējais salmiņš slīkonim. (Turpat: 297)

Un Stokholma, pilsēta, kur Ievai, pa īstam apjaušot brīvību, nākas vilties cilvēkos. Šķiet, ka Stokholmas vecpilsētas (*Gamla stan*) – krāšņums nespēj noturēt Ievu.

Rakstnieks Otto Ozols romānā „Latvieši ir visur” sniedz savu skatījumu uz vēsturi, kā arī parāda latviešu lomu gan reģiona, gan visas pasaules notikumos. Grāmatu var uzskatīt par publicistisku darbu, nevis daiļliterāturu, kurā autors sniedz laika liecības par pēdējiem 20. gadiem Eiropā. Galvenā varoņa ceļojums pa daudzām valstīm aizsākas 1990. gadā, viņa maršruts vijas caur gadiem, daudziem pasaules karstajiem punktiem, kur viņš iepazīstas ar dažādu tautu pārstāvjiem. Vislielākā uzmanība romānā ir veltīta latvieša raksturojumam un meklējumiem, tomēr jāatzīst, ka zviedra uz Zviedrijas atainojumam ir piešķirta īpaša nozīme.

Galvenais varonis pirmo reizi Zviedrijā ierodas 1990. gadā ar mērķi *atbalstīt zviedru sarkanos cīņā par mieru jeb par kapitālistu atbrūnošanos.* (Ozols 2010: 11) Par pirmo braucienu Zviedrijā lasītājs vairāk arī neko neuzzina, tikai to, ka *komunistu dotais uzdevums likās pilnīgi stulbs,* (Turpat) savukārt otrajā Zviedrijas apciemojuma reizē galvenais varonis latvietis Otto Ozols kopā ar vēl astoņiem vīriešiem ierodas Zviedrijā slepenas misijas veikšanai – bija *jānolaupa kāds Zviedrijas pilsonis. Ļoti simbolisks pilsonis. Ne vairāk ne mazāk kā Zviedrijas karalis. [...] Zviedrija pelnījusi, ka viņu karalis tiek nolaupts. Pienācis laiks zviedrus beidzot kārtīgi pārmācīt. [...] Paši vien ir uzprasījušies uz nepatīkšanām, un nu mēs bijām klāt, lai pārmācītu.* (Turpat) Kādēļ zviedri būtu jāpārmāca, lasītājs uzzina grāmatas nobeigumā. Rakstnieks romānā analizē visdažādākos politikas, ekonomikas un kultūras jautājumus. Zviedri grāmatā nāk lielākoties ar negatīvu pienesumu. O. Ozols grāmatā norāda uz to, ka zviedri ir vainīgi Latvijas krīzē un *krietnums nav viņu stiprā īpašība.* (Turpat: 329)

Zini, patlaban šis viņu ciniskais un alkatīgais pragmatisms Latviju ir novedis pie sabrukuma robežas. Ir pamats uzsskatīt, ka zviedru kapitāls ir līdzvainīgs pie tā, ka simtiem tūkstošu cilvēku ir palikuši bez darba, iedzīti parādos, bijuši spiesti pamest ģimēni, lai dotos uz ārzemēm kalpot vēderam. (Turpat: 331)

Grāmatā tiek atgadināts, ka zviedriem interesē tikai peļņa un *[..] zviedru lielkapitāls ir izsūcis un turpinās sūkt ārā no Latvijas ekonomikas [..].* (Turpat: 348)

Zviedri romānā tiek raksturoti samērā negatīvi, viņi ir nekrietni, negodīgi, alkatīgi utt. Tomēr jāatzīst, ka grāmatas beigās rakstnieks norāda, ka šīs negatīvās rakstura īpašības lielākoties raksturīgas bagātājiem zviedriem, savukārt *vienkāršais zviedrs bija gatavs sniegt roku vienkāršajam latvietim. Lielākās cūcības sastrādā viņu iedomīgā bagātnieku elite, nevis vienkāršā tauta.* (Turpat)

Pozitīvi romānā tiek uztverti un detalizēti skaidroti tā saucamie skandināvu Jantes likumi jeb desmit vienlīdzības baušļi, ko 1933. gadā sacerēja dāņu – norvēģu rakstnieks Aksels Sandemose (*Aksel Sandemose*). Jantes likumu galvenā doma ir tā, ka neviens nedrīkst domāt, ka ir gudrāks, labāks un svarīgāks par pārējiem. Tie vērsti pret pārlieku iedomību, ārišķībām un greznību. Rakstnieks atzīst, ka, pateicoties tieši Jantes likumiem, Zviedrijā un visās pārējās Ziemeļvalstīs valda stabilitāte un labklājība.

Secinājumi

Noslēgumā jāsecina, ka vairāki latviešu rakstnieki pēdējo desmit gadu laikā ir pievēsušies zviedra tēla un Zviedrijas attēlojumam latviešu daiļliteratūrā. Īpaši izceļami ir divi teksti, proti, I. Ābeles romāns „Paisums” un O. Ozola romāns – trilleris „Latvieši ir visur”.

Romānā „Paisums” brauciens uz Zviedriju ievieš daudzas pārmaiņas galvenās varones dzīvē. Gotlande ir kā neaizsniedzamā pasaules mala, pēc kā tiecas galvenā varone, tur ir brīvība un sapņi, savukārt Stokholmā viņa atgriežas realitātē, sapņi ir izsapņoti un brīvība ir zaudēta. Šīs divas realitātes saglabājas arī viņas turpmākajā dzīvē. Sapņi un brīvība – Gotlande, tas ir viņas mīļotais Aksels, kurš mirst, un Stokholma – tā ir realitāte un viņas vīrs Andrejs. Brauciens uz Zviedriju romānā ir kā robežšķirtne uz citu dzīvi.

Salīdzinājumā ar I. Ābeles romānu „Paisums”, kurā lielākoties tiek atainota Zviedrija un Gotlande saistībā ar galvenās varones dzīvi, O. Ozola romānā „Latvieši ir visur” vairāk tiek analizēti vēsturiskie un politiskie jautājumi, kā arī tēloti dažādu tautību pārstāvji, tostarp zviedri. Grāmatā zviedri skatīti caur politikas un ekonomikas prizmu, un tie raksturoti samērā negatīvi, viņi ir nekrietni, negodīgi, alkatīgi utt. Tomēr rakstnieks norāda, ka šīs negatīvās rakstura īpašības lielākoties raksturīgas bagātājiem zviedriem, kuriem interesē tikai savi ienākumi un peļņa.

Minētajos romānos izskan doma, ka Zviedrijas telpa ir kā neaizsniedzama pasaules mala, pēc kā tiecas galvenais varonis. Jūra kalpo kā robeža starp savējo un svešo pasauli – Zviedriju un Latviju. Sasniedzot savu sapņu zemi, nereti svešiniekam nākas vilties.

Bibliogrāfija

- Ābele I. 2003. Jasmīns. *Karogs* Nr. 4.
Ābele I. 2010. Aukcions. *Kamenes un skudras*. Rīga: Dienas Grāmata.
Ābele Inga. 2008. *Paisums*. Rīga: Dienas Grāmata.
Ābele I. 1999. Spēles ar izkapti. *Akas māja*. Rīga: Atēna
Bankovskis P. *Eiroremonts*. 2005. Rīga: Valters un Rapa.
Belinski K. 2003. Inga Abele skriver om relationer. *Hufvudstadsbladet*, 1.juni.
Daun Å. 1998. *Svensk mentalitet*. Stockholm: Raben& Prisma.
Herlitz G. 2004. *Svenskar. Hur vi är och varför*. Uppsala: Publishing House AB.
Ozols O. 2010. *Latvieši ir visur*. Rīga: Atēna.
Zieda M. 2002. Var būt, ka latvieši ir tie angļi. *Teātra Vēstnesis* Nr. 2/3.
Абашев В. 2000. *Пермь как текст*. Пермь: Издательство Пермского университета.

ETHNICITY AND ATTITUDES TO THE STATE LANGUAGE

Linda Medne

Daugavpils University, Vienības Street 13, Daugavpils, Latvia, LV-5401
lindamedne@inbox.lv

Abstract

This article discusses the language situation in Latvia, the role of the Latvian language as the state language. This paper examines the influence that language attitudes have on language policy and language situation in country. Ethnicity and language attitudes are topical issues in Latvia as the society is very language oriented.

Key words: Latvian, ethnicity, state language, language situation, language attitude.

Kopsavilkums

Šajā rakstā aplūkota valodas situācija Latvijā, kā arī latviešu valodas kā valsts valodas loma Latvijā. Tiek pētīta valsts valodas politika un valodas situācija un lingvistikās attieksmes loma šajā kontekstā. Etniskā piederība un lingvistikā attieksme ir aktuāla tēma ņemot vērā to, ka Latvijas sabiedrību spēcīgi ietekmē valodas situācija valstī.

Atslēgvārdi: latviešu valoda, etniskā piederība, valsts valoda, valodas situācija, lingvistiskā attieksme

Latvia's independence was re-established more than 20 years ago and the Latvian language claimed the status of the official state language; however there are many issues considering the role of Latvian as the state language. The most pronounced ones in the context of sociolinguistics are the role and language attitudes of ethnical minorities, bilingualism and education in minority schools as well as the influence of mass media on language attitudes.

The language policy of Latvia is complicated by the general political, socio-economic and psychological situation, making the hierarchical relations of languages problematic. The society of Latvia is very language centred thus there is a wide range of diverse language attitudes.

The tension in the society regarding the role of Latvian and Russian led to the referendum to make the Russian the language second official state language. After collecting 187.378 signatures for the referendum petition, the referendum was forced. It took place on 18 February 2012; about 70% of voters participated in the referendum. Ultimately, 74.8% voted against the Russian language as the second official language; 24.88% voted for the Russian language as the second state language. This referendum is significant because the turnout of the referendum was the largest since renewing independence (<http://www.tn2012.cvk.lv/report-results.html>). It should be noted that a large part of the Russian-speaking community (approximately 14% of Latvia's population) could not vote as they have a non-citizen status. However, their votes could not have changed the results of the referendum.

According to the last population census in 2011 (<http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/tautas-skaitisana-28290.html>), the population of Latvia is 2 million 74 thousand. The migration processes have greatly influenced the number of population. Since the last census, the number of the population showed a decrease of approximately 155 thousand. Data of the Population register shows that there are more than 110 ethnicities in Latvia: Latvians, Russians, Belarusians, Ukrainians, Poles, Lithuanians, Jews, Roma, Germans, and even such ethnicities as Tajik, Chuvash,

and Ingush. The largest ethnicity is Latvians (~1.29 million), then Russians (~586 thousand), Belarusians (~74 thousand) Poles (~48 thousand), and Lithuanians (~27 thousand). This statistics shows that about 62.1% are Latvians, 26.9% are Russians, 3.3% Belarusians, 2.2% Ukrainians, Poles and Lithuanians each 1.2%. (http://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/01072013/01.01.2014/ISVN_Latvija_pec_TTB_VPD.pdf).

Considering Latvia's ethnic peculiarities it should be mentioned that there are different interpretations of the term *native language*. It can imply an individual's first language, the best mastered language, the most frequently used language in everyday life, the language of the ethnic homeland or even the parent's language that the individual may not know at all (Skutnabb-Kangas 1994). In connection with the term *native language* it should be mentioned that one of the characteristic features of the Latvian society is the discrepancy between the ethnicity registered in the documents and the native language for one-tenth of residents (Joma, Mežs 2008: 151). According to the population census data, 4064 residents of Latvia have marked their ethnicity as unknown to them and 37 774 have chosen not to indicate their ethnicity.

Latvians consider language as one of the most important factors of their national identity as Latvians have a high correspondence between ethnicity registered in the passport and their native language. However, the Russian ethnos could be characterised as linguistically self-sufficient as a large number of Russians are monolingual. One of the characteristic features of them in Latvia is that a large number of ethnic minorities have been assimilated in the Russian-speaking environment, such as Jews, Belarusians and Ukrainians. The number of residents that have assimilated in the Russian-speaking environment is three times higher than those who have been assimilated in the Latvian-speaking environment. (Ernstone, Joma 2008: 151-152).

Latvia as one of the former countries of the Soviet Union has a great number of Russian-speakers that make the language situation in Latvia rather specific and difficult as the views among the members of some minorities may differ; thus there is a part of Russian-speaking minority that tend to create the tension in society between Latvians and large part of Russian-speaking minority. The language situation in Latvia is rather specific however; similar situations with Russian-speaking minorities are in other former countries of the former Soviet Union. Estonia has a considerable number of Russian-speaking population (~24% of population) however due to the linguistic peculiarities of Estonian and Estonian national character the situation in Estonia differs from that of Latvia. The Russian-speakers live mainly in north-eastern districts of Estonia thus the Russian language has become a regional minority language. In Ukraine and Belarus their own national languages have become endangered as a large number of people prefer the Russian language. Belarus has two official languages: Belarusian and Russian thus ~70% of population speak Russian and prefer to use Russian endangering the existence of the Belarusian language. The

official language in Ukraine is Ukrainian; however there is a large Russian-speaking population (~33% of population) and a considerable part of society prefer to use Russian instead of Ukrainian. The situation in Lithuania is diametrically different as there is a small number of Russian-speakers (~5% of population) which continues to decrease while Lithuanian has strengthened its position thus the number of Lithuanian-speakers reaches 3 million (Joma, Mežs 2008: 128).

According to the census data there are more residents of Latvia who speak Russian than those who speak Latvian, which indicates that there is an asymmetrical bilingualism. It indicates a situation when the indigenous group speaks both languages while an immigrant community speaks predominantly its own language. According to the 2009 surveys, those people who have Latvian as their native language estimate their knowledge of Russian higher than those with Russian as the native language estimate their knowledge of Latvian. It also indicates an asymmetrical bilingualism as there are 92% of Latvian speakers and 98% of the Russian speakers. It shows that only 1% of the survey respondents do not know Russian, while about 3% of Russians do not know the official language (Ernstone, Kļava, Motivāne 2012: 23-25). Druviete (2012) states that one of the main reasons that create problems in Latvia is not the inability to learn or use the state language but the fact that the state language is not used.

Based on the changes in the political situation in Latvia, essential changes have occurred in language hierarchy as the attitude of the primary nation and minorities towards the Latvian language has changed. Joma (2008) notes that a large number of population is bilingual or even multilingual mainly because of the peculiar historical background.

Language attitudes in Latvia are very diverse as the ethnic structure of the Latvian society is heterogeneous. There is a large number of minorities that reside in Latvia with diverse language attitudes, e.g. Lithuanians have mainly a positive attitude towards the state language and foreign languages. Russian-speaking population is a special non-typical minority in Latvia because: they make a large part of the society; the Russian language speakers are considerably self-sufficient and they can manage without the Latvian language skills; there is a part of residents for whom Russian is their native language that have got accustomed to the privileged status of Russian as it used to be during the existence of the Soviet Union and they have not got accustomed to the changes in the language hierarchy (Joma 2008).

Joma (2008) mentions that the previous studies of language attitudes show that Latvians tend to be reserved towards the minority members which could be explained by the notion that Latvians have characteristic of being endangered because they do not feel like the majority in Latvia. It is noted that the Russian-speaking part of the society has an opinion that their rights are endangered as the language policy restricts the privileges of the Russian language. However, language attitudes within the Russian-speaking population are diverse. Monolingual Russian

national minority members and those assimilated to the Russian language environment form a group that mainly have a negative attitude towards the Latvian language. It should be noted that there is a large number of Russian-speakers who choose a passive Latvian language competence; they know the language but they avoid using it; thus their attitude is expressed in the choice of the language that they use in communication. Those Russian-speakers who work in the state institutions tend to have more favourable attitude towards Latvian.

The target group of this language attitudes study was Daugavpils residents.

In this research the direct method was used in order to determine language attitudes of the residents of Daugavpils to the state language. Questionnaires were used to obtain data for this research; the questionnaires consisted of closed questions. Closed questions were directed to respondents' personal experience and views. Respondents were selected by such criteria as:

- residence,
- gender,
- nationality,
- age group.

This research was carried out in order to determine the language attitude that is characteristic for each age group as well as language skills and whether language attitudes are influenced by the ethnicity of those who answered the questions. Respondents were divided into four age groups:

- 15-30,
- 31-45,
- 46-60,
- 60 and older.

To obtain data for this research each age group was given 100 questionnaires so that collected the data would be sufficient. According to the gender distribution, the number of women in Daugavpils is larger than that of men; thus a large part of respondents were women. Four hundred questionnaires were distributed to respondents; 4.5% of the returned questionnaires were not valid; 54.5% of respondents were women and 41% men.

Considering their nationality 27% of respondents indicated that they are Latvians, 65% indicated themselves as Russians, 5% indicated themselves as Poles however when asked about their belonging to some ethnicity 23% considered themselves as Latvians, 62% as Russians, 7% as Latgalians, and 3% as Poles. Considering their mother tongue, 28% of respondents indicated that their mother tongue is Latvian, 65%- Russian and 3%- Polish. The discrepancy between nationality and ethnicity of the respondents could be explained by the fact that some people have assimilated to

the Russian rather than Latvian-speaking environment as well as the fact that there are many mixed families, where children can choose the ethnicity that seems most suitable to them.

The respondents were asked to evaluate their language proficiency, and the results show that 54% of respondents indicated that they are fluent in Latvian, 23% of respondents answered that they have good Latvian language skills, 14% of respondents have average skills, and 5% of respondents have poor skills of Latvian. However, 74% of respondents consider themselves to be fluent in Russian, 17% of respondents consider that they have good command of Russian, and 5% of respondents have average Russian language skills.

When asked whether the knowledge of the Latvian language is necessary 79% of respondents said 'Yes', i.e. the knowledge of Latvian is necessary and 16% of respondents answered 'No', Latvian is not necessary. When asked whether the knowledge of the Russian language is necessary 87% of respondents answered 'Yes', i.e. the knowledge of Russian is necessary, and only 8% of respondents considered that they do not need to know Russian.

When asked whether they ever feel uncomfortable if they do not use Latvian 15% of respondents answered that they sometimes feel uncomfortable, while the rest have never felt uncomfortable using Latvian. The respondents were asked to give more details about the situations in which they have felt uncomfortable; their experiences varied, they mostly described situations when they felt uncomfortable because they were speaking Latvian. These examples were rather similar as many felt uncomfortable in the stores where personnel does not have sufficient knowledge of Latvian, some people use Latvian only when working; some Russian-speakers mention the situation when their collocutors tends to automatically switch to Russian although they have sufficient Latvian language skills.

Considering whether respondents' feel uncomfortable if they do not use Russian 6% of them said that they often felt uncomfortable, 17% of respondents sometimes felt uncomfortable and the rest have never felt uncomfortable using Russian. Respondents also explained that they felt uncomfortable as it is not their mother tongue while others consider that the knowledge of Russian gives an advantage in Daugavpils. It could be concluded that Latvians more often have to face with situations when the use of Latvian is not considered necessary and that they tend to feel more uncomfortable if they use Latvian when most people prefer Russian. It was a common example among respondents that they switch to Latvian only if their collocutor does not switch to using Russian.

It could be concluded that language attitudes in Daugavpils are various and the attitude towards the state language is mostly neutral, sometimes even negative which could be explained by the ethnical diversity of Daugavpils as Daugavpils has always been a multicultural city where Latvians are in minority.

References

- Druviete, I. (2012) Izglītības ieguves valoda personības un sabiedrības aspektā. *Apvienotais pasaules latviešu zinātnieku III kongress un Letonikas IV kongress. Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte*. Rīga
- Ernstone, V., Joma, D. (2007) Native Language. *Break-out of Latvian: a Sociolinguistic Study of Situation, Attitudes, Processes and Tendencies*. Zinātne, Rīga
- Ernstone, V., Kļava, G., Motivāne, K. (2012) Valodas Latvijā: valodu prasme, lietojums un lingvistiskā vide. *Valodas situācija Latvijā 2004-2010*. Rīga
- Joma, D., Mežs, I. (2007) Ethno-demographic characteristics of the population of Latvia. *Break-out of Latvian: a Sociolinguistic Study of Situation, Attitudes, Processes and Tendencies*. Zinātne, Rīga
- Joma, D., Mežs, I. (2007) Present ethnic composition of the residents of Latvia. *Break-out of Latvian: a Sociolinguistic Study of Situation, Attitudes, Processes and Tendencies*. Zinātne, Rīga
- Joma, D., (2007) Linguistic attitude of the residents of Latvia. *Break-out of Latvian: a Sociolinguistic Study of Situation, Attitudes, Processes and Tendencies*. Zinātne, Rīga
- Skutnabb-Kangas, Tove, Phillipson, Robert (eds)(1994). Linguistic Human Rights. Overcoming linguistic discrimination. Contributions to the Sociology of Language 67, Berlin & New York: Mouton de Gruyter
- <http://www.tn2012.cvk.lv/report-results.html> (13.05.2014)
- http://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/01072013/01.01.2014/ISVN_Latvija_pec_TTB_VPD.pdf (15.05.2014)

SIEVIETE, VALODA UN DZIMUMSOCIALITĀTE SPĀNIJĀ

Alla Placinska

Latvian University, Visvalža street 4a, Riga, Latvia, LV-1050
alla.placinska@lu.lv

Abstract

Woman, Language and Gender Issue in Spain

In the recent years, the English term gender has become a keyword in the studies concerning the equality of male and female human beings. The supporters of the feminist movement were the first who started to analyse the social aspect of the issue in the 1970s. Later, anthropologists, historians, philosophers, and linguists turned to the studies of the gender issue as well.

In the present paper, the gender issue in the Spanish language is treated both from the sociolinguistic standpoint and from the terminological and semantic aspect.

Like in the English language, in Spanish there also exists the opposition *sexo/género*. Each of these words is polysemantic, and the main difficulty refers to defining the mutual relationships of these lexemes and comparing them with the correlation of *sex/gender* which exists in the English language. This is due mainly to its scientific and abstract nature, as well as the complex semantic.

The semantic analysis of the Spanish lexemes *sexo* and *género* made it possible to reveal some difficulties which appear when translating these terms in other languages. The semantics of the word *género* partly differs from that of the English equivalent and overlaps in some aspects with the semantics of the biological term *sex*, which results in some problems when translating this term into the Spanish language and in the translations from Spanish into English, Latvian and other languages.

Women's entering the labour force and their active involvement in politics created new challenges for linguists and the society how to reflect gender equality in the names of various professions and titles.

When analysing the development of non-traditional grammatical forms (*la letrado, la médico, la cónsul*) and the use of compound forms of titles (*mujer sacerdote, mujer torero*) it can be concluded that agglutination processes are developing in the Spanish language; however, its structure is quite flexible, both at the grammatical and lexical level, and can react to the actual social changes and situations.

Key words: gender, sex, dzimumsocialitāte, atšķirības, mačisms, vienlīdzība.

Ievads

Pēdējo gadu laikā angļu vārds *gender* kļuvis par tādu kā atslēgvārdu pētījumos par dzimumu vienlīdzību. Feminisma kustības piekritēji bija pirmie, kas XX gadsimta 70. gados sāka analizēt šīs problemātikas sociālo pusi. Vēlāk tai pievērsās antropologi, vēsturnieki, filozofi un valodnieki. Pēdējo ieguldījums ir ļoti svarīgs, jo jebkuras valodas attīstība, tās funkcionēšana un nozīme ir cieši saistītas ar sabiedrības attīstību kopumā un pārmaiņām tajā. Sabiedrības un valodas saikne ir abpusēja, jo, no vienas puses, - sabiedrībā notiekošie procesi meklē savu izpausmi valodā un no otras - valoda, standartizējot vai akceptējot kāda vārda jaunu nozīmi, vai ieviešot jaunu terminu, ietekmē sociuma domāšanu un uzvedību. Jo īpaši tas attiecināms uz spāņu valodu kā vienu no starptautiskajām valodām, kura pēc pēdējiem Servantesa institūta datiem XXI. gadsimtā ir kļuvusi par otro, pēc angļu valodas, izplatītāko valodu pasaulē.

Šī darba mērķis ir aplūkot tās pārmaiņas, kas ir skārušas spāņu valodu 20. gadsimta otrajā pusē un 21.gadsimta sākumā, tādu procesu iespaidā, ka sievietes emancipācija un cīņa par dzimumu vienlīdzības. Tādējādi *gender* jautājums tiks aplūkots gan no sociolingvistiskā viedokļa, gan no terminoloģijas un semantikas viedokļa.

Metodoloģija

Pētījuma metodoloģija balstās uz zinātniskās literatūras un citu pētījumu analīzi šajā jautājumā, vārdnīcās sniegto definīciju salīdzinājumu, datu ievākšanu, apkopošanu un sistematizēšanu attiecībā uz vārdu *sexo/género* pielietojumu.

Problemātikas raksturojums

Par vienu no pirmajiem pētījumiem, kas skar šo problemātiku tieši spāņu valodas materiālā tiek uzskatīts Dēlijas Esteres Suardiasas (*Delija Esther Suardiaz*) disertācija „*Sexism in the Spanish language*”, (Seksisms spāņu valodā), kura oriģinālvariantā tika rakstīta angļu valodā un aizstāvēta Vašingtona universitātē, ASV. Vēlāk *gender* konceptam un dzimumu vienlīdzības jautājumam pievērsās diezgan plašs speciālistu loks. Sociolingvistiskajā un kultūrvēsturiskajā aspektā gribētos izcelt Mercedesas Bengoečas (*Mercedes Bengoechea*), Pilāras Garsijas Moutonas (*Pilar García Mouton*) un Irēnas Losano Domingo (*Irene Lozano Domingo*) darbus, kā arī Hosē Kastano (*José Castaño*) un Isabellas Karbahalas (*Isabel Carbajal*) publikāciju „*Gender*”.

Terminoloģijas un semantiskais aspekts

Līdzīgi kā angļu valodā, spāņu valodā pastāv opozīcija *sexo/género*. Katrs no šiem vārdiem ir polisēmisks un vissarežģītāk ir definēt šo leksēmu savstarpējās attiecības un salīdzināt ar angļu valodā pastāvošo korelāciju *sex/gender*.

Pēc salīdzinājuma vairākās vārdnīcās (DRAE, DEA, Diccionario Clave) varam definēt leksēmas *sexo* 3 galvenās semantiskās nozīmes, apzīmējot katru ar zīmi „S” :

S1 Sekss kā nodarbošanās, aktivitāte, lai gūtu baudu.

(*Nunca se habló tanto de sexo como en estos años*)

[SEXO] S2 Sekss kā bioloģiskais dzimums. (*El bello sexo*)

S3 Sekss kā dzimumorgāni (*las hojas ocultaban su sexo*)

Vārdam *género* spāņu valodā ir daudz vairāk semantisko nozīmju (G) nekā līdzīgam vārdam angļu valodā, taču mēs izcelsim trīs:

G1 dzimte gramatiskā nozīmē (*masculino/femenino*)

[GÉNERO] G2 dzimuma apzīmējums, ko norāda pasē (*varón/mujer*)

G3 dzimums sociālajā aspektā („dzimumsocialitāte”)(*violación de género*)

Salīdzinot vārdu *sexo y género* semantiskās nozīmes, rodas galvenokārt divi jautājumi: pirmais- ar ko S2 atšķiras no G2? Un otrais- ko īsti nozīmē G3? Pirmais jautājums ir ļoti pamatots, jo runājot par G2, mēs tomēr izmantojam S2 nozīmi (dzimums kā bioloģiska īpašība). Šīs divas nozīmes semantiski pārklājas un nav viegli saprast, kad runa ir par S2 un kad - par G2? Kā uzskata dāņu lingvists Luiss Hjemslevs (Hjelmslev 1971) šo parādību var nosaukt par *sinkrētismu*, jo divu formu opozīcija izpaužas šīm formām saplūstot. Spāņu valodnieks un tulkotājs Hosē Kastano, izmantojot Hēgeļa *Aufhebung*, nonāca pie secinājuma, ka G koncepts G1 un G2 gadījumos balstās

uz dažādu sugu vai grupu atšķirību nosakāmību. Gadījumā ar G1 mēs varam konstatēt divas gramatiskās dzimtes (*masculino/ femenino*), gadījumā G2 runa ir par diviem bioloģiskiem dzimumiem (*varón/mujer vai hombre/mujer*). Abos gadījumos var tikt izmantots arī nenoteiktais artikuls (*un/una*), runājot par kādu no grupas pārstāvjiem. S gadījumos šis uzskatāmības princips pazūd. S2 nozīme balstās uz kāda no dzimumu bioloģiskām īpašībām, nevis uz to atšķirību. Savukārt G koncepts spāņu valodā veidojas, akcentējot kādas grupas (cilvēku, priekšmetu vai lietu) atšķirības.

Kas attiecas uz G3, šī ir jauna nozīme spāņu vārdam *género*, kura veidojusies angļu valodas iespaidā, akcentējot kādas sociālās grupas bioloģisko vai seksuālo identitāti. G3 robežas nav nosakāmas, mēs nevaram G3 ietvaros definēt konkrētas sugas vai grupas, tas ir attiecināms uz dažādām parādībām sabiedrībā kopumā. Piemēram, termins *violencia de género* ļoti precīzi atspoguļo ideju par krimināla rakstura vardarbību pret kādu no dzimuma pārstāvjiem, nošķirot to no seksuālās vardarbības (*violencia sexual*).

Tulkošanas problemātika

Salīdzinot vārda *sexo* konceptu spāņu valodā ar vārda *sex* konceptu angļu valodā, atšķirības nav manāmas un S1, S2 un S3 ir līdzīgi arī angļu valodā:

S1 *They talk about sex all the time.*

[SEX] S2 *The fair sex*

S3 *The leaves covered his sex.*

Tagad apskatīsimies *gender* vārda nozīmes:

G1 *grammatical gender*

[GENDER] G2 vārds *gender* kā dzimuma apzīmējums, ko norāda pasē

G3 jaunais *gender*, kurš parādās tādās sintagmās kā *gender perspective*

Tāču spāņu vārds *sexo* angļu valodā ne vienmēr tulkojams kā *sex*, dažkārt to tulko kā *gender*. Tas attiecināms galvenokārt uz G2. Neskatoties uz to, ka koncepti G2 angļu un spāņu valodā sakrīt, spāņi identifikācijas dokumentos, lai apzīmētu dzimumu pie kuras pieder persona, lieto vārdu *sexo*, nevis *género*. Tātad angļu valodā vārds *gender* var apzīmēt gan *sexo*, gan *género*. Arī G3 nozīme angļu valodā ne vienmēr sakrīt ar G3 spāņu valodā. Šī atšķirība rada grūtības tulkojot tekstus no angļu valodas spāņu valodā- lai adekvāti iztulkotu angļu terminu *gender*, ir jāanalizē, izmantojums sintagmā un konteksts. Šai sakarā minami divi piemēri: tulkojot angļu *gender equity* (dzimumu līdztiesība) spāņu valodā, vienlīdz akceptējami ir abi tulkojuma varianti: *equidad entre hombres y mujeres y equidad de género*, savukārt tulkot angļu *gender roles* ar *roles de género* nebūtu ieteicams, jo šajā sintagmā grūti saskatīt spāņu valodai atbilstošu G 3 un tādēļ to būtu jātulko kā *roles establecidos en función de sexo* (sievietes un vīrieša loma, kuru nosaka dzimuma atšķirības). Kā liecina augstākminētie piemēri, leksēmas *género* lietojums spāņu valodā

nav nostabilizējies un dažkārt var būt pat kļūdaini. Tas ir skaidrojams galvenokārt ar tās zinātnisko un abstrakto dabu, kā arī sarežģīto semantiku, kura kļūst vel sarežģītāka, tulkojot šo vārdu no angļu spāņu valodā vai uz citām valodām.

Tā kā latviešu valodā nepastāv semantiskā opozīcija „sekss/dzimte”, arī konceptu *género* vai *gender* tieši G 3 nozīmē ir grūti iztulkot, jo, kā pareizi atzīmējusi Karina Videnberga, latviskot šo vārdu nebūtu pareizi un izveidot šī koncepta jaunu nosaukumu nav tik vienkārši. Piedāvātais „dzimumsocialitāte” šķiet loģisks un liek cerēt, ka risinājums ir atrasts. (Mouton 2002: 14) Tulkojot no spāņu valodas latviešu valodā, arī jāņem vērā konteksts un sintagma, kurā tiek izmantots konkrēts vārds. Iepriekš aplūkotajos piemēros ir redzams, ka S1 pārsvarā tiek tulkots ar vārdu *sekss*, S2 kā *dzimums* un S3 kā *dzimumorgāni*. Tulkojot G1 un G2 no spāņu valodas, arī nevajadzētu rasties grūtībām. G1 ir tulkojams pārsvarā kā „dzimte” un G2 kā „dzimuns”. Gadījumā ar G3 tulkojumi var būt dažādi: „vardarbība ģimenē” (*violencia de género*), „dzimumu līdztiesība” (*equidad entre hombres y mujeres*), „sievietes un vīrieša loma, kuru nosaka dzimuma atšķirības” (*roles establecidos en función de sexo*).

Sociolingvistiskais aspekts

Pēc Franko režīma krišanas 1975.gadā, Spānija piedzīvoja strauju ekonomisko attīstību, iestājoties Eiropas Savienībā, kļūstot arī politiski atvērtāka globalizācijas un integrācijas procesiem. Vistiešākā veidā šīs pārmaiņas ietekmē sievietes statusu sabiedrībā un ģimenē.

Tradicionālā māsainiece pakāpeniski sāka pārvērsties par aktīvu sabiedrības dalībnieci, kas cīnās par savām tiesībām darba tirgū, konkurē ar vīriešiem profesionālajā jomā, aizstāv savas intereses un atsakās pakļauties vīra diktātam ģimenē. Pēdējos gados dzimumu vienlīdzības jautājums ir kļuvis par vienu no valdības prioritātēm un šajā jomā Spānija ir progresējusi.

Puse no valdības ministriem ir sievietes. Parlamentā sievietes veido vairāk nekā 40% no kopīgā deputātu sastāva. Ar katru gadu pieaug to sieviešu skaits, kuras ieņem rektora amatu universitātēs. Pirmo reizi Spānijas vēsturē sieviete ir kļuvusi par Satversmes tiesas priekšsēdētāju. Spānija ir viena no retajām valstīm pasaulē, kur aizsardzības ministra amatu ieņem sieviete. Turklāt, stājoties amatā, viņa bija 7. grūtniecības mēnesī. Sociālistiskā valdība 2004 gadā izveidoja Dzimumu vienlīdzības ministriju (*Ministerio de Igualdad*). Pirmais no likumiem, kuru pieņēma Hosē Luisa Rodrigesa Sapatero (*José Luis Rodríguez Zapatero*) valdība bija likums par dzimumu vienlīdzību (*La Ley de Igualdad*). 2009. g. Spānijas parlaments apstiprināja likumu, kas atļauj oficiālas geju un lesbiešu laulības, ar visām no tā izrietošajām ekonomiskajām un sociālajām sekām. Tradicionāli patriarhālai valstij ar dziļām katolicisma tradīcijām tas nav vienkāršs solis. Pēdējo gadu laikā kā viena no prioritātēm tiek noteikta arī cīņa pret vardarbību ģimenē, no kuras, galvenokārt, cieš sievietes. Oficiāli valodnieki to apzīmēja ar nosaukumu *violencia de género*. Vārds *género* šajā kontekstā tiek izmantots tieši, ņemot vērā tieši šīs leksēmas sociālo semantiku. Sakarā ar to, ka

vardarbība ir vērsta, galvenokārt, pret sievieti, pastāv arī citi nosaukumi, - *violencia doméstica* un *violencia machista*. Pēdējā nosaukuma etimoloģija balstās uz tā saucamo „mačismu” (*machismo*), vai vīrieša pārākumu par sievieti, kas bija raksturīgs Spānijas sabiedrībai pagātnē. Sievietes diskriminācija spāņu valodā ieguvusi jaunu apzīmējumu, - *sexismo*, kas semantiski balstās uz leksēmas *sexo* bioloģiskā dzimuma nozīmi.

Notiekošās pārmaiņas ir tiešā veidā skārušas, galvenokārt, valodas struktūru morfoloģiskajā līmenī, jo radās nepieciešamība daudzos profesiju un titulu nosaukumos atvasināt sieviešu dzimtes galotnes. Daudzos gadījumos tas radīja izmaiņas vārdu semantiskajos laukos.

Atšķirībā no angļu valodas, spāņu valodā pastāv striktas normas attiecībā uz lietvārdu un īpašības vārdu saskaņošanu dzimtē. Valodas sistēma ir diezgan elastīga un tajā ir paredzēts, ka gandrīz katram lietvārdam var tikt atvasināta sieviešu vai vīriešu dzimtes morfēma, līdzīgi arī īpašības vārdiem.

Šķietami diezgan vienkāršs gramatisks jautājums guva negaidītu pretreakciju no sieviešu puses, kas aizkavēja valodas standartizāciju šajā jautājumā: proti, daudzas sievietes, nemaz nevēlējās, lai viņu amata vai profesijas nosaukums tiktu atveidots arī sieviešu dzimtē, jo uzskatīja, ka vīriešu dzimtes formai piemīt karjeras prestiža konnotācija. „Sieviešu mačisms” (*machismo femenino*), tā šo fenomenu nosauca valodnieki, joprojām ietekmē vārda semantiku un noved pie gramatiskām anomālijām. Tā daudzās vizītkartēs blakus sievietes vārdam, varējām lasīt profesijas vai amata nosaukumu vīriešu dzimtē : *médico, abogado, técnico, asesor, consultor, alcalde, embajador, letrado* utt. pretēji gaidītajam *la médica, la abogada, la técnica, la asesora, la consultora, la alcaldesa, la embajadora, la letrada*. Gramatiski šī „nesaskaņa” tika kompensēta, izmantojot sieviešu dzimtes artikulu (*una, la*) un īpašības vārda vai divdabja formu sieviešu dzimtē(-a). Citāts no avīzēm:

7. “*Una médico española puede convertirse en astronauta de la Agencia Europea.*”

8. “*... entre la representación española no se encontraba la citada letrado.*”

Daudzi sociologi tajā saskata sievietes vēlmi ne tikai ieņemt augstāku statusu sabiedrībā, bet arī “bēgt” no pagātnes. Jau kopš viduslaikiem ar sieviešu dzimtes formu tika apzīmētas sievietes, kuras bija precējušās ar attiecīgās profesijas vīrieti, proti, *la abogada* nozīmēja “advokāta sieva”, “*la embajadora*” - vēstnieka sieva utt. Lai izvairīties no pārpratuma, tika piedāvāts vēl viens risinājums: veidot saliktās formas ar leksēmu *mujer* (sieviete), proti, *mujer abogado, mujer embajador, mujer alcalde*, kas nozīmētu *sieviete advokāts, sieviete vēstnieks* utt.

Objektīva nepieciešamība saliktajās formās nepastāv, jo Spānijas Karaliskā Valodas akadēmijas vārdnīca (*DRAE*) jau ir standartizējusi abus augstāk minētos variantus (piem., *la médico y la médica*) kā vienlīdzīgus, apzīmējot profesijas nosaukumu, vienlaikus atstājot sieviešu dzimtes

formu (*la médica*) kā sarunvalodas variantu attiecīgās profesijas pārstāvja laulātās draudzenes apzīmējumam. Daži citāti no DRAE:

embajador, ra

1. m. y f. Diplomático que representa al Estado que lo nombra, cerca de otro Estado.
2. m. y f. **emisario** (|| mensajero).
3. m. y f. Persona, entidad o cosa que por ser característico de un lugar o país, se considera representativo de ellos. *El jamón es el embajador de la gastronomía española*
4. f. Fuera de los usos oficiales, mujer de **embajador**.

médico¹, ca.

(Del lat. *medīcus*).

1. adj. Pertenciente o relativo a la medicina.
2. m. y f. Persona legalmente autorizada para profesar y ejercer la medicina.
MORF. U. t. la forma en m. para designar el f.
3. f. coloq. desus. Mujer del **médico**.

Spānijas lauku iedzīvotāji ir atraduši citu risinājumu, lai izvairītos no gramatiskās opozīcijas *el médico/la médica* ar vienādu semantisko nozīmi, aizvietojo formu *la médica* ar leksēmu *la doctora*. Tas noveda pie jaunas gramatiskās korelācijas *el médico/la doctora* semantiskajā laukā „ārsta profesija”. Tādi gadījumi pieskaitāmi sarunvalodai un drīzāk ir izņēmums, nevis norma, taču liecina par stereotipu un pagātnes ietekmi uz cilvēku uzvedību un domāšanu.

Ir interesanti piemēri, kad pastāvošo stereotipu dēļ sieviešu dzimtes forma netiek izmantota, zaudē savu funkcionalitāti, kā rezultātā samazinās vārda semantiskais lauks. Tā, piemēram, spāņu valodā pastāv korelācija *el poeta/ la poetisa* semantiskajā laukā (persona, kas raksta dzeju). To arī apliecina vairākas vārdnīcas. Piemērs no DRAE:

poeta. (Del lat. Poeta).m. El que compone obras poéticas y está dotado de las facultades necesarias para componerlas// 2. El que hace versos.

Poetisa. (Del lat. poetissa).m. Mujer que compone obras poéticas y está dotada de las facultades necesarias para componerlas// 2. Mujer que hace versos.

Bieži vien tautā ar vārdu *poetisa* apzīmēja vieglprātīgu sievieti, kura aizrāvās ar dzejas rakstīšanu un deklamēšanu, un šai leksēmai “pielipa” vulgaritātes semantika. Tā joprojām ir dominējoša un tādēļ leksēma *poeta* tiek izmantota abās dzimtēs *el poeta y la poeta*, situācijās, kad ir runa par dzejnieku vai dzejnieci.

Tādu iznākumu šajā un arī citos gadījumos (piem. *la presidente*) veicina tas, ka spāņu valodā pastāv vārdu grupas (beidzas ar –te, ta vai –ista), kurās lietvārda galotne paliek nemainīga

un, atkarībā no dzimtes, tiek variēts artikuls: *el/la estudiante, el/la comerciante, el/la intérprete, el/la cliente, el/la patriota, el/la cosmonauta, el/la artista, el/la pianista, el/la hispanista* utt.

Tomēr joprojām ir profesijas un amati, kuros sievietes nedarbojas vai ir liels retums, piemēram, „sieviete bīskaps”, „sieviete mācītājs” un valodā neeksistē leksēmas ar sieviešu dzimtes galotni. Tādēļ saliktie varianti, *mujer sacerdote, mujer obispo* ir kā pagaidu risinājums jaunajai situācijai valodā.

Izvairīšanās lietot sieviešu dzimtes formu tomēr jau sāk pazust un visbiežāk gan profesionālajā, gan sabiedriskajā diskursā mēs sastopam tādas formas kā *que la médica, la alcaldesa, la jueza, la abogada, la asesora, la consultora*.

Dažkārt spāņu oficiālās iestādes pat nedaudz pārspīlē, cenšoties akcentēt sievietes un vīrieša vienlīdzību. Daudzos izraisa smaidu, kad uzrunājot publiku vai rakstot iedzīvotājiem, tiek izmantotas abas, sieviešu un vīriešu dzimtes formas, bet ne jau iesakņojusies vīriešu dzimtes forma, ar kuru valodā tradicionāli apzīmē abu dzimumu grupas: *¡miembras y miebros!, ¡diputadas y diputados!, ¡profesoras y profesores!* u.tml.

Pastāv arī gadījumi, kad izveidojas semantiska diference starp divām vārda formām sieviešu dzimtē, piem., *la presidente y la presidenta*, kuras ir atvasinātas no vīriešu kārtas lietvārda *el presidente*. *La presidente* nozīmē „valsts galva”, „valdības vadītājs” u.tml., savukārt *la presidenta* nozīmē priekšsēdētāja, sieviete, kas vada prezidiju vai sanāksmi.

Šajā sakarā, būtu vērts pievērst uzmanību vēl vienai tendencei valodā: tradicionāli neitrālajai galotnei – e (*el estudiante/la estudiante*) veidojot opozīciju sieviešu dzimtē, atvasinot formu ar galotni – a: *el cliente/la clienta, el jefe/la jefa, el pariente/ la parienta*

Noslēguma secinājumi

- 1) Pats par sevi vārds *género* spāņu valodā nav nekas jauns. Jauns ir koncepts - tas ir radies angļu valodas iespaidā un ir iegājis valodas aprītē gan publiskajā, gan zinātniskajā diskursā.
- 2) Vārda *género* dzimumsocialitātes semantika daļēji atšķiras no tai līdzīgās angļu valodā un dažos aspektos pārklājas ar bioloģiskā dzimuma semantiku, kas rada grūtības šī termina tulkošanā.
- 3) Sievietes ienākšana darba tirgū un viņas aktīvā iesaistīšanās politikā, radīja jaunu izaicinājumu valodniekiem un sabiedrībai, atspoguļojot dzimumu vienlīdzību profesiju nosaukumos un titulos.
- 4) Analizējot netradicionālo gramatisko formu veidošanas procesu (*la letrado, la médico, la cónsul*) un salikto nosaukumu pielietojumu (*mujer sacerdote, mujer torero*), secināms, ka spāņu valodā attīstās aglutinācijas procesi, taču tās struktūra gan gramatikas, gan leksikas līmenī ir elastīga un spēj reaģēt uz sabiedrībai aktuālām situācijām.

Bibliogrāfija

- Almeida M.1995. *El factor „sexo” en los procesos de variación y cambio*. Anuario de Letras, XXXIII, Madrid: Gredos, 97.-107. lpp.
- Bengoechea M. Mujeres/hombres: *el conflicto entre dos culturas*. Madrid: Revista de Occidente, Nr.170.-171., 120.-161. lpp.
- Butler J. 1990. *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New – York: Routledge.
- Cataño J., Carbajal I. Gender. In: *Terminología Nr.1*. Pieejams: www.europarl.europa.eu/transl_es
- García Mouton P. 2002. *Cómo hablan las mujeres*. Madrid: Arco/Libros, S.L., 31. lpp.
- García Yebra V. 1993. Sobre títulos femeninos. Madrid: ABC, Nr. 20/08/93 , - 46. lpp.
- Hjelmslev L. 1971. *Ensayos lingüísticos*, Madrid: Credos.
- Lodares J.R. 2005. *El porvenir del español*. Madrid: Taurus.
- Lozano Domingo I. 1995. *Lenguaje femenino, lenguaje masculino. ¿Condiciona nuestro sexo la forma de hablar?*, Madrid: Minerva Eds.
- Widenberg K. 2001. *Tulkojot gender/ Feministika Lettica*. Rīga: Latvijas Universitāte, 163 lpp.

Vārdnīcas

- DRAE, pieejams www.rae.es
- Seco M. 1999. *Diccionario del español actual (DAE)*. Madrid: Aguilar.
- Diccionario Clave, pieejams www.smdiccionario.com

Avoti internetā

- El país, pieejams: www.elpais.es
- El Mundo, pieejams: www.elmundo.es
- La Vanguardia, pieejams: www.lavanguardia.com
- www.rtve.es

РУССКИЕ И ЛАТЫШСКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ СО ЗНАЧЕНИЕМ «УМЕРЕТЬ НЕЕСТЕСТВЕННОЙ СМЕРТЬЮ»

Надежда Тельминова

Daugavpils Universitāte, Vienības iela 13, Daugavpils, Latvija, LV-5401
Nada10@inbox.lv

Abstract

Russian and Latvian phraseologisms with the meaning “to die unnatural death”

Russian and Latvian phraseologisms with the meaning ‘to die’ are examined in the paper, as well as phraseologisms with the meaning ‘a death from the hands of a stranger’, ‘a suicide’, that means an unnatural death. The phraseologisms are examined from the point of view of cultural code. V.Krasnyh determines the ‘cultural code’ as ‘a ‘net’ which the culture ‘throws’ on the surrounded world, divides, categorises, gives structure and values it. The cultural code is related to people’s archetypal views, it ‘codes’ these ancient views. V.Krasnyh distinguishes six cultural codes: somatic, dimensional, time, objective, biomorphic and spiritual. The cultural code has no rigid boundaries, this is confirmed during this research. The somatic cultural code is the most represented in this research, which could be explained by its antiquity, primacy in relation to other cultural codes.

Key Words: phraseologism, cultural code, somatic code, dimensional code, time code, objective code, spiritual code.

В данной работе рассмотрены русские и латышские фразеологизмы со значением «погибнуть», а также фразеологизмы, имеющие значение «смерть от чужой руки», «самоубийство», то есть «не своя», или «неестественная» смерть. Фразеологизмы рассматриваются с точки зрения кодов культуры. В. В. Красных дает следующее пояснение понятия ««код культуры» – это «сетка», которую культура «набрасывает» на окружающий мир, членит, категоризует, структурирует и оценивает его» (Красных 2001; 5). Код культуры соотносим с архетипичными представлениями человека, он «кодирует» эти древнейшие представления человека (Красных 2001; 5). В. В. Красных выделяет шесть кодов культуры: соматический, пространственный, временной, предметный, биоморфный, духовный.

В соматическом коде особое место занимают символичные функции частей тела (Красных 2001; 7). В русском языке выделяются следующие фразеологизмы с компонентом *голова* – *класть голову [жизнь, живот] ФСРЯ*, *снять голову ФСРЯ*, *сорвать голову ФСРЯ*, *голову отвернуть ДСОС*. В латышском языке это фразеологизмы *nolikt savu galvu LFV*, *zaudēt (pazaudēt) galvu LFV*, *ņņemt (nogriezt, apgriezt, nocirst) galvu LFV*, *noraut galvu LFV*, *saīsināt par galvas tiesu LFV*. С компонентом *лоб* в русском языке выделяется фразеологизм *пускать <себе> пулю в лоб ФСРЯ*. Компонент *шея* в русском языке имеется во фразеологизме *свернуть <себе> шею [голову, бабку] ФСРЯ*; в латышском языке компонент *шея* встречается во фразеологизмах *lauzt (arī nolauzt) kaklu LFV*, *mest sev cilpu kaklā LFV*, *apgriezt kaklu LFV*, *apgriezt kaklu riņķī LFV*, *noraut (nogriezt) kaklu LFV*. В латышском языке в образовании фразеологизмов активным является компонент *глотка*: *likt nazi pie rīkles LFV*, *ķerties pie rīkles LFV*, *pārkost (pārgriezt) rīkli LFV*, *aizžņaugt rīkli LFV*. Активным в

образовании фразеологизмов является также компонент *руки*. В русском языке это фразеологизмы *наклады́вать на себя руки* ФСРЯ; *из своих рук смерть делать* ДК, *от своих рук деваться* ДК, *на себя руки взять* ДК, *от своих рук уйти* ДК, *наклады́вать руки* ФСРЯ, *обагрять руки в крови* ФСРЯ со значением «убивать кого-либо, быть причастным к убийству, казни», *поднимать (поды́мать) руку* ФСРЯ со значением «покушаться на кого-либо, пытаться убить кого-либо». В латышском языке это фразеологизмы *pacelt roku* LFV, *pielikt (likt klāt) roku (rokas)* LFV. В обоих языках имеется компонент *ноготь* – к *ногтю* ФСРЯ, *likt zem naga* LFV. Фразеологизм с компонентом *ноги* встречается только в латышском языке – *nolaist no kājas* LFV. С компонентом *кости* в русском языке представлены фразеологизмы *сложит свои кости* ФСРЯ, *лечь костью* ФСР, *костей не соберешь* ФСРЯ; в латышском языке это *saberzt kaulus* LFV, *nesalasīt (nesavākt kopā) kauliņus (kaulus)* LFV. Угроза гибели отражается в таких фразеологизмах, как *висеть [держаться] на волоске* ФСРЯ и *karāties mata galā* LFV. К соматическому коду культуры относятся и фразеологизмы с компонентом *кровь*. Д. Б. Гудков в своей статье ««Кровь» в соматическом коде культуры (по данным русской фразеологии)» культурные смыслы, которые несет в себе *кровь*, условно разделяет на три «поля», которые, в свою очередь, связаны между собой: 1) *кровь* как символ жизненной энергии, 2) *кровь* как символ генетической связи, 3) *кровь* как носитель чувств и эмоций (Гудков 2003; 15). *Кровь* связана с базовой оппозицией «жизнь – смерть», поэтому лишение крови равнозначно лишению жизни (Гудков 2003; 16-17). В русском материале представлены следующие фразеологизмы – *лить [проливать] кровь* ФСРЯ, *смыть кровью* ФСРЯ, *купаться [утопать] в крови* ФСРЯ. В латышском языке это *dzert kāda asinīs* LFV, *izliet kāda asinis* LFV, *nolaist asinis kādam (kāda asinis)* LFV, *slāpt asiņu* LFV, *asinis līst (retāk plūst)* LFV, *noslīcināt asinīs* LFV, *liet (izliet) savas asinis* LFV, *asins (asiņu) izliešana (liešana)* LFV.

Пространственный код культуры связан с членением пространства, человек окультуривает окружающий мир параллельно с осознанием категории «свой - чужой», делит пространство на «свой» мир и мир «чужой». Окружающий мир структурирован следующим образом: 1. внутренний мир человека (то, что находится внутри человека и ограничивается телесными границами, здесь важен соматический код культуры); 2. личная зона (фрагмент внешнего мира, который входит в личное пространство человека, является его «собственностью»); 3. фрагмент внешнего мира, осмысляемый как «свой»; 4. фрагмент внешнего мира, осмысляемый как «чужой» (Красных 2001; 8).

«Свой» мир исторически связан с родной землей. За границами своего мира начинается «чужой» мир, связанный с миром мертвых (Красных 2001; 7). Следует отметить, что «степень «чужести» возрастает по мере удаления от центра, «свое» (культурное)

пространство через ряд границ (забор, река) переходит в «чужое» (природное) пространство» (Славянские древности 2009; 581). Природное пространство и отождествляется с потусторонним миром. В народной, фольклорной картине мира «свое», а значит освоенное, достигаемое пространство и «чужое», то есть пространство чужой страны, «того света» могут соотноситься по вертикали, где путь в иной мир – восхождение на гору, дерево или нисхождение под землю (Славянские древности 2009; 581). Пространственный код культуры представлен оппозицией «верх-низ». Значимым является пространство *могилы: рыть [копать] могилу* ФСРЯ, *сводить в могилу* ФСРЯ, *iedzīt (iegrūst) kapā* LFV. Пространство *ямы* актуализируется во фразеологизме *iegrūst bedrē* LIV, «нижним» членом оппозиции также является *грязь - iemīt (arū samīt) dubļos* LFV, *гроб – вгонять в гроб* ФСРЯ, *dzīt naglu kāda zārkā* LFV. Пространство воды, реки, появляется в следующих фразеологизмах: *razust (nogrimt, ieiet, iebraukt) kā Iecavā* LFV, *aiziet (noiet) pa burbuli* LFV, *lēkt (mesties) Daugavā* LFV, *lēkt ūdenī* LFV. Пространственный код граничит с предметным кодом, предмет *петля* становится пространством, которое лишает человека жизни: *лезть в петлю* ФСРЯ, *уйти в петлю* ДК, *лезть в петлю* ДК, *залезть в петлю* ДК, *в петлю себя запихать* ДК. Пространство *петли* является опасным для жизни человека, отсюда и фразеологизм *būt cilrā* LFV, характеризующий пребывание человека в опасной ситуации. Пространство *стены* в рассматриваемых языках находим во фразеологизмах *ставить к стенке (стене)* ФСРЯ, *pielikt (likt) pie sienas* LFV. Пространство «того света» – место обитания душ умерших, мир смерти, противопоставлен «этому свету», то есть жизни и земному миру людей. «Тот свет» является одним из центральных понятий славянской мифологии, связанных с культом предков, с верой в посмертное существование души (Славянские древности, 2012, 298-299). Пространство «того» света представлено во фразеологизмах *отправлять на тот свет* ФСРЯ, *aizūtīt pie Pētera* LFV; пространство «этого» света – во фразеологизме *сживать [сгонять] со света* ФСРЯ. Оппозиция «верх-низ» представлена «тем» светом, соответствующим «верху», и «этим» светом, а также пространством *могилы, ямы, реки*, которые соответствуют «низу». Пространство *пути* появляется в латышском фразеологизме *novākt (nogādāt) pie malas* LFV, *dabūt nost (nobīdīt, novākt) no ceļa* LFV. В русском языке пространство *пути* актуализируется во фразеологизме *на убой* ФСРЯ, значение которого – «(посылать, идти) на неминуемую смерть, на верную гибель». Человек, наряду с другими живыми существами, занимает определенное *место* в окружающем пространстве, понимание этого отражается в следующих фразеологизмах: *мокрое место осталось* ФСРЯ, *slapjums (slapja vieta) paliek* LFV, *стереть с лица земли* ФСРЯ, *noslaucīt no zemes virsas* LFV. Человек – сосуд, в котором держится жизнь, вынуть жизнь из этого сосуда означает убить его – *ņemt dzīvību lāukā* ĒIV. В этом фразеологизме находит отражение пространство

внутреннего мира человека, а именно то, что находится внутри человека и ограничивается телесными границами. На этом уровне структурирования пространства следует отметить взаимодействие пространственного и соматического кодов, что подтверждает пласт фразеологизмов с компонентом *кровь* (*līt [prolīvāt] krovь, liet (izliet) savas asinis*), где соматический компонент *кровь* осмысливается как символ жизненной энергии, находящейся внутри человека. *Кровь*, покидая границы «своего» пространства, попадая за пределы тела человека в осмысливаемое человеком пространство «личной зоны», то есть «свое» пространство для человека в целом, которое в свою очередь, для компонента *кровь*, обычно находящегося внутри, осмысливается как «чужое» пространство, находящееся снаружи, перестает давать жизненную энергию своему носителю, начинает нести функцию уходящей жизненной силы человека. Следовательно, потеря пространством (телом человека) важного соматического компонента (крови) приводит к неминуемой гибели человека. В рассмотренном культурном коде присутствует также традиционное членение пространства человеком на вертикаль (группа фразеологизмов, представленная оппозицией «верх-низ», а также группа фразеологизмов, объединяющая себя пространством петли, которая находится ближе к низу этой вертикали (если говорить о петле в рамках оппозиции «верх-низ», то это – еще не «верх», но и уже не «низ»)) и на представленную малым количеством фразеологизмов горизонталь (*novākt (nogādāt) pie malas, nost (nobīdīt, novākt) no ceļa, ставит к стенке (стене), pielikt (likt) pie sienas*).

Временной код культуры отражает движение человека по временной оси, кодирует его бытие в материальном и нематериальном мире (Красных 2001; 10). Время жизни человека, по народным представлениям, отмерено, изначально предопределено судьбой, должно быть прожито в соответствии с предначертанным (Славянские древности 1995; 258). Важна семантика конца, которая проявляется во временном коде. Конец маркирует «границы временных периодов и процессов и служит знаком завершенности» (Славянские древности 2004; 372). Идея завершения жизни проявляется с акцентированием понятия конца в следующих фразеологизмах: *найти конец [кончину, смерть, могилу] ФСРЯ, покончить с собой [с жизнью] ФСРЯ, почать себе кончину ДК*. В латышском языке это фразеологизмы *ņemt galu ĒIV, jemt nalobu голу KIV, galu darīt ĒIV, padarīt galu ĒIV*. Знание человека о предстоящей гибели отражается в следующих фразеологизмах: *ir vakars kādam LFV, pēdīgā stundīna klāt ĒIV*. Человек осмысляет себя как существо смертное, что нашло отражение во фразеологизме со значением «вплоть до гибели» – *до последнего издыхания ФСРЯ*.

Предметный код культуры связан с предметами, заполняющими пространство окружающего мира (Красных 2001; 12). Предметный код в русском фразеологическом материале представлен следующими предметами: *петля (уйти в петлю ДК, лезть в петлю*

ДК, залезть в петлю ДК, в петлю себя запихать ДК); прах (повергать в прах ФСРЯ, превращать [обращать] в прах ФСРЯ); гроб (вгонять в гроб ФСРЯ); крючок (счахнуть крючком ДСОС); стена (ставит к стенке (стене) ФСРЯ). В латышском языке это следующие предметы: *gвоздь (dzīt naglu kāda zārkā LFV); нож (likt nazi pie rīkles LFV); прах (satriekt (samalt, saberzt) pīšļos (reti pītēs) LFV, samalt pītēs LFV); гроб (dzīt naglu kāda zārkā LFV); коса (pļaut (norļaut) kā ar izkapti LFV); камни (nomētāt ar akmeņiem LFV); стена (pielikt (likt) pie sienas LFV).*

Биоморфный код культуры отражает представление человека об окружающем мире, а именно о мире животных, растительном мире. К биоморфному коду В. В. Красных также причисляет мир бестиариев, который находится в пограничной зоне, пересекаясь с растительным миром и миром животных (Красных 2001; 14). Растительный мир представлен единственным русским фразеологизмом *под корень* ФСРЯ. Мир насекомых представлен фразеологизмами *nospiest kā blakti LFV, kā miša LFV, kā miša zirnekļa tīkla LFV*. Мир животных – *suņiem suņa sīnīrē KIV, kā suni LFV, kā traks suns LFV*.

Духовный код культуры, согласно В. В. Красных, составляют нравственные ценности и такие оппозиции культуры, как «хорошо – плохо», «добро – зло». На духовный код культуры работают все коды. Он обуславливает поведение и деятельность человека (Красных 2001; 14). Люди различают «хорошую» (праведную, счастливую) и «плохую» смерть. «Плохая» – это неестественная, преждевременная, насильственная смерть (Славянские древности 2012; 299-299). Человек несет ответственность за свои поступки, в рай попадает за земные заслуги, это представление отражается во фразеологизме *отпусти [пусти] душу на покаяние* ФСРЯ, где отражается также народное представление о смерти без покаяния как о «плохой» смерти. Трагическая смерть оценивается как «нехорошая» смерть *jemt nalobu голу KIV*. «Не убий» – одна из десяти заповедей, поэтому негативная оценка дается человеку, совершившему убийство, – *kā traks suns LFV, kā suni LFV*. Самоубийство так же, как и убийство, считается страшным грехом, отсюда и фразеологизмы (*умереть*) *нехорошим (худым) путем ДК, помереть худой смертью ДК*.

На уровне соматического кода культуры в образовании фразеологизмов наибольшую активность проявляют компоненты *руки, кровь, шея*. Здесь находит отражение представление человека о жизненной важности определенных частей тела (*голова, шея*, а также *кровь*, так необходимая для жизнедеятельности организма). В свою очередь, компонент *руки* – инструмент, с помощью которого можно убить себя или совершить убийство. Пространственный код культуры представлен оппозицией «верх – низ», которая отражает членение пространства по вертикали. Также представлена малым количеством фразеологизмов горизонталь. Отличительной чертой фразеологии латышского языка

является наличие фразеологизмов со значением «утонуть», «утопиться», соответственно представленной водным пространством, имеющим также в своем составе гидронимы *Daugava, Iecava*. Следует отметить, что рассмотренные фразеологизмы включают в себя несколько семантических групп. Фразеологизмы со значением «убить» представлены большим количеством фразеологических единиц как в русском, так и в латышском языке. В латышской фразеологии может указываться и способ убийства – застрелить, зарезать. Достаточно частотны фразеологизмы со значением «уничтожить». Смерть от третьего лица может также быть от колдовства. Человек может погибнуть и сам, утонув. Представлены также фразеологизмы, означающие гибель человека (четыре в русском и один в латышском языковом материале), угрозу гибели, доведение до гибели. Сравнительно небольшим количеством представлены фразеологизмы, означающие смерть человека на войне. Фразеологизмы, означающие самоубийство человека, более распространены в русском языке, чем в латышском. Указывается и способ ухода из жизни – утопиться (только в латышском языке), повеситься.

На примере фразеологизма *likt nazi pie rīkles* видим, что такие лексические компоненты как *нож*, относящийся к предметному коду культуры, и *глотка*, принадлежащая соматическому коду культуры, обуславливают взаимодействие соматического и предметного кодов. Соматический код культуры также взаимодействует с пространственным кодом культуры, что заметно на примере фразеологизмов с компонентом *кровь* (*лить [проливать] кровь, liet (izliet) savas asinis*). *Кровь*, покидая границы «своего» пространства, попадая за пределы тела человека, в «чужое» пространство, перестает давать жизненную энергию, начинает нести функцию уходящей жизненной силы человека. В свою очередь, такой предмет как *стена* можно отнести как к предметному коду («конструкция»), так и к пространственному (так как она отделяет помещение от окружающего пространства, человек ставится «куда?» - *к стене*) – *ставить к стенке (стене), pielikt (likt) pie sienas*. Взаимодействие духовного и биоморфного кода культуры наблюдается на примере фразеологизмов *kā traks suns, kā suni*. Итак, в кодах культуры нет жестких границ (Красных 2001; 6), это подтверждается и в рамках данного исследования. Более представленным в рамках данного исследования является соматический код культуры, что может быть обусловлено его древностью, первичностью по отношению к другим кодам культуры.

Библиография

- LIV - *Latviešu izlokšņu vārdnīca*. Prospekts. / red. B. Bušmane, I. Jansone, E. Kagaine, A. Timuška. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005.
 LFV – Laua A. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca: Divos sējumos*. 1. sēj. A-M. / A. Laua, A. Ezeriņa, S. Veinberga. Rīga: Zvaigzne, 1996.

- LFV – Laua A. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*: Divos sējumos. 2. sēj. N-Ž. / A. Laua, A. Ezeriņa, S. Veinberga. Rīga: Zvaigzne, 1996.
- KIV – Reķēna A. *Kalupes izloksnes vārdnīca*. 1. sēj. A-M. Rīga: Latviešu valodas institūts, 1998.
- KIV – Reķēna A. *Kalupes izloksnes vārdnīca*. 2. sēj. N-Ž. Rīga: Latviešu valodas institūts, 1998.
- Гудков Д. Б. «Кровь» в соматическом коде культуры (по данным русской фразеологии). *Языкознание, сознание, коммуникация*. Вып. 23. Москва: МАКС Пресс, 2003.
- ДСОС – Королёва Е.Е. *Диалектный словарь одной семьи – 2 (Пыталовский район Псковской области)*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”, 2013.
- ДК - Коконова А. Б. *Рождение и смерть в пространстве диалекта*. Диссертация на соиск. учен. степени кандидата филол. науки. Москва: МГУ им. М. В. Ломоносова, 2011.
- Красных В. В. Коды и эталоны культуры (приглашение к разговору). *Языкознание, сознание, коммуникация*. Вып. 19. Москва: МАКС Пресс, 2001.
- Славянские древности*. Этнолингвистический словарь: В 5 томах. Т. 1. Под ред. Н. И. Толстого. Москва: «Международные отношения», 1995.
- Славянские древности*. Этнолингвистический словарь: В 5 томах. Т. 3. Под ред. Н. И. Толстого. Москва: «Международные отношения», 2004.
- Славянские древности*. Этнолингвистический словарь: В 5 томах. Т. 4. Под ред. Н. И. Толстого. Москва: «Международные отношения», 2009.
- Славянские древности*. Этнолингвистический словарь: В 5 томах. Т. 5. Под ред. Н. И. Толстого. Москва: «Международные отношения», 2012.
- ФСРЯ - *Фразеологический словарь русского языка: свыше 4 000 словарных статей*. / Сост. Л. А. Войнова, В. П. Жуков, А. И. Молотков, А. И. Федоров; под ред. А. И. Молоткова. Москва: «Русский язык», 1986.

ДОМ В ДРАМЕ Ф. ГОРЕНШТЕЙНА «БЕРДИЧЕВ»

Алёна Величко

Daugavpils Universitāte, Vienības iela 13, Daugavpils, Latvija, LV-5401
in_ku@inbox.lv

Abstract

The Town in Friedrich's Gorenstein's Drama "Berdichev"

The article is devoted to the research and description of the structure and functions of the artistic space in Friedrich Gorenstein's drama "Berdichev". The original and partly autobiographical drama "Berdichev" bears the name of the city in the title. The autobiographical component is related to F. Gorenstein – the plot is linked with the family of Luck's sisters Rachel and Zlota who after his mother's death took F. Gorenstein from his childhood home to their house in Berdichev. Consequently, Berdichev for the author became the "hearth and home".

On the whole, the artistic world is characterized by detailed episodes in "Drama with three actions, eight pictures and 92 scandals". The artistic space is constituted by the sum of included themes in F. Gorenstein's prosaic works – "House with tower" / „Дом с башенкой” (1963), "Psalom" / „Псалом” (1975), "Place" / „Место” (1976), "Travelling companions" / „Попутчики” (1985), which have culture-specific and highly revealing perception.

The article is an attempt to specify the reasons for the spatial model "house – town" to be noteworthy for the author

Key words: Drama, house, Jewish, Russian, Berdichev, theatre

Kopsavilkums

Мāja F. Gorenšteina drāmā "Berdičevs"

Raksts tiek vērtēts Fridriha Gorenšteina drāmas "Berdičevs" mākslinieciskās telpas struktūras, funkciju aprakstam un pētīšanai. Autobiogrāfiskām komponentam ir liela nozīme Fridriha Gorenšteina daiļradē. Drāmas sižets saistīts ar viņas mātes māsām - Rahili un Zlotu Luckih, kuras pēc mātes nāves bija paņēmušas bērnu no bērnuma pie sevis mājās Berdīčevā. Tādēļ, Berdīčevs priekš autoram kļuva par mājas pavārdu.

Kopumā, mākslinieciskā pasaule tiek raksturota ar detalizētām epizodēm „Drāmā ar trijām darbībām, astoņām ainām un 92 skandāliem”. Mākslinieciskā telpa izplatās ar iekļautu tematikas summu F. Gorenšteina prozas darbos - „Māja ar tornīti” / „Дом с башенкой” (1963), „Psaloms” / „Псалом” (1975), „Vieta” / „Место” (1976), „Ceļabiedri” / „Попутчики” (1985), kuros izceļas mākslinieciskās telpas specifika.

Raksts ir mēģinājums izziņāt cēloņus, kādēļ telpiskais modelis - „māja-pilsēta” ir ārkārtīgi nozīmīga autoram.

Atslēgas vārdi: drāma, māja, ebreju, krievu, Berdīčevs, teātris.

*Но должен быть такой на свете дом,
куда войти — не знаю! невозможно!*

Белла Ахмадулина

Целью данной статьи является рассмотрение специфики семантики дома в драме Фридриха Горенштейна «Бердичев» (1975) в контексте художественной системы всего творчества автора.

В название драмы Ф. Горенштейна «Бердичев» как определенный знак вынесено название города, который занимает особое место в биографии самого автора. Автобиографический компонент драмы «Бердичев» обусловлен тем, что в послевоенные годы сестры матери – Рахиль и Злота забрали Горенштейна (в то время Феликса Прилуцкого) из детского дома и оставили у себя в Бердичеве. Именно эта квартира, в которой прошло детство и является праобразом главного топоса драмы. С темой дома у Горенштейна связано большое количество воспоминаний, которые закрепились в творчество писателя. Тема дома отразилась и в драматургии писателя, в которой значимое место

занимает драма «Бердичев». Горенштейн пишет: «*Бердичев*»- одна из моих любимых пьес - это пьеса о еврейском городе, о его обитателях» (Глэд 1991 : 77) .

Для биографии и художественной модели Горенштейна знаковой становится оппозиция «дом-бездомность». Тема сиротства, брошенных детей, изгнания из дома, невозможности найти свой дом является значимой в творчестве Ф. Горенштейна. Мина Полянская в своей книге «Берлинские записки о Фридрихе Горенштейне» дает развернутое описание данного феномена. «Писатель являл собой бездомность не только биографией, ставшей импульсом творчества, но и внутренним мироощущением» (Полянская 2011: 176). Бездомность стала «нервом» в творчестве писателя, «катализатором» романа с говорящим названием «Место» (1976) и важным коннотатом в других его произведениях, в том числе и киносценариях. Мина Полянская вспоминает, как в 2002 году мартовским вечером ей привиделся бердичевский двор, который казался театральной декорацией еще не сыгранной в то время драмы. Спустя 12 лет 20 и 21 февраля 2014 года в театре Маяковского состоялась премьера драмы «Бердичев», режиссером которой стал Никита Кобелев. В спектакле возникает иное пространственное решение. Прежде всего режиссер изымает из пространства Бердичева все знаки выраженной еврейской культуры, а город и быт квартиры сестер Луцких трактует как типично советские.

Тема невозможности возвращения становится краеугольным камнем в целом ряде произведений Ф. Горенштейна. Стоит отметить в этой связи, написанный Горенштейном сценарий к фильму режиссера Андрея Тарковского «Солярис» (1972). «В его сценарии к фильму отчий дом, куда, якобы, «вернулся» главный герой Крис, дом, вылепленный по образу и подобию земного, остался на далекой чужой планете: одинокий и беспомощный, отчий дом отдаляется от нас в конце фильма, и мы с ужасом обнаруживаем его на маленьком островке в самом сердце враждебного Соляриса-Океана (Тогда, как у Станислава Лема герой вернулся домой)» (Полянская 2011: 302). Дан в романе «Псалом» бездомен, он также ищет свое место на земле. Чубинец и Забродский в романе Попутчики, наконец, Виля в Бердичеве, все они являются своего рода людьми, которые мечтают обрести свой дом. Полнота воссоздания художественного мира в драме «Бердичев» подкреплена многозначной символичностью, местами - предельной детализацией, большая часть внимания которой относится к изображению пространственного измерения.

Пространство, наряду со временем, является одним из важнейших элементов в построении художественной модели мира. В литературоведении к проблеме художественного пространства обращались М.М. Бахтин, Ю.М. Лотман, В.Н. Топоров, и другие. Более двадцати лет этой темой системно занимались ученые кафедры русской и

зарубежной литературы (ныне кафедры русистики и славистики) Даугавпилсского университета.

В свою очередь, соотношение времени и пространства в хронотопе вообще и в хронотопе «Бердичева» в частности, реализуется в соотношении сюжетного и фабульного планов событийной системы. Михаил Михайлович Бахтин подчеркивал, что «ведущим началом в хронотопе является время. <...> Приметы времени раскрываются в пространстве, и пространство осмысливается и измеряется временем» (Бахтин 1975: 235). Драматический хронотоп является важнейшей характеристикой, которая обеспечивает целостное восприятие художественной действительности и по сути дела организует композицию произведения.

О проблеме художественного пространства и времени писал также Федор Полиектович Федоров. Он отмечал, что художественный мир, как и мир объективный, не существует вне пространства и времени; пространство и время есть формы их существования, их неперемные атрибуты (Федоров 1988: 11). Пространство в словесном искусстве непосредственно связано с художественным временем. В 1960-е годы в литературоведении возникает тот подход к пространственно-временным структурам, которыми характеризуется научное мышление XX столетия: пространство и время определяется исходя из конфликтов, ситуаций, персонажей, исходя из отношений между всеми компонентами, всеми категориями художественного мира; с другой стороны, каждый компонент художественного мира обретает пространственно-временной статус (Федоров 1988: 12).

Попытки изучения особенностей воссоздания горенштейновской версии городского пространства уже предпринимались. Так, например, Элина Васильева в своей статье «Художественный мир драмы Фридриха Горенштейна «Бердичев» отмечает: *«Квартира сестер – это мини-модель Бердичева, это своеобразная модель ветхозаветного пространства, через которое протягивается лента времени. Квартира остается островком, сохранившим знаки старого бердичевского мира. Это подтверждается отношением людей к этой квартире»* (Васильева 2014). Места, в которых происходит основное действие драмы обладают ситуативной конкретностью, имеющей внутренне неподвижный, со всех сторон отграниченный характер. Описываемым топосом является пространство квартиры как варианта дома. Чрезвычайно показательным является описание материальных ценностей, что является важным для еврейской культуры. Построенный еще до революции неким бердичевским доктором Шренцисом, «дом из серого кирпича с пузатыми железными балконами», является жилищем сестер. Фасад здания и жилые комнаты несут в себе элементы эклектики (лепной цветастый орнамент под высоким потолком, кафельная печь также покрыта цветным орнаментом, за окном виднеется

электрический столб в виде железной шляпы). Что же касается описания бытовой утвари, то *«все явно из разных гарнитуров, сборное. На буфете гипсовый бюст Ленина и два кубшинчика, из которых торчат красные бумажные цветы»* (Горенштейн 1992:282). На стене висит портрет Сталина, в комнате, над железной кроватью висит коврик базарной живописи *«Утро в сосновом бору»*.

«Дом-квартира Луцких на протяжении всей драмы проходит все возможные испытания: огонь (пожар от упавшей свечки и загоревшейся ваты), вода (постоянные слезы Золты), медные трубы (скандальная слава дома)» (Васильева 2001: 164). Дом, являющийся квартирой Луцких для Рахиль – это ни что иное, как родное пространство, развернутое в вертикально-горизонтальной проекции относительно всех жилых помещений с меняющейся мебелированностью комнат по ходу проживания десятилетий. *«О себе Рахиль скажет: «Я свою квартиру люблю, а свою жизнь я не помню». Рахиль не помнит свою жизнь, потому что всю жизнь пыталась складывать и складывала свой дом («Все годы я вела дом»). Этот дом и стал ее жизнью, в нем и заключен весь смысл ее существования.<...> Жизнь Рахили полностью поглощена квартирой. Ее жизнь приобретает конкретные очертания, реализуется в материальных предметах, размещенных в пространстве ее квартиры: банки с вареньем, купленный телевизор, мешок картошки для Люси, наконец, кровать, которая, по мнению Рахили, стоит миллион »* (Васильева 2001: 162).

В квартире Луцких есть два чрезвычайно важных, знаковых элемента, касающихся интерьера дома. Такими являются двери и стол. Дверь может семантически реализоваться в пространстве в замкнутом и разомкнутом состоянии. В данном случае происходит демонстрация как раз состояния закрытости проживаемого мира. Рахиль: *«<...> Золта, ты хорошо закрыла двери?...Гоем придут, украдут кастрюли или моя телогрейка. А потом ты скажешь, что ты не виновата»* (Горенштейн 1992: 286). Стол является знаковым сегментом в культуре. Стол выполняет не только свою прямую функцию в бытовом значении, где он предназначен для приема пищи. В драме столу определено центральное положение: *«Посреди комнаты стоит старый, но крепкий дубовый стол». «По своим функциям стол универсален: за столом читают, играют в чапаевцев, спят, готовят отчет, просто разговаривают, едят, справляют свадьбу. Стол является для многих опорой: Золта и Сумер поднимаются, опираясь на стол. Виля, возвращаясь после долгих лет в дом тетюшек, возвращается к столу ...»*(Васильева 2001:). Вполне можно предположить, что остается живой идея Горенштейна, что возможно где-то в ином плоскостном измерении существует тот круглый дубовый стол, за которым могут сидеть различные по своей национальной и культурной принадлежности люди, как сидят за ним Рахиль и Золта в драме

Ф. Горенштейна «Бердичев». В романе «Место» происходит продолжение поиска человеком своего места за столом.

Время, как чрезвычайно важная литературоведческая категория, имеет большое значение в анализе и рассмотрении драмы «Бердичев». *«Для временной модели драмы, как и в целом для мира Горенштейна характерно движение во времени. Время как данность автора интересует минимально, время важно в его движении. При этом движение времени зачастую подчеркивает неизменность отдельных вещей и явлений. В связи с этим имеет смысл говорить об актуализации прошлого»* (Васильева 2014). Лента времени протянута на 30 лет. Действие драмы начинается в 1945, а заканчивается в середине 70-х. Прошлое актуализировано в рамках связи с надисторическим и надвременным пластом времени, которые как раз в драме материализуются в форме воспоминаний персонажей, а также - в контексте знаковых бытовых реалий и временных топосов, (Бюст Ленина, портрет Сталина на стене) среди которых – мраморные плиты, знаменитая водонапорная башня, воинская часть, расположенная на Лысой горе. В драме показана жизнь трех поколений – Рахили, ее дочерей Рузи и Люси, в конце концов – жизнь внуков Рахили, детей ее дочерей. Несмотря на существенную знаковую важность предметов и явлений, персонажи все-таки остаются более ценным материалом для проникновения в суть художественного мира текста в его временном отношении. Стоит отметить данную направленность, о которой уже упоминалось ранее в романе Горенштейна «Попутчики» (1985).

«Так двигалась жизнь, туго, тесно набитая своими пассажирами и движение это становилось заметным не тогда, когда вокруг менялись окружающие предметы, а когда на остановках менялись пассажиры. Пассажиры эти менялись как верстовые столбы, обозначая, сколько пройдено и сколько прожито, кто сошёл в двадцатом, кто в сороковом, а кто в пятидесятом» (Горенштейн 2013: 219). А теперь попробуем проследить нить, связывающую роман «Попутчики» с драмой «Бердичев». После премьеры спектакля в театре Маяковского появился ряд статей в средствах массовой информации, в которых много и верно говорится о времени, пожалуй, главной субстанции драматического текста. *«На 30-летнем пути, который мы проходим вместе с героями, предусмотрено шесть остановок: сначала в каждом из трех послевоенных лет, потом шаг увеличивается — по разу в 1950-х, 1960-х и 1970-х годах»*(Должанский Р. 2014: 11). Событиям, происходящим в «Драме в трех действиях, восьми картинах, 92 скандалах», характерен определенный автобиографический характер. *«Единицей построения автобиографического нарратива принято считать событие, под которым мы предлагаем понимать отрефлексированное, сохранившееся в памяти и наделённое «насыщенным описанием» действие или случай, которые совершались, происходили или созерцались как происходящие на определённом отрезке пространства и*

времени жизни субъекта, в особенности если с ними было связано что-то важное для него». Сценическое время драмы существенным образом отличается от реконструированного автором времени. Французский философ Этьен Сурио относительно театра сказал: «Весь театр экзистенциален, его высший триумф, его героический акт состоит в том, что он заставляет существовать воображаемые характеры» (Бентли 2004: 58).

Важна исключительная особенность описания действительного момента, то есть – описания действия, происходящего в конкретном настоящем моменте, рассмотренном сквозь призму движения во времени. Формальное описание советского времени, представляющего собой событийный ряд, не было основной задачей в драме, в свою очередь движение и жизнь, а скорее выживание в пространстве, в которое были помещены персонажи, являлось квинтэссенцией текста.

Виля, в своем разговоре с Овечкисом говорит о Бердичеве следующим образом: «*<...>Я не был здесь пятнадцать лет, я ходил и думал, что есть Бердичев? И я понял, что Бердичев — это уродливая хижина, выстроенная из обломков великого храма для защиты от холода, и дождя, и зноя...<...> заплеваннные, облитые помоями лестницы, ведущие к покосившейся двери этой хижины, сложены из прекрасных мраморных плит прошлого, по которым когда-то ходили пророки, на которых когда-то стоял Иисус из Назарета... <...>*» (Горенштейн 1992: 388). Бердичев одновременно назван и «уродливой хижинкой», и маленькой частицей «великого храма». Важна та оппозиционная система, в которую введен топос хижины. Собственно, хижина - это не уничижительный вариант дома, а - исковерканная версия храма. Дом в сознании Горенштейна - это не просто жилище, это особый тип художественного пространства.

В романе «Псалом» (1975), втором чрезвычайно важном произведении относительно тематических уровней, затронутых в Бердичеве, символом храма выступает строительство Вавилонской башни. Плоды кропотливого и титанического строительства разрушаются. В России (советской России) происходит развал государства, «говорящим» символом в Бердичеве является снос водонапорной башни. Возрождение Храма, как символа вечности тоже невозможно, так как он является всего лишь симулякром. Ключевым становится Исход, поиск места, позволяющий на время спастись от злобы антисемитизма. «*Уж более четырех веков строится в России Вавилонская башня. Библия предупреждает: возьмет башня всю силу, весь талант, всю страсть, но достроена не будет, и прахом станет сила и талант, как это случилось в Вавилоне*» (Горенштейн 1993: 234-235). Пространственно-временные модели являются основополагающими в любом произведении, неважно будь это эпическое произведение или текст, написанный в драматической форме. Для того, чтобы продолжить ряд, в котором «дом» является не просто сегментом топоса, а выражением идеи автора, стоит

обратиться к пратексту, его рассказу «Дом с башенкой», который впервые был напечатан в советском пространстве в 1963 году. Мальчик по пути к вокзалу на городской площади увидел «старый одноэтажный дом с башенкой». После смерти матери, когда мальчик снова оказался на площади, она уже была совершенно другой – «незнакомой, тихой и белой», и дом с башенкой тоже был другим – «низеньким». *«Ох, народ мучается,- вздохнула женщина,- ох, страдает народ...»* (Горенштейн 1992: 10). В поезде во время долгой и утомляющей дороги, старик подошел к мальчику и сказал: *«В такое трагичное время,- сказал он,- трудно быть взрослым человеком... Трудно быть вообще человеком...»* (Горенштейн 1992: 20). *«Поезд шел в темноте, чуть-чуть подсвеченной снегом; казалось, за окнами больше нет жизни, лишь изредка мимо окон проносились какие-то неясные предметы»* (Горенштейн 1992: 22). Наконец, мальчику снится «дом с башенкой», происходит третье упоминание данного символа в тексте, который уже встречается во сне.

«С понятием художественного пространства тесно связано понятие сюжета. В основе понятия сюжета лежит представление о событии. Так, Б. В. Томашевский в классической по точности формулировок «Теории литературы» пишет: «Фабулой называется совокупность событий, связанных между собой, о которых сообщается в произведении. <...> Фабуле противостоит сюжет: те же события, но в их изложении, в том порядке, в каком они сообщены в произведении, в той связи, в какой даны в произведении сообщения о них». Событие принимается за мельчайшую нерасторжимую единицу сюжетного построения, которую А. Н. Веселовский определил как мотив» (Лотман 1998: 222).

Стоит отметить, что Бердичев – это так называемая небольшая хижина, незначительное по своему географическому измерению пространство, являлось местом обитания нескольких наций одновременно. Так, в начале 20 века в Бердичеве проживало порядка 80 % евреев, на сегодняшний день их осталось примерно 300. Бердичев – это многокультурный город, в котором проживают представители украинской, польской, русской национальности. По сей день в Бердичеве существуют три религии: православие, католицизм, иудаизм. Данное подтверждение является не только неоспоримым фактом отражения действительности, но еще и нашедшим свое отображение в близком по тематическому замыслу художественном произведении Ф. Горенштейна «Попутчики». *«Бердичев спит в своих домах и на своих кладбищах: православном – недалеко от вокзала, католическом, отделённом от православного лишь забором, и еврейском, в противоположном конце города, у кожзавода. Когда едешь автобусом из Киева в Бердичев по житомирскому шоссе, то, въезжая в город, видишь кучи грубых камней, среди лишённой зелени, безжизненной пустыни. Это и есть еврейское кладбище. Гулять по такому кладбищу не хочется, особенно вдыхая ароматы кожзавода, не поют на таком кладбище»*

соловьи в кустарнике, не цветёт сирень. До революции, да и позднее до гитлеровского пришествия евреи составляли в Бердичеве 80% населения. <...> Нет ничего удивительного, что остановка в Бердичеве пробудила во мне кладбищенские мотивы. Бердичев – это прошлое моего народа, а прошлое – это кладбище. Бердичев – это и моё личное прошлое, это человеческие образы, давно похороненные и забытые» (Горенштейн 381-382). Неоспоримый факт, что Бердичев в начале прошлого века и Бердичев после Второй Мировой войны, сталинских и советских репрессий – это два совершенно разных города. Поразительным образом наблюдается витиеватая переключка тем в произведениях Горенштейна. Мина Полянская в Берлинских записках пишет: Хорошо помню слова Фридриха о Солярисе: *«Что такое «Солярис»? Разве это не летающее в космосе человеческое кладбище, где все мертвы, и все живы?»* (Полянская 2011: 302).

Изображение пространства во многом зависит от того, в какой связи оно предстает с другими формами существования человека в пространственно-временном измерении. Тематическая направленность драмы содержит в себе идею желаемого единения народа, о которой он пишет в своем романе «Попутчики». *«Общение людей между собой не по национальной, не по социальной и даже не по умственной и культурной, а по душевной близости, которая всё-таки редко бывает в отрыве от близости культурной. Такова должна быть жизнь людей, которая не совпадает с жизнью наций. Человеческая личность – это таинство. Она поддаётся только художественному исследованию, тогда как нация, народ, вполне могут быть научно проанализированы и ничего таинственного в них нет»* (Горенштейн 2013: 358).

Автор говорит с читателями устами героя-рассказчика, причем в описании Бердичева существенным является мотив принадлежности героя к родной земле. *«Бердичев – город - призрак, город, рассеянный по стране и по миру, город, жителями которого являются люди, нога которых не касалась бердичевских улиц: московский профессор, нью-йоркский адвокат, парижский художник. И в то же время те, кто живёт в хатах вдоль Махновской улицы или в горкомовских домах вдоль бульвара, к Бердичеву как бы отношения не имеют. Такая двойственность характерна только для живого и потому Бердичев это не обычное географическое название, а имя живого существа, вызывающего ненависть, насмешку, страх, стыд...»* (Горенштейн 2013: 370). В данной цитате Бердичев представлен как семиотический знак Дома, расположенного в нескольких городах, а именно: в Москве, Нью-Йорке, Париже. Тем не менее «Бердичеве» рассказывается история одной семьи еврейского происхождения. Сестры Луцкие являются носительницами не только истории своего рода, но и всего народа в целом. Сквозь призму времени, через сестер Луцких проходит история всех российских и советских евреев.

Для того, чтобы определиться с тем, что все-таки представляет из себя Бердичев, стоит постараться суммировать ключевые понятия, вложенные в построение такого важного концепта, как «дом». Итак, Бердичев – это «дом с башенкой», «построенный из обломков храма», «мраморных плит прошлого», служащий «местом», приютом для воспоминаний о трагических событиях, которые прокатились по судьбам многих народов и не остались забытыми в процессе смены поколений. Драма «Бердичев» является многоплановым художественным построением Ф. Горенштейна. «Бердичев» – это пространство дома в миниатюре. Существует пространственная модель дома-города, которого фактически как бы на карте и нет. Бердичев является неким одухотворенным топосом. Это потеря того, что было духовностью, это в определенном смысле антибиблейское пространство, но другого библейского нет и в этом ценность и значимость бердичевского мира, который воплотился в модели одной конкретной квартире.

Библиография

- Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе: Очерки по исторической поэтике // Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Москва: Художественная литература, 1975. 1975
- Бэнтли Э. Жизнь драмы. Москва: Айрис-пресс, 2004.
- Васильева Э. Художественный мир драмы Фридриха Горенштейна «Бердичев» // Семь искусств // 1(49).2014. {08.04.2014}
- Васильева Э. Пространство и время в литературе и искусстве. №10. Даугавпилс: Сауле, 2001.
- Волькенштейн В. Драматургия. Москва: Федерация, 1929.
- Глэд. Д. Беседы в изгнании: Русское литературное зарубежье. М: Книжная палата, 1991, С.77
- Горенштейн Ф. Бердичев. Искупление: повести, рассказы, пьеса. Т. 2. Москва: Слово, 1992.
- Горенштейн Ф. Горенштейн Ф. Псалом. Москва: Слово, 1992.
- Горенштейн Ф. Место. Санкт-Петербург: Азбука-Аттикус, 2012.
- Горенштейн Ф. Искупление. Санкт-Петербург: Азбука-Аттикус, 2013.
- Должанский Р. Местечковое время. «Бердичев» в театре имени Маяковского // Газета «Коммерсантъ» №30, С. 11. {25.03.2014}
- Лотман Ю.. Структура художественного текста // Лотман Ю.М. Об искусстве. Санкт-Петербург: Искусство, 1998.
- Полянская М. Берлинские записки о Фридрихе Горенштейне. Санкт-Петербург: Деметра, 2011.
- Сапогова Е. Римейки жизни: конструирование автобиографического нарратива. // Известия ТулГУ. // Вып. 5. Ч. I. С. 200-228. {10.04.2014}
- Федоров Ф. П. Романтический художественный мир: пространство и время. Рига: Зинатне 1988.
- Хализев В.Е. Драма как род литературы. Московский университет, 1986.

ПОИСКИ ИСТИНЫ В РОМАНЕ Г. К. ЧЕСТЕРТОНА «ШАР И КРЕСТ»

Светлана Велигура

Daugavpils University, Parādes street 1, Daugavpils, Latvija, LV-5401
kinst@dautkom.lv

Abstract

The Search for Truth in Chesterton's Novel *The Ball and the Cross*

G. K. Chesterton's novel *The Ball and the Cross* (1906) is part fantasy, part adventure novel, and at the same time a peculiar debate in search for truth. The novel is based on the controversy between belief and unbelief, one of the major themes of Chesterton's works. The author brings together two antagonistic characters, the Christian McIan and the Atheist Turnbull. Travelling around England they advocate their views carrying on a duel of ideas. Finally, it leads to transformation of their world outlook.

Key words: debates, faith, atheism, Christianity, insanity.

Гилберт Кийт Честертон (1874 – 1936) – один из крупнейших апологетов христианской веры минувшего столетия, писатель, в творчестве которого отразилось стремление защищать христианскую систему ценностей, бороться с равнодушием к христианству со стороны общества. Тема веры и безверия является одной из основополагающих для всего творчества Честертона. Текст романа «Шар и крест» интересен ещё и тем, что в нём обсуждается вопрос безумия. Честертон ставит знак равенства между безверием и материалистическим взглядом на мир с одной стороны и безумием – с другой.

Роман «Шар и крест» был опубликован отдельной книгой в 1910 году, но уже в 1905 – 1906 годах печатался по частям в журнале «Союз Христианских социалистов» (*Christian Social Union magazine*). В первую очередь это – роман-диспут: сюжет его заключается в том, что два шотландца – атеист Джеймс Тернбулл и христианин Эван Макиэн – вступают в спор о вере. Для самого Честертона равнодушие, здоровая горячность в отстаивании своих взглядов, безразличие к своим и чужим убеждениям было чрезвычайно важно на протяжении всей его жизни. Известно о многолетних словесных поединках Честертона, защитника христианской веры, с атеистом Б. Шоу. Это были дебаты, важнейшим принципом которых был следующий: ни в коем случае не превращать спор в ссору. Это всегда был «честный спор, бескровный рыцарский поединок, не допускающий и тени ссоры с оппонентом». (Аверинцев) Это видение спора как честного поединка отразилось и в рассматриваемом нами романе. В ситуации с персонажами Честертона Макиэном и Тернбуллом противостояние всё-таки доходит до дуэли, точнее, с вызова на дуэль и начинается. Несколько раз на протяжении романа скрещивают они шпаги, защищая свою точку зрения, и всегда – с достоинством рыцарей!

Предваряя основную сюжетную линию – спор-поединок Тернбулла и Макиэна и последовавшее за этим путешествие по Англии, – Честертон начинает свой роман с

неожиданной сцены: небо над Лондоном серебряной стрелой разрезает аэроплан, несущий некоего профессора Л. и «обитателя болгарских гор» (Честертон 2000: 6), православного монаха Михаила. Собственно, спор двух мировоззрений начинается уже с первых строк романа. Профессор – материалист, представитель научного взгляда на мир, «учёный безумец» (Честертон 2000: 6) – никогда не согласится, что «небо – символ и источник правды». (Честертон 2000: 6) Христианское вероучение он называет глупостью и заявляет так: «Нелепость вашего предания ясна всякому, кто знает сей мир тем знанием, которое велит избегать сквозняков и нищих». (Честертон 2000: 6)

Честертон буквально играет прямыми и переносными смыслами, насыщает свой текст аллегориями. Диалог персонажей превращается в бурную полемику, когда аэроплан чуть не налетает на шар и крест, венчающие купол собора Св. Павла. Профессор пускается в разглагольствования о своём понимании, что значат эти два символа (шар и крест):

«Что же выразит лучше разницу наших мировоззрений? Шар сообразен разуму, крест – несообразен. Шар – логичен, крест – нелеп и произволен. Шар в ладу с самим собою, крест себя отрицает. Крест – это спор противных друг другу линий, и примирить их нельзя. Он противоречив по самой своей форме.

– Вы совершенно правы, – отвечал монах. – Мы не страшимся противоречий. Человек – это противоречие: он тем и выше собратьев своих, животных, что способен к падению. Вы говорите, крест – нелеп и произволен. Форма креста произвольна и нелепа, как человеческое тело.

<...> – Крест стоит на шаре, – отвечал профессор. – Это бессмысленно, шар должен стоять на кресте. Крест, в самом лучшем случае, уродливое дерево прошлого; шар – совершенный плод будущего. Итак, крест увенчивается шаром, а не наоборот». (Честертон 2000: 8-9)

В ответ монах приводит в пример притчу о человеке, который вначале запретил жене носить крест, потом он стал ломать кресты у дороги, потом изрубил изгородь, так как ветви её переплетаются крестом, а домой он вернулся уже безумным. Тут необходимо заметить, что тема безверия и безумия важна для Честертонa: для него человек, живущий только по законам логики – безумен (или так: человек, который пытается объяснить мир с точки зрения логики – безумен), так как в мире много вещей сверхъестественных и наукою не объяснимых. Сам Честертон заступает за своего героя, высказываясь о науке: «Мир наук несравненно туманней и неуловимей, чем мир поэзии; ведь в поэзии и в вере мысли и образы верны себе, тогда как, скажем, сама идея эволюции зыбка, словно тяжкий сон». (Честертон 2000: 5)

Профессор стремится установить новую иерархию – шар поставить на крест, что совершенно не принципиально для монаха, ведь «верх и низ – понятия относительные». (Честертон 2000: 10) Для него другая категория важнее: крест для него – надёжнее: «Я за него держусь <...>. С шара бы я упал». (Честертон 2000: 10)

Несмотря на важность оппозиции профессор Л. – монах Михаил, основное идейное столкновение происходит между Тернбуллом и Макиэном. О Тернбулле известно, что он – редактор газеты «Атеист», печатает вызывающие статьи на Библейские темы, старается как-то расшевелить монотонную жизнь общества, тщетно провоцируя читателей на разговор. Но даже его кощунственные статьи о деве Марии, не вызывают никакой реакции у общества. «Шли годы» – с юмором пишет Честертон, прежде чем появился возмущённый читатель, Эван Макиэн, который «отнёсся к делу серьёзно, – молодой человек в шотландском плече разбил в редакции окно». (Честертон 2000: 14-15) Не согласный с содержанием газеты, Макиэн готов отстаивать честь девы Марии, не ограничиваясь спором-поединком: он вызывает Тернбулла на дуэль. Спорщики дерутся за свои убеждения: они сражаются и на шпагах, и на словах, а позже вместе бегут от настойчивых преследований полиции, жаждущей пресечь беспорядок и поскорее отправить дуэлянтов в дом для умалишённых. Таким образом, своеобразный диалог Макиэна и Тернбулла трансформируется в полилог. Словесные баталии двух шотландцев перерастают в спор с миром, который воспринимает дуэль за веру как безумие, а самих спорщиков считает фанатиками. Но по Честертону безумен мир, который наделяет полицию правом определять нормальность человека в зависимости от наличия или отсутствия у него религиозных убеждений.

На протяжении всего романа герои предпринимают несколько попыток сразиться на шпагах, и всякий раз им это не удается, так как за ними следует полиция. Возможность спора, полемики оживляет героев, так о Тернбулле читаем: «Огненно-рыжий редактор побледнел от счастья. Он вскочил с мальчишеской легкостью; юность вернулась к нему». (Честертон 2000: 17) Интересно, что и общество, такое аморфное и безразличное поначалу, тоже пробуждается: теперь все только и говорят, что о двух дуэлянтах.

Роман «Шар и крест» – это не только полемический трактат, но и своеобразная робинзонада, путешествие в поисках истины. Скрываясь от преследований, Тернбулл и Макиэн путешествуют по Англии. Пафосно, но с очень ощутимой долей юмора Честертон описывает их странствования и споры: «Сменялись доводы, сменялись ландшафты. Об эволюции спорили на холме <...>; о Варфоломеевской ночи – в уютной долине <...>. Когда они вышли на равнину, Макиэн пылко отстаивал христианское Предание». (Честертон 2000: 53) Макиэн не согласен с интеллектуалами: ведь они «против всего человечества». (Честертон 2000: 53) Он говорит: «Вы полагаете, что ваши скептики и вольнодумцы

помогали миру идти вперёд. Это неверно. Каждый из них создавал свое собственное мироздание, которое следующий еретик разбивал в куски». (Честертон 2000: 53) Именно в уста Макиэна Честертон вкладывает принципиальные для себя понятия об истинной иерархии ценностей: «Христианство всегда немодно, ибо оно всегда здорово, а любая мода в лучшем случае – легкая форма безумия. <...> Церковь всегда как бы отстаёт от времени, тогда как на самом деле она – вне времени. Она ждёт, пока последняя мода мира увидит свой последний час, и хранит ключи добродетели». (Честертон 2000: 54)

Примечательно, что любимые герои Честертонна напоминают его самого. Персонаж Макиэн, совсем как автор Честертон в реальной жизни, не соглашается с честертоновскими оппонентами во взглядах на простого человека: «Все христиане агностики. Мы только и знаем, что человек – это человек. А ваши Золя и ваши Бернарды Шоу даже в этом ему отказывают». (Честертон 2000: 52) Макиэн просит деревенского пьяницу рассудить их с Тернбуллом в их споре о человеке. Завсегдатай кабака для Тернбулла – лишь «пьяный неуч». (Честертон 2000: 50) Макиэн же видит в простом человеке высшую ценность: «Для меня человек – образ Божий, для вас – гражданин, имеющий всякие права. Так вот он. Божий образ; вот он, свободный гражданин. Первый встречный и есть человек». (Честертон 2000: 50) Настоящий человек – это тот, «кто встаёт на заре и пашет землю» (Честертон 2000: 50), тот, «кто, вернувшись с работы, пьёт эль и поёт песню. Все философские и политические системы намного моложе, чем он. Все храмы, даже наша Церковь, пришли на землю позже, чем он. Ему и подобает судить нас». (Честертон 2000: 50)

Как обычно, текст Честертонна многослоен: в романе найдём много отсылок к разным источникам. Так, приступая к поединку с Тернбуллом, Макиэн ощущает себя ни много ни мало – крестоносцем, борцом за веру, говоря: «Я вижу Иерусалим <...>. Я вижу щиты и знамёна неверных». (Честертон 2000: 24) Стена, которую пришлось преодолевать беглецам, напоминает Макиэну Дон Кихотовского коня: ему «казалось, что он сидит в седле. Стена тянулась перед ним серой шеей Росинанта, и он вспомнил щит храмовников, где два рыцаря сидят на одном коне». (Честертон 2000: 94) Робинзоном ощущает себя Тернбулл, оказавшись в камере лечебницы, когда пытается найти выход из неё.

Важно, что по мере продвижения всё дальше от Лондона, взаимная симпатия героев растёт: Тернбулл «с интересом взглянул на человека (Макиэна), совершенно незнакомого с условностями» (Честертон 2000: 30), Макиэн признаётся Тернбулл: «Я ненавижу вас потому, что вы ненавидите Бога. Я могу полюбить вас... потому что вы хороший человек». (Честертон 2000: 34) Очевидна трансформация их отношения друг к другу: «Сердца их становились все мягче. Когда шпаги скрестились там, в лондонском садике, и Тернбулл, и Макиэн готовы были убить того, кто им мешает. Они были готовы убить его и убить друг

друга. Сейчас им помешали, и они ощутили облегчение». (Честертон 2000: 34) Оказавшись в гостях у некоего Мориса Уимпи, поклонника восточной культуры, они оба отказываются принести жертву тихоокеанскому божку (идолу). Проповеди хозяина на темы «делай, что хочешь», и «горе слабым», и «сильная личность» (Честертон 2000: 46) – неприемлемы для Макиэна.

Самое сложное испытание предстоит Тернбуллу и Макиэну в психиатрической лечебнице, где герои неожиданным образом оказываются. Управляет ею некий профессор, разработавший проект медицинской полиции, принятый парламентом. Там же они обнаруживают людей, которых встречали на своём пути. Фактически, всё общество признано властями безумным. Краски сгущаются: надвигается катастрофа – профессор, он же «существо с длинным подбородком» (Честертон 2000: 140), (всё более и более напоминающий антихриста) решает погубить всех: он затевает пожар. Катастрофу предупреждает старец, заключенный в самой дальней камере (судя по описанию, тот самый православный монах Михаил): он останавливает пожар по просьбе Макиэна. По молитвам монаха спасаются в итоге все герои романа: «Огненный лес покачнулся и распался надвое... Огонь лежал между двумя мирными холмами, а между ними, как по долине, шёл маленький старец и пел, словно гулял в весеннем саду». (Честертон 2000: 144) Это свидетельство чуда, сверхъестественного, преображает редактора газеты «Атеист» Тернбулла, он превращается в христианина: «глаза его стали сияющими и прекрасными. Многие скептики ругали его потом в журналах и газетах за то, что он предал стоящий на фактах материализм». (Честертон 2000: 144)

Примечательно, что в романе «Шар и крест» спасителем мира от хаоса и гибели является православный священник, болгарский монах Михаил. Интересно, как увидел произведение Честертон наш современник, православный диакон Георгий Максимов: «Невероятная пронизательность, разительная острота слога, удивительное бесстрашие перед лицом новомодных предрассудков общественного мнения, а также несомненная добродетель рассудительности, непоколебимая верность здравому смыслу и глубокое личное смирение, <...> Парадоксальный, насмешливый, по-детски серьёзный и сострадающий, Честертон явил такое христианство, о котором его современники давно позабыли. Английский мыслитель восстанавливал (для людей века сего) истинную иерархию ценностей, поверяя не христианство новыми увлечениями и вкусами общества, а вкусы и увлечения общества христианством». (Максимов)

Итак, самый главный вопрос, который затрагивает роман, – это вопрос веры и безверия. Веры, не подчиняющейся разуму и вместе с тем бесконечно разумной, веры безграничной, но осознанной, веры, всю силу которой герои познают лишь в самом конце

своего путешествия. О серьёзнейших вопросах Честертон говорит легко, не читая проповеди и не наставляя «на путь истинный» (совсем как отец Браун в его детективных рассказах). Он говорит так, как читатель сможет его услышать и воспринять. Текст романа проникнут юмором, автор мягко и с любовью подшучивает над своими героями. Честертон творит на стыке жанров: как уже говорилось выше, «Шар и крест» – это и полемический трактат, и своеобразная робинзонада в поисках истины, но это ещё и детектив, так как есть преследователи и преступники. Мир Честертон парадоксальным образом перевёрнут с ног на голову (как это часто бывает у автора): преступники – Макиэн и Тернбулл – являются носителями истинных ценностей, преследователи – полиция – борется с этими самыми ценностями, с Христианством в конечном итоге, так как отправляют Макиэна и Тернбулла в дом для умалишённых. Но по Честертону здравомыслящими оказываются как раз те, кто властями признан безумным. Честертон вообще считает носителями здравого смысла простых людей. В своей «Автобиографии» (1936) признаёт «бесконечное интеллектуальное превосходство за бедными и даже безграмотными людьми». (Chesterton 2001: 157) Ибо они – носители традиции, истинности. Не они – ханжи, не они – несведущие, а те, кто в век «религиозной свободы», когда «каждый может свободно говорить о религии, на самом деле стыдится её упоминать» (Chesterton 2001: 156-157). Для Честертон человек, преданный традиции и вере, является главной ценностью.

Библиография

- Chesterton G. K. 2001. *Autobiography*. UK: House of Stratus.
 Аверинцев С. Г. К. *Честертон, или Неожиданность здравомыслия*. http://predanie.ru/lib/book/read/71007/#ТОС_id2543616 (Дата обращения - 02.12.2011.)
 Максимов Г. Г.К. *Честертон. «Шар и Крест»*. <http://yurij-maximov.livejournal.com/146282.html> (Дата обращения - 04.03.2014.)
 Честертон Г.К. 2000. *Шар и крест*. В: Честертон Г.К. *Собрание сочинений в 5 томах, т.2*. Санкт-Петербург: Амфора, с. 5-144.

HATE SPEECH OR UNACCEPTABLE WORDS AND PHRASES IN THE WORLD OF FOOTBALL

Karina Zalcmane

Rīga Stradiņš University, Dzirciema street 16, Rīga, Latvia

karina.zalcmane@gmail.com

Abstract

Hate speech or unacceptable words and phrases in the world of football

This research looks at the problem whether it is permissible to use unacceptable words and phrases in the world of football or not. The goal is to understand the meaning of the expression “hate speech” in general, in order to understand what kind of words and phrases could be identified as unacceptable in football. This has been done by examining instruments of international law, specific national legislation of European Union member states, and current situation in the world of football, in particular, researching visible incidents of “hate speech” used during a football match, just before or straight after it. Upon examination of these events, it becomes clear that there are four groups of unacceptable words and phrases united by Race/Religion, Sexual Orientation, Gender, and Disability. Although a specific list of “unacceptable” words and phrases in football was introduced to public, there are still controversial moments. Through showing specific examples of such controversial moments, the author concludes that the solution of the problem might lie in the definition of the word fan (supporter).

Keywords: hate speech, football hooligans, sports law, criminal law

Kopsavilkums

Naida runa vai nepieņemami vārdi un frāzes Futbola pasaulē

Pētījums izvērtē problēmu – vai ir pieļaujama nepieņemamu vārdu un frāžu lietošana futbola pasaulē. Darba mērķis ir vārdu kopas “naida runa” nozīmes izpēti, lai saprastu, kādi vārdi un frāzes var tikt identificētas kā nepieņemamas futbolā. Darbā tika izpētīti starptautisko tiesību avoti un atsevišķu Eiropas Savienības dalībvalstu tiesību akti, kā arī izvērtēta pašreizēja situācija futbola pasaulē – darbā tiek aprakstīti „skaļi” incidenti, kad futbola spēles laikā, tieši pirms vai uzreiz pēc tās, tika lietota „naida runa”. Izskatot visu iepriekš minēto, kļūst skaidrs, ka pastāv četras vārdu grupas, kas tiek uzskatītas par nepieņemamām un tās ir: rase un reliģija; seksuālā orientācija; dzimums; invaliditāte. Tomēr, neskatoties uz to, ka futbola pasaulē pastāv īpašs nepieņemamu vārdu un frāžu saraksts, joprojām pastāv pretrunīgi momenti. Izpētot šos konkrētus pretrunīgos momentus, autors secina, ka problēmas risinājums varētu tikt rasts vārda „Fans” (atbalstītājs) definīcijā.

Atslēgvārdi: naida runa, futbola huligāni, sporta tiesības, krimināltiesības

Introduction

Professional football provides an opportunity for people from all social groups to follow their sport and meet and mix with other football fans. As it was mentioned in the Policy for Football Related Offences by The Association of Chief Police Officers (ACPO) and Crown Prosecution Service (CPS) (2013), “The overwhelming majorities of football fans are well-behaved and want nothing more than to attend games free from the fear of violence, disorder, discrimination and other crime. [...] Members of the community whose homes and businesses are close to football grounds have the right not to have their lives disrupted by football hooliganism. Those who work in and around football grounds providing a service to fans, and those who provide the transport services that allow them to travel also have the right to carry out their work without fear of violence, discrimination or intimidation.”

Since the new world phenomenon “football hooliganism” was introduced in early 60’s, a lot of actions have been taken against spectator drunkenness and aggressive behaviour before, after and during football matches. Nevertheless, fans are rarely expelled from games for language.

In response to fans' unacceptable words and phrases some Football clubs have taken steps such as placing signs at stadium entrances, issuing members of their staff with a list of "unacceptable" words and phrases (Hunter 2013).

Even though there are two deferent expressions, such as "Hate speech" and "Cheering speech", a lot of people, including football fans, do not see the difference between them. Since, nowadays, it is a well known fact, that the football chants are mainly used to humiliate the opposition, rather to encourage the home team.

Hate speech

In order to understand what kind of words and phrases could be identified as hate speech, it is important to understand the meaning of this expression in general.

Albeit most countries have adopted legislations banning certain expressions, currently, there is no commonly accepted definition of the expression "hate speech".

In 1997, the Committee of Ministers of the Council of Europe adopted a Recommendation on hate speech, which stated that the term "shall be understood as covering all forms of expression which spread, incite, promote or justify racial hatred, xenophobia, anti-Semitism or other forms of hatred based on intolerance, including: intolerance expressed by aggressive nationalism and ethnocentrism, discrimination and hostility against minorities, migrants and people of immigrant origin".

Nevertheless, the line between speech that is considered rude and that, which is considered insulting is quite delicate as freedom of expression is recognised as one of the major human right under a lot of international and national acts. For example, the extent to which the right of free expression might be limited is determined by three instruments of international law, The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 1950 (ECHR), the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination 1969 (CERD), and the International Covenant on Civil and Political Rights 1976 (ICCPR).

In accordance with article 10 of the ECHR, the freedom of expression is granted to all, but the exercise of this right is conditioned by conformity with the restrictions necessary, *inter alia*, "for the protection of the reputation and rights of others." As for the CERD and ICCPR, it could be extremely important to point out article 4(a) of the CERD and article 20 of the ICCPR. Articles warrant a punishable offense in case of "all dissemination of ideas based on racial superiority or hatred" and "any advocacy of national, racial, or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility, or violence".

As for the national legislation of European Union (EU) member states, there are different pieces of law that regulates freedom of expression and its limitation:

- Articles 137(c) and 137(d) of **The Dutch penal code** of 1881, amended in 1994, prohibits making public intentional insults, as well as engaging in verbal, written, or illustrated incitement to hatred, on account of one's race, religion, sexual orientation, or personal convictions.
- Section 24 of **the Law on the Freedom of the Press of 29 July 1881** (France) criminalizes incitement to racial discrimination, hatred, or violence on the basis of one's origin or membership (or non-membership) in an ethnic, national, racial, or religious group.
- Section 5 and Section 18(1) of **the Public Order Act of 1986** (United Kingdom) make it a crime to use or display threatening, abusive, or insulting words “within the hearing or sight of a person likely to be caused harassment, alarm, or distress thereby”, and state that “a person who uses threatening, abusive, or insulting words or behaviour, or displays any written material which is threatening, abusive, or insulting, is guilty of an offence if: a) he intends to thereby stir up racial hatred, or b) having regard to all the circumstances racial hatred is likely to be stirred up thereby.”

The European Court of Human Rights (hereinafter the court) has its own opinion in regard to the definition of the “hate speech”. As it was pointed out in the factsheet on hate speech by the court (2013), “the court is careful to make a distinction in its findings between, on the one hand, genuine and serious incitement to extremism and, on the other hand, the right of individuals (including journalists and politicians) to express their views freely and to “offend, shock or disturb” others”.

In its case law, the court, without adopting a specific definition, has applied restrictions on the freedom of expression to the following groups: racial hate speech, religious hate speech, sexual orientation hate speech, negationism, speech based on totalitarian doctrine, political speech, anticonstitutional/ antinational hatred speech.

Unacceptable words and phrases in football

Unfortunately, for the last 10 years another football-related crime has evolved. Racist and homophobic chanting became one of the major problems for football authorities, as it is quite hard to determine how far it is legally permitted for there to be chants of the certain character just before, during, and straight after the football game.

Nick Hawkins, lead sports prosecutor at the CPS, argues that “[t]here is obviously a place for appropriate humour in football, and we mustn't lose sight of that.” Nevertheless, where the line between humour and offensive behaviour is crossed then such chanting should be qualified as hate crime.

In order to understand where exactly the mentioned above line between humour and offensive behaviour is crossed, four groups of unacceptable words and phrases could be marked out.

Unacceptable words and phrases are united by Race/Religion, Sexual Orientation, Gender, and Disability.

The most rapidly developing and controversial one is the group of unacceptable words and phrases united by race and religion. As was mentioned in the leaflet of the European network against Nationalism, Racism, Fascism and in support of Migrants and refugees, “Racism in football has different forms [...] racist chants and insults against an African player, discrimination of players of different ethnic background or the spread of racist and neo-Nazi propaganda [...]” Speaking about racist chants, the most visible incidents are as follows.

- Some football fans use racist, anti-Semitic or Islamophobic chants not only against players or fans of the opposite team, but against one of their own players. A section of Serbian football club Borac Cakac (Borac) supporters put on Ku Klux Klan hoods and displayed banners bearing the message, "The player should go, no one wants him here" and "The South will rise again" in demonstration against the player of Borac Mike Tamvaniere, from Zimbabwe. Moreover, Mike Tamvaniere was not only the target of racist abuse from a group of Borac neo-Nazi fans, but in April 2006 was physically attacked just outside the stadium by Borac fans.
- During the Union of European Football Associations (UEFA) cup match between Zenit St. Petersburg and Olympique Marseille on March 12th, 2008, three black players of Marseille were targeted by racist abuse during the match. Zenit fans threw a banana at them and made 'monkey noises'.
- Other incidents linked to football regularly occur in Rome, where fans include the following anti-Semitic phrases in their chants: “Anne Frank is not going to write anymore, but will buy a little bar of soap” (referring to Jews being turned into soap at Auschwitz); “Auschwitz is your homeland; the ovens are your houses”.
- The football ground is not the only place where football fans use offensive language. It could happen everywhere, even next to a village school on the way to the football match. The following incident happened near a school on the 5th of September 2013. Sinan Gökçen, the Media and Communications Officer of the European Roma Rights Centre stated in a press release (12.09.2013), that “according to an official statement from the police, they received a call on 5 September 2013 that a busload of football fans had stopped outside the village school. [...] the group got off the bus and threatened the Romani school children. They sang the national anthem and the anthem of Transylvania (Szekler anthem) and shouted racist, anti-Roma expressions (“dirty gypsies, we will come back soon”). They made gestures threatening to cut the children’s throats. The official police statement indicated that that the bus was on its way from Debrecen to Bucharest for a Romania-Hungary football match. In addition, the

relevant school has previously been involved in a racist scandal. Earlier this year, a teacher at the school was dismissed after making racist comments about Roma on video. [...] The fact that the former teacher was also on the bus suggests that the school was deliberately targeted.”

In regard to other three groups of unacceptable words and phrases, the Liverpool football club (Liverpool) authorities have done a great job. They have issued members of staff with a list of "unacceptable" words and phrases in their efforts to combat all forms of discrimination. On the list, you can find words that in a daily life could be considered as acceptable by a lot of people (e.g. gypsy, dyke, princess, cripple), but when it comes to football, fans could be liable to criminal charges in case of using such words during the game, just before or straight after it. Andy Hunter, the journalist of The Guardian stated in his post “Liverpool issue list of 'unacceptable' words to fight discrimination” (2013), that “Liverpool's list of what is ‘usually offensive and the club considers unacceptable’ has been given to all full-time and casual members of staff who have contact with the public on match days or on a daily basis”. Rishi Jain, the social inclusion officer for Liverpool, who helped compile the guide, have been quoted by Andy Hunter in his post as well, saying, that “a handbook [...] is designed to provide information on the latest equality legislation including information relating to what terminology is deemed as both acceptable and unacceptable. This program of awareness enables our employees to recognise inappropriate language and take the necessary steps to ensure Anfield is free from all forms of discrimination”.

The most arguable word from this list, in accordance with mass media of United Kingdom, is the word “Yid” and all forms of it.

The problem arose the moment when Jewish and non-Jewish Tottenham fans started calling themselves the “Yid army” and the players of the club “Yiddos” on a regular basis. In response to the numerous complaints, the Football association (FA) issued guidance which suggested that all football fans using the term could be liable to criminal charges, even Tottenham fans. The FA said, that “use of the term in a public setting could amount to a criminal offence, and leave those fans liable to prosecution and potentially a lengthy football banning order.” That means that even if someone is using an unacceptable word in order to describe himself, it will be considered as a hate speech and the person could be prosecuted.

According to the article of Stephen Pollard, the journalist of the Jewish chronicle, the Prime Minister of the United Kingdom, David Cameron, is considering that “Tottenham fans that use the word “Yid” in terrace chants should not be prosecuted — as long as they are not motivated by hate. [...] You have to think of the *mens rea*. There’s a difference between Tottenham fans self-describing themselves as Yids and someone calling someone a Yid as an insult.”

One of the main opponents of the Prime Minister David Cameron is Donald Peter Herbert, a leading human rights barrister, who considers that “It’s almost like saying if a woman refers to

another woman in a derogatory fashion then it is OK [...] even if it comes from Tottenham supporters, it remains casual racism. We understand it is a difficult, and for some an uncomfortable, stance to take, but we feel it is the right stance. [...] I don't want to have to take my children to a football match and expect to hear anti-Semitic chants.”

Nevertheless, the legislation of the United Kingdom concerning football matches and disorder associated with them is widely recognised by other jurisdictions as the most effective in this field. As was stated in the Prosecution Policy for Football Related Offences (2013), “the success of the legislation, and in particular the use of Football Banning Orders⁶ has excluded offenders from the vicinity of football matches, has deterred others from becoming involved in violence and disorder and has enabled levels of policing at matches to be reduced. This has been achieved by a combination of self-policing by fans, high quality police investigations producing compelling evidence, and robust prosecutions where appropriate. [...] ACPO and the CPS work closely with the Home Office other government departments in a continuing effort to combat violence and disorder around football matches at home and abroad. They also work closely with colleagues in Scotland and Northern Ireland to provide consistency across all three jurisdictions in the United Kingdom. The Football Association and Professional Footballers' Association work with ACPO and the CPS and have been consulted over and support this policy. ACPO and the CPS also work with Kick It Out and Stonewall to jointly tackle hate crime in football.”

Conclusion

There is no commonly accepted definition of the expression “hate speech” in European legislations. In order to define it, the restrictions of the freedom of expression need to be pointed out as well. That means, “hate speech” is not only the speech, that “covers all forms of expression which spread, incite, promote or justify racial hatred, xenophobia, anti-Semitism or other forms of hatred based on intolerance, including: intolerance expressed by aggressive nationalism and ethnocentrism, discrimination and hostility against minorities, migrants and people of immigrant origin” (Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to member states on “Hate Speech”, 1997), but as well warrant a punishable offense in case of “all dissemination of ideas based on racial superiority or hatred” (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 1969) and “any advocacy of national, racial, or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility, or violence” (International Covenant on Civil and Political Rights, 1976).

Currently, there are four specific groups of unacceptable words and phrases in football that are fortified exactly by the definition of the term, mentioned above and any person using them in

⁶ Football Banning Orders carry a minimum duration of three years, meaning hooligans face a ban from travelling to a range of important upcoming football matches should they commit football-related crime.

chants could be prosecuted. Unacceptable words and phrases are united by Race/Religion, Sexual Orientation, Gender, and Disability.

Though there is no common opinion as to whether some particular words should be prosecuted, in case if words were used by the fans in order to describe themselves. As on the one hand, there is '*mens rea*', on the other humiliating expressions that are considered so, no matter whether they are used to describe an opponent or oneself.

The author, personally, considers that offensive language should be banned from football in general. As according to the Oxford online dictionary, "supporter is a person, who is actively interested in and wishes success for a particular sports team", rather than insulting the competing team or the supporters of it.

"[...] tolerance and respect for the equal dignity of all human beings constitute the foundations of a democratic, pluralistic society" (Erbakan v. Turkey 2006).

References

- International Covenant on Civil and Political Rights, adopted Dec. 16, 1966, S. EXEC. DOC. E, 95-2 (1978), 999 U.N.T.S. 171 (entered into force Mar. 23, 1976)
- The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 15 INT'L & Comp. L. Q. 966 (1966)
- The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as amended by Protocol No. 11, Nov. 4, 1950, 213 U.N.T.S. 221
- Edwards C. (2013) Football fans use Anne Frank in anti-Jew attack. Retrieved December 15th 2013, from <http://www.thelocal.it/20131206/football-fans-use-anne-frank-in-anti-jewish-dig-against-rivals>
- European Hate Speech Laws. Retrieved December 15th 2013, from <http://www.legal-project.org/issues/european-hate-speech-laws>
- Football hooligans face ban from World Cup and Euros under CPS guidelines (2013) Retrieved December 15th 2013, from https://www.cps.gov.uk/news/latest_news/football_hooligans_face_ban_from_world_cup_and_euros_under_cps_guidelines/
- Football without racism (2008) Retrieved December 15th 2013, from <http://www.unitedagainstracism.org/pages/thema04.htm>
- Gökçen S. (2013) Hungary: Police Fail to Act Against Racist Violence as Football Fans Target Romani Schoolchildren. Retrieved December 15th 2013, from <http://www.errc.org/article/hungary-police-fail-to-act-against-racist-violence-as-football-fans-target-romani-schoolchildren/4189>
- Holt A., Starmer K., (2013) Prosecution Policy for Football Related Offences. Retrieved December 15th 2013, from https://www.cps.gov.uk/news/assets/uploads/files/2013_14_football_policy.pdf
- Hunter A. (2013) Liverpool issue list of 'unacceptable' words to fight discrimination. Retrieved December 15th 2013, from <http://www.theguardian.com/football/2013/jul/30/liverpool-unacceptable-words-discrimination>
- Judgment by the European Court of Human Rights (First Section), case of Erbakan v. Turkey, nr. 59405/00 2005 Retrieved December 15th 2013, from [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?%22itemid%22:\[%22001-71517%22\]](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?%22itemid%22:[%22001-71517%22])
- Luckurst S. (2012) Tottenham Hotspur fans are 'casual racists', says Peter Herbert. Retrieved December 15th 2013, from http://www.huffingtonpost.co.uk/2012/11/08/tottenham-hotspur-fans-ar_n_2091641.html
- Oxford Dictionaries. Definition of "supporter" in English. Retrieved December 15th 2013, from <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/supporter>

Pollard S. (2013) David Cameron; Yid is not hate speech when it's Spurs. Retrieved December 15th 2013, from <http://www.thejc.com/news/uk-news/111511/david-cameron-yid-not-hate-speech-when-it%E2%80%99s-spurs>

Recommendation No. R 97 (20) of the Committee of Ministers of the Council of Europe to Member States on "hate speech", adopted by the Committee of Ministers on 30 October 1997, at the 607th meeting of the Minister's Deputies

The Dutch penal code 1881 amended 1994 Retrieved December 15th 2013, from <http://www.legislationline.org/documents/id/4693>

The factsheet on Hate speech by European Court of Human Rights (2013), Retrieved December 15th 2013, from http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf

The Law on the Freedom of the Press of 29 July 1881 Retrieved December 15th 2013, from <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006070722&dateTexte=vig>

The Public Order Act of 1986 Retrieved December 15th 2013, from <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/64>

NERINGAS TĒLA TRANSFORMĀCIJAS: MĪTS, FOLKLORA, LITERATŪRA

Sergejs Žukovs

Daugavpils University, Vienības 13, Daugavpils, Latvia, LV-5401

zukovs.sergejs@inbox.lv

Abstract

Transformations of Neringa Image: Myth, Folklore, Literature

Goal of research: to characterize the transformations of Neringa image in myth, folklore and literature.

Objectives of investigation:

1) to excerpt different versions of legend about Neringa;

2) to investigate Neringa's image development and transformation in works by different Lithuanian authors.

The research was created by synthesis of many literary scientific methods – bibliographic, historical, comparative etc. Results of research can be used in Baltic and Comparative literature scientific researches related to writings about mythology and folklore.

Key words: sea, Curonian spit, mythology, folklore, literature, giants, Neringa

Gandrīz visās indoeiropiešu reliģijās sieviešu kārtas dievišķās būtnes ieņem centrālo vietu. (Biezais 2006: 13) Laima, Māra, Dēkla un Kārta ir tās, kas sastopamas latviešu mitoloģiskajā apziņā, pēc Haralda Biezā vārdiem – latviešu „reliģijā”. Bet, kā atzīst pats H. Biezais, līdz šim lielāka uzmanība un padziļināta izpēte bija veltīta lielākoties tikai „zemāko māšu kultam”. (Biezais 2006: 13) Turpretī lietuviešu mitoloģijā pēc Marijas Gimbutienes atzinuma, līdzīgā matricentriskajā, htoniskajā (saistītā ar zemi) un lunārajā (saistītā ar sievišķajiem, mēness un dabas atjaunošanās cikliem) tāpat valda visu radošas un visu zinošas dievietes Laima, Ragana, Giltine, Lauma u. c., kas gandrīz līdz 20. gadsimtam saglabā tādas rakstura īpašības, kādas piemitušas sengrieķu pirmsindoeiropiskajām dievietēm Atēnai, Hērai, Artemīdai, Hekatei utt. Tās vienmēr ir saistītas ar sievišķo pasauli, dzimšanas, dzemdību, nāves un atdzimšanas problēmām un tāpēc vienlaicīgi bija saprotamākas, nozīmīgākas un vajadzīgākas nekā citi, „bruņotie” dievi. (Gimbutiene 1994: 174–175)

Bet turpat arī M. Gimbutiene atzīst, ka „baltu mitoloģijas un reliģijas avoti ir ļoti sarežģīti” kaut vai tāpēc, ka seno dievību vārdi citās valodās rakstītajās hronikās tikuši tik lielā mērā sagrozīti un izkropļoti, ka reizēm nav cerību tos rekonstruēt un atjaunot. Turklāt pēdējo trīs gadsimtu laikā daudzas no tām tika padarītas par dēmoni, kariķētas, līdz ar to daudzas viņu senās īpašības aizmirstas. Tāpēc baltu mitoloģijas rekonstrukcijas pamatavots ir „tautas mutvārdu daiļrade”. (Gimbutiene 1994: 174–175)

Līdzās trim augstākajām sieviešu kārtas dievībām lietuviešu mitoloģijā, kas dāvā un arī atņem cilvēku dzīvību, – Laimai, Raganai un Žemīnai, pastāv un darbojas arī citas, otršķirīgas dievības, kurām var piemist citas, tomēr līdzīgas un radniecīgas funkcijas. Raksturīgi šai gadījumā ir tas, ka vīriešu kārtas mitoloģiskajām būtnēm šajā matricentriskajā mītu un vērtību pasaulē ir dotas tikai divas izpausmes. Viņi ir:

- 1) vai nu dzīvības enerģijas simboli;
- 2) vai attiecīgās dievietes brāļa vai palīga lomā. (Gimbutiene 1994: 176)

Vairāku autoru interpretācijā Neringas vārda patiesā nozīme un simbolika atšķiras, bet tās vairāk ir nianse, kas pasvīturo vienu un to pašu būtisko iezīmi – vārda neapšaubāmo saistību ar ūdens stihiju.

Juoza Pronska (*Juozas Pronskus*) interpretācijā vārds „Neringa” ir cēlies no lietuviešu valodas vārdiem „nerti”, „išnara” („nirt”, „iznira”), kas sākotnēji bija saistīts ar Neringas pussalas (senāk salas) parādīšanos uz ūdens virsmas, ka tā vienkārši iznirusi no jūras dzelmes. (Pronskus 1923: 22) Līdzīgi J. Pronskus skaidro šī vārda radniecību ar virkni citu vārdu, kā – „Užmaris”, „Kopos”, „Dalgé”, „Nergia”. Visiem šiem vārdiem ir saistība ar minētās vietas ģeogrāfisko novietojumu un – kas šai gadījumā ir pats būtiskākais – ar jūras klātbūtni.

Mazliet savādāks definējums ir Mikola Slucka garstāstā-pasakā „Milži negribēja būt karaļi” – tur Neringas vārda izcelsme tiek skaidrota visai sadzīviski, saistībā ar apstākļa vārdu „nerangi” – „Neringa”, ko šai gadījumā var aptuveni interpretēt kā „nesagatavojusies”, „bez iepriekšējas sagatavošanās”. (Sluckis 1958: 26) Bet jau literatūrzinātnieks Kestutis Urba norāda, ka šāda veida Neringas vārda semantika un izcelsme ir „visai bērnišķīga” un iet klajā pretrunā ar valodnieku pētījumiem šai ziņā. (Urba 1990: 20)

Pēc savas būtības Neringa kā dziļi simbolisks tēls pārstāv reizē gan seno – tradicionālo, klasisko mītu tradīciju par milžiem, kurā tiek ietverts arī tautas zemapziņā balstītais arhaiskais priekšstats par sieviešu dzimuma dievību, vietēja, šai gadījumā samērā neliela teritoriāla areāla demiurga funkcijas labprātīgi uzņēmušos zemāka ranga dievieti, kurai tomēr piemīt visas cilvēciskās īpašības, izskats, domāšana, uzvedība un rakstura iezīmes, gan arī jauno tradīciju, pēc kuras Neringas tēls ir tik lielā mērā pietuvināts cilvēciskajam, cik vien tas iespējams. Mītos ir iesakņojusies tradīcija, vismaz ciktāl tas sakāms par milžiem-demiurģiem, veidot šos tēlus kā vīrišķā spēka pārstāvjus. No šī viedokļa, kas balstīts arī patriarhālajā pasaules uzskatā, milžu kārtas sieviešu tēli parādās daudz retāk. Tomēr Neringas tēls pasaules mitoloģijas kontekstā nebūt nav vienīgais, kaut kādā veidā izņēmums vai atstatus stāvošs un kopējā mitoloģisko personāžu sistēmā neiederīgs paradokss veidojums. Pēc Džozefa Kempbela definējuma mitoloģiskā varoņa tēlu, pirmkārt, raksturo viņa brīvprātīgā pakļaušanās nolemtajam. (Кэмпбелл 1997: 21) Šai ziņā Neringa kā personāžs organiski iekļaujas šāda veida kanonā.

Neringas tēls folklorā un literārajos darbos

Folklorā un literatūrā Neringas tēls parādās pārsvarā prozā un dzejā. Dramaturģijā līdz šim viņas tēls netika izmantots.

Prozas darbu īpatnība ir tāda, ka tie, savukārt, sīkāk iedalāmi:

- a) tautas teikas vairāk vai mazāk atšķirīgie varianti;

b) individuāla autora literārs darbs, kas tiek balstīts uz senās teikas motīviem, bet attiecīgi interpretēts, mainīts.

Neringas tēla daudzveidīgo raksturojumu lietuviešu folklorā un literatūrā var iedalīt apmēram 3 posmos:

- 1) Klasiskā interpretācija (daudz maz atšķirīgs teikas variāciju materiāls) – visā visumā atbilst standarta mitoloģiskajam tēlam par milžiem-demiurģiem, kas var iederēties sīkaku, zemākas kārtas, lokālu dievību klasifikācijā un sistēmā.

Pie šī perioda pieder Eduarda Gizeviusa poēma vāciski „Neringa, die Strandriesin”, vēlāk lietuviski un, attiecīgi, no lietuviešu valodas uz krievu valodu tulkojot, prozas formā iznācis tas pats E. Gizeviusa pamatteksts, kas reizēm tiek ievietots lietuviešu bērnu pasaku vidū, reizēm atkal starp lietuviešu tautas teikām, nostāstiem un leģendām. Īsumā teikas būtību var formulēt šādi: Neringa nav vienkāršas izcelsmes, bet vietējā valdnieka Karvaiša Lielā (*Karvaitis Didysis*) meita, ko viņas vecākiem dāvājusi pati dieviete Laima, krīviem pareģojot nākotnē Neringai dižus darbus. Raksturīgi, ka dzeja, dažāda veida balādes formas saglabājuši darbi, kā arī īsākas un garākas nelielas poēmas par Neringu pieturas pie šīs teikas versijas. Neringa joprojām paliek valdnieka Karvaiša meita, kas apprecas ar cita valdnieka – Ventas pils jeb, citos avotos, – Vindenburgas pils saimnieku, kura vārds ne vienmēr tiek nosaukts. Naglis, kas teikas sižetā sāk figurēt krietni vēlāk, ieņemot līgavaiņa lomu, nav šīs Ventas pils īpašnieks, bet pavisam cita persona – mednieks (Mikola Slucka versijā) vai vienkārši milzis utt.

Pie šī perioda darbiem var pieskaitīt, piem., Juoza Pronska (*Juozas Pronskus*) „Pasaka apie Neringą” (Klaipēda: Rytas, 1923; ASV: Gabija, 1958), klasisko izdevumu lietuviski „Lietuvių padavimai, legendos ir sakmės”, I daļa (Kauņa: Vaiga, 1998), „Pamarių sakmės” (Klaipēda: Klaipēdas universitātes izdevniecība, 2010), „Neringa ir Naglis” (Viļņa: Vaga, 2006), „Gražiausieji Mažiosios Lietuvos padavimai” (Liberum Artis, 2011) u. c.

Visos šajos darbos Neringas tēls ir lielā mērā vispārināts, klasiskai mitoloģijai un folklorai raksturīgs. Neringu vairāk raksturo tās konkrētā darbība, nevis kaut kādas īpašas atšķirības starp viņu un citu tautu teiku milžu tēliem. Nav akcentēta viņas kā tēla iekšējā, domu pasaule, tikai ārējā, fiziskajā pasaulē notiekošais, pie kā varētu pieskaitīt tās rīcības sekas. Varētu arī teikt, ka Neringas tēls visu laiku paliek statisks, t. i. – nemainās, bet pretrunā ar to ir kanoniskā tradīcija ikreiz vispirms attēlot Neringas neparastos piedzimšanas apstākļus, kas tradicionāli veido varoņeposā, episkajā mītā nākošā varoņa pieteikumu par to, kas viņš vai viņa būs nākotnē, līdz ar šī personāža tālāku augšanu un attīstību.

„Varoņa dzimšanas neparasto, brīnumaino apstākļu motīvs ir plaši izplatīts mītā un pasakā. Ne mazāk sens mītu un pasaku tips ir arī tas, kas varoņa dzimtas aizsākumus meklē pie dzīvnieku senčiem, kas patiesībā ir attīstījušies no totēmiskajiem priekšstatiem.” (Жирмунский 1979: 210- 211)

Tā kā gan vārda semantikā, gan savā darbībā Neringa ir saistīta ar ūdens sfēru, ko pārstāv jūra, tad vēlākos laikos arī šāds totēmiskais dzīvnieks ir zivs (M. Slucka grāmatā tā ir milzīga plekste; raksturīgi, ka tās tēva-zvejnieka iesauka arī ir Plekste, tātad Neringa iznāk Plekstes meita, un atsevišķa pētījuma vērtā būtu viņas iespējamā radniecība šai ziņā – tēlu, īpašību un raksturojuma līmenī – ar antīkajām nereidām, ūdensmeitām un nārām). Citos, senākos avotos tas ir milzīgs alnis, ko nomedī un upurē Laimai par godu tās tēvs Karvaitis – tātad šai versijā totēmiskais dzīvnieks vairs netiek saistīts ar ūdens stihiju. (Plaudis 2008: 19)

2) Padomju perioda darbi: transformējas pats tēls, tiek mainīti akcenti – dažos avotos (piem., M. Slucka interpretācijā) Neringa jau nāk no vienkāršas tautas vidus, ar to tiek pasvītota viņas tuvība un radniecība plašajām tautas masām. Notiek daļēja (bet ne pilnīga) Neringas tēla demitoloģizācija.

Pie šī perioda nozīmīgākajiem darbiem jāpieskaita M. Slucka stāsts-pasaka „Milži negribēja būt karaļi” (1958; 2004) un 10 gadus vēlāk iznākušais Eduarda Mieželaiča darbs „Neringa” (1968). M. Slucka tēlojumā Neringas tēls iegūst konkrētību, noteiktību, iekšēju un ārēju personāža attīstību, savu noteiktu motivāciju rīcībā, spriedumos, rakstura izveidē un galu galā – turpmākajā liktenī, ko nosaka visu šo apstākļu kopsumma kā sekas. Paralēli priekšmetiski-reālistiskam tēlojumam un sociālajam aspektam (Neringa nu ir nabadzīga un vientuļa lietuviešu zvejnieka meita, tās nabadzība un trūkums tiek visu laiku akcentēti), kā fons paliek folkloras sižets, kaut kādā ziņā arī turpina pastāvēt mitoloģiskais laiks un tēlu domāšana līdzās didaktiskajam, kas neuzmācīgi tiek parādīts vecajam zvejniekam audzinot savu meitu par krietnu un labu cilvēku. Tiek akcentētas morāli audzinošas vērtības – darbs, čaklums, pieticība.

Literatūrzinātnieks Kestutis Urba atzīmē, ka E. Mieželaiča filosofiskās pasakas „Neringa” sižets kā refrēns atkārtoti M. Slucka teiku, saglabājot to pašu personāžu sistēmu un raksturu. (Urba 1990: 22) Šai ziņā E. Mieželaiča darbs vairāk atgādina apjoma ziņā lakonisku, prozas formā uzrakstītu dzeju, kur akcentēts tiek saules tēls un saules dialogs ar Neringu, kas atrodas nepārtrauktā izaugsmē, garīgā un fiziskā attīstībā, kas var izaugt liela gan simboliski, gan tīri reāli, tikai darot lielus darbus, nedomājot par sevi un palīdzot citiem, īpaši – nelaimē nonākušiem cilvēkiem. (Miežlaitis 1974: 291–302)

Atšķirībā no iepriekšējā perioda nozīmīgs ir pilnīgs sižeta pagrieziens teikā par Neringu. Naglis, iepriekš ar Neringu galīgi nesaistīts teiku personāžs un, iespējams, vēsturisks tēls, par kuru nekur pirms M. Slucka nebija rakstīts, ka tas pieder pie milžu nevis parasto cilvēku cilts, kļūst neatdalāms no Neringas pāra „Neringa un Naglis” jaunajā izpratnē. K. Urba piemin, ka 1922. gadā publikācijā „Vadovēlyje po Klaipėdos kraštā” ir citējams rakstītais „Lietuvos žinios” Nr. 40 - ka kāda sieviete pastāstījusi šādu leģendu: no jūras atpeldējis Naglis, apsēdies uz sauszemes kraujas un

lūkojies apkārt. Tiklīdz viņš pamanījis cilvēkus, tos tūdaļ aplaupījis, pēc kā atgriezies atpakaļ jūrā. Neviens nezinājis, kas viņš bijis – vai kāds zvērs, putns vai cilvēks. (Urba 1990: 20)

Paralēli eksistējusi vēl cita teika par slavenu karavadoni Nagli un viņa sievu Barkši. Naglis kritis cīņās ar krustnešiem, un viņa ķermenis ticis sadedzināts un apglabāts kalnā.

M. Slucka nopelns, ja vien to var šādi vērtēt, ir tas, ka viņš apvienojis abus – Nagļa un Neringas – tēlus vienā sižetā un teikā, izdarot to tik organiski, ka tautas apziņā šī teikas versija kopš tā laika pastāv kā vienots un nedalāms sižets, kas esot autentisks un sens, nevis mūsdienām piederīgs. E. Mieželaitis tikai turpināja šo tradīciju, kas pēc tam tika pārnesta krievu valodā jau uz E. Mieželaiča, nevis M. Slucka pamatteksta bāzes, jo krieviski E. Mieželaiča teksts atšķirībā no M. Slucka grāmatas padomju gados kļuva pazīstams caur tulkojumu, kam papildus popularitāti deva arī pasakas izplatīšanās vizuālajā variantā – ar krievu diafilmas palīdzību. Tāpēc krievu lasītājiem tā ir daudz labāk zināma par joprojām nezināmo vai maz zināmo M. Slucka grāmatu. Neringas un Nagļa vienotība kanoniskajā – jau E. Mieželaiča, ne M. Slucka interpretācijā – teiksmas un leģendas sižetā arī šai valodā ir pilnīgi nostiprinājusies un tiek uzskatīta par senu, arhaisku un autentisku teiku, taču paradoksālā veidā krievu lasītājiem teiksma par Neringu vairs nav lietuviešu, bet tikai senprūšu folkloras sastāvdaļa.

3) Demitoloģizācijas galējā fāze un stadija – Neringa kā parasta cilvēku cilts meitene, kuras apņēmība, čaklums un darba spējas, tēlainā valodā runājot, padara to citu ļaužu vidū par „milzi” lielu darbu veikšanā.

Šeit īpaši izdalāma ir Viktora Miļūna (*Viktoras Miliūnas*) pasaka „Neringa un Naglis” (Miliūnas 2007: 107–114), kurā teikas sižets tiek pasniegts kā vectēva pasaka mazajam Ēvaldiņam (*Ēvaldukas*). Folkloras pasaka, ko bērns šai gadījumā zina, turpina pastāvēt kā paralēls sižets, tā kā Ēvaldiņš var jautāt un salīdzināt šo Neringu ar teiksmaino. Raksturīgi, ka V. Miļūna versijā pasakai ir nepabeigts, atvērts fināls: Neringas izredzētais – jauns puisis, kura vārds netiek nosaukts, pazūd jūrā vētrā ar visu laivu bez pēdām, un Neringa paliek to gaidot. Vai pasakai būs laimīgas beigas, vai ne – tas jāizlemj mazajam Ēvaldiņam un katram lasītājam un klausītājam individuāli. Tādā veidā lasītājs, klausītājs jau kļūst par līdzautoru un piedalās sižeta un fabulas izveidē atbilstoši saviem uzskatiem un pasaules redzējumam. Pašā pasakā telpas un laika dalījums reālajā, kur atrodas zēns ar vectēvu, un folkloras telpā, kas iespējami pietuvināts reālajai, kur darbojas vienkārša zvejnieku meitene Neringa, ir krasi nošķirts. Bet stāstījuma gaitā teikas sižets pāriet reālajā laiktelpā un finālā atkal aiziet mītiskajā, kad Ēvaldiņš saprot, ka zvejnieku puisis, sava veida Nagļa interpretācija, var arī neatgriezties, un izsaka vēlmi, kad paaugsies, ieņemt šī teikas personāža vietu, tādējādi tiešām pabeidzot pasaku un novedot to līdz laimīgam atrisinājumam (Miliūnas 2007: 114)

Dzejas tekstos teika par Neringu tiek aktualizēta tādu autoru darbos kā, piem., *Jonas Valaitis* – „Neringa” (1966), *Aleksas Deltuva* – „Neringa” (2001), *Birutė Lenkytė* – „Neringa”

(2006) u. c. Dzejai raksturīgs tas, ka tur turpina pastāvēt mitoloģiskais laiks, aktualizēta ir teika par Neringu kā valdnieka Karvaiša meitu, turklāt parādās cits motīvs – tam, kas vēlas iegūt Neringas roku un sirdi, jāiztur pārbaudījums, sava veida iniciācija, un šai gadījumā netiek runāts par pūķa uzveikšanu, bet gan spēka parādīšanu, kas būtu līdzvērtīga vai pat pārāka par to, kas piemīt Neringai – aizmest milzīgu klinšu bluķi pāri Kuršu mārei uz tās piekrastes otru malu. Vienkāršajiem cilvēkiem tas nav pa spēkam, tāpēc pārbaudījumu iztur un Neringu apprec vienīgi Ventas pils kungs, citās versijās – svešinieks vārdā Naglis. Notiek arī Neringas tēla pakāpeniska transformācija vietējas dievietes kārtā. Piem.,

„Užaugš mergaitē deive mēlynake,
pažins slaptas dievu galias
ir, tapusi salų valdove,
rast kelią į namus žvejams padēs.” (Deltuva 2001: 53)

Vai:

„Prigaudę žuvų pilnus luotus,
Sugrižo laimingi jūreiviai.
Ir buvo iškeltes tuoj puotos,
Ir Neringai meldės – kaip deivei!” (Lenkytė 2006)

Visvēlākajā teikas versijā, pēc Svetlanas Koroļevskas vērtējuma, Neringa alegoriski jau pati kļūst par smilšaino Kuršu Nērijas pussalu, tās viļņainās zelta bizes pārvēršas par garajiem kāpu sanesumiem, skaistās zilās acis pārtop par divām milzīgām ūdenskrātuvēm, izveidojot jūru un Kuršu māres līci. Šādā izmainītā, pilnīgi jaunā veidā apjēgtā un transformētā, alegoriskā formā Neringa pati kļūst par Kuršu Nēriju, dāvinot sevi cilvēkiem un semantiski saplūstot ar šo zemi apdzīvojušajiem ļaudīm, tā tad kaut kādā ziņā pārņemot dievietes-Zemes un dievietes-mātes funkcijas, simbolizējot dabu. Raksturīgi, ka šai ziņā krievu izcelsmes vietējie Kaļiņingradas apgabala iedzīvotāji sevi vairs nenošķir no baltu tautām, organiskā veidā uztverot šīs teikas materiālu kā savu, vietējo folkloras sastāvdaļu, kas organiski iekļaujas arī viņu priekšstatu, vērtību un kultūras sistēmā. (Королевская)

Secinājumi

Daudzi līdzīgi sižeti, idejas vai tēli pasaules tautu mitoloģijā un folklorā ļauj runāt par vairāk vai mazāk līdzīgu domāšanu, uzskatu sistēmu daudzu tautu kultūras mantojumā. Atsevišķos gadījumos var pamanīt ceļojošo sižetu izplatību, bet ne vienmēr tas ir tik izteikti un viennozīmīgi.

Pagātnes cilvēku vēlme izprast pasauli atbilstoši savām zināšanām un priekšstatiem ļāva rasties dažādiem neparastiem tēliem un būtnēm, kuru darbības rezultāts varētu būt bijušas tās vai citas dabas parādības, arī zemes reljefa izmaiņas. Milži un dievi kā demiurgi un radītāji bija neatņemama šādas pasaules sistēmas sastāvdaļa. Neringas gadījumā var runāt par poētisku teiksmu,

ko dzejas formā vispirms iedzīvināja baltvācu skolotājs un etnogrāfs Eduards Gizeviuss. Par patieso šīs teikas izcelsmi joprojām var diskutēt, jo ziņas ir pārāk neskaidras. Tātad tas tikpat iespējams var būt baltu izcelsmes, savā laikā šaurā teritorijā izplatīts, lokāls, gandrīz aizmirsts vai pusaizmirsts autentisks tautas mīts, ko E. Gizeviuss pierakstīja dzejas formā, šādi saglabādams to nākošajām paaudzēm, vai arī viņa paša radīta teika, balstoties uz jau esoša lietuviešu un senprūšu līdzīga rakstura folkloras materiāla. Vēlāk izplatījies un ticis pārtulkots lietuviešu un krievu valodā, tas guva daudz lielāku atsaucību un popularitāti, transformējoties dažādu vietējo autoru prozas un dzejas darbos uz tās pašas teikas pamata.

Uz šī piemēra pamata mēs varam redzēt seno folkloras tekstu un mūsdienu literatūras nesaraujamo un ciešo saikni un pārmantojamību. Balstoties uz agrāko laiku bagātīgo folkloras materiālu, tiek radītas jaunas mākslas vērtības, kurām būs paliekoša loma tās vai citas tautas literatūrā, mākslā un kultūrā.

Šīs tēmas perspektīvu var saskatīt baltu un salīdzināmās literatūrzinātnes pētījumos – arī saistībā ar „Kalevipoega”, „Vecās Edas” u. c. līdzīgu darbu analīzi.

Bibliogrāfija

- Biezais, H. Seno latviešu galvenās dievietes. Rīga: Zinātne, 2006.
- Deltuva, A. Neringa. *Deltuva, A. Dievų paliesti*. Vilnius, 2001.
- Gimbutiene, M. Balti aizvēsturiskajos laikos. Etnoģenēze, materiālā kultūra un mitoloģija. Rīga: Zinātne, 1994.
- Lenktytė, B. Neringa. Kaunas: Tabula Rasa, 2006.
- Mieželaitis, E. Neringa. *Mieželaitis, E. Čia Lietuva*. Vilnius, 1974.
- Miliūnas, V. Neringa ir Naglis. *Miliūnas, V. Evalduko metai*. Vilnius: Versus Aureus, 2007.
- Neringa. *Gražiausieji Mažiosios Lietuvos pavadimai*. Liberum Artis, 2011.
- Neringa ir Naglis. (Iš mažiosios Lietuvos pavadimų). Vilnius: Vaga, 2006.
- Neringa, pajūrio milžinė. *Lietuvių pavadimai, legendos ir sakmės, I dalis*. Kaunas: Vaiga, 1998.
- Pamarių sakmės. Klaipėda: Klaipėdos Universiteto leidykla, 2010.
- Plaudis, J. A. Neringa, piejūras milze. *Plaudis, J. A. Nogrimumi Eiropa*. Rīga: Jumava, 2008.
- Plaudis, J. A. Kā radās Kuršu joma. *Plaudis, J. A. Nogrimumi Eiropa*. Rīga: Jumava, 2008.
- Pronskus, J. Pasaka apie Neringą. *Pronskus, J. Lietuvos Sahara. Kuršių Užmaris*. Klaipėda: Ryto akcine bendrovė, 1923.
- Pronskus, J. Užmario (Neringos) atsiradimas. *Pronskus, J. Lietuvos Sahara. Kuršių Užmaris*. Klaipėda: Ryto akcine bendrovė, 1923.
- Sluckis, M. Milžiniai nenorėjo karaliais būti. Kaunas: Valstybinė Grožinės Literatūros Leidykla, 1958.
- Urba, K. Kuršių Nerija lietuvių apysakose vaikams. *Vaikų literatūra apie jūrą. Vaikų literatūra prie Baltijos jūros*. Klaipėda, 1990.
- Valaitis, J. Neringa. *Valaitis, J. Gedimino sapnas ir Neringa*. Morkūno spaustuvė, 1966.
- Жирмунский, В. М. Сравнительное литературоведение. Восток и Запад. Ленинград: Наука. Ленинградское отделение, 1979.
- Королевская, С. Неринга береговая (пляжная) великанша. Мифы и легенды о Куршской косе. www.k-elements.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1248Itemid=127 [04.03.2012.]
- Кэмпбелл, Дж. Герой с тысячью лицами. София, 1997.

VĒSTURE, KULTŪRVĒSTURE / HISTORY, HISTORY OF CULTURE

“BALTKRIEVU” DISKURSS LATVIEŠU PRESEĒ (1920–1934): IZPRATNES EVOLŪCIJA PAR BALTKRIEVIEM KĀ PATSTĀVĪGU NACIONĀLO MINORITĀTI

Māris Goldmanis

Latvijas Universitāte, Latvija
gold@way.lv

Abstract

„Belarusian” discourse in Latvian press (1920-1934) the evolution of understanding about Belarusians as sovereign national minority

Belarusians were one of the ethnic minorities in the new democratic Republic of Latvia who tried to achieve their own goals in education and culture. As other ethnic minorities Belarusians received rights for their school autonomy as granted and supported by the state of Latvia. However, since the early twenties Belarusian activities were met with hostile even discriminating attitude from the Latvian printed press. For some time the Latvian newspapers disregarded the existence of the Belarusian nation within Latvia and made claims that most of them either polonized Russians or Latvians. Same hostility towards Belarusians was shown from the Polish side. In result a “Belarusian” discourse phenomena was made within Latvian newspapers where word Belarusian was marked in commas to show disregard towards their existence as sovereign national minority who deserves rights for own minority schools and cultural autonomy. Discriminatory attitude caused a “Belarusian school trial” on 1925, after the general discrimination in the main Latvian media significantly dropped and Belarusians slowly became accepted as a sovereign national minority and more positive publications about Belarusians appeared in the Latvian printed press. The sources of this research are publications in Latvian newspapers from 1920–1934. The method of discursive analysis was used to understand this problem and make conclusions.

Astlēgvārdi: baltkrievi, poļi, nacionālās minoritātes, latviešu prese, nacionālais diskurss.

1918. gadā proklamētās Latvijas Republikas pamatprincips bija: vara valstī pieder Latvijas tautai un visas nacionālas minoritātes tiek aicinātas piedalīties valsts darbā un saimniecībā. Šādas iespējas pamatā nodrošināja 1919. gada pieņemtie vēlēšanu, pavalstniecības un izglītības likumi. Tieši *Likumam par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā* (LRK: Nr.156), kas garantēja iespēju iegūt izglītību dzimtajā valodā, piedalīties Izglītības ministrijas Mazākuma tautības skolu nodaļas darbā un saņemt noteiktu valsts atbalstu, bija ievērojama loma “baltkrievu problēmas” izveidošanā. „Baltkrievu” diskursā tika apšaubīta šīs mazākumtautības pilnvērtīga pastāvēšana, apkaunojoši rakstot vārdu *baltkrievs* pēdiņās. Tas pelna pētnieku uzmanību un izskaidrošanu. Rakstā apkopots materiāls līdz 1934. gadam, kad Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma ieviestās cenzūras apstākļos etnisko jautājumu apspriešana tika ierobežota. Darba galvenie avoti ir 1920.–1934. gada latviski rakstošā prese un tā laika publicistu darbi, kuros skarts baltkrievu jautājums. Ir veikts baltkrievu tēmai veltīto rakstu dinamisks uzskaitījums. Avotu izpēte vēsturiski diskursīvās metodes ietvaros sniedz atbildi uz jautājumiem, kādēļ radās „baltkrievu” diskurss, kā tas attīstījās un vai Latvijas baltkrievu minoritāte ieguva izpratni par sevi kā patstāvīgu minoritāti.

Baltkrievi Latvijas teritorijā dzīvojuši jau no 17. gadsimta vai pat agrāk. 1920. gada tautas skaitīšana Latvijā uzrādīja 75 000 baltkrievus, 1925. gadā – 38 000 baltkrievus, 1930. gadā – 36 000 un 1935. gadā– jau vairs tikai 27 000 baltkrievu tautības cilvēku (Skujenieks 1936:286). Kraso baltkrievu skaita samazināšanos nevar izskaidrot ar iedzīvotāju izceļošanu vai izmiršanu, bet gan ar baltkrievu tautas zemo etnisko pašapziņu. Viens no iemesliem, kas ietekmēja zemo etnisko pašapziņu, bija negatīvi izteikumi presē.

Latvijas baltkrievi pārsvarā dzīvoja Latgales reģionā un nebija reliģiski vienoti: pēc 1930. gada datiem, 62% no viņiem bija katoļi, 25% bija pareizticīgie un 11% – vecticībnieki (Skujenieks 1936:90). Lasītpratēju skaits 10 un vairāk gadu veco baltkrievu vidū 1930. gadā bija tikai 64, 7 % (krieviem tas bija līdzīgs: 62, 8 %, turpretī latviešiem –90 % un ebrejiem 89 %) (Skujenieks 1938:99), tādēļ radās iespēja manipulēt ar baltkrievu etnisko pašapziņu. Baltkrievi dzīvoja polietniskā vidē kopā ar krieviem, poļiem un Latgales latviešiem. Reliģiskās un lingvistiskās iezīmes bieži pārklājās; cilvēki nereti oficiāli mainīja savu tautību, balstoties uz piederību noteiktai konfesijai un mājās lietotai valodai, kas ne vienmēr atbilda viņu etniskajai izcelsmei. Tā saucamie “vietējie” (*tuteišy*) vispār nespēja noteikt savu etnisko izcelsmi un vienkārši asociēja sevi ar dzīves vietu vai ticību. Viņi spēja sazināties dažādās vietējās valodās. Izglītības iestādes, reliģiskās un mazākumtautību organizācijas šos cilvēkus, un jo īpaši viņu bērnus, centās piesaistīt kādai no tautībām un attiecīgai skolai. Poļi, krievi un nacionāli noskaņotie latgalieši Latgales teritorijā savstarpēji konkurēja un centās uzlabot savas pozīcijas uz baltkrievu rēķina. Šādās konkurences apstākļos radās augsne “baltkrievu” diskursam.

“Baltkrievu” diskurss šeit tiek definēts kā tendenciozs izteikumu kopums, kas noliedz baltkrievu minoritātes savdabību un tiesības uz pastāvēšanu Latvijā. Netika gan apšaubīta pati baltkrievu tautas pastāvēšana, jo latviešu prese daudz rakstīja par baltkrieviem Lietuvā, Polijā un PSRS, neliekot tautības nosaukumu pēdiņās. Laba ilustrācija “baltkrievu” diskursam ir 1920. gadā laikrakstā “Sociāldemokrāts” ievietotais Latviešu lauksaimnieku ekonomiskās sabiedrības sludinājums, kurā tās biedri tiek aicināti neatdot sarkanā āboliņa un timotiņa sēklas “baltkrieviem” un viņu izsūtītiem aģentiem uzpircējiem par “lēcu virumu”, bet piedāvāt tikai Latviešu lauksaimnieku ekonomiskai biedrībai (Sociāldemokrāts 1920.). Šajā sludinājumā, kas atspoguļo konkurenci lauksaimniecības produkcijas sagādē, labi izgaismojās citās publikācijās paustais viedoklis: pseidotauta cenšas izspiest no valsts budžeta atbalstu savām skolām un atņemt skolēnus citu tautību mācību iestādēm.

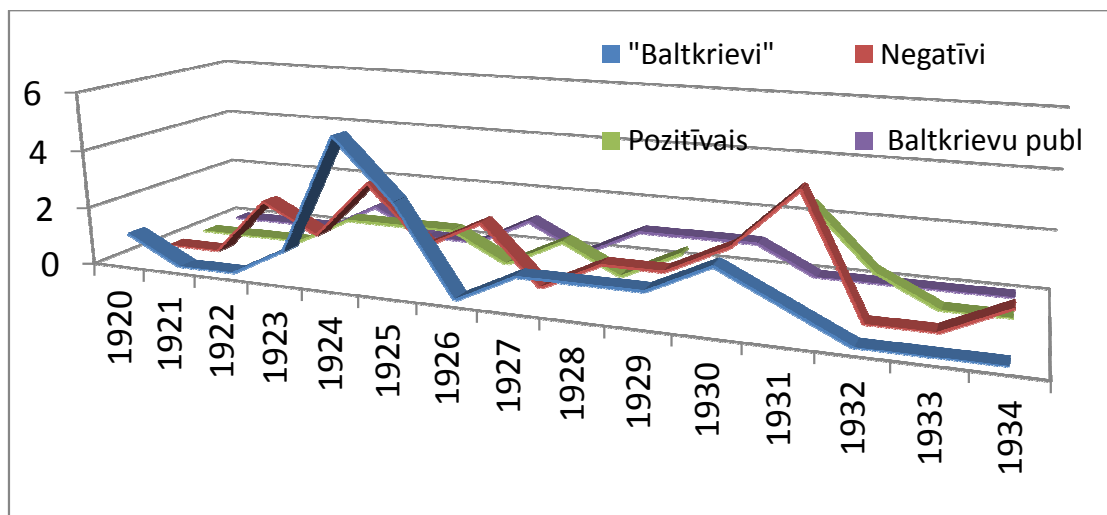
“Baltkrievu” diskursu ietekmēja vairāki faktori. Pirmkārt, tas bija latviešu vidū pastāvošais priekšstats par pārpoļošanas un pārkrievošanas draudiem Latgalē. Pārsvarā Rīgā mītošie nacionāli noskaņotie autori un politiķi Latgales nacionālo daudzveidību uztvēra kā draudu latvietībai un minoritāšu centienus traktēja kā separātisma izpausmi. Jo īpaši tas attiecās uz poļiem un Poliju, ar

ko Latvijai līdz 1939. gadam bija kopīga robeža. Baltkrievu nacionālā darbība arī tika traktēta kā daļa no latviešu pārpoļošanas kampaņas. Izcilais statistiķis un politiskais darbinieks Margērs Skujenieks savā grāmatā “Latvija: zeme un iedzīvotāji”, kuras fragmentus attiecībā uz Latgali un baltkrieviem pārpublicēja daudzi laikraksti un žurnāli, apgalvoja, ka baltkrievi Latvijā radušies, latviešu zemniekiem pārpoļošanas rezultātā zaudējot savu valodu un pamazām kļūstot par katoļticīgiem baltkrieviem (Latgale 1927). Tādējādi ignorētas lingvistiskās atšķirības starp poļu un baltkrievu valodu un sarežģītā baltkrievu etnoģenēzes vēsture. M. Skujenieka skatījumā Latgale bija politiski neuzticama province ar bijušo poļu un krievu varu speciāli iepludinātiem ebrejiem un “lielkrievu sektantiem” – vecticībniekiem un citiem krieviem. Šāds uzskats bija nacionālo aprindu vadmotīvs “lielajam nepiepildītajam pienākumam pret Latgali” – panākt jaunu “latvju nacionālās kultūras atdzimšanas laikmetu Latgalē”, kā to formulēja nacionālais ideologs Ernests Blanks (Blanks 1925).

Otrkārt, tā bija latgaliešu politisko darbinieku pozīcija. Lai gan viņi ar aizdomām uztvēra Latgales latviskotāju centienus un uzsvēra Latgales savdabību, taču arī viņu “latgaliskajā Latgalē” nebija vietas baltkrieviem. Šajā ziņā īpaši izcēlās vairāku periodisko izdevumu izdevējs un Saeimas deputāts no 1922. līdz 1925. gadam Francis Kemps. Savus uzskatus, kas spilgti izpaudās jau 1920. gadu pirmajā pusē, viņš pilnībā izklāstīja grāmatā “Latgales likteņi”. F. Kempa ieskatā katoļticīgajiem baltkrieviem ar savu specifisko izlokšni nav nekāda sakara ar pareizticīgajiem baltkrieviem Vitebskas, Minskas un Polockas apvidos. Baltkrievi Latvijā, pēc viņa domām, bija katoļu ticībā pārgājušie krievi vai latgalieši (Kemps 1938: 105, 113).

Treškārt, jāņem vērā, ka latviešu presē pastāvīgi tika uzturēta negatīva attieksme pret minoritāšu skolām. 1919. gada beigās Latvijas Tautas padomē pieņemtais *Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā*, kas garantēja skolu autonomiju, nebija plaši apspriests sabiedrībā. Tādēļ jau drīz latviešu politiķu izteikumos un preses publikācijās tika izvirzītas pretenzijas, ka minoritāšu skolas savas zemās kvalitātes un mazā skolēnu skaita dēļ ir nelietderīga naudas šķiešana un ka minoritāšu skolas apdraud latviešu valodu un izplata pretlatviskas tendences. Baltkrievu skolas šajā ziņā saņēma visbargāko kritiku. Vispirms jau retoriski tika vaicāts: ja tādas tautas Latvijā nav, tad kādēļ tai savas skolas? Tālāk tika apšaubīts, vai šajās skolās patiešām māca baltkrievu valodu un kultūru un nevis krievu vai poļu valodu? Atbilde uz šo kritiku nereti bija vai nu skolu slēgšana, vai izglītības darbinieku iesaistīšana no malas. (Blese 1924: 525)

Visbeidzot, ceturtais faktors bija poļu un krievu politiskais spiediens. Kamēr latvieši baltkrievus centās “atgriezt latvietībā”, poļu un krievu politiskie darbinieki žēlojās par to, ka šādas “pseudotautas” pastāvēšana atņem skolēnus un valsts atbalstu viņu skolām.

1. diagramma. "Baltkrievu" diskursa dinamika (1920–1934).

Diagrammā attēlota "baltkrievu" diskursa dinamika. Bez publikācijām, kur "baltkrievi" izcelti pēdiņās, ņemti vērā arī raksti, kur baltkrievu tautība nav noliegta, bet aprakstīta negatīvi. Savukārt pozitīvi tendētajos rakstos un pašu baltkrievu publikācijās konstatējami centieni aizstāvēt šīs mazākumtautības tiesības Latvijā. Kā redzam, "baltkrievu" diskursa visaktīvākie gadi ir 1923.–1925.gads, pēc tam baltkrievu apšaubīšana presē pamazām samazinājās. Krasais negatīvisma vilnis 1930.–1931. gadā skaidrojams, pirmkārt, ar latviešu-poļu politisko konfliktu, kurā iesaistījās Polijas valsts, un, otrkārt, ar vispārējo nacionālisma vilni, ko veicināja M. Skujenieka nacionālistiskā valdība. Redzams arī, ka pozitīvi tendētās publikācijas parādījās ap 1924. gadu, pēc tam to skaits pieauga.

1921. gada oktobrī kā piektā un pēdējā no visām minoritāšu skolu pārvaldēm Izglītības ministrijā tika izveidota Baltkrievu izglītības pārvalde (Ozoliņš 1928: 197). Tas nozīmēja pastiprinātu valsts atbalstu un zināmas priekšrocības. Un tas izraisīja arī negatīvu reakciju no krievu un poļu skolu pārstāvju puses, kuri uzskatīja, ka no viņu skolām tiek aizpludināti skolēni. Viļņošanās sākās 1923. gadā, kad Latgales baltkrievu kultūras un izglītības biedrības "Backauščina" vadītājs Konstantīns Jezavitovs (*Канстанцін Езавітаў*, 1893–1946) "Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā" publicēja rakstu „Par baltkrieviem un lielkrieviem Latvijā”, kur reaģēja uz krievu un latviešu presē pausto kritiku par baltkrievu skolu atvēršanu un diskusiju par baltkrievu minoritātes pastāvēšanu. Nosaukdams daudzus avotus par baltkrievu tautas vēsturi un valodu, K. Jezavitovs vērsās pret krievu pārstāvjiem, kuri vecajās cariskajās kategorijās ieskaitot visus baltkrievus, krievus un vecticībnieku kopienu vienā lielā lielkrievu masā. Rakstā bija arī atsauce uz nelabvēlīgo poļu iespaidu, kuri arī bija ieinteresēti neatzīt baltkrievus kā patstāvīgu tautu. K. Jezavitovs secināja, ka sakarā ar to dažas poļu un krievu skolas, "kuras tika apmeklētas aiz savu skolu trūkuma no baltkrievu bērniem, vajadzēja pārdēvēt par baltkrievu skolām" (Jezavitovs 1923: 60).

Latviešu presē pirmais uz šo rakstu reaģēja jau minētais F. Kemps – Latgales Tautas apvienības deputāts Saeimā. Neņemdam vērā K. Jezavitova uz akadēmiskiem avotiem balstītos argumentus, F. Kemps emocionālā tonī deklarēja, ka baltkrievi Latvijā ir nekas cits kā vientiesīgie katoļticīgie krieviski runājošie latgalieši (Kemps 1923). F. Kemps apzināti ignorēja baltkrievu un Lietuvas lielkunigaitijas un Polijas karalistes (katoliskās Žečpospoļitas) kopīgo vēsturi, kādēļ liela daļa baltkrievu bija katoļticīgi, un izlikās nemanām acīmredzamās baltkrievu un krievu valodas atšķirības. F. Kempa darbā bija noprotama atsauce uz “vecu poļu un krievu apspiestības laiku” diskursu, kas attēloja Latgales ilgos gadus Polijas Inflantijā un Krievijas impērijā kā vispārēji negatīvus un latgaliešu nacionālai pašapziņai kaitīgus. Šai ziņā F. Kemps un viņa līdzgaitnieki maz atšķīrās no latviešu nacionālistiem, kuru arsenālā svarīgākā vieta bija tēzei par 700 gadus ilgu vācu baronu jūgu. Abas nereti naidīgās puses vienoja viena iezīme – neiecietība pret visu svešo un nelatvisko. Vēl sakarā ar F. Kempa rakstu zīmīga bija “Jaunāko Ziņu” redakcijas piezīme, ka atbildība par rakstā minētajiem datiem tiek atstāta autoram. K. Jezavitovs iesūdzēja tiesā F. Kempu par goda un cieņas aizkaršanu, jo publikācijas autors apgalvoja, ka Baltkrievijas Tautas Republikas armijas pulkvedis Jezavitovs Vitebskā organizējis “sarkanos pulkus”. Lietu iztiesāja Rīgas apgabaltiesa un apsūdzēto F. Kempu attaisnoja. Sūdzētājs šo lēmumu pārsūdzēja Tiesu palātā, kura 9. oktobrī atcēla apgabaltiesas spriedumu un apsūdzēto F. Kempu notiesāja uz 2 nedēļām cietumā (Preses lietas 1925).

1923. gadā “baltkrievu” diskursu uzkurināja asas diskusijas Saeimā par finansējuma sadalījumu baltkrievu skolām. Poļu Nacionālās savienības pārstāvis Jans Veržbickis savā runā pret baltkrievu skolām atkal izspēlēja lielkrievu kārti, tikai savā labā, apsūdzēdams bijušos cara ierēdņus un daļu poļu inteliģences jaunas tautības radīšanā. Tādējādi baltkrievi J. Veržbickim bija nekas vairāk kā etnisko identitāti pazaudējuši poļi. Viņam pievienojās latgaliešu nacionālisti Jezups Trasuns un Francis Kemps, kuri savukārt centās apsūdzēt poļus latgaliešu pārveidošanā par baltkrieviem. Asajās diskusijās baltkrievus emocionāli aizstāvēja Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas pārstāvis Jānis Pliekšāns (Rainis), kas daudz palīdzēja baltkrievu izglītības biedrībām (Saeimas stenogrammas 1923: 1093–1119). Lai gan strīdu rezultātā baltkrievu skolu finansējums būtiski necieta, radās augsne salīdzinoši daudzām publikācijām latviešu presē, kurās tika apšaubīta baltkrievu tautas pastāvēšana Latvijā. Jāpiezīmē, ka šo debašu atbalss spēku apliecina 1938. gadā tapusī Vilberta Krasnā publikācija “Baltkrievi kā latviešu tautas atzars”, kur autors atsaucas uz F. Kempa runu Saeimā 1923. gada jūlijā (Krasnais 1938: 31).

1924. gads kļuva par lūzuma punktu latviešu un baltkrievu attiecībās. Pamatojoties uz kāda Izglītības ministrijas ierēdņa sūdzību par to, kas Kapiņu pagasta baltkrievu pamatskolā viņš esot uzgājis “Baltkrievijas valsts karti”, kurā iekļauta daļa Latvijas teritorijas, tika ievadīts Latvijas Politpārvaldes kriminālprocess pret baltkrievu skolu darbiniekiem aizdomās par separātismu un

pretvalstisku darbību. Lai gan uz kartes, kas bija saņemta no Viļņas, tiešām bija rakstīts “Baltkrievijas karte”, tā nebija nekas vairāk kā drukas kļūda, jo nosaukumam patiesībā vajadzēja būt “Baltkrievu etnogrāfiskā karte”. Pārpratuma pēc konkrētajā pagasta skolā kartes nosaukums netika iztulkots (Jēkabsons 2001). Taču ar to pietika, lai veiktu kratīšanas baltkrievu skolās un arestētu vairākus baltkrievu kultūras darbiniekus, tai skaitā Lietuvas pilsoņus, kā arī dažus ukraiņu tautības Latvijas iedzīvotājus, kas atbalstīja baltkrievis.

Arestus un tai sekojošo tiesas prāvu pavadīja agresīva “baltkrievu” kampaņa latviešu presē. Apsūdzības un aicinājumus slēgt baltkrievu skolas publicēja gan nacionālistiskais “Latvis”, gan “Latgalietis” un “Izglītības Ministrijas Mēnešraksts”. Lielā mērā “Baltkrievu skolu tiesa” bija gadījums, kad valsts vērsās pret veselu minoritāti. Ņemot vērā iepriekš minētos faktorus (vēlmi pēc Latgales latviskošanas, latgaliešu nacionālismu, kā arī poļu un krievu intereses), baltkrievis – trimdas tauta bez savas neatkarīgās valsts – nonāca ietekmīgu spēku krustugunīs. Tiesas procesam bija jākalpo par paraugprāvu nākamajiem iespējamajiem tiesu procesiem pret citu minoritāšu pārstāvjiem un to skolām. Jāņem vērā, ka bailes no “baltkrievu separātisma” bija sastopamas arī Polijā un Lietuvā, kur pirms 1924.gada un vēlāk tika arestēti un tiesāti baltkrievu nacionālo organizāciju pārstāvji, nereti apsūdzot viņus sadarbībā ar komunistiem. Arī Latvijas baltkrievu gadījumā daļai baltkrievu bija simpātijas pret Padomju Savienību, taču to nevar teikt par cilvēkiem, kuri bija saistīti ar īslaicīgi pastāvējušo Baltkrievijas Tautas Republiku, kuriem ideoloģisku iemeslu dēļ nevarēja būt pastāvīgi kontakti un sadarbība ar komunistiskās PSRS sastāvā esošās Baltkrievijas PSR varas iestādēm.

Tiesa nespēja pierādīt apsūdzēto vainu separātismā un pretvalstiskā darbībā. Tomēr tiesas rezultātā tika slēgta Ludzas baltkrievu ģimnāzija, uz laiku tika pārtraukta Baltkrievu skolu pārvaldes darbība. Vairāki darbinieki ar Lietuvas pilsonību bija spiesti doties projām. Tomēr baltkrievu nacionālās kultūras kustība turpināja darbību: sāka iznākt avīze “Голас Беларусы” un žurnāls “Беларуская школа ў Латвіі”, kur tika publicēti aicinājumi “mobilizēties” pašiem baltkrieviem, uzturēt “baltkrievisko garu”, izvairīties no krievu valodas lietošanas skolotāju vidū un pat “sastādīt visu nacionālo dezertieru kauna sarakstu, izslaucīt nacionālo kustību no mēsliem, un atbrīvoties no balasta.” (Лыжка дзёгцю 1926). “Голас Беларусы” akcentēja 1924. gada tiesas procesa negatīvo ietekmi uz 1925. gadā notikušās tautas skaitīšanas rezultātiem, kur salīdzinājumā ar 1920. gada datiem baltkrievis bija “pazaudējuši” 37620 cilvēkus. Avīze vainoja negatīvo krievu inspirēto apmelošanas kampaņu, kas lika daudziem baltkrieviem aiz bailēm atteikties no savas tautības (Выники беларускага працэсу 1925). Baltkrieviski rakstošajā presē bija redzamas bailes par savu patstāvību Latvijā, tai pašā laikā vismaz oficiālajā līmenī valsts politika attiecībā ar baltkrieviem tika atzīmēta “ar dziļu sirsnīgu pateicību par baltkrievu kultūrnacionālo gaitu taisnīgu ievērošanu

visā Latvijas neatkarīgas demokrātiskās republikas 10-gadīgā pastāvēšanas laikā.” (Baltkrievu skola 1928: 391).

Baltkrievu tiesas procesa izgāšanās rezultātā krasi samazinājās pret baltkrieviem kā tautu vērsto publikāciju skaits. Sāka pieaugt negatīvo publikāciju skaits, kas kritizēja baltkrievu skolu darbību, jo īpaši tas bija jūtams laikrakstos “Latgales Ziņas” un “Daugavas Vēstnesis”. Vienlaikus sāka parādīties vairāk aizstāvošu rakstu, piemēram, “Baltkrievu nacionālisms un Baltijas politika” laikrakstā “Jaunākās Ziņas” 1924. gada 18. jūnijā, kurā bija nosodīts absurda tiesas process un slavēti baltkrievu kultūras stiprināšanas centieni. 1925. gadā Dr. phil. Ernests Blese publicēja plašu rakstu “Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā” par baltkrievu tautas valodu un vēsturi, atzīdams tās unikalitāti un apdraudējumu no krievu un poļu valodu puses (Blese 1925: 480-481). Pamazām latviešu presē un literatūrā iezīmējās “baltkrieva cietēja tēls”, spilgts piemērs tam ir V. Baltābolas sadzīvīsku ainu attēlojums dienasgrāmatā “Latgales pašvaldību darbinieki”, kur viens no personāžiem ir kāds vietējais baltkrievs, kurš zaudē savus vēlētājus par labu krieviem un poļiem pēdējo manipulāciju dēļ (Baltābola 1931). Tiešām, baltkrievu partiju sarakstu panākumi pašvaldību vēlēšanās bija niecīgi. 1932. gadā Alfrēds Gurtiņš pavisam konkrēti norādīja, ka tieši latviešu pasivitāte un bezdarbība ir novedusi pie Ilūkstes apriņķa baltkrievu denacionalizācijas un etniskās apziņas pazaudēšanas poļu propagandas iespaidā (Gurtiņš 1932). Dažos laikrakstos 1931. gadā, rakstot par pārpoļotajiem baltkrieviem, jau tika lietots apzīmējums “poļi”.

Noslēgumā var secināt, ka “baltkrievu” diskurss bija nezināšanas un apzinātas apmelošanas kampaņas rezultāts, kas lielā mērā noveda pie 1924.–1925. gada “Baltkrievu prāvas”. Lai gan baltkrievi šo procesu pārdzīvoja, ar katru nākamo gadu baltkrievu kultūras dzīve gāja uz leju. Ja 1925.gadā bija 32 baltkrievu pamatskolas, 1934. gadā – 16 skolas, tad 1936. gadā vairs tikai viena skola (Skujenieks 1938: 15). Kārļa Ulmaņa autoritārais režīms likvidēja mazākumtautību skolu pārvaldes (Likumu un MK noteikumu krāj.: 1934.07.25.), arī Baltkrievu skolu pārvaldi. Kā jau tika minēts, tautas skaitīšanas rezultāti uzrādīja aizvien krasāku baltkrievu skaita samazināšanos. Tam par iemeslu bija ne tikai baltkrievu tautas zemā etniskā pašapziņa, bet arī Statistikas pārvaldes pozīcija, jo tās vadītājs M. Skujenieks vēl ilgus gadus izmantoja cara laika terminoloģiju un centās likt vienādības zīmi starp baltkrieviem un lielkrieviem. Ir zināmi arī reāli gadījumi, kad tika viltoti tautas skaitīšanas dati un daļa baltkrievu tika pierakstīti pie poļiem vai latviešiem (Jēkabsons 2001).

Vispārējā pret nacionālajām minoritātēm vērstajā negatīvajā diskursā baltkrievu jautājums nekad nav ieņēmis nozīmīgu vietu, salīdzot ar rakstiem par ebrejiem, vāciešiem un krieviem. Taču tas ir svarīgs piemērs tam, pie kā noved uz nezināšanu balstīta neiecietība. “Baltkrievu” diskurss lielā mērā bija apkaunojums pašiem latviešiem un tā izpēte dod iespēju labāk saprast attieksmi pret Latvijas etniskajām minoritātēm, ko pauda latviešu presē 1920.–1934. gadā.

Avoti un literatūra

- Baltābola, V. 1931. Latgales pašvaldību darbinieki. (Iz pagasta darbveža palīdzes dienas grāmatas). *Piesauļe*. Nr.5.
- Baltkrievu nacionālisms un Baltijas politika 1924. *Jaunākās Ziņas*, 18. jūn.
- Baltkrievu skola Latvijas neatkarīgās Republikas 10-gadīgas pastāvēšanas laikā. 1928. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* (turpmāk: *IMM*). Nr.11.
- Blanks, Ernests. 1925. Latgales brūce. *Rīgas Ziņas*, 18. apr.
- Blese, Ernests. 1925. Latgales cittautieši un viņu valodas. *IMM*. Nr.5.
- Blese, Ernests. 1924. Daži novērojumi Latgales skolu dzīvē. *IMM*. Nr.11.
- Gurtiņš, Alfēds. 1932. Nacionālais jautājums Ilūkstes apriņķī. *Burtnieks*. Nr. 10.
- Jezavitovs, Konstantīns. 1923. Par baltkrieviem un lielkrieviem Latvijā. *IMM*, Nr.1
- Jēkabsons, Ēriks. 2001. Baltkrievi Latvijā 1918.–1940. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. Nr.4.
- Kemps, Francis. 1923. Par Latvijas “baltkrieviem”. *Jaunākās Ziņas*, 1. febr.
- Kemps, Francis. 1938. *Latgales likteņi: ainas no senas un jaunākās pagātnes*. Rīga: P. Puduļa izdevniecība.
- Krasnais, Vilberts. 1938. *Baltkrievi kā latviešu tautas zars*. Rīga: Latvju nacionālas jaunatnes savienība.
- Latgale. 1927. *Valdības Vēstnesis*, 5. nov.
- Latvijas Republikas [1.] Saeimas stenogrammas*. 1923. II sesija no 1923. g. 10. apr. līdz 21. jūl. Rīga: LR Saeimas izdevums.
- Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā. 1919. *Latvijas Pagaidu valdības likumu un rīkojumu krājums* (LRK), Nr. 156.
- Likums par tautas izglītību. 1934. *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*. 11. burtn.
- Ozoliņš, Kārlis. 1928. Izglītības ministrija. Grām.: *Latvija desmit gados: Latvijas valsts nodibināšanas un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture*. Rīga: Jubilejas komisijas izdevums.
- Preses lietas. 1925. *Daugavpils Vēstnesis*. 16. okt.
- Skujenieks, Marģers (red.). 1938. *Latvijas kultūras statistika 1918–1937*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde.
- Skujenieks, Marģers (red.). 1936. *Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde.
- Sociāldemokrāts*. 1920, 17. okt.
- Выники беларускага працэсу. 1925. *Голас Беларуса*, 2. jūn.
- Льжка дзэгцю ў бочцы мёду. 1926. *Беларуская школа ў Латвіі*. Nr. 2.

LATVIJAS UN DAUGAVPILS APTIEKU VĒSTURE PĒC OTRĀ PASAULES KARA

Vitālijs Karpovičs

Daugavpils Universitāte, Parādes iela 1, Daugavpils, Latvija, LV-5401
prezentaciji@inbox.lv

Abstract

Latvia's and Daugavpils Pharmacy after World War II

The aim of this paper is to highlight that influenced the development of Latvia's and Daugavpils pharmacy (drugstores) after World War II. During the Second World War, the pharmacy in Latvia suffered greatly. The invasion of Red Army and later of German army affected Daugavpils pharmacy in a very bad way. Many apothecaries were exiled from Latvia. Some of them lost their jobs, but the others left Latvia by their own volition.

After the Second World War, the Soviet regime was established in Latvia. The pharmacy industry was renewed; however, it did not reach the amount of production and quality of service that had been before the war. The number of apothecaries was low. To improve the situation the Soviet authorities implemented a shorter version of apothecaries' education. In conclusion, the author states that pharmaceutical branch in Daugavpils suffered greatly after World War II. However, the situation had improved in the course of time. New drugstores were opened, and more apothecaries gained education. At the same time, because of the Soviet economic policy and ideological pressure, the development of the pharmacy in scientific field did not happen and in time it became weaker than western pharmacy.

Key words: Daugavpils, pharmacy, World War II, Latvia, drugstores.

Spriežot pēc literatūras apjoma, ko apzinājis autors pētījuma veikšanas laikā, Latvijas un Daugavpils aptiekas un to vēsture ir diezgan šauri pētīta tēma. Plašai tēmas izpētei, ko nevarētu veikt viena raksta apjomā, būtu ļoti pamatīgi jāvērsas pie arhīva dokumentiem.

Tomēr autoram uzreiz jāpieraksta, ka priekš šā raksta arhīvā pētītie dokumenti sākas ar 1954. gadu, tāpēc Latvijas Nacionālā arhīva Daugavpils Zonālajā valsts arhīvā (turpmāk – LNA DZVA) pieejamā informācija nav gluži atbilstoša raksta tēmai hronoloģijas ziņā, bet tajā pašā laikā tos nepieminēt būtu nepareizi. Tā kā šie dokumenti sniedz informāciju par to situāciju kādā nonāca Daugavpils aptieku nozare un Latvijas aptieku sistēma padomju varas ietekmē piecdesmito gadu sākumā. Savukārt šo laika periodu no kara beigām atdala tikai 10 gadi, kas ir salīdzinoši neilgs laiks no tehnoloģijām atkarīgai nozarei kā farmakoloģija. Pētot zinātnisko literatūru par aptieku stāvokli Otrā pasaules kara laikā un arhīva dokumentus par nedaudz tālāku aptieku vēsturi Latvijā un Daugavpilī, autors uzskata, ka varētu radīt ainu, kura demonstrētu tās problēmas, ar kurām nācās sastapties Latvijas aptieku nozarei pēc Otrā pasaules kara un vēlāk arī Latvijas PSR periodā. Autors mērķis šajā rakstā ir atklāt to, kādā ekonomiskā, sociālā stāvoklī atradās Latvijas aptieku sistēma pēc Otrā pasaules kara beigām un Latvijas padomju okupācijai, akcentējot Daugavpils aptieku tīklu, kā lokālu plašākas sistēmas problēmu attēlojumu. Lai sasniegtu šo mērķi, autors ir sev uzstādījis šādus uzdevumus:

- 1) atrast un atlasīt literatūru par dotā raksta tēmu;
- 2) atrast un izpētīt LNA Daugavpils Zonālajā valsts arhīvā atrodošos dokumentāciju attiecībā uz raksta tēmu;
- 3) sniegt ieskatu Daugavpils aptieku stāvoklī Latvijas aptieku sistēmas ietvaros pēc Otrā pasaules kara;
- 4) veikt secinājumus par aptieku stāvokli un to kā tās nonāca tajā.

Latvijas aptieku nozares vēsture ir bijusi vienmēr saistīta ar valsts vēsturi un tās tautas vēsturi. Tāpēc tāds notikums kā pasaules karš protams ietekmēja Latvijas farmakoloģijas nozari kopumā, tajā skaitā arī Daugavpils aptieku tīklu.

Otrā pasaules kara ietekme uz Daugavpils aptieku tīklu bija negatīva, kaut arī reāla karadarbība Latvijas teritorijā tika uzsākta tikai 1941. gadā, aptieku nozare sāka „izjust” pārmaiņas kādu laiku pirms tam. Par ko liecina fakts, ka drīz vien pēc Molotova Ribentropa pakta noslēgšanas „farmācijas nozares darbinieki, iespējams, prognozējot tālāko notikumu, gaitu iepirka lielu daudzumu importa medikamentu, kas principā arī attaisnojās” (Vīksna 1993: 131).

Tomēr pirmo nopietno triecienu Latvijas aptieku nozare saņēma vēl 1939. gadā kad sākās baltvācu izceļošana uz Vāciju. „Savu dzimteni Latviju atstāja aptuveni 350 vācu tautības farmaceitu, farmaceitu palīgu un aptieku praktikantu, starp kuriem bija daudzi krietni uz zinoši speciālisti, piemēram, vēlāk visā Eiropā pazīstamais profesors Harijs Auterhofs (1915-1983)...” (Vīksna 1993: 132). Dotais citāts daļēji arī attiecas uz pēckara situāciju, jo šie profesionāļi pēc kara beigām atpakaļ Latvijā neatgriezās. Pašas aptiekas, kuras pirms kara piederēja baltvāciešiem tika pārdota vai arī slēgtas.

Kara ienestais haoss un nacionalizācijas process pēc kara vēl vairāk samazināja vietējo (Latvijā apmācīto) profesionālo farmaceitu skaitu.

Atsevišķi būtu jāpiemin arī tas, ka daudzi farmaceiti pēc tautības bija ebreji. Nacistu īstenotās ebreju politikas dēļ Latvija un Daugavpils tajā skaita zaudēja vēl vairāk profesionālu farmaceitu (Latvijas mēroga apmēram 550 cilvēku). Padomju vara arī pielika savu roku pie apmācītu profesionāļu trūkuma, piemēram izsūtot veselas ģimenes kuru locekļi bija farmaceiti. Kopumā aptieku darbinieku skaits kritās ļoti strauji, piemēram „1943. gadā Latvijā strādāja 260 farmaceiti, 712 farmaceitu palīgi un 449 aptieku praktikanti, pavisam 1421 aptieku darbinieks” (Vīksna 1993: 135). Viena gada laikā Latvijas aptieku sistēma zaudēja apmēram 300- 400 speciālistu. Atjaunot šādus zaudējumus ātri nav iespējams, kas arī noveda pie apmācīta personāla trūkuma pēckara gados, kaut arī tika gatavoti jauni speciālisti pēc saīsinātas apmācības programmas.

Tieši padomju varas „iedvesmotās” pārmaiņas Latvijas farmaceutiskajā sistēmā sākās vēl pirms Otrā pasaules kara beigām, bet padomju varas uzspiestajai sistēmai būs tālāk ejošas sekas, kuras izpaudīsies pēckara gados. 1940. gada jūlijā tika dibināta Farmaceutisko darbinieku arodbiedrība, kura nodarbojās galvenokārt ar darbinieku problēmu regulēšanu. Savukārt jau septembrī tiek nodibināts „Veselības aizsardzības tautas komisariāts, bet tā sastāvā – Galvenā aptieku pārvalde, agrākās Farmācijas pārvaldes darba turpinātāja” (Vīksna 1993: 132). Par pārvaldes vadītāju iecēla Mihailu Karštetu. Ka arī svarīgi pārveidojumi bija saistīti ar „1940. gada 28. oktobra dekrētu par privāto slimnīcu, poliklīniku, aptieku un tamlīdzīgu iestāžu nacionalizāciju”

(Vīksna 1993: 133). Kopumā nacionalizācijas procesu aptieku sektora paveica gada laikā. Tika nomainīti visas vadošās personas, ka arī daļa iepriekšējo aptiekas īpašnieku kļuvis par aptieku pārvaldniekiem, kā arī slēdza apmēram 23 aptiekas. Aptieku nosaukumus nomainīja ar numuriem. Kopumā farmakoloģijas nozarē Latvijas teritorijā pēc nacionalizācijas strādāja apmēram 1741 aptieku darbinieki.

Tika ievesti PSRS cenrāži uz aptieku precēm, pielīdzinot latu rublim. Tas savukārt noveda pie tā, ka cenas uz medikamentiem pieauga, slimokases locekļi maksāja tagad pilnu cenu nevis 15% kā agrāk. Turklāt daudzi farmaceiti slēpa zāles un citas aptiekas inventāra preces, kamēr notika nacionalizācija, kas vēl vairāk, sekmēja deficītu un melnā tirgus uzplaukumu, kas savukārt sarežģīja pēckara situāciju, jo pēc padomju varas nostabilizēšanās Latvijā importēt medikamentus vai izejvielas no „rietumu pasaules” nebija iespējams. Savukārt regulāri ievest izejvielas vai gatavus medikamentus no padomju republikām uzreiz pēc kara arī nebija iespējams. Sistēma vēl nebija nostabilizēta. Nemaz nerunājot par Padomju Savienības īpatnējo ekonomikas modeli, ko autors apskatīs raksta nedaudz vēlāk.

Tiešās karadarbības rezultātā Latvijas teritorijā līdz 1942. gada beigām tiek slēgtas vēl 56 aptiekas dažādu iemeslu dēļ. 1944. gada maijā dažas no aptiekām tika reprivatizētas, 218 aptiekas atdotas, bijušajiem īpašniekiem vai to radniekiem. 1944. gadā atsāk savu darbību Lavijās Farmaceitu biedrība, taču pēc dažiem mēnešiem to atkal slēdz. Turklāt farmaceiti turpināja pamest valsti arī pēc kara nobeiguma: „Nobeiguma posmā Latviju pameta apmēram 140 farmaceiti un apmēram 250 farmaceitu palīgi” (Vīksna 1993: 135). Kopumā kara laikā arī tika nodarīti materiālie zaudējumi 17,4 miljonu rubļu apmērā (vecajā naudas izteiksmē). Latvijā uz 1946. gadu „[...] Galvenajā aptieku pārvaldē bija reģistrēti vairs 113 farmaceiti ar augstāko izglītību, no kuriem 64 bija beigusi Latvijas Universitāti, 33 Krievijas Universitāti, 11 Padomju Universitāti, 3 ārzemju augstskolas” (Vīksna 1993: 135).

Kopumā 1943. gadā Latvijā bija 375 aptiekas, bet 1946. gadā tikai 274.

1. tabula. Atvērto aptieku skaits Latvijas teritorijā 1943. gadā. un 1946. gadā (Vīksna 1993:135).

Pilsēta, novads	1943	1946
Rīga	55	40
Latgale	51	39
Daugavpils	5	2
Latvijā	375	274

Dotā tabula, pēc autora domām, ļoti labi ilustrē to situāciju kāda pastāvēja kara un pēckara gados ar aptieku skaitu un no tā izrietošajam sekām. Daugavpils aptieku tīkls uz 1946. gadu zaudēja 3 no 5 aptiekām, tātad apmēram 75% no Daugavpils aptieku tīkla vienkārši beidza pastāvēt uz pāris gadiem. Tas ir nopietns zaudējums, jo īpaši tajā situācijā kādā bija nonākuši pilsētas iedzīvotāji.

Karš bija beidzies tikai gadu atpakaļ, vēl pastāvēja pretošanās kustība par valsts neatkarību no padomju varas. Turklāt ir jāpatur prātā, ka runa ir par pilsētas iedzīvotājiem, kuri bija pieraduši pie komforta kādu sniedza dzīve pilsētās Pirmās Republikas laikā un zaudēt tādu nopietnu lietu kā pieeja pie medikamentiem, pēc kara smagajā situācijā bija neiedomājami smags trieciens cilvēku garam.

Tātad spriežot pēc visa iepriekš rakstītā, var noprast, ka Latvijas un precīzāk arī Daugavpils farmaceitiskā nozare gan kara gados, gan uzreiz pēc tiem bija nonākusi daudz sliktākā stāvoklī nekā Pirmās Latvijas Republikas posmā. Pietrūka apmācīta personāla, medicīnas aprīkojuma, medikamentu, izejvielu priekš medikamentu ražošanas, pat trūka piemērotu ēku, jo tomēr daudzas aptieku standartiem atbilstošās ēkas tika sagrautas, parādījās jauni likumi, kurus ievada pēc PSRS parauga, kas situāciju neuzlaboja, nemaz nepieminot kopējo pēckara situāciju, kurā nonāca cilvēki, atgriezās no bēgļu gaitām, tika arestēti, sodīti, atlaisti, bēga, emigrēja uz rietumiem. Kopumā situācija, ļoti sarežģīta un vienkārši izsakoties nelabvēlīga nozares attīstībai. Tomēr cilvēki turpināja dzīvot un tiem bija nepieciešami medikamenti līdz ar ko atkopās arī farmaceitiskā nozare Latvijas teritorijā.

Turklāt pietrūka darbaspējīgā personāla, tomēr neskatoties uz visam grūtībām „1945. gadā tika no jauna atvērtas 27 pilsētu aptiekas un 55 lauku aptiekas” (Vīksna 1993: 136). Dažas vecās aptieku ēkās notika arī remontdarbi. Notika arī reorganizācija Galvenajā aptieku pārvaldē. 1945. gadā tika izveidotas Rīgas, Liepājas, Daugavpils un Valmieras starp apriņķu kantori, kurus 1952. gadā reorganizēja par pārvaldes nodaļām, ka arī tika likvidēts Valmieras kantoris. Aptieku skaits pieauga.

2. tabula. Aptieku skaita pieaugums Latvijas teritorijā no 1950. gada līdz 1990. gadam
 (Vīksna 1993: 136).

1950. gadā	308 aptiekas
1960. gadā	326 aptiekas
1970. gadā	352 aptiekas
1980. gadā	362 aptiekas
1990. gadā	374 aptiekas

Sākot ar 60. gadiem, vidēji vienā gadā atvēra divas jaunas aptiekas, vēlāk – viena gadā. 70. gados aptiekas sāk pārcelt uz jaunizbūvētam ēkām ar visam ērtībām. Kaut arī pirms kara līmeni kvalitātes ziņā farmaceitiskā nozare vēl nerasniedz, tomēr aptieku ražotāj spēja, preču apgrozījums un veicamā darba apjoms ir pieaudzis vairāk kārt salīdzinājumā ar pēc kara gadiem. Pieaug aptieku darbinieku vidējais skaits. Piemēram, pirms kara lielā aptiekā strādāja apmēram 20 cilvēki, bet dažus gadus pēc kara - ap 80 cilvēkiem. Pieaug arī apmācīto profesionāļu skaits, piemēram, ja 1950. gadā Latvijas aptiekās strādāja apmēram 226 provizori (farmaceiti ar augstāko izglītību), tad uz

1980. gadu to skaits sasniedza 1300 cilvēku. Turklāt darbinieku skaits ar vidējo izglītību arī pieauga laika gaitā.

1950. gadā tika izveidots Rīgas Medicīniskais institūts. Savukārt 1951. gadā Latvijas Valsts universitātes Ķīmijas fakultātes Farmācijas nodaļu pievienoja Medicīniskajam institūtam, izveidojot Farmācijas fakultāti. Institūta mērķis bija augsti kvalificētu kadru sagatavošana. Šo uzdevumu institūts sekmīgi pilda līdz 20. gs. 90. gadiem. Institūts nodarbojas ar pētniecību farmakoloģiskā laukā un medikamentu formu tehnoloģiju pētniecību.

1951. gadā atjaunoja Latvijas Farmaceitu zinātnisko biedrību. 1989. gadā to pārdēvē par Latvijas Farmaceutisko biedrību. Notika arī farmaceitu kongresi 1977. gadā, 1984. gadā un 1989. gadā.

Diemžēl apkalpošanas kvalitāti, kāda tā bija pirms Otrā pasaules kara, aptiekām tā arī neizdevās sasniegt kaut arī tas kvantitatīvi klientu skaits pieauga. Piemēram, 1960. gadā viena aptiekā gadā apkalpoja ap 6500 cilvēku, bet jau 1990. gadā - 7100 cilvēku.

Vajadzētu piezīmēt vēl vienu interesantu faktu, ka 1990. gadā katrs iedzīvotājs medikamentu iegādei izlietoja aptuveni 25 rubļus, kas bija divreiz vairāk nekā vidēji PSRS. Vīksna šo faktu skaidro no vienas puses ar to ka „[...] iedzīvotāju vidējais vecums bija diezgan solīds, bet no otras puses, ka Latvijā pastāvēja augstāks pašārstēšanās līmenis...” (Vīksna 1993: 138), nekā pārējā PSRS teritorijā. Šīm abām domām principā var piekrist, jo tomēr vēl I Latvijas Republikas laikā kopējās izglītības līmenis bija daudz augstāks par līmeni Krievijā, jo tomēr, lai cilvēks būtu spējīgs pašārstēties sekmīgi ar aptiekā iegādātiem preparātiem, viņam tomēr ir jāsaprot, ko viņš dara un kā jārikojas ar preparātu. Tāpēc var diezgan droši pieņemt, ka arī uzreiz pēc Otrā pasaules kara latvieši pieturējās pie pašārstēšanās prakses.

Kopumā gados pēc Otrā pasaules kara beigām Latvijas un arī tieši Daugavpils aptieku nozare saka atkopties un kaut arī tā nebija spējīga atgriezties savā iepriekšējā kvalitātes līmenī tomēr tehniski tā bija spējīga apgādāt cilvēkus ar visu nepieciešamo. Autors lieto vārdu „tehniski”, jo padomju farmaceitiskās nozare darbojās pēc citiem likumiem, nekā mūsdienās, un tas noveda pie savdabīgām īpatnībām, par kuru galveno iemeslu bija plāna ekonomika ar visām no tā izrietošajām sekām.

Plāna ekonomiku var uzskatīt par vienu no viskaitīgākajiem PSRS ieviestajām izmaiņām Latvijas farmācijas nozarē kopumā. Tā kā pastāvēja plāns, fabrikas un izejvielu ražotājus neinteresēja tas ko pieprasīja cilvēki. Bija plāns un tas bija jāizpilda neskatoties ne uz ko. Padomju varas lēmumi bieži vien bija pieņemti, pamatojoties uz ideoloģiju, nevis pieprasījumu.

Tāpēc dažreiz radās absurda situācija, kad aptiekām piegādāja produkciju, kuru tā vispār nebija pieprasījusi vai arī nepiegādāja pašu nepieciešamāko. Turklāt spriežot pēc Merija Konrojas (Mary Schaeffer Conroy) raksta, par Padomju medicīnu, aptieku pārvaldniekiem nebija nekādas

iespējas sazināties ar kādu no izejvielu piegādātājiem, tie vienkārši neatbildēja uz to zvaniem. Šeit būtu jāpiemin, ka ir pilnīgi iespējams, ka M. Konroja ne visai izprata padomju cilvēka dzīves specifiskās puses, tāpēc viņas izteiktās domas par fabriku direktoru bezrūpīgo attieksmi sniedz sagrozītu situācijas ainu. Fabriku direktoriem varbūt arī rūpēja tas kā to fabrikas darbojās, bet tie sekoja plānam un arī aptiekas sekoja plānam, viss pārējais vienkārši netika ņemts vērā, kas savukārt noveda pie deficīta ne tikai farmakoloģijas nozarē, bet arī visās citās vieglās rūpniecības nozarēs Padomju Savienības telpā. Šāda situācija bija izplatīta visā PSRS teritorijā daudzu gadu garumā neatkarīgi no republikas vai pilsētas. Kopumā padomju ekonomiskā sistēma ne tikai nesekmēja farmakoloģijas nozares attīstību Latvijas PSR un Daugavpilī, bet pat kavēja to.

Sniedzot kā piemēru, atrasto LNA DZVA atskaiti „О выполнении плана по рецептуре и продаже товаров за 1955 г. (LNA DZVA, 191. f., 2. apr., 260. l., 37. lp.), autoru pārsteidza atskaites saturs, jo kaut arī tie bija tīri skaitļi, tomēr kategorija „План” piesaistīja autora uzmanību ar to, ka šajā sadaļā uzdrukātais skaitlis (1519) bija skaits recepšu, kuras pēc plāna bija jāapstrādā Daugavpils aptiekām gada laikā. Var domāt, ka nav nekas pārāk iespaidīgs, bet doma, ka valdība nolemj, cik recepšu bija jāapstrādā aptiekām, liecina arī par to, ka iespējams pastāvēja plāns pēc kura ārsti izrakstīja receptes. Ja vēl ņem vērā, ka plāna neizpildīšana varēja rādīt lielas problēmas aptieku pārvaldītājiem, rodas viens vienkāršs jautājums, ko tie darīja, ja nepietika slimnieku ar receptēm? Atbilde atkal ir vienkārša: padomju laika atskaitēm par plāna izpildi ne vienmēr var uzticēties, cilvēki bailes un it īpaši pēc kara gados viltoja atskaites ierakstot neeksistējošus daudzumus produkcijas noieta, recepšu daudzuma, saražoto medikamentu uz vietas daudzums... Kopumā padomju varas ieviestā ekonomiskā politika nesekmēja kvalitatīvu farmaceitiskās nozares attīstību ne Latvijā, ne Daugavpilī. Jāmin arī birokrātiska sistēma, kura bija raksturīga visām padomju republikām, kas padarīja jebkādas organizācijas darbību lēnu un neskaidru. Latvijas un mazākā ziņā Daugavpils aptieku tīkli nebija izņēmums it īpaši pēckara situācijā, kad jebkādu dokumentāciju var viegli pazaudēt nevīžības dēļ.

Kopumā Latvijas aptieku sistēma, kā arī Daugavpils aptieku tīkls pēckara periodā cieta no vairākām likstām, piemēram, apmācīta personāla trūkums, padomju ekonomiskā politika, pēckara sagrāve, medikamentu un izejvielu deficīts, piemērotu telpu trūkums... Tomēr neskatoties uz to visu, Daugavpils aptieku tīkls strādāja. Spriežot pēc Latvijas PSR Galvenās aptieku pārvaldes dokumentiem, uz 1954.gadu Daugavpilī strādāja četras aptiekas, viena optikas darbnīca, sanitāro preču veikals un medicīnas aprīkojuma veikals (LNA DZVA, 191. f., 2. apr., 260. l., 67. lp.). Tas pierāda to, ka Daugavpils aptieku tīkls kopumā vai arī tā daļās pārdzīvoja Otro pasaules karu un arī pēckara gados neskatoties uz grūtībām turpināja pastāvēt un attīstīties.

Ka jau tika atzīmēts, Latvijas farmaceitiskā nozare cieta diezgan smagi Otrā pasaules kara laikā, tika zaudēti daudzi labi, apmācīti profesionāļi, tikušas iznīcinātas pašas aptieku ēkas,

pastāvēja liels deficīts un arī svešo varu politika nepalīdzēja nozares attīstībai. Pēckara gados situācija bija nedaudz labāka, jo tomēr ir informācija par jaunu kadru sagatavošanu pēc saīsinātas programmas un jaunu speciālistu iebraukšanu no pārejās PSRS teritorijas, kā arī pakāpeniski tika uzlabots arī aptieku ēku stāvoklis. Tomēr tas nenovērsa tās ekonomiskās sekas, ko ienesa PSRS politika. Aptiekas kā privātuzņēmumi beidza pastāvēt, un tika atkal iesākta nacionalizācija. Rezultātā rodas deficīts. Kopumā padomju ekonomiskā politika ar tās uzsvaru uz smago ražošanu nesekmēja ne kvalitatīvas zāļu piegādes sistēmas izveidi, ne zāļu ražošanu. Turklāt nedrīkst arī aizmirst par plāna ekonomikas īpatnībām.

Par vienu no galvenajiem līdzekļiem nozares atjaunošanai, pēc rietumu pētnieku domām, bija jāievieš tirgus ekonomika. Tam var piekrist, šāda pieeja noteikti būtu uzlabojusi darba ražīgumu un samazinājusi deficītu gan Daugavpilī, gan visā Latvijas PSR, bet reāli kaut kā tāda ieviešana 20. gadsimta 40.-50. gados būtu bijusi neiespējama, jp PSRS politika neparedzēja nekādas noteiktā kursa izmaiņas, un šis kurs bija nesekmīgs.

Avoti un literatūra

Avoti

Latvijas Nacionālā arhīva Daugavpils Zonālais valsts arhīvs (LNA DZVA), 191. f. (Latvijas PSR Daugavpils galvenās aptieku pārvaldes nodaļa), 2. apr., 260. l.

Literatūra

Conroy M. S. 2004. The Soviet pharmaceutical industry and dispensing, 1945-1953. In: *Europe-Asia Studies*. Vol. 56, no. 7 (2004): 963-991.

Vīksna A. 1983. *Dodot Gaismu Sadegu*. Rīga: Zvaigzne. 199 lpp.

Vīksna A. 2004. *Latgales ārsti un ārstniecības 1772.-1918.g.* Rīga: Latvijas Universitāte. 212 lpp.

Vīksna A. 1993. *Vecās aptiekas*. Rīga: Zinātne. 160 lpp.

PĒTNIECĪBAI LATGALĒ INTEGRĒTU PIEEJU

Jānis Pokulis, Raimonds Pokulis

Daugavpils Universitāte, Vienības iela 13, Daugavpils, Latvija, LV-5401
 lpi@du.lv

Abstract

Integrated approach to research in Latgale

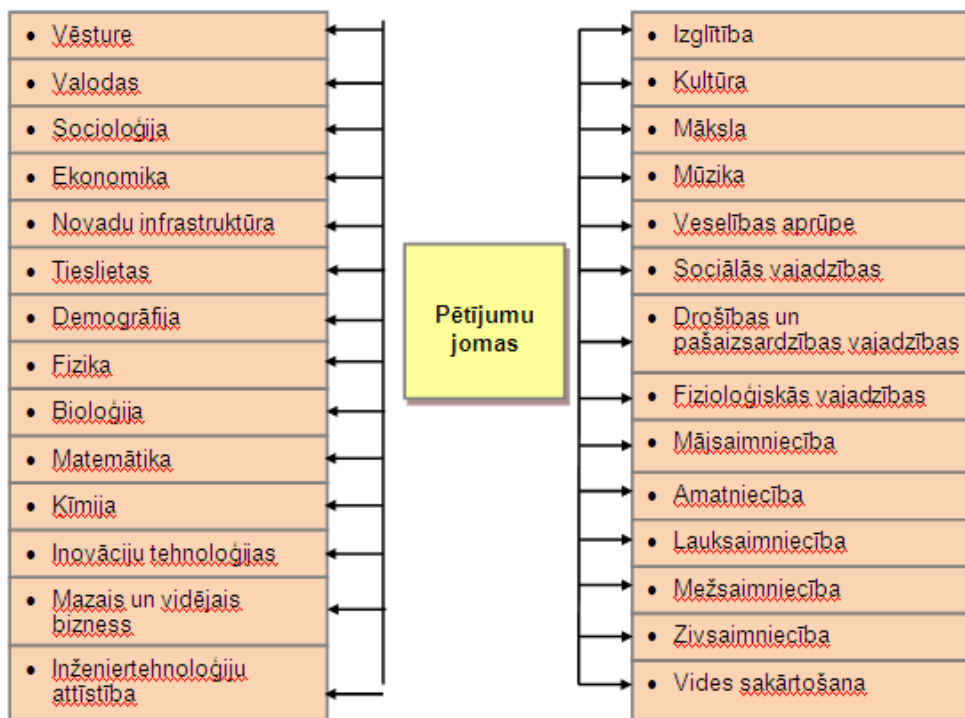
The article focuses on methodology that can be employed to organize research in Latgale. The emphasis is put on various spheres of the research (1st drawing) by taking into account the laws of integration (2nd drawing), as well as on coordination and subordination of structural units involved in the research (3rd integration relatedness). The author provides a review of conference workshops organized by Latgales Research Institute.

Key Words: integration, coordination, subordination, Latgale, methods, research, system approach

Jebkurā pētniecībā, vai tā būtu zinātniska vai lietišķa, ir svarīga metodoloģiska pieeja, kurai piemīt radoša attieksme pret veicamo darbu.

Pētījuma mērķis: raksturot pētnieciskā darba organizēšanas metodoloģiju, balstoties uz integrācijas likumsakarībām.

Pētījums saistīts ar pieredzi, kas gūta Daugavpils Universitātē daudzu gadu laikā dažādās pētījumu jomās Latgalē. (sk. 1. att.)

1. att. Pētījumu jomas Latgalē.

Izziņas process, zinātniskā darbība, pētniecība, radoša darbība ir savā starpā saistīti jēdzieni. Jēdziens „integrācija” veidots, bāzējoties uz vairākiem aspektiem (Беляева 1987):

- teorētiski gnoseoloģiskā (zinātniskās izziņas integrācija);
- radošā integrācija (ražošanas-radošā) zinātnisko kolektīvu (zinātniskās darbības integrācija);

- sociāli praktiskā (zinātnes integrācija sabiedrisko attieksmju un sociālajā praksē).

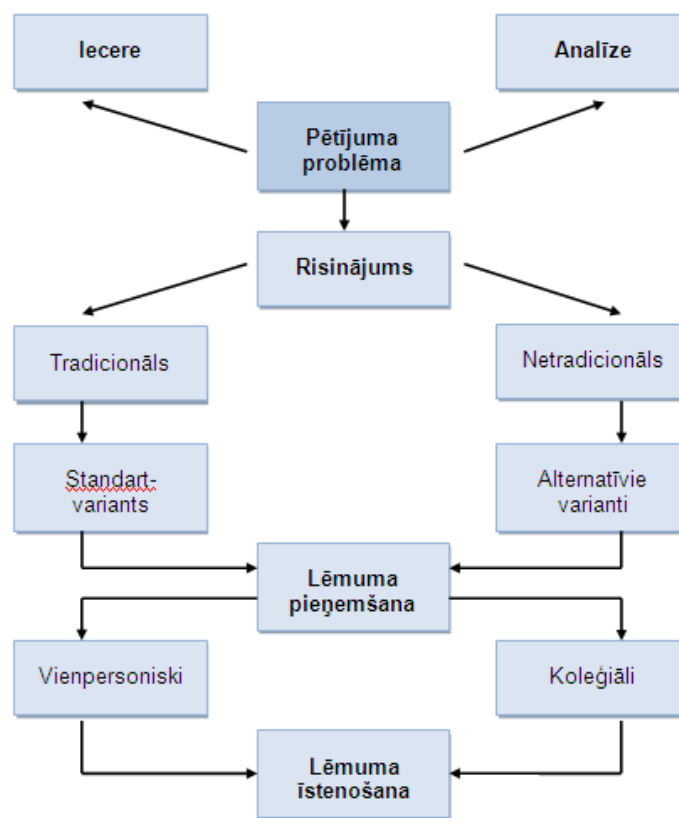
Izejot no šiem viedokļiem, var dot vispārinātu integrācijas skaidrojumu: integrācija pētniecībā – izpētei pakļauto dažādu jomu struktūrelementu mērķtiecīga apvienošana.

Svarīgi apzināties atbildību par pētāmās problēmas izzināšanu un ceļu tās atrisināšanā.

Problēma vienmēr parādās pretrunā, visbiežāk kā atšķirība starp to, kā ir jābūt, un to, kā ir īstenībā. Lai problēmu noformulētu galīgā veidā, tā jāpakļauj analīzei.

Pretrunas rodas dažādu iemeslu dēļ, piemēram, dažreiz pietrūkst informācijas, citreiz - finansiālu resursu, ne vienmēr ir skaidri zināmas pētāmās prioritātes (Garleja 1992).

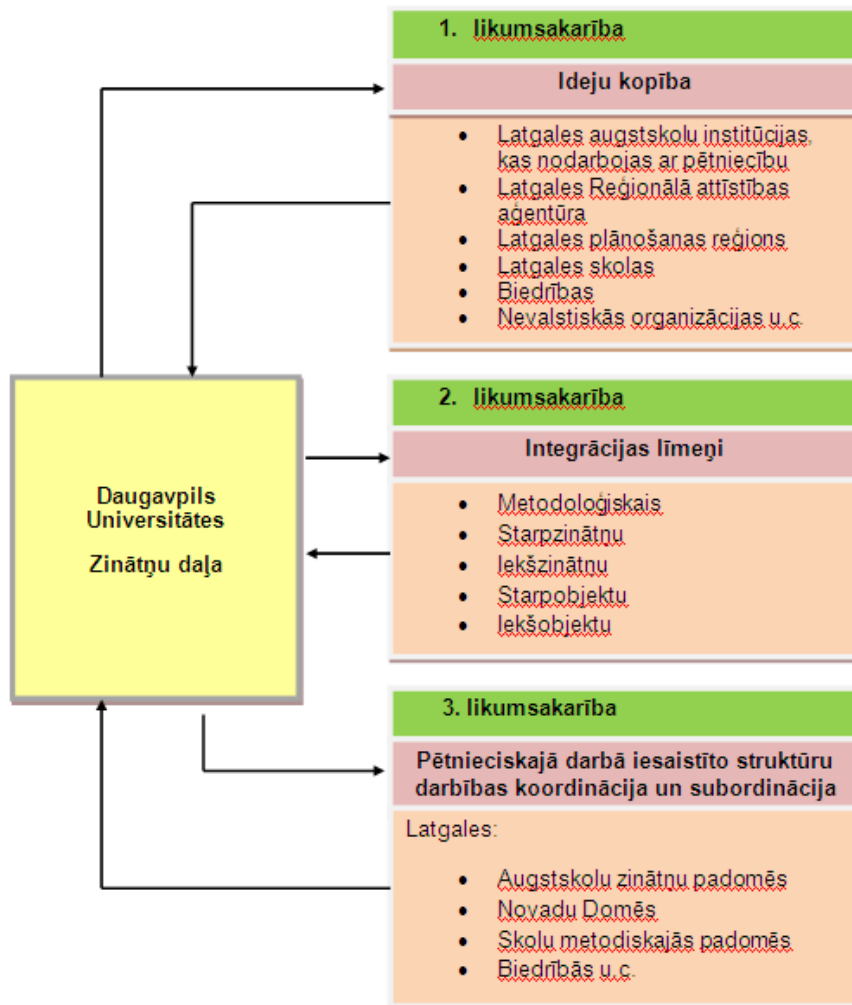
Problēmas rašanās un tās tālākais risinājums ir saistībā ar ideju, kas rodas no vajadzības apgūt tuvāk, kaut ko labāk izzināt (sk. 2.att.).

2. att. Problēmas īstenošanas etapi.

Problēmas risinājumu un nozīmīgumu var panākt ar integrētu pieeju, balstoties uz integrācijas likumsakarībām (Pokulis 1997): ideju kopību, integrācijas līmeņiem, pētniecībā iesaistīto pušu darbības koordināciju (sakārtotību pa horizontāli) un subordināciju (pakārtotību pa vertikāli).

Atbilstoši integrācijas 1. likumsakarībai, pētījums būtu jānodrošina: Latgales augstskolu institūcijām, kas nodarbojas ar pētniecību; Latgales Reģionālai attīstības aģentūrai; Latgales plānošanas reģionālajai padomei; Latgales skolām; Latgales pašvaldībām, biedrībām, kā arī dažādām nevalstiskajām organizācijām u.c. (sk. 3. att.)

3. att. Pētījumu integrācijas likumsakarības Latgalē.

Integrējot – apvienojot vienā veselā idejas, var izveidot principiāli jaunu loģiski saturisku pamatu mērķtiecīgai pētniecībai jebkurā no minētajām pētniecības jomām: savākt informāciju par doto jomu un to apstrādāt. Daudzi jautājumi ir jau pieejami augstāk minētajās institūcijās projektu stadijā vai citādā informācijas avotā. Šādos gadījumos ir vajadzīga idejas analīze, saskaņošana un atbilstošā izvēle.

Konkrētu paustās idejas variantu pieņem vienojoties koleģiāli, par pamatu ņemot reālo iespēju doto ideju īstenot dzīvē: mazākas izmaksas; pēc iespējas lielāks skaits ieinteresēto pušu idejas īstenošanā.

Ideja parāda lietas būtību. Loģiskā skatījumā ideja ir izejas punkts zināšanu sistematizēšanai. Ideja pētniecībā pārvēršas par konkrētām zināšanām tajā gadījumā, kad no idejas tiek izdalīti empīriskie jēdzieni. Ideja ir teorijas elements un kalpo teorijai par pamatu. Līdz teorijām no idejām nonākam, izmantojot empīriskas zināšanas ar kategoriju palīdzību (Чепиков 1981).

Kā pozitīvu piemēru idejas īstenošanā pētniecībā, var atzīmēt ilgtermiņa noslēgto sadarbības līgumu (2000. gada 12. oktobrī) pētniecībā starp Daugavpils Pedagoģisko universitāti, Rēzeknes

Augstskolu, Latgales Pētniecības institūtu un Latgales Reģionālo attīstības aģentūru. Līgumā akcentētas sekojošas darbības sfēras (Barkovska 2001):

- veikt Latgales komplekso, sociālo, ekoloģisko un izglītības problēmu teorētisko, eksperimentālo un praktisko izpēti;
- izstrādāt un konceptuāli pamatot šo problēmu risināšanas metodoloģiju;
- veidot un attīstīt informatīvo bāzi par konkrētu uzdevumu risināšanas iespējām un metodēm, to teorētiskajiem un praktiskajiem pamatiem;
- attīstīt studiju programmas Latgales attīstībā nepieciešamo speciālistu sagatavošanai sociālajās, inženierzinātņu, humanitārajās, dabas un izglītības zinātnēs u.c.

Līgums ir beztermiņa un to parakstījuši Daugavpils Pedagoģiskās universitātes rektors, Rēzeknes Augstskolas rektore, Latgales Pētniecības institūta direktors un Latgales reģiona attīstības aģentūras direktore.

Latgales Pētniecības institūts apkopojis iepriekš minētā līguma īstenošanā uzkrāto pieredzi 21 konferences materiālos (1991. - 2013. g.) un Latgales Pētniecības biedrības „Latgola” (2006. – 2014. g.) astoņu gadu laikā gūto pieredzi.

Latgales Pētniecības institūta rīkotajās konferencēs ar savu pētījumu rezultātiem dalījās pētnieki no sekojošām darba grupām: Ekoloģijas un vides izglītības; Medicīnas; Dabaszinātņu; Izglītības un pedagoģijas; Latgales kultūras vēstures; Latgaliešu valodas un literatūras; Politoloģijas; Socioloģijas; Reliģijas; Tautsaimniecības u.c. Pieņemtie lēmumi tika virzīti uz vienotību Latgales pētniecībā.

Piemēram, Latgales Pētniecības institūta Krāslavas konferencē 2000. gada 27. – 28. oktobrī astoņās darba grupās bija pieteikti 77 referāti, dalību konferencē ņēma 176 klausītāji, tajā skaitā arī skolu jaunatne. Minētie skaitļi rāda Latgales iedzīvotāju lielo interesi par norisēm savas dzīves vietās pagātnē, tagadnē un nākotnē.

Katrā darba grupā bija nozīmīgi ziņojumi, bet vēl nozīmīgākas - rekomendācijas:

- veikt pētījumus par Latgales Pētniecības institūta darbības efektivitātes paaugstināšanas iespējām Latgales novadu attīstības interesēs;
- Latgales Pētniecības institūta zinātnisko konferenču darbā aktīvāk iesaistīt skolu jaunatni;
- atbalstīt projektus, kuri veicina Latgales pašvaldību tiesības uz līdzsvarotu attīstību;
- panākt, lai Latvijas radio un TV raidījumiem būtu laba uztveramība Latgales austrumu pierobežā, kur izveidojies vakuuma zona latviešu valodā un ir uztverami raidījumi tikai cittautu valodā;
- īpaši akcentēt garīgās vērtības, ko ieteica Reliģijas darba grupa;
- nākotnē, veidojot Latgales Pētniecības institūta zinātnisko konferenču programmu, organizatoriskajās komitejās un darba grupās vairāk iesaistīt ārzemju zinātniekus;

- izstrādāt zinātniskos un metodiskos norādījumus Latgales pagastu vēstures izpētei;
- Latgales Pētniecības institūtam veidot datu bāzi par svarīgākiem notikumiem Latgalē.

Konferencē jau toreiz izskanēja doma par svarīgāko jautājumu sistematizēšanu saistībā ar Latgales institūciju aktīvu līdzdalību. Būtībā tajā laikā pētījumiem bija integrēts raksturs, bet vēlāk pētniecībā iezīmējās diferenciācijas procesi, kas noveda pie pētījumu sadrumstalotības 21. gs. sākumā. Laiks atgriezties atkal pie pētījumu integrācijas.

Katrā no pētāmajām jomām ir svarīgi iedziļināties integrācijas jēdzienu funkcionēšanā (Левин 1984). Piemēram, apjoma integrācijā ietilpst jēdzieni, kas raksturo integrācijas objektus, t.i., sastāvdaļas, kurās vērojama savstarpējā saikne, piemēram, zinātņu integrācija, zināšanu integrācija, teoriju integrācija, izziņas darbības integrācija u.c. Te pieskaita tā dēvētos viendabīgos objektus, kas pakļaujas integrācijai.

Otro jēdzienu jomu veido dažādu grupu raksturojums, piemēram, integrācijas process, integrācijas pakāpes, integrācijas robežas, faktori u.c. Dotā grupa kalpo kā formāli loģisks pamats integrācijai.

Trešo grupu veido tipoloģiskie jēdzieni: lokālā integrācija, reģionālā integrācija, priekšmetiskā integrācija, starpdisciplinārā integrācija u.c.

Faktiski visas minētās jēdzienu grupas saistītas ar integrācijas raksturojumu, veiktā darba kvalitāti.

Attiecībā uz kvalitāti pētniecībā, der zināt, ka pastāv tāds jēdziens kā vispārējā kvalitātes pārvaldība jeb visaptverošā kvalitātes vadība (*Total Quality Management –TQM*) – tāds organizācijas vadīšanas modelis, kas vērsts uz kvalitātes pilnveidošanu, balstīts uz visu tās darbinieku līdzdalību un orientēts uz ilgstošiem panākumiem, kurus gūst apmierinot sabiedrības vēlmes un radot gandarījumu organizācijas darbiniekiem (Evans James 2003).

No teiktā izriet, ka pētniecības kvalitātes nodrošinājumā tiek iesaistīti visi pētnieki, sākot ar vadību un beidzot ar izpildītājiem. Svarīgi, lai visi ņemtu dalību plānošanā, savu darbu veiktu atbilstoši plānam, prastu izvērtēt sasniegtos rezultātus un saskatītu perspektīvu.

Nākošais posms pētniecībā ir integrācijas līmeņi (2. likumsakarība). Metodoloģiskie principi atspoguļo izziņas procesa galvenās likumsakarības (saturu, funkcijas, izpausmes formas). Metodoloģiju nodrošina zinātne, kas, pamatojoties uz formālās loģikas likumiem, nodrošina domāšanu un atmiņu ar terminoloģiju, likumiem un principiem. Zinātne ir pētniecības darba fundamentālā bāze. Pētnieciskais darbs, problēmu risināšana palīdz strukturēt un integrēt apgūtās zināšanas.

Minētajās pētījumu jomās (sk. 1. att.) ir daudz saskares punktu: starpzinātņu, iekšzinātņu, starpobjektu.

Starpzinātņu un starpobjektu līmenī divi vai vairāki jautājumi tiek aplūkoti saistībā viens ar otru, tādā veidā nodrošinot vairāku zinātņu vai objektu metodoloģiju kopveselumā, neskatoties uz dažām atšķirīgām pazīmēm.

Iekšzinātņu un iekšobjektu līmenī zināšanas tiek integrētas saistībā ar konkrētu plašāku tēmu, piemēram, mežniecībā, kā vienā no pētījumu jomām Latgalē, svarīgi ir apzināties ne tikai jaunaudzes ierīkošanas lauku, bet arī norādīt iespējamās jauno kociņu sugas, grupējot tās pēc bioloģiskām īpatnībām u.c.

Zinātnē ir pazīstamas daudzveidīgas teorijas, kurās uzsvērta teorijas saikne ar praktisko darbību un tiek kritizētas tās teorijas arī integrācijas gaitā, kuras izolētas no praktiskās darbības. Zināšanām tad ir jēga, ja cilvēks redz iespēju pašam praktiski darbojoties, atklāt kaut ko jaunu. Sen zināma patiesība, ka nav vērts neko integrēt, ja nav izpratnes kādam nolūkam tā tiks pielietota.

Integrējot notiekošos procesus augstāk minētajās jomās, jāizvairās no dažāda veida kļūdām, piemēram, aktualizējot idejas, kuras it kā atrisinās samilzušās problēmas, piedāvājot tēmas ar saistošiem piemēriem no dažādām jomām, neatrisinot svarīgas teorētiskas atziņas. Tādā pieejā zudīs jēga un pētījums nesasniegs gala rezultātu un radīsies, t.d., „popūrijas problēma”.

Dažkārt integrācijas gaitā vērojama tāda pieeja, kad pašvaldības vai nozares vadītājs neuzklausa citu viedokli, stingri turas pie savas atziņas, ignorējot kolēģu atzinumus. Šajā gadījumā izveidosies, t.d., „polaritātes problēma”.

Mūsdienās tādu attieksmju ir daudz, piemēram, tautsaimniecībā dzīvojamo māju siltināšana. Dzīvokļu komunālās saimniecības vadībā valda uzskats, ka mājai pirms siltināšanas vajadzīga ekspertīze, bet iedzīvotāji pauž atšķirīgu viedokli un saskata vienkāršāku risinājumu ar mazāku finansiālo nodrošinājumu, saglabājot kvalitāti. Varētu minēt arī citu piemēru: lauku ceļu labiekārtošanu, galveno un pievadceļu remontu problēmas u.c.

Ne mazums piemēru varētu atzīmēt no izglītības jomas – augstskolu un skolu prakses par kvalitātes pilnveidi un integrācijas procesiem attiecīgajās struktūrvienībās, darba devēju un darba ņēmēju attiecības.

Sekmīgu integrācijas problēmu risinājumu var rast ievērojot vērtēšanas indikatorus; praksē pieņemts tos apzīmēt par intelektuāla rakstura kritērijiem (Ackerman, Perkens 1989):

- ieguvums katrai atsevišķai jomai - jāapzinās ne tikai kādas vienas jomas risināmos jautājumus, bet arī to, cik pozitīvais rezultāts būs nozīmīgs plašākā mērogā. Raksturīgs piemērs sadzīvē ir notekūdeņu savākšana un attīrīšana, bet svarīgāk iedziļināties kādu ietekmi šī darbība atstās uz tīru vidi kopumā;
- ieguvums no visu iesaistīto jomu atsevišķā pielietojuma, piemēram, siltumenerģijas ietaupījumus dzīvojamajās mājās un sabiedriskajās iestādēs varēs sekmīgāk risināt, ja atbildīgās

amatpersonas labi pārzinās fizikas likumus, inovatīvās tehnoloģijas, darba organizāciju un aizsardzību;

- ārpusjomu ieguvums – pētnieki apzināsies jaunas perspektīvās tehnoloģijas, piemēram, apkures problēmas Latgalē spēs risināt pielietojot alternatīvus variantus: vēja, zemes siltuma enerģiju, Saules enerģiju, šķeldu, malķu u.c.;
- pozitīvas attieksmes veidošana par integrācijā iesaistīto jomu un ārpus jomu labāka izpratne, piemēram, izglītības jomā, realizējot projektu „Pārmaiņu skola” tajās mācību iestādēs, kurās notikusi skolu optimizācija un konsolidācija, skolas saglabājušas labu infrastruktūru, praktisks risinājums ir veidot plaša profila centrus, kuros var nodarboties ar rokdarbiem, izkopt mūsu tautas darba tradīcijas, apgūt darba prasmes, veidot mazo un vidējo biznesu, risināt sociālos jautājumus, radīt kopības sajūtu un piederību savam novadam.

Integrācijas procesā svarīgi ir izvēlēties no attiecīgas jomas pareizu tēmu, kurai būtu:

- plaša pielietojamība;
- rūpīga fundamentālu pamatstruktūru atsegšana;
- līdzīgā un atšķirīgā atklāšana;
- gandarījuma izjūta par izpildīto darbu.

Balstoties uz sistēmisko pieeju, augstāk minētajās pētniecības jomās, mēs saskaramies ar virkni savstarpēji saistītu struktūrelementu, kuru sakārtošana pa horizontāli (koordinācija) un pakārtošana pa vertikāli (subordinācija) ir īpaši nozīmīga (3. likumsakarība).

Koordinācija ir daudzveidīga un dažkārt tai ir grūti izsekot. Šis jautājums zināmā mērā saistīts ar pētniecības problēmas risinājumu (sk. jau iepriekš), kad tiek izskatīti vairāki viedokļi un beigās tiek pieņemts koleģiāls lēmums.

Subordinācija cieši saistīta ar koordināciju un pareizi organizējot pētniecību, process noritēs sekmīgi ar pozitīvu rezultātu.

Katru pētniecības jomu varam uzskatīt kā sistēmu, kurā iekļaujas virkne ārējo faktoru, kas ietekmē visu sistēmu, un iekšējie faktori, kas palīdz sakārtot sistēmu (Kuzmins 1992).

Vērtējot Daugavpils Universitātes pētniecisko darbu no sistēmpieejas viedokļa, jāsecina, ka risinājumu gaida sistēmas ārējo un iekšējo faktoru sakārtošana, novēršot pētījumu sadrumstalotību.

Secinājumi:

- Pētniecības integrācijai, augstāk minētajās pētniecības jomās Latgalē, dots objektīvs metodoloģisks pamatojums, kuru, pārdomāti izmantojot, tuvākajā nākotnē varēs panākt, lai būtu kulturāli labi izglītoti, sociāli aktīvi un materiāli nodrošināti iedzīvotāji, sakārtota dabiskā vide, apzinātas kultūrvēsturiskās vērtības.

- Svarīgs nosacījums attīstībai ir finanšu piesaistīšana no ES struktūrfondiem un citiem finansēšanas avotiem, ko Latgalei dod pētnieciskā darba projekti, kuros iesaistīti augstskolu, skolu, pašvaldību pētnieki.
- Visiem Latgales zinātniekiem un zinātnes koordinatoriem jāapzinās, ka pētniecības mērķis ir viens – atbrīvoties no ambīcijām, pētījumu sadrumstalotības un savus pūliņus veltīt kopējam darbam Latgales izaugsmei.

Mūsaprāt, būtu lietderīgi izveidot Daugavpils Universitātes Latgales pētījumu kompetences centru (DU LPKC) ar atbilstošu pārvaldi, stratēģiju, struktūru un pētīšanas virzieniem.

Bibliogrāfija

- Ackerman D.B., Perken D.N. 1989. Integrating Thinking and Learning Skills across the Curriculum. In: Jacobs H.H. (ed.) *Interdisciplinary Curriculum: Design and Implementation*. [S.l.]: ASCD.
- Barkovska G. 2001. Latgales Pētniecības institūta desmitgade (1991 – 2001). No: *Acta Latgalica*, 11. Daugavpils: LPI izdevniecība.
- Evans James R. 2003. *Total Quality: Management, Organization and Strategy*. 3rd ed. Mason, OH: Thomson/South-Western.
- Garleja R. 1992. *Studentu zinātniskais darbs, tā īpatnības komerczinību specialitātē*. Rīga: LU.
- Kuzmins J. 1992. *Sistēmu pieeja*. Rīga: IAI.
- Pokulis J. 1997. *Darbības metodikas teorija un prakse*. Daugavpils: Saule.
- Беляева А.П. 1987. *Интеграционные процессы в науке и развитие педагогики профессионально-технического образования*. Свердловск.
- Левин В.Г. 1984. Интегративные функции понятия системы. В кн.: *Дидактика как основа интеграции научного знания*. СПб: ГУ.
- Чепиков М.Г. 1981. *Интеграция науки*. Москва: Мысль.

MŪZIKA / MUSIC

KLAVIERU UZBŪVE UN TO VĒSTURISKA EVOLŪCIJA

Tatjana Dvorecka, Jekaterina Semjonova

Daugavpils Universitāte, Saules 1/3, Daugavpils, Latvija, LV - 5410

tatjana.dvorecka@inbox.lv, katjuha492@inbox.lv

Abstract

Piano construction and its historical evolution

The history of piano is more than five hundred years. The piano appeared at the beginning of the 18th century, and it became popular at the end of that century. In 1711 the Italian master Bartolomeo Cristofori (*Bartolomeo Cristofori di Francesco*) created the first piano. Its ancestors were harpsichord and monochord. The piano was called the king of all musical instruments, it was used in ensembles and as a solo instrument, including different genres and styles – beginning with piano sonata and ending with jazz improvisations. The piano had a very long way of its evolution. Pianists' proficiency of 19 – 20 centuries was based on maximal usage of pianos' technical abilities, therefore it sounds individually being played by different pianists.

Key Words: harpsichord, clavichord, piano, historical evolution.

Taustiņinstrumentu kultūras vēsture ir vairāk nekā pieci simti gadu ilga. Klavieres radās 18. gadsimta sākumā, iegūstot lielu popularitāti tolaik un pakāpeniski aizstājot visus citus taustiņinstrumentu veidus. 1711. gadā itāļu meistars Bartolomeo Kristofori (*Bartolomeo Cristofori di Francesco*) izgudroja pirmās klavieres. To priekšteči bija klavesīns un klavihords. Klavieres dēvē par mūzikas instrumentu karalieni, tās kļuva par vienu no visvairāk spēlētiem instrumentiem, kuru izmanto gan dažādos ansambļos un pavadījuma spēlē, gan kā soloinstrumentu, aptverot visdažādākos žanrus un stilus, – no klavieru sonātes līdz pat avangarda eksperimentiem un džeza improvizācijām. Šim instrumentam nācās mērot garu vēsturiskās evolūcijas ceļu, līdz tas kļuva par tādu, kādu mūsdienās to redzam un lietojam. 19.–20. gadsimtu pianistu meistarība ir saistīta ar pēdējo klavieru modeļu visu tehnisko iespēju, ieskaitot pedalizācijas mākslu, maksimālo izmantošanu un kombinēšanu, tādēļ katram pianistam māksliniekam klavieres skan individuāli.

Raksta mērķis: izpētīt klavieru uzbūvi un to vēsturisko evolūciju.

Pētījuma metode: muzikāli vēsturiskās literatūras analīze un apkopojums.

Klavieru jēdziena būtība. Klavieres (tulkojumā no itāļu valodas *pianoforte* – klusi + skaļi). Klavieres pieder taustiņinstrumentu grupai. Atšķirībā no klavesīna tipa instrumentiem klavieru stīgas tiek ieskandinātas nevis ar strinkšķināšanu, bet ar āmuriņa uzsitienu (Čerpinska 2002:24). 18. gadsimtā komponisti un mūziķi izjūta vajadzību jaunā taustiņinstrumenta radīšanai, kas pēc skanējuma nebūtu sliktāks par vijoli. Bija nepieciešams instruments ar lielu dinamisku diapazonu, kas būtu spējīgs uz pārkonīgu fortissimo un maīgu pianissimo. Tās viss kļuva par realitāti, kad 1709. gadā itālis Bartolomeo Kristofori izgudroja pirmās klavieres. Instrumentu viņš nosauca *Gravicembalo col piano e forte*, kas nozīme taustiņinstrumentus, kas spēlē maīgi un skaļi. Vēlāk šis nosaukums tika saīsināts un radās vārds *klavieres* (Kārkliņš 2006: 122).

Atšķirībā no saviem priekštečiem klavierēm ir daudz plašākas dinamiskās un tehniskās atskaņojuma iespējas. Klavieru skaņa ir spēcīga, izlīdzināta. 20. gs. klavieru diapazons ir $7\frac{1}{4}$ oktāvas. Mūsdienās klavierēm ir divi vai trīs pedāļi. Agrākos instrumentos līdzīgiem mērķiem tika izmantotas izvelkamas sviras, kuras pianists uzspieda ar ceļiem.

Klavieru tapšanas gaita bijusi ilgstoša, kamēr neskaitāmu pārbūvju un konstrukcijas uzlabojumu rezultātā instruments attīstījies no klavesīna līdz modernam koncertflīģelim. Tagad tās ir instruments ar uzlabotu konstrukciju, vienādi izlīdzinātu skaņu visos reģistros un plašām dinamisko gradāciju iespējām atkarībā no piesitiena spēka un kvalitātes (Kārklīšs 2006: 123).

Mūsdienās sastopamas divu veidu klavieres: flīģelis un pianīns.

Flīģelis (no vācu *Flügel* – spārns) – stīgu taustiņinstrumenti, viens no klavieru paveidiem (skat. pielikums nr. 3). Stīgas un rezonanses dēlis flīģelī ir izvietots horizontāli. Mūsdienu flīģeļa prototipu (1709–1711) izgatavoja itāļu meistars B. Kristofori. Pakāpeniskais instrumenta skanējuma pieaugums, kā arī nepieciešamība paildzināt flīģeļa ekspluatāciju sākotnēji rosināja meistarus no koka gatavoto rāmi nostiprināt ar metāla detaļām; 19. gs. sākumā tika izgatavots metāla rāmis. Pēc flīģeļa apjoma izšķirams: koncertflīģelis (garums līdz 3 m), salonflīģelis (ap 2 m), kabineta flīģelis (1,6 – 1,8 m), minjonflīģelis (1,1 – 1,5 m). Diapazons: 7 – 7,5 oktāvas. Ievērojamākās flīģeļu firmas: *Ronisch* (Vācija), *C. Bechstein* (Vācija), *Bluthner* (Vācija), *August Forster* (Vācija), *Gebr. Niendorf* (Vācija), *Petrol* (Čehija), *Stainway and Sons* (ASV), *Yamaha* (Japāna), *Youhg Chang* (Dienvidkoreja), *Samick* (Dienvidkoreja) (Kārklīšs 2006: 67).

Pianīns (no itāļu vārda *pianino* – mazas klavieres) – klavieru paveids ar vertikāli novietotām stīgām, rezonanses dēli un spēles mehānismu (skat. pielikums nr. 4). Pianīna priekštecis ir itāļu meistara D. Del Melas (*Diego Del Melas*) konstruētās vertikālās klavieres (1739). Pianīna konstruktoru mērķis bija radīt portatīvu instrumentu, kas sadzīves apstākļos spētu aizstāt flīģeli. Pirmos pianīnus izgudroja amerikānis Dž. Hokins (Jay Hawkins) un austrietis M. Millers (*Martin Miller*). Vairāku uzlabojumu rezultātā 19. gs. vidū radās mūsdienu pianīna variants. Pazīstams ir koncerta un kabineta pianīns. Atšķirībā no flīģeļa pianīna skaņa ir klusāka un nav tik krāsām bagāta (Kārklīšs 2006: 216). Līdz pat 19. gadsimtam klavieres skanēja daudz vājāk nekā klavesīns, tomēr flegmatiskajām klavierēm izdevās apsteigt enerģisku klavesīnu, jo tās bija apveltītas ar daudzveidīgiem resursiem. Pats V. A. Mocarts (*Joannes Chrysostomus Wolfgang Theophilus Mozart*) atzīmēja instrumenta precizitāti, vieglumu un dekas izturību. Viņš iecienīja klavieres to skaidrā un caurspīdīgā skanējuma dēļ.

Klavieru uzbūve. 19. gadsimta sākumā āmuriņu klavieru konstrukcijā jau ir visi tie pamatelementi, kurus izmanto arī mūsdienu klavieru būvē. Klavieres attīstības gaitā izmainījušas arī savu formu. Horizontāli izvietotais mehānisms iekārtots četrstūra (tāfelklavieres) vai spārnveida

formas (flīģelis), vēlāk arī vertikālā (pianīns) korpusā. Klavieru stīgas ieskandina ar filcu apvilkti koka āmuriņi, kas, nospiežot klaviatūras taustiņus, sit pa attiecīgajām stīgām un izraisa to vibrāciju.

Vidējā un augšējā klavieru reģistrā katrai skaņai uzvilktas trīs stīgas, zemākā reģistrā to skaits pakāpeniski samazinās līdz vienai. Šīs stīgas augšējos reģistros dod skaņai nepieciešamo kuplumu, spožumu un dzidrumu. Stīgas nostiprinātas uz metāla rāmja (agrāk un līdz šim vecāka parauga āmuriņu klavierēm – t. s. tāfelklavierēm – šis rāmis dažkārt ir koka), kas atrodas virs īpaši apstrādātas koka plātnes – t. s. rezonansdēļa. Stīgām vibrējot, šis dēlis rezonē, daudzkārt pastiprinot skaņu.

Vislielākais jaunums bija pedālis, kas varēja pacelt no stīgām visus demferus, tādējādi radot iespēju virsotņu veidošanai un skanējuma kvalitātes uzlabošanai. Pedāļu mehānisms ir viena no svarīgākajām sistēmām klavieru uzbūvē. Īstenībā pirmajām klavierēm pedāļu nebija, to var redzēt vecajās gleznās, kur pie klavierēm ir attēloti J. Haidns (*Franz Joseph Haydn*), V. A. Mocarts un viņu laikabiedri (Kārklīš 2006: 122).

Pedālis (franču vārds *pédale*, latīņu *pes*, *pedis* – kāja) – ar kājām darbināma sviras ierīce klavierēm, klavesīnam. Klavieru labais pedālis izgudrots 1781. gadā (A. Beijers (*Adam Beyer*)). Nospiežot to, paceļas visi klusinātāji, stīgas var brīvi rezonēt, tādējādi tiek padzilināts to skanējums un ir iespējams vienu skaņu saistīt ar otru. Ir speciāli apzīmējumi, kas norāda pedāļa lietošanas sākumu un beigas.

Klavieru kreisais pedālis izgudrots 1782. gadā (Dž. Brodvuds (*John Broadwood*)). Nospiežot flīģeļa kreiso pedāli, visa klaviatūra pavirzās uz labo pusi, tādējādi āmuriņi zemajā reģistrā uzsit tikai pa vienai stīgai (divu vietā) un augšējā reģistrā – tikai pa divām stīgām (triju vietā), kas pavājina skanējumu un rada īpašu tembra niansi.

Nospiežot pianīna kreiso pedāli, āmuriņi tiek pietuvināti stīgām un samazinās uzsitiena spēks. Kreisajam pedālim ir savi apzīmējumi nošu rakstā. Pedālim ir liela nozīme tembra izmaiņā.

Abus pamatpedāļus klavieru būvē sāka lietot no 1783. gada. Pirmās norādes notīs sastopamas 18. gs. beigās, kā piemēru var minēt J. Haidna klavieru sonātes.

Mūsdienu klavierēm ir vēl trešais pedālis, kas novietots starp abiem jau minētajiem. Latviešu valodā to sauc par ilgskāņu pedāli (*sostenuto*). Šo pedāli 1844. gadā izveidoja Džīns Luiss Boiselots (*Gin Luis Boyselot*). Tas uztur paceltus demferus, kas bija pacelti jau pedāļa piespiešanas brīdī. Šādas tehnikas iespējas nodrošina daudzveidīgāku un krāsaināku izpildījumu, ja spēles procesā kādas skaņas nepieciešams saglabāt ilgāk par pārējām. Latviešu literatūrā, kas veltīta klavieru tematikai, trešā pedāļa izmantošanas apgūšanai vairākas etīdes piedāvā Lūcija Garūta (Kārklīš 2006: 213).

Rezonanses stīgas ir papildus stīgas, kuras atskaņotājs tieši neizmanto. Tās sāk skanēt, ja vibrē spēles stīgas. Rezonanses stīgas pastiprina spēles stīgu skanējumu un bagātina instrumenta

tembru. Tās izgatavo no tievas stieples. Klavierēm, nospiežot labo pedāli, par rezonances stīgām kļūst visas neieskandētās stīgas. Firmas *Blüthner* flīģeļiem ir īpašas virsskaņu stīgas, kuras uzvelk līdzās spēles stīgām.

Rezonators (no latīņu *resonare* – atbalsoties) – sistēma, kurā ārējā impulsa iedarbībā var rasties ilgstošas skaņas svārstības. Mūzikas praksē lieto optimālus rezonatorus, kas speciāli konstruēti. Izšķir rezonatorus, kas reaģē uz noteiktām svārstībām, un rezonatorus, kas reaģē uz jebkura veida svārstībām (piemēram, klavieru vāks).

Rezonatoratvere ir atvere mūzikas instrumenta korpusā, kas uzlabo tā akustiskās īpašības. Rezonatoratveres pārnēs gaisa svārstības uz instrumenta ārējo virsmu un apkaimi. To formas mēdz būt ļoti dažādas (krustveida, rombveida, trijstūrveida u. c.). Laika gaitā ir mainījušās rezonatoratveru formas, novietojums un skaits. To pilnveidota konstrukcija izmantota citos instrumentos (Kārklīņš 2006: 238).

Minēto un daudzu citu atklājumu ieviešana klavieru konstrukcijā izmainīja gan instrumenta izskatu, gan arī spēles paņēmienus. Jaunievedumi ir ļoti cieši saistīti, tie izrietēja no mainīgām estētiskajām instrumenta skanējuma prasībām. Izmantojot klavieres kā galveno instrumentu visu laikmetu un stilu mūzikas atskaņošanai, bija jādomā par skaņas atbilstību dažādu laikmetu estētikas stiliem un raksturīgajiem mūzikas skanējuma apstākļiem.

Klavieru vēsturiskā evolūcija. Klavierspēles attīstības vēsturi var iedalīt vairākos periodos. Pirmais no tiem ilgst līdz 1789. gada Franču buržuāziskajai revolūcijai. Tas tiek saukts par klavieru mākslas periodu. Pirmie klavierstīgu instrumenti radās renesanses laikmetā. Šis laikmets bija vērsts pret baznīcas ideoloģiju, un tā mākslu sauca par humānistisku (no latīņu valodas *humanus* – cilvēcis). Lai labāk izprastu klavieru vēsturiskās attīstības procesu, jāatbild uz jautājumu, kā veidojās skaņa un kādi komponenti bija vajadzīgi, lai rastos skaņa. Atbilde ir vienkārša. Stīgas, klaviatūra un āmurīši – tie ir galvenie komponenti skaņas veidošanai.

Galvenie klavieru priekšteči bija klavesīns un klavihords. Pirmās ziņas par tiem atrodamas 15. gadsimtā. Abu instrumentu ilgstošas pilnveides rezultātā radās klavieres.

Klavesīns (no latīņu valodas *clavis* – atslēga) (skat. pielikums nr. 1). Klavesīns pieskaitāms strinkšķināmo taustiņinstrumentu grupai. Klavesīnam jau sākotnēji stīgu skaits atbilda taustiņu skaitam. Viņa stīgas ir izvietotas horizontāli, līdztekus klaviatūrai. Ārēji tas līdzīgs mūsdienu flīģelim, bet atšķirīgs ir ieskandināšanas veids. Katru stīgu ieskandināja koka irbulītī iesprausta putna spalva, ādas vai koka mēlīte, kura, nospiežot taustiņu, parāva attiecīgo stīgu, izraisot dzidru, vienāda stipruma skaņu. Klavesīns attīstījies no mazas trijstūrainas arfas – psalterija. Klavesīna konstrukcijas galvenās pazīmes izveidojās jau 16. gs. sākumā.

Klavesīna skaņa ir dzidra, bet aprauta. Tā nepadodas dinamiskām izmaiņām, savukārt spēka un skaņas tembra izmaiņas nav atkarīgas no sitiena pa taustiņiem. Lai pastiprinātu klavesīna

skanējumu, tika lietotas divkāršotas, trīskāršotas un pat četrkāršotas stīgas (katram tonim), kuras skanēja unisonā, oktāvā vai citā intervālā. Sākotnēji muzicēšana ar klavesīnu bija izplatīta tikai viesistabās un laicīgos salonos. Lielās zālēs viņa skanīgā balss pieklusa. Mājas muzicēšanai parasti lietoja mazus klavesīnus ar vienu klaviatūru – verdžinālu, spinetu, čembalo, savukārt lielākās telpās izmantoja lielus instrumentus ar divām vai trim klaviatūrām – klavicimbalu, gravičembalo, harpsihordu. Lai piešķirtu dinamiski daudzveidīgāku skanējumu, 17. un 18. gs. meistari būvēja klavesīnus ar divām klaviatūrām (manuāliem) – *forte* un *piano*. Diapazons parasti bija 4 – 5 oktāvas. Klavesīna dzidra skaņa labi iekļāvās dažādu ansambļu sastāvos un orķestros, izpildot skaņdarba harmonisko un ritma pamatu – *basso continuo* (Krastiņš 1962: 8).

Šāds mūzikas instruments tika izmantots kā soloinstruments muzikālai pavadībai operās. Tas bija pieprasīts līdz pat 18. gadsimta beigām, kamēr iznāca no modes un tika aizstāts ar citu mūzikas instrumentu – klavierēm.

Lielu, koncerttipa spārņveidīgas formas instrumentu Francijā sauca par klavesīnu, Itālijā – par klavičembalo vai vienkārši čembalo, Vācijā – par flīgeli. Mazāka izmēra klavesīnu Francijā sauca par epinetu, Itālijā – par spinetu, Anglijā – par verdžinālu (Kārklīņš 2006: 121).

Klavihords (latīņu *clavichordium*, *clavis* – atslēga, aizbīdnis; grieķu *chordē* – stīga) – stīgu taustiņinstruments (skat. pielikums nr. 2). Bija izplatīts 15. – 18. gs. Par klavihorda priekšteci uzskata monohordu (vienstīgas mūzikas instruments). Tā rekonstrukcijas un taustiņu mehānisma pievienošanas rezultātā radās jauns instruments ar oriģinālām skanējuma īpatnībām. Vissenākais mums zināmais šāda veida instruments uzbūvēts Itālijā 1547. gadā.

Klavihordam bija četrstūra forma. Stīgas tika novietotas perpendikulāri taustiņam un noskaņojas unisonā. Nospiežot taustiņu, plānās metāla plāksnītes (tangentes), ko piestiprināja taustiņu galiem, piesitiens ieskandināja stīgu, vienlaikus sadalot to skanošajā un neskanošajā daļā (skaņas augstums bija atkarīgs no stīgas skanošās daļas garuma). Atkarībā no piesitiena vietas stīga radīja dažāda augstuma skaņas. Tāpēc klavihorda stīgu skaits nereti bija divreiz mazāks nekā taustiņu skaits. Tādu klavihordu sauca par *saistītu klavihordu*, jo viena stīga apvienoja vairākus taustiņus. 18. gs. 20. gados tika izveidots *brīvais klavihords*, kam stīgu un taustiņu skaits bija vienāds. Klavihorda mehānisms deva iespēju izpildītājam veidot skaņas nokrāsu, taču kopumā tas atpalika no klavesīna skanējuma spēka un spožuma ziņā. Tāpēc klavihordu izmantoja galvenokārt mājas muzicēšanai.

Klavihorda diapazons ar laiku mainījās. Sakumā diapazons bija tikai divarpus oktāvas, savukārt 16. gadsimta vidū tas palielinājās līdz četrām oktāvām. Pašlaik tonāls klavihorda diapazons ir plašs un var aptvert līdz pat piecām oktāvām. Tas ļauj izpildīt ne tikai programmiskus klasiskus darbus, bet arī veikt dažādas improvizācijas, kas ievērojami paaugstina klavihorda vērtību.

Par klavīhorda izgatavošanas materiāliem kalpo koks un varš. No koka tiek gatavots instrumenta korpuss, bet varš ir vajadzīgs stīgu ražošanai. Instrumentu atšķir lieli izmēri, kas, protams, sarežģī tā transportēšanu. Klavīhorda augstums sasniedz vienu metru, platums – gandrīz divus. Klavīhords pieder akompanējošajiem instrumentiem, kas veido skaņas ar stīgu vibrācijas palīdzību.

Būdam ļoti kluss instruments, klavīhords tomēr ļauj izdarīt *crescendo* un *diminuendo*. Trīs gadsimtu laikā tas bija vislabākais skaņas izteiksmības ziņā. Tam piemita vēl viena lieliska īpašība. Pateicoties taustiņtangentu mehānismam, izpildītājs, nenoņemot pirkstu no uzspiestā kauliņa, varēja caur tangentu tieši iedarboties uz stīgu – gan daudz maz spēcīga sitiena momentā, gan mirkli, kuri tam seko. Vibrējot ar pirkstu un liekot drebēt uzspiestai stīgai, izpildītājs tāda veidā iešūpoja tangentu, vienlaicīgi iešūpojot arī stīgu. Vienlaikus skaņā radās maiga, mīksta trīsoņa – *vibrato*, kas spēlei piešķīra savdabīgu, rosīgu un apgarotu raksturu. Šis spēles paņēmiens vācu valodā apzīmēts kā *Bebung* (trīsoņa, trīsas). Spēlējot ar klavierēm, nav iespējams izmantot šo paņēmienu, bet ar klavīhordu tādu efektu var panākt bez grūtībām.

19. gs. sākumā klavīhords, tāpat kā visi pārējie senie taustiņinstrumenti, izzuda no mūzikas prakses un tā vietu ieņēma *klavieres* (Kārklīšs 2006: 123).

Par pirmo klavieru izveidotāju uzskatīts Bartolomeo Kristofori – viņa klavieres tapušas ap 1700. gadu. Šī meistara pieredzi pārņēmis vācu ērģelmeistars Gotfrīds Zilbermans (*Johann Gottfried Silbermann*), tieši viņš pārliecināja J. S. Bahu (*Johann Sebastian Bach*) izmēģināt jauno instrumentu. No Itālijas un Vācijas nāk citi klavierbūves eksperimenti – gan ar spārna formas korpusu, gan iegarenu taisnstūra formu. Dažādi bija mēģinājumi rast piemērotāko korpusa materiālu, stīgu izvietojuma un nostiprināšanas veidu, kā arī skaņojumu (kāds instrumentu meistars ieteicis oktāvu dalīt 17 skaņās). Tika meklētas arī papildu iespējas skaņas kvalitātes un tehnisko parametru pilnveidei. 1783. gadā tika patentēti pedāļi, ar kuru palīdzību bija iespējams mainīt skaņas tembru un dinamiku.

19. gadsimtā daudzi eksperimenti beidzot ir vainagojušies ar panākumiem – moderno klavieru izveidi. Tas bijis instruments ar uzlabotu konstrukciju, vienādi izlīdzinātu skaņu visos reģistros un plašām dinamisko gradāciju iespējām atkarībā no piesitiena spēka un kvalitātes. No saviem 18. gadsimta priekštečiem tas atšķīrās arī ar klaviatūras garumu, kas bija pieaudzis no četrarpus līdz pat astoņām oktāvām.

Klavieres – tas ir instruments, kuru var atrast jebkurā pasaules daļā. Plašs diapazons, kuru var salīdzināt ar simfoniskā orķestra diapazonu, spēja čukstēt *pianissimo* un dārdēt *fortissimo*, savukārt šim instrumentam brīnišķīgi uzrakstītais materiāls padara klavieres par vienu no iemīļotākajiem un populārākajiem instrumentiem. Ir pamats apgalvot, ka klavieru popularitāte būs ilgstoša (Зильберквит 1984: 39).

Secinājumi: 1) klavieres ir taustiņinstrumenti, kurā skaņas tiek radītas ar dažāda garuma stīgām. Pirmie klavierstīgu instrumenti radās Renesanses laikā. 1711. gadā itāļu meistars Bartolomeo Kristofori (*Bartolomeo Cristofori di Francesco*) izgudroja pirmās klavieres. Klavieres plaši izmanto kā soloinstrumentu, tāpat arī dažādos kamersambļos un džeza grupās. Klavieres – tas ir instruments, kas piemērots maigai, dzidrai *pianissimo* spēlei, kā arī lieliem dinamiskiem kāpinājumiem, sasniedzot *fortissimo*; 2) 19. gadsimta sākumā āmuriņu klavieru konstrukcijā jau ir visi tie pamatelementi, kurus izmanto arī mūsdienu klavieru būvē. Klavieres attīstības gaitā mainīja arī savu formu. Horizontāli izvietotais mehānisms iekārtots četrstūra (tāfelklavieres) vai spārņveida formas (flīģelis), vēlāk arī vertikālā (pianīns) korpusā. Klavieru stīgas ieskandina ar filcu apvilkti koka āmuriņi, kas, nospiežot klaviatūras taustiņus, sit pa attiecīgajām stīgām un izraisa to vibrāciju. Vislielākais jaunums bija pedālis, kas varēja pacelt no stīgām visus demferus, tādējādi radot iespēju virsotņu veidošanai un skanējuma kvalitātes uzlabošanai. Pedāļu mehānisms ir viena no svarīgākajām sistēmām klavieru uzbūvē; 3) klavieru priekšteči bija klavihords un klavesīns. Klavihordi izplatījās aptuveni 14. – 15. gadsimtā Rietumeiropā pateicoties klaiņojošajiem muzikantiem. To galvenā īpatnība – vienāds stīgu garums. Vēlāk parādījās dažāda garuma stīgas, arī lielāka izmēra un uz kājiņām. Klaviatūra kļuva dinamiska, t.i., skaņas spēks bija atkarīgs no sitiena spēka. Uz klavihordiem savus šedevrus radīja J. S. Bahs, V. A. Mocarts, J. Haidns un citi klasiķi. Vēlāk parādījās taustiņstīgu spinets, tomēr īpaši populārs kļuva tieši klavesīns, kas visvairāk atgādina mūsdienu klavieres. Sākumā tas tika izmantots mājas priekšnesumiem, bet vēlāk kļuva par koncerta instrumentu. Mūsdienās sastopamas divu veidu klavieres: flīģelis un pianīns. Par flīģeli sauc horizontāli izvietotu mehānismu, kurš parasti iekārtots divās formās: četrstūra (tāfelklavieres) vai spārņveida formā. Savukārt par pianīnu tiek uzskatīts klavieru paveids ar vertikāli novietotām stīgām, rezonanses dēli un spēles mehānismu.

Bibliogrāfija

- Čerpinska I. 2002. *Mūzikas instrumenti*. Rīga: Zvaigzne ABC, 44 lpp.
 Krastiņš V. 1962. *Orķestra instrumenti. Klavieres*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 49 lpp.
Mūzikas leksikons. 2006. Autors un sastādītājs L. Kārklīņš. Rīga: Zvaigzne, 336 lpp.
 Алексеев А.Д. 1988. *История фортепианного искусства*, части 1 и 2. Москва: Музыка, 414 с.
 Ландовска В. 1991. *О музыке*. Москва: Радуга, 438 с.
 Зильберквит М. 1984. *Рождение фортепиано*. Москва: Детская литература, 65 с.
 Ливанова Т. 1983. *История западноевропейской музыки до 1789 года*, том 1. Москва: Музыка, 695 с.

VOLFGANGA AMADEJA MOCARTA DARBĪBAS VIRZĪBA

Skaidrīte Ērliha, Aigars Krekels

Daugavpils Universitāte, Saules iela 1/3, Daugavpils, Latvija, LV-5401

skaidrite_erliha@inbox.lv, aigars.krekels@inbox.lv

Abstract

The action progress of Wolfgang Amadeus Mozart in the Classicism

Music science creates scientific base for musical life organizing, in modern society.

Thus during many century passage music and society interaction happens, what indicates concrete society existence form on the music creation, performing arts and the public.

One of the world grandest genius, Austrian composer Wolfgang Amadeus Mozart in his creation reflects his era society progressive ideas, reached the highest degree of the classicism.

Key Words: action, progress, classicism, style, era, genre, opera.

Jebkurā laikmetā pastāv aktualitāte: „Kāds ir mākslas, arī mūzikas mākslas galvenais saturs?” un atbilde ir viennozīmīga – „Tas ir bijis cilvēks, kā individualitāte un tā dzīve!” Arī Volfgangs Amadejs Mocarts ir bijis individualitāte ar apbrīnojamām un ģeniālām spējām, talantīgs, radošs, nemitīgā jaunrades degsme devusi pārsteidzošus, savā ziņā vienreizējus rezultātus. Par to liecina daudzu autoru pētījumi (P. Kananovs, I. Vuliha, 1963; Čičerins 1979; A. Goldenveizers, 2009; L. Bareinboims, 2003; H. Āberts, 1978; P. Badura, 1991 u.c.).

Analizējot un izvērtējot mūzikas zinātnes pieejamos literatūras avotus secinām, ka pētījumi pārsvarā tiek virzīti uz Volfganga Amadeja Mocarta dzīves viņa un daiļrades analīzi, bet nepietiekami pētīta un konkretizēta viņa darbības virzība. Tāpēc pastāv arī šī pētījuma problēma. *Tādējādi pētījuma mērķis: noteikt Volfganga Amadeja Mocarta darbības virzību.* Pētījumā tika izmantotas šādas zinātniski pētnieciskās *metodes*: speciālās literatūras, vēsturiski kulturoloģiskā analīze, salīdzināšana un vispārināšana. Zinātniskā metodoloģija balstās uz pētnieku Hermaņa Aberta, Lolitas Fūrmanes un Alekseja Vorobjova atziņām.

Balstoties uz to, ka mūsu pētījuma mērķis sevī ietver arī jautājumu par komponista darbības virzību, līdz ar to šajā sakarā pievērsīsimies darbības un virzības formulējumam.

Darbība, teorijā kā jēdziens tiek traktēts dažādi. Piemēram; psihologs A. N. Ļeontjevs definē, ka tas ir aktīvs process sabiedriskās pieredzes un arī kultūras apgūšanā. Savas dzīves laikā cilvēks apgūst dažādus darbības veidus, kuru rezultātā viņam veidojas psihiskās kvalitātes un personības īpašības (Ļeontjevs 1975: 50).

Profesors Aleksejs Vorobjovs papildina, ka darbība, tā ir kustība, pāreja citā stāvoklī; cilvēka kustība, dzīvīguma svarīgākā izpausme, vitālās enerģijas izlietojums. Process, kurā izpaužas cilvēka aktīva attieksme pret apkārtējo vidi, īstenību, mērķtiecīga apkārtējās vides un paša cilvēka pārveidošana. Cilvēka darbību rosina viņa vajadzības, kas atspoguļojas viņa apziņā kā vajadzību apmierināšanai nepieciešamu objektu un darbību tēli. Vajadzību apmierināšana ir mērķis, kas nosaka darbības virzību (Vorobjovs). Jo **virzība** ir kāda procesa, parādības, sabiedriskās struktūras

u.tml. attīstība, veidošanās kādā virzienā, tai skaitā arī personības, rakstura, psihiķes īpašību interešu u.tml. attīstību (personības virzību u.tml.)(Skujiņa 2000: 191).

Tādējādi augstāk aplūkotās sakarības var konstatēt, ka arī V. A. Mocarta darbības virzība ir darbošanās, darbs konkrētajā jomā, t.i. – mūzikā, kas raksturīga viņam kā sabiedriskai būtnei un viņa darbībai mūzikas jomā ir arī viņa attīstības nepieciešams priekšnosacījums. Turpinot psihologa, profesora Alekseja Vorobjova domu varam atzīmēt, ka darbībā veidojas arī komponista darbības un sabiedrības kultūrvides mijiedarbībā veidojas apziņa, kurai ir noteikta *struktūra, saturs (izziņas sfēra, emocionālā sfēra, individuāli tipoloģiskā sfēra) un funkcijas*. (Vorobjovs 2000: 200).

Jāatzīmē, ka iepriekš izteiktās atziņas norāda arī uz komponista mākslinieciskās daiļrades sabiedrisko raksturu, tās attīstību, un citu sabiedriskās apziņas formu savstarpējām mijiedarbībām, mūzikas mākslas funkcijām sabiedrībā un estētisko audzināšanu. Jo sabiedrības apziņas veidošana – tā arī ir mūzikas mākslas funkcija.

Ir zināms, ka komponists Volfgangs Amadejs Mocarts ir darbojies konkrētajā laikmetā, t.i. – **klasicisma** laikmetā, kurā sabiedrībai bija arī savas raksturīgākās attīstības tendences un stils. Kā skaidro profesors Ludvigs Kārklīšs **stils** (lat. *stylos* irbulis rakstīšanai) ir mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu, daiļrades paņēmieni un tēlu sistēmas veselums, ko nosaka satura vienotība (Kārklīšs 2006: 207). Tādējādi var konstatēt, ka komponista darbība šajā laikmetā bija kopsakarā arī ar šo nosacījumu ievērošanu. Bet turpinot izpēti par klasicismu, mums būtiski noskaidrot, kā klasicisms tiek definēts citu autoru traktējumā.

Piemēram, mūzikas zinātnieks Krievijā G. V. Keldišs (1990) un mūzikas zinātnieks Latvijā, profesors Ludvigs Kārklīšs (2006) klasicismu raksturo līdzīgi, viņi uzsver, ka *klasicisms* [*lat. classicas* parauga] mākslas stils un tam atbilstošā estētikas teorija laika posmā no 17. gs. līdz 19. gs. sākumam. Klasicisms izveidojās laikā, kad notika pāreja no feodālisma uz kapitālismu, un tā principos atspoguļojās gan absolūtās monarhijas kultūras tendences, gan topošās buržuāzijas estētiskie uzskati. Klasicisms bija saistīts ar apgaismības laikmetu un balstījās uz filozofiskā racionālisma idejām. Mākslā sižetiskās situācijas, tēli un raksturi tika bagātināti ar jaunu ideju saturu. Tika cildinātas vispārnieciskās intereses un pievērsta uzmanība cilvēka psiholoģijai, izcelta varonība, augsti tikumiskie mērķi (Келдыш 1990: 400; Kārklīšs 2006: 83).

Kā norāda mūzikas zinātnieki V. Meduševiskis un O. Očakovska *klasicismam* raksturīga skaņdarba mākslinieciskā kārtība, pabeigtība un izpildījuma pilnība. Sakārtotība, harmonija, iekšēja vienotība ar veselumu un skaņdarba daļām – visas šīs īpašības zīmīgas redzamāko klasicisma pārstāvju (komponistu) darbos (Медушевский, Очаковская 1985: 85).

Volfgangs Amadejs Mocarts (1756 – 1791) (*Wolfgang Amadeus Mozart*) ir austriešu klasicisma komponists, viens dižākajiem pasaules ģēnijiem. Dzimis Austrijas pilsētā Zalcburgā. Sākumā zēnu izglītojis tēvs Leopolds, kurš sacerēja mūziku, spēlēja vijoli, ērģeles, kā arī vadīja

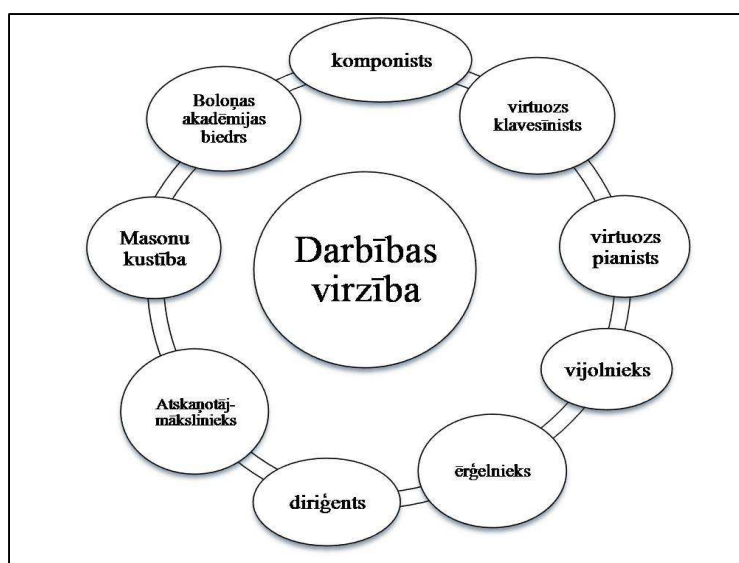
baznīcas kori un orķestri. Četru gadu vecumā Mocarts sacerējis koncertu klavesīnam. Bērnībā daudz koncertējis ar ģimeni gan Minhenē un Vīnē, gan Parīzē un Londonā, kā arī citās pilsētās. Šajā laikā viņš jau bija sacerējis pirmās simfonijas, sonātes, operu „Apollons un Hiacints”. Radās arī jaunu skaņdarbu pasūtījumi, tomēr ne visi tika uzvesti, jo daži profesionālie mūziķi, apskauzdami Wolfganga slavu, centās tos aizkavēt. Uztājoties dažādās vietās Itālijā, Mocarts guva lielus panākumus. Diemžēl tur nevarēja atrast pastāvīgu darbu, tāpēc atgriezās atpakaļ mājās. Nemīlētā darba un vientulības dēļ Zalcburgā, viņš pārceļas uz dzīvi Vīnē, kur parādās viņa talanta visaugstākais uzplaukuma laiks un pavadīti viņa dzīves pēdējie gadi (Badura – Sooda 1957: 20; Чичерин 1979: 256).

Klasicisma mūzikas attīstība ir tieši saistīta ar komponista skaņdarbu darbību. Volfgangs radījis skaņdarbus vairākos žanros, tāpēc viņu var uzskatīt par daudzpusīgu komponistu. Mocarts bija pirmais, kurš pievērsās klavierkoncertiem un kādu laiku gandrīz vienatnē attīstīja šo žanru (Гизекинг 2003: 45 - 47; Гольденвейзер 2003: 53 - 56).

Izvērtējot Mocarta biogrāfiju un daiļradi varam konstatēt, ka komponista sabiedriskā prakse ir vērsta ne tikai uz ārējās pasaules pārveidošanu, bet arī uz cilvēka personības veidošanu visās sarežģītās personības attieksmēs pret īstenību. Par to ir arī liecības, ka komponists savā dzīves laikā ir saskāries ar šīm parādībām, jo viņa darbības virzība komponista dzīves laikā bija daudzpusīga.

Mūzikas zinātnes literatūras avotu (Кананов, Вулых 1963; Аберт 1978; Fūrmane 2007 u.c.) izpētes rezultātā noteicām Mocarta darbības virzību un tās struktūru. Uzskatāmībai šo informāciju apkopojām izveidotajā zīmējumā (skat. 1. zīm.).

Šādi var secināt, ka viņa darbības virzība bija vērsta deviņās jomās.

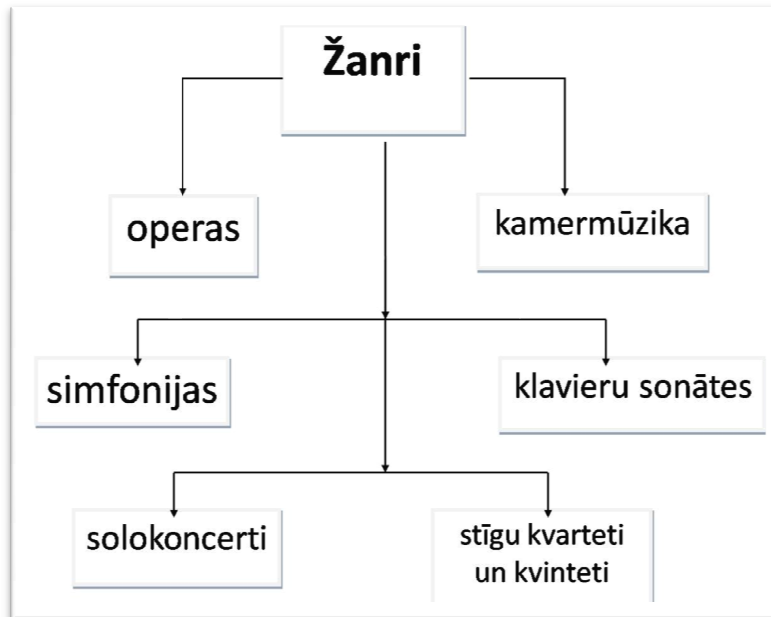

1. zīm. V. A. Mocarta darbības virzības struktūra.

Tālāk īsumā raksturosim dažas no viņa darbības struktūras jomām.

Kā *komponists* Volfgangs Amadejs Mocarts sarakstījis 21 operu. Slavenākās no tām ir „Figaro kāzas”, „Dons Žuāns”, „Burvju flauta”, „Bēgšana no Seraja”. Viņam ir apmēram 45 simfonijas, koncerti klavierēm, vijolei, mežragam un citiem instrumentiem, vairāki stīgu kvinteti un kvarteti, sonātes klavierēm, vijolei, kā arī apmēram 20 mesas, no kurām slavenākā ir „Rekviēms”.

Esošās speciālās literatūras apkopojuma rezultātā var konstatēt, ka Mocarts kā komponists ir darbojies dažādos žanros (Аберт 1978: 30; Чичерин 1979: 276). Šo žanru daudzveidības ilustrācijai izveidojām zīmējumu (skat. 2. zīm.).

2. zīm. V. A. Mocarta daiļrades žanri.

Kā redzams šajā dotajā zīmējumā, V. A. Mocarts ir darbojies sešos dažādos žanros. Jo **žanrs** (no franču valodas *genre* – veids, šķira), kā skaidro L. Kārkliņš, ir daudznozīmīgs jēdziens, kas raksturo vēsturiski radušos mūzikas sacerējumu veidus atkarībā no to izcelšanās, nozīmes mūzikas praksē, izpildīšanas un uztveres paņēmieniem un apstākļiem, kā arī no formas un satura īpatnībām. Žanra jēdziens pastāv visos mākslas veidos, bet mūzikā, ņemot vērā tās mākslinieciskās tēlainības specifiku, šim jēdzienam ir īpaša nozīme (Kārkliņš 2006: 323). Tālāk izvērtējot otrā zīmējuma saturu var spriest par to, ka komponists visvairāk ir darbojies simfonijas un operas žanrā.

Mūzikas zinātnē pastāv pieņēmums, ka **opera** (no itāļu valodas *opera* – sacerējums) ir muzikāli dramatisks sacerējums, kurā apvienoti poēzija, mūzika, tēlotāja māksla, aktiermāksla, nereti arī horeogrāfija. Operas mūzika ietver solodziedājumus (ārija, ariozo, kavātīne, monologs), recitatīvus, ansambļus (duets, trio, kvartets u.c.), korus, dejas un orķestra mūziku (Kārkliņš 2006: 194).

Apkopojot žanra un operas jēdzienu izpratni, arī Mocarta darbība bija saistīta ar viņa kompetenci dažādu mākslas veidu apzināšanā un izpratnē. Savukārt, raksturojot viņa darbības

virzību kā *atskaņotājmākslinieku* (Badura 1991: 28; Marty 1991: 74) var atzīmēt, ka viņš savā jomā bija izcils mākslinieks un par to liecina fakti, ka klavieres Mocarts iemācījās spēlēt jau trīs gadu vecumā, pēc vairākiem gadiem tikpat izcili bija apguvis arī vijoļspēli. Šo instrumentu spēles māku viņš parādīja savās koncertturnejās, kurās tēvs dēlu veda jau no agras bērnības. Viņš koncertturnejās piedalījās gan Minhenē, Vīnē, Parīzē un Londonā, kā arī citās Eiropas pilsētās. Šajos braucienos mazais brīnumbērns spēlēja gan uz vijoles un klavesīna, gan arī uz ērģelēm. Visā dzīves laikā viņš daudz ceļoja, tomēr dažādu dzīves apstākļu dēļ viņam nācās atgriezties atpakaļ Zolzburgā. Šeit Mocarts strādāja par arhibīskapa *ērģelni*, bet tur viņš nepavadīja ilgu laiku. Nevarēdams paciest neciešamo izturēšanos un vēlēdamies vairāk komponēt, Volfgangs pārceļas uz Vīni. Te viņš ļoti bieži uzstājās kā pianists un klavesīnists, kā arī guva lielus panākumus kā komponists (Баренбойм 2003: 32).

Savukārt, ceļojot pa Itāliju, Boloņā četrpadsmit gadīgais komponists, piedaloties sacensībās, kuras rīkoja Boloņas filharmonijas akadēmija, tika ievēlēts par *akadēmiķi*, jo pusstundas laikā sacerēja sarežģītu skaņdarbu (Самарин 2004: 430).

Savā darbības laikā viņam arī nācās *diriģēt*. Kaut arī nedaudz, tomēr Volfgangs diriģēja Itālijas ceļojumos. Piemēram, 1787. gadā pēc operas „Dons Žuāns” uzrakstīšanas, komponists pats bija atradies pie diriģenta pulsts šī darba pirmatskaņojuma laikā. Arī pēdējos dzīves gados pats diriģējis sacerēto brīvmūrnieku kantāti „Mazo masonu kantāte”. Jo 1784. gada decembrī Volfgangs kļuva par *brīvmūrnieku*, jeb masonu kustības biedru, kas spēcīgi ietekmēja viņa atlikušo dzīvi. Komponists apmeklēja dažādas tikšanās ar brīvmūrniekiem un bieži sacerēja viņiem veltītu mūziku dažādos gadījumos. (Prohorova 1977: 128). Piemēram, profesore Lolita Fūrmane savā rakstā (Fūrmane 2007: 19) atzīmē, ka šis notikums ir svarīgs komponista daiļradē, jo šis periods ir viņa labāko darbu radīšanas laiks. Tā ir vispirms dramaturģiskās kvalitātes un arī profesionālā brieduma jauna pakāpe skaņražā mākslā. Varētu teikt, *meistara gadi*. Garīgā ziņā savu iespaidu uz mūziķa personību atstāja šī darbība masonu kustībā, kuras orientieri bija: *fundamentālisms, atbildīgums un kreativitāte* – īpašības, kuras noteica profesionālais darbs, bet saikne ar to tādi rīki kā *brīvība, humanitāte un tolerance* (Fūrmane 2007: 19).

Secinājumi

Apkopojot zinātnisko literatūru par pētāmo problēmu var secināt, ka:

- Volfgangs Amadejs Mocarts ir 18. gadsimta izcils klasicisma laikmeta austriešu komponists, bija lielākais operu reformators.
- *Klasicisms* [< lat. classicas paraugs -] mākslas stils un tam atbilstošā estētikas teorija laika posmā no 17. gs. līdz 19. gs. sākumam. Klasicismam raksturīga skaņdarba mākslinieciskā kārtība, pabeigtība, izpildījuma pilnība, harmonija, iekšējā vienotība, idealizācija, racionālisms, normatīvisms, orientācija uz vispārcilvēcisko, izteiksmes skaidrību un lakonismu.

- *Darbība*, aktīvs process, kustība, pāreja citā stāvoklī – attīstība. Process, kurā cilvēks apgūst dažādus darbības veidus, lai apmierinātu savas vajadzības. Darbības procesā cilvēkam izpaužas viņa attieksme pret apkārtējo vidi, notikumiem un attīstās psihiskās kvalitātes (kā apziņa) un personības īpašības. Darbības aktu kopums apvieno kopīgus mērķus, kas nosaka darbības virzību.
- *Virzība* – kāda procesa, parādības, sabiedriskas struktūras u.tml. attīstība.
- Volfganga Amadeja Mocarta darbības virzība vērsta deviņās jomās; kā komponista, pianista, vijolnieka, ērģelnieka, diriģenta, atskaņotāja, darbība Boloņas (Itālija) akadēmijā, darbība masonu kustībā. Šo darbību kopumā atklājas komponista mērķi, viņa garīgās dzīves bagātība: viņa prāta, pārdzīvojumu dziļums, iztēles un gribasspēks, spējas un rakstura īpašības, kurš ar savu darbību veic noteiktu sabiedrisku funkciju.
- Komponists ir sacerējis skaņdarbus dažādos žanros. Viņam ir 20 operas, apmēram 50 simfonijas, koncerti dažādiem solo instrumentiem ar orķestri, stīgu kvarteti un kvinteti, mesas, 43 sonātes vijolei un klavesīnam, kā arī vairākas sonātes un citi darbi klavesīnam. Viens no Mocarta slavenākajiem darbiem ir viņa pēdējais nepabeigtais kora darbs „Rekviēms”.
- Komponists deva cildenas komēdijas, drāmas, filozofiskas pasakas reālistiskus paraugus, kuri izceļas ar pilnasinīgu dzīves izjūtu un muzikāli dramatisko raksturojumu bagātību, kā arī dramatiskās darbības kontrastainu attīstību.
- Mocarta daiļrade atspoguļo sava laikmeta progresīvās idejas, neizsīkstošu ticību gaismas un taisnības uzvarai. Viņa mūzikā valda dzīvespriecīgi toņi, skaidra, neaptumšota lirika, taču ne mazums arī kaislību, dvēseles mulsuma un dramatisma piesātinātu lappušu.

Bibliogrāfija

- Badura P. 1991. *Mozart's trills*. Perspectives on Mozart Performance. Edited by R. Z. Tood and P. Williams (Cambridge Studies in Performance Practice 1). Cambridge: Cambridge University Press, 1-28.
- Badura-Sooda E. & p. 1957. *Mozart – Interpretation*. Wien: Eduard Wancura Verlag, s. 20.
- Fūrmane L. 2007. *Dzirdēt Mocartu/Zinātnisko rakstu krājums./ Humanitātes templis jozefīniskajā Vīnē*. Mocarts un viņa brāļi. Rīga: SIA Apgāds Mantojums, 13 – 55. lpp.
- Kārklīņš L. 2006. *Mūzikas leksikons*. Rīga: RaKa, 259.
- Marty I.–P. 1991. *Mozart's tempo indications and the problems of interpretation*. Perspectives on Mozart Performance. Edited by R. Z. Tood and P. Williams (Cambridge Studies in Performance Practice 1). Cambridge: Cambridge University Press, pp. 55-74.
- Prohorova I. 1984. *Ārzemju mūzikas literatūra. /Tulkots no ceturtā izdevuma*. Rīga: Zvaigzne, 128. lpp.
- Vorobjovs A. 2000. *Vispārīgā psiholoģija*, Rīga: Izglītības solī, 212. lpp.
- Аберт П. 1978. *В.А. Моцарт: Исследование*. Книга 1. Москва: Музыка, с. 30.
- Адорно Т. 1999. *Избранное: Социология музыки*. Москва, Санкт-Петербург: Университетская книга, с. 25.
- Баренбойм Л. 2003. *Звуковой идеал Моцарта. Как исполнять Моцарта*. Составитель и автор предисловия А. Меркулов. Москва: Классика – XXI, с. 67 – 70.

- Гизекинг В. 2003. *Фортепианная музыка Моцарта – ”самая лёгкая и самая трудная”*. Как исполнять Моцарта. Составитель и автор предисловия А. Меркулов. Москва: Классика – XXI, с. 45 – 47.
- Гольденвейзер 2003. *О Моцарте и исполнении его фортепианных произведений. Как исполнять Моцарта*. Составитель и автор предисловия А. Меркулов. Москва: Классика – XXI, с. 53 – 56.
- Кананов П., Вулых И. 1963. *Зарубежная литература о музыке*. Реферативный указатель книг за 1954 – 1958 г. /Выпуск второй./ Музыкальная культура стран европы, с. 40.
- Келдыш Т. В. 1990. *Советская энциклопедия*. Москва: Советская энциклопедия, с. 671.
- Леонтьев А. Н. 1975. *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва: с. 50.
- Медушевский В. В., Очаковская О.О. 1985. *Энциклопедический словарь*. Редакционная коллегия. Москва: Педагогика, с. 346.
- Самарин Д. К. 2004. *100 великих композиторов*. Москва: Вече, с. 430.
- Чичерин Г. 1979. *Моцарт: Исследовательский этюд*. (Общ ред., вступит. статья, примеч. Е. Ф. Бронфин). – 4-е изд., доп. – Ленинград: Музыка, с. 256.

ROMUALDA JERMAKA DEVUMS KORA MĀKSLAS ATTĪSTĪBĀ LATVIJĀ

Skaidrīte Ērliha, Aija Zitāne

Daugavpils Universitāte, Saules iela 1/3, Daugavpils, Latvija, LV-5401

skaidrite_erliha@inbox.lv

Abstract

Romualds Jermaks' contribution to the development of choral art in Latvia

Choral art as the foundation of musical culture. One of the common and favorite form of arts in Latvia is choral singing which have long – established traditions. The results of the research indicate composer's and professor's Romualds Jermaks', who has written compositions in various genre with different thematic, contribution to the development of choral culture.

Key words: choir, choir music, art, musical culture, development.

Kora māksla tiek aktualizēta Latvijā gadsimtu ritumā, iegūstot jaunu saturu un izmaiņas arī formas ziņā, ieviešot arī jaunus mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus. Mūsu laikmetā ir milzīgas pārvērtības gan valsts dzīvē, gan cilvēku dvēselēs, līdz ar to ir nepieciešami jauni mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi, kurus izmanto komponisti savā daiļradē kora kultūras tradīciju stiprināšanā un attīstībā.

Līdz šim ir veikti dažādi pētījumi kora mākslas un kora zinātnes daudzveidīgās jomās. Piemēram, šādi Krievijā pazīstami kora zinātnieki: Anatolijs Uškarjovs (*Анатолий Ушкарёв*), Mihails Ivakins (*Михаил Ивакин*), Pēteris Levando (*Пётр Левандо*), Aleksandrs Jegorovs (*Александр Егоров*), Vladimirs Samarins (*Владимир Самарин*) u.c. Latvijā kora zinātnes jomā plašākus pētījumus ir veikuši zinātņu kandidāte Silvija Sudņika (Sudņika 1983), komponists Jēkabs Mediņš (Mediņš 1956), emirētais profesors Jānis Lindenbergs (Lindenbergs 2001). Par Latvijas komponistu, diriģentu dzīvi, koncertdzīvi un to profesionālo darbību ir rakstījuši mūzikas zinātnieks, mūzikas kritiķis, pedagogs, diriģents un mūzikas darbinieks Jēkabs Vītoliņš (Vītoliņš 1973), muzikologs Ludvigs Kārklīšs (Kārklīšs 2006) un habilitētais doktors mākslā, profesors, muzikologs Jānis Torgāns (Torgāns 2010). Diemžēl jāatzīst, ka par Romualda Jermaka devumu Latvijas kora mākslas attīstībā ir veikti samērā maz pētījumu. Šādā sakarībā izriet arī mūsu pētījuma problēma, tāpēc pētījuma mērķis: noskaidrot Romualda Jermaka devumu kora mākslas attīstībā Latvijā. Pētījumā izmantotas šādas pētījuma metodes: speciālās zinātniskās literatūras salīdzināšana, vispārināšana. Zinātniskā metodoloģija bāzējas uz muzikoloģes Ilmas Grauzdiņas pētījumiem.

Lai turpmāk veiktu mūsu pētījumu ir svarīgi noskaidrot, kā kora zinātnē tiek definēts jēdziens koris. Šim definējumam tiek doti variabli skaidrojumi, kuriem ir saskatāmas līdzības.

Kas ir *koris*? Padomju kora literatūrā pastāv dažādi šī jēdziena skaidrojumi. Piemēram, profesors, padomju diriģents, zinātnieks A. Jegorovs par kori sauc *lielāku vai mazāku dziedātāju grupu, kas izpilda korim rakstītu vokālu skaņdarbu* (Егоров 1939: 40). Ukrainu padomju kora diriģents, pedagogs, komponists Konstantīns Pigrovs (*Константин Пигров*) uzsver, ka *koris* - tas

ir organizēts dziedātāju radošs kolektīvs, kura pamatmērķis ir tautas masu idejiski mākslinieciskā un estētiskā audzināšana (Пигров 1964: 50). Savukārt padomju diriģents, profesors Vladislavs Sokolovs (*Владислав Соколов*) uzskata, ka par kori vārda pilnā nozīmē var saukt tādu kolektīvu, kas pārvalda kora izpildījuma tehniskos un mākslinieciskos izteiksmes līdzekļus, kuri nepieciešami, lai atklātu tās domas un jūtas, to idejisko saturu un formu, kas ietverts izpildītajā skaņdarbā un veicina masu estētiskos audzināšanu (Соколов 1959: 45).

Kā redzams, šajos formulējumos izcelti būtiski un svarīgi kora mākslas faktori, kas ir saistībā ar kora tehniskajiem, mākslinieciskajiem un estētiskajiem aspektiem u. tml.

Mūsaprāt, šim jēdzienam interesantu papildinājumu sniedz Jurijs Keldišs (*Юрий Келдыш*) Mūzikas enciklopēdijas vārdnīcā – *koris* (*grieķu valodā χορός* – nozīmē – rotaļdeju ar dziedāšanu) – 1) Seno grieķu tragēdijā darbībā obligāti piedalījās kolektīvs 2) Kā dziedošs kolektīvs (Келдыш 1990).

Šajās mūzikas zinātnieka J. Keldiša atziņās ir vērojama saikne ar kora mūziku, kolektīvu dziedāšanas un dejas mākslu.

Turpmāk ieskatīsimies kādi pētījumi tika veikti kora mūzikas izpratnes sakarā. Sastopami daudzveidīgi *kora mūzikas* definējumi. Piemēram, Vjačeslava Meduševska (*Вячеслав Медушевский*), Olgas Očakovskas (*Ольга Очаковская*) (*Медушевский, Очаковская* 1985), J. Keldiša (Келдыш 1990) mūzikas enciklopēdijas vārdnīcās, profesora L. Kārklīņa *Mūzikas leksikonā* (Kārklīņš 2006) u.c.

Vispirms pievērsīsimies mūzikas zinātnieka J. Keldiša autoru grupas izveidotās vārdnīcas skaidrojumam. *Kora mūzika* – mūzika, kas paredzēta kora izpildījumam. Tas ir viens no visdemokrātiskākajiem mākslas veidiem. Veidojoties nacionālajām ieražām, valodai, kolektīva pašapziņas veidošana bija cieši saistīta ar sinkrētisko mākslu (tautas daiļrades veids, kas apvieno mūzikas, dejas, rotaļu un spēļu darbības mākslu, kurai vissvarīgākais elements bija kora dziedāšana) (Келдыш 1990).

Sekojoši varam konstatēt, ka kora mūzika ir muzikālās kultūras sastāvdaļa, kas sevī ietver katras personības vispārējo un individuālo muzikālo kultūru saistībā ar estētisko apziņu un citām estētiskām kategorijām u.tml. Tas savukārt sasaistās ar to, ka māksla, kā sabiedriskās apziņas forma, veids, ir sociāla, sarežģīta parādība, kurā cilvēks apgūst pasauli, dabu, sociālus procesus, vairāk vai mazāk patiesi vai iluzoriski izprot un apgūst sabiedrības esamību. Runājot par pirmatnējās mākslas veidošanās vēsturi, filozofijas zinātnu kandidāts Pēteris Zeile apstiprina arī domu, ka māksla kā sinkrētiskas parādības izpausme veica vienlaikus gan sociāli audzinošu, gan izzinošu funkciju, kas nosaka arī tā laikmeta (paleolīta) saturu un formu (Zeile 1976).

Viss iepriekš teiktais liecina par to, ka kora mūzika ir mākslas veids un ietilpst mākslu sistēmā, kas ir neatņemama kultūras un mūzikas kultūras sastāvdaļa. Jo pats termins *kultūra* nozīmē *cultus* (latīniski) – kopšana, apstrādāšana un dzīvesveids (Sarma 2003).

Ir zināms, ka visas kultūras definīcijas, lai cik dažādas tās arī būtu, caurauž vienojošs pavediens, jo kultūras sākotne meklējama cilvēku sabiedrības sākotnē – un piederīga cilvēkam. Ikdienā terminu *kultūra* lieto dažnedažādās nozīmēs un kontekstā: ir cilvēku savstarpējo attiecību kultūra, materiālā un garīgā kultūra, uzvedības kultūra, atsevišķas tautas vai laikmeta kultūra utt. Tātad kultūra ir kas tāds, kas piešķir īpašu jēgu jebkurai cilvēku darbībai un šīs darbības izpausmēm (Sarma 2003).

Kā var secināt no esošajiem avotiem, arī komponista, profesora Romualda Jermaka (dz. 1931) darbība izpaužas ciešā kopsakarā ar latviešu tautas laikmetu un tās kultūru. Par to liecina viņa daiļrade, kas ir ciešā saistībā ar kora mākslas, kora kultūras un citu žanru attīstību Latvijā.

Pētniece I. Grauzdiņa norāda, ka R. Jermaks ir viens no Latvijas skaņražu vecākās paaudzes komponistiem, ērģelnieks, pedagogs, Jāzepa Vītola Mūzikas akadēmijas docents, kurš ir ap 900 dažādu žanru skaņdarbu autors. Pazīstams kā simfoniskās, ērģeļu, vokālās, kora mūzikas, vokāli instrumentālo skaņdarbu, tautasdziesmu apdaru autors (Grauzdiņa 2007).

Muzikologs, profesors L.Kārklīšs papildina, ka R. Jermaks ir uzrakstījis nozīmīgu darbu – poēmu lasītājam, korim un ērģelēm *Ikariada* (1967), kura veltīta vienai no zinātnes visizcilākajām uzvarām – kosmosa iekarošanai, poēmas *Priežu aicinājums* vīru korim un ērģelēm (1979), *Ziemeļu saule* jauktajam korim un ērģelēm, arī – vīru korim un ērģelēm (1982) u.c. (Kārklīšs 1968).

Būtu jāatzīmē, ka komponista daiļrades izpētei ir pievērsusies arī muzikoloģe, profesore Ilma Grauzdiņa (Grauzdiņa 2007), muzikologi Jānis Paukšte (Paukšte 2002), Arnolds Klotiņš (Klotiņš 1975), J. Torgāns (Torgāns 2010), metodiķe Lija Krasinska (Krasinska 1970), JVMA docētāja Ieva Rozenbaha (Rozenbaha 2012).

Piemēram, rakstā *Līnijas komponista portretā* muzikologs A. Klotiņš (Klotiņš 1975) norāda uz to, ka tieši kora mūzikā pēc 1990. gada Jermaka daiļradē uzmanības centrā ir oratorija un mesa (pāri par desmit mesu). Kā nozīmīgākās var nosaukt šādas oratorijas: *Salaspils sirdspuksti* (1972) mecosoprānam, jauktajam korim, kamerorķestrim un ērģelēm, *Sāpju ceļš* (1989), *Es tēvu zemei noliecos* (1990) u.c., kas vēsta par skarbiem notikumiem, sāpju pilnām tautas vēstures lappusēm. Komponista skatījumā šo darbu virsuzdevums ir ļaut ar dzejas vārda un skaņu tēla starpniecību šodienas cilvēkam izdzīvot pagātnes traģēdijas, lai nekad neļautu tām vairs atkārtoties. Tādēļ, šo monumentāldarbu fināli skan kā sava veida *Credo* – ticības apliecinājums Latvijai, tautai, cilvēka saprāta balsij (Grauzdiņa 2007; Torgāns 2010).

Kā vēsta I. Grauzdiņas pētījumi, kopš 20. gs. 80. gadu beigām tiek radīti gan tiešie baznīcas mūzikas žanri, gan citas reliģiska rakstura kompozīcijas. Komponists sacerēja mesas gan latīņu, gan

arī latviešu un latgaliešu valodā. Viena no tām *Missa solomnis* (Svinīgā mesa) veltīta Jāņa Pāvila II vizītei Latvijā 1993. gadā, kuru savulaik CD ieskaņoja Imanta Kokara vadītais koris *Ave sol.* Pazīstama arī mesa sieviešu korim *a capella* (*Missa Beatissimae Mariae Virginis Matris divine gratie*), kuru 2002. gada jūnijā Slokas ev. lut. baznīcā garīgās mūzikas jaunrades festivālā izpildīja meiteņu koris *Sapnis* diriģentes Ivetas Rīsmānes vadībā. Atzīmējama arī mesa – *Missa Paschalis* jeb Lieldienu mesa (soprānam, tenoram, jauktajam korim, trim trompetēm, ērģelēm un sitaminstrumentiem), kura ir vērienīga un iespaidīga gan saturā, gan atskaņotājsastāva svarā, gan garumā (apmēram 45 minūtes mūzikas). 21. gs. 2001. gada jūnijā Rīgas Domā pirmatskaņojumu piedzīvo monumentālais *Te Deum* solistei, jauktam korim un ērģelēm (dzied Solveiga Raja, koris *Balsis*, piedalās ērģelieks Tāļivaldis Deksnis, diriģents Ints Teterovskis), bet 2002. gada novembrī pirmatskaņojumā Rīgas Domā skan latviešu mūzikā pirmais Rekviēms, kurā izmantots pilns liturģiskais teksts: to atskaņo solisti Evita Zālīte, Viesturs Jansons, vīru koris *Gaudeamus* Ivara Cinkus vadībā un ērģelnieks T. Deksnis (Grauzdiņa 2007).

Runājot par noskaņām, kuras raksturīgas komponistam, Grauzdiņa raksta, ka pretēji laikmetīguma, visatklātības aizstāvjiem un stilīgās izklaidības demonstrētājiem, R. Jermaks aizstāv romantismu, un līdz ar to arī dvēseli – šo neviena neredzēto, neviena neaptaustīto, uz zoba neuzliekamo substanci, bez kuras cilvēks pārstāj būt cilvēks. Viņš nekad nav noliedzis romantisko noskaņu lielo nozīmi savā mūzikā. Teiksmainība, leģenda, mūžības elpa arī ir romantisko izjūtu daļa (Grauzdiņa 2007: 24).

Šīs domas apstiprinājumam citāts: *Es nerakstu mūziku gardēžiem. Es negribu rakstīt vienreizēju mūziku. Modei līdzī skriet netaisos. Es rakstu plašai publikai. Un ir vēl pietiekoši daudz spēlētāju un dziedātāju, kuri manu mūziku spēlē un dzied. Nāk un lūdz jaunas kompozīcijas* (R. Jermaks, sk. Grauzdiņa 2007: 25).

No iepriekš teiktā izriet secinājums, ka viņš ir romantisma pārstāvis (20. gs beigās, 21. gs sākums). Šos izteikumus varam saistīt arī ar romantisma skaidrojuma būtību. Piemēram, padomju mūzikas zinātnieks – vēsturnieks, mākslas doktors J. Keldišs Krievijā un muzikologs L. Kārklīšs Latvijā līdzīgi skaidro, ka romantisms (*fr. romantisme*) – mūzikas virziens, kas izveidojies 19. gs. pirmajā pusē, un, vēršoties pret klasicisma racionālismu priekšplānā izvirzīja cilvēka garīgo dzīvi, viņa jūtu pasauli, emocionāli spilgtus vai pat dramatiski ekspresīvus subjektīvus pārdzīvojumus. Jauna veida saturs romantisma stila skaņdarbos cieši saistīts arī ar jaunu izteiksmes iespēju meklējumiem, izvirzot muzikālās tēlainības centrā plašas elpas melodisko plastiku – individualizētu melodiju (Келдиш 1990; Кārklīš 2006).

Tikko minētajā kontekstā var secināt, ka R. Jermaka daudzpusīgā daiļrade (arī kora mūzikā), izvirza cilvēka garīgo dzīvi, viņa pārdzīvojumus un notikumus arī tautas dzīvē. Tādējādi sekmējot

arī attīstību, jo *attīstība* ir secīgas, neatgriezeniskas, likumsakarīgas kvalitatīvas pārmaiņas cilvēka dzīves, dabas, sociālo un garīgo procesu norisē (Skujiņa 2000).

Runājot par komponista daiļrades tematiku, profesore I. Grauzdiņa publikācijā *Romualds Jermaks dzīvē un mūzikā* (2007) apgalvo, ka viņa kora daiļrade tematiskā ziņā iezīmē trīs galvenās šī žanra mūzikai sevišķi raksturīgas līnijas.

Agrāk par citām komponista kora mūzikā sevi ir pieteikusi *liriskā dziesma*, piemēram *Jūra un tu* (1962). Ar savām smalkajām skaņkārtas spēlēm un faktūras niansēm pievilcīga ir agrīnā dziesma *Latgalei* (1962). Kā liriska impresija raisās *Mežs* (1982) u.c. Otra R. Jermaka kora daiļrades caurviju tēma ir *patriotiskā tematika*. Šai līnijai, kas spēcīgi aizsākusies jau latviešu klasiskajā kora dziesmā, komponists devis savu pienesumu, liekot lietā polifonās rakstības suverēno tehniku, imitāciju, kontrapunktus, kanonus, kā arī dažādi izmantojot vīru kora tembra paleti. Var minēt šādas dziesmas: *Mūžības spēks* (1984), *Mūžam pie Daugavas latvieši dzied* (1984), arī spēkpilnā *Nerimtība* (1987). *Patriotiskā tēma* ar jaunu spēku latviešu mūzikā vispār un arī R. Jermaka daiļradē sevi piesaka Trešās atmodas perioda sākuma darbos. Šajā laikā tapušas dziesmas *Latvju zeme dārga, svēta* (1991), *Paliksim ar savu zemi* (1991). Dažus gadus agrāk komponētā *Latvijas saule* (1988) pat kļuva par vienu no Atmodas laika dziesmotajiem karogiem. Šo dziesmu pirmo reizi dziedāja Edgara Račevska vadītie *Gaudeamus* vīri. Tik dziļi simbolisko vārdu *Latvija* un *Saule* savienojumu apvija īpašas gaismas un cerību oreols (gaismas aplis) (Grauzdiņa 2007).

Trešo tematisko stīgu veido *religiskās* un *religiskas ievirzes dziesmas*. Dziedoša, izteiksmīga un izdziedama melodija, kura būtībā gan ir visās R. Jermaka dziesmās, šeit izvirzīta priekšplānā. Šīs, pirmām kārtām, ir *dvēseles* dziesmas, kuru mērķis ir pārvērst vārdos izteikto melodiju (Grauzdiņa 2007). Tāda ir liriski jūsmīgā, aizgrābtā dziesma *Debesīm* (2000), cildeni atturīgā, bet iekšējās pārliecības pilnā *Ticība* (2001) u.c. Turpretim pavisam citā noskaņā skan kompozīcija *Cantate Domino* (2000) – Dziediet tam Kungam jaunu dziesmu. Tā veidota vērienīgi – kā maza kantāte ar dažādu noskaņu posmiem (Grauzdiņa 1999).

Muzikoloģe I. Grauzdiņa uzskata, ka R. Jermaks ir viens no tiem, kas savā mūzikā ietver arī košu žanriskumu, bravūru, dzīvesprieku. Visvairāk – kordziesmās. Tai skaitā apdarē jauktajam korim *Dzīvoju pie kundziņa*, apdarē sieviešu korim *Ar savu bērīti*, jestrājās vīru kora dziesmās. Arī zēnu korim rakstītajās *lielās dūšas dziesmās*, kas ne rezi vien bijušas ietvertas arī Latvijas zēnu koru salidojumu koncertu programmās (Grauzdiņa 2007).

Tālāk I. Grauzdiņa papildina, ka lielākā daļa R. Jermaka dziesmu savu ceļu pie klausītājiem atradušas caur dažādiem korim. 1994. gadā Latvijā un Somijā R. Jermaka autorkoncertā, piemēram, slavenās diriģentes Ausmas Derkēvicis kora *Dzintars* sniegtā piecu dziesmu virkne kuplināja komponista autorkoncertu Rīgas Domā 1996. gadā, bet Paula Stradiņa slimnīcas sieviešu kora *Stradiņi* un diriģenta Jevgenija Augustinoviča interpretācijā R. Jermaka dziesmas skanējušas

ne vien dažādās Latvijas baznīcās un koncertzālēs, bet arī 1999. gada starptautiskajā koru festivālā Grācas pilsētā, Austrijā. Starp citu, Latgales kori par iecienītāko sieviešu kora dziesmu viennozīmīgi atzinuši R. Jermaka *Nakariti šypeleiša*, kas atzinīgi tikai novērtēta Latgales dziesmu svētku dziesmu konkursā 1995. gadā. Kanādas Zīlei, tāpat kā vairākiem Latvijas korim, par ļoti mīļu dziesmu ir kļuvusi *Pie Dieviņa gari galdi*, kura dziedāta dziesmu svētkos Amerikas kontinentā (Grauzdiņa 2007).

Secinājumi

Komponista R. Jermaka devums kora mākslas attīstībā Latvijā ir sakarā ar to, ka:

- R. Jermaks ir viens no Latvijas skaņražu vecākās paaudzes komponistiem, ērģelnieks, pedagogs, Jāzepa Vītola Mūzikas akadēmijas docents, kurš ir ap 900 dažādu žanru skaņdarbu autors. Pazīstams kā simfoniskās, ērģeļu, vokālās, kora mūzikas, vokāli instrumentālo skaņdarbu, tautsdziesmu apdaru autors;
- rakstījis dažādu žanru un dažādas ievirzes dziesmas – gan demokrātiskas, viegli ceļamas un dziedamas (arī pašdarbibas korim), gan arī profesionalajiem korim. Pienesums kora mākslā, saistīts ar to, ka gadu gaitā sakrājis ap simts oriģināldziesmu dažāda veida korim un ap simts kora apdaru, kuru vidū ir gan latviešu tautsdziesmu, gan garīgo dziesmu apdares. Kopumā ap 900 dažādu žanru skaņdarbu autors. Tai skaitā kora mūzikas žanrā sarakstītas oratorijas, kantātes, mesas, rekviēms u.tml.;
- pusotra gadu desmita laikā (1989.–1996.), garīgās reliģiskās mūzikas jomā sacerētas apmēram 80 dziesmas, 15 izvērstākas motetes tipa kompozīcijas, 16 mesas, kas ietver mūžības apjaušanas, Dieva un Visuma tēmas;
- kora daiļrades žanrs balstās uz trim galvenām tēmām: lirismu, patriotismu, garīgumu (reliģiskumu). Savā mūzikā ietver tautas gara izpausmi – humoru, koru žanriskumu, dzīvesprieku, bravūru u.tml.;
- daudzu mūzikas tēlu saturā skaidri izteikta nosliece uz liriski filozofiska rakstura tematiku. Saturiskais un tēlainais diapazons ir ļoti plašs. Līdzās dabas ainavām un dvēseles liriskas sasildītām noskaņām atrodamas drastiskas, humoristiskas glezniņas, cita pievilcība rodama lokanā melodiskā, elastīgā metrikā, visu balsu izteiksmīgā melodizācijā, asprātīgā faktūrā;
- kora dziesmā komponists devis pienesumu, pielietojot polifonās rakstības suverēno (neatkarīgu, brīvu, arī patstāvīgu) tehniku; imitāciju kontrapunktus, kanonus u.tml. Latviešu mūzikā tika uzrakstīts pirmais Rekviēms, kurā izmantots pilns liturģiskais teksts;
- izdoti 9 kordziesmu krājumi. To vidū krājumi *Ziemassvētku dziesmas*, *Lieldienu un Vasarsvētku dziesmas* (vispār pirmais šīs tematikas dziesmu krājums Latvijā), *Garīgas dziesmas sieviešu korim*, *Tautsdziesmu apdares jauktam korim*, *Tautsdziesmu apdares vīru korim*;

- kora dziesmas, kā arī tautasdziesmu apdares atzinību saņēmušas Dziesmu svētku Lielajā estrādē XX svētkos, XXI svētkos, XXII svētkos, XXIII svētkos (2003) tika ietveras četras tautas dziesmu apdares. Tas ir īpašs notikums Latvijā;
- kora māksla ir mākslas sistēmas sastāvdaļa, kura cieši mijiedarbojoties ar kultūru un muzikālo kultūru, kas ir komplicēta no vairākiem komponentiem un līmeņiem sastāvoša sistēma (skaniskais ideāls, mūzikas veidi un žanri u.tml.) sociokulturālajā vidē veido noteiktu sabiedrības muzikāli estētisko apziņu (estētiskās vajadzības, nostādni, estētiskās emocijas, pārdzīvojumus, jūtas, estētisko vērtējumu, gaumi u.tml.);
- Šādā veidā iespējama kora mākslas secīga, uz likumsakarībām balstīta attīstība gan sociālajos, gan garīgajos procesos u.tml.

Bibliogrāfija

- Grauzdiņa I. 2007. Romualds Jermaks dzīvē un mūzikā. No: *Valodas materiāls Lāčupītei* – 35. A. Anteniška red., 26
- Kārkliņš L. 1968. R. Jermaka Ikariāda. No: *Literatūra un Māksla*, 6. jūnijs, 8
- Klotiņš A. 1975. *Līnijas komponista portretā*. Rīga, 15
- Krasinska L. 1970. M. Zariņa un R. Jermaka darbi Domā. No: *Literatūra un Māksla*, 28. novembris, 7
- Lindenbergs J. 2001. *Latviešu kora literatūra II daļa*. Rīga: MUSICA BALTICA, 221
- Mediņš J. 1956. *Kora zinātņu pamati. Rokasgrāmata kora diriģentiem*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 139
- Mūzikas leksikons*. 2006. Autors un sastādītājs L. Kārkliņš. Rīga: RaKa, 259
- Paukste J. 2002. *Latgales mūzikas kultūra*. Rēzekne: Latgales kultūras centrs, 171
- Romualds Jermaks Garīgas dziesmas jauktajam korim*. 1999. I. Grauzdiņas redakcija un anotācija. Rīga: Latvju kultūra, 68
- Rozenbaha I. 2012. Romualda Jermaka Missa Paschalis komponista sakrālās daiļrades kontekstā. *Māksla un mūzika kultūras diskursā, I starptautiskās zinātniski praktiskās konferences materiāli*. Rēzekne: Rēzeknes augstskola, 120–128
- Sarma I. 2003. *Latvijas kultūras vēsture*. Rīga: RaKa, 180
- Skujiņa V. 2000. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Sastādījis autoru kolektīvs. Rīga: Zvaigzne ABC, 247
- Sudņika S. 1983. *Kora zinātnes pamatkurss*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 75
- Torgāns J. 2010. *Latviešu mūzikas virsotnes*. Rīga: Zinātne, 280
- Vītoliņš J. 1970. *Tautas dziesma latviešu mūzikā*. Rīga: Liesma, 172
- Zeile P. 1976. *Estētiskā doma Latvijā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 498
- Егоров А. А. 1939. *Основы хорового письма*. Ленинград, 40
- Ивакин М. 1980. *Хоровая аранжировка*. Москва: Музыка, 212
- Левандо П. 1984. *Хоровая фактура*. Ленинград: Музыка, 122
- Медушевский В. В., Очаковская О.О. 1985. *Энциклопедический словарь юного музыканта для средних и старших классов*. Москва: Педагогика, 350
- Музыкальный энциклопедический словарь*. 1990. Гл. ред. Ю. Келдыш. Москва: Музыка, 672
- Самарин В. А. 2002. *Хороведение и хоровая аранжировка*. Москва: Academia, 347
- Соколов В. 1959. *Работа с хором*. Москва: Музыка, 45
- Пигров К. К. 1964. *Руководство хором*. Москва, 50
- Ушкарёв А. 1986. *Основы хорового письма*. Москва: Музыка, 226

MĀKSLA / ART

MITOLOĢISKI MOTĪVI TĒLOTĀJĀ MĀKSLĀ LATVIJĀ 19. UN 20. GADSIMTA MIJĀ

Austra Celmiņa-Ķeirāne¹, Signe Grūbe²

¹ Latvijas Universitāte, Raiņa bulvāris 19, Rīga, Latvija, austrace@inbox.lv

² Rīgas Stradiņa Universitāte, Dzirciema iela 16, Rīga, Latvija, signe.grube@gmail.com

Abstract

The Mythological Motives in Fine Arts in Latvia at the Turn of the 19th and 20th Century

The study provides an insight into Latvian fine arts from the 19th century until World War I, exploring the Latvian mythological storyline and the images reflected in the work of artists. The first attempts to focus on mythology as an inspiration through materials of folklore, in most case they are related to the search for the symbolism and national modernism, and in this time there still can be felt a strong effect of other cultures in Latvian arts. Artworks with mythological scenes are considered to be an attempt by means of visual expression to insinuate into origin of Latvian mythology, return to the cosmogony myths and update the neomythology.

The study analyzed the works of Janis Rozentals, Adams Alksnis, Rihards Zarins, Rudolfs Perle, Teodors Uders. The actualised theme of Latvian mythology started by these artists was later, in 20's – 30's of the 20th century, continued by such authors as Ansis Cirulis, Jekabs Bine, and Hilda Vika. The devils drawn by A. Alksnis reflect the very close view of the world of Latvian folklore, while the images created by J. Rozentals, R. Perle, R. Zarins and T. Uders show the effect of the current Europe's leading art directions.

The research of art historians of Latvian art (Janis Silins, Dace Lambergā, Inta Pujate) in the defined period of time, as well as, the research on Latvian folklore by Janina Kursīte, have been used in the work.

Key Words: fine arts, Latvian folklore, mythology, symbolism.

Ievads

Raksturojot latviešu vizuālo mākslu 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā, var runāt par strauju tās attīstību kopā ar pasaules mākslas virzieniem. Gadsimta beigās Latvijā atgriezās Pēterburgā studējušie jaunie latviešu mākslinieki. Topošā inteliģence centās gan sasniegt profesionālo un radošo vienlīdzību ar Eiropu, gan izcelt un popularizēt savas tautas mākslu. Latvijā sāka veidoties nacionālā mākslas skola. Tēlotājā mākslā parādījās simbolisma un jūgendstila jaunās stilistiskās formas (Lambergā 2000: 6). Pētījuma mērķis ir pievērst uzmanību tiem māksliniekiem, kas savos darbos aizsākuši mitoloģiskās tēmas atspoguļošanu, kā iedvesmas avotu izvēloties latviešu folklorā sastopamos tēlus un motīvus.

Ādams Alksnis (1864 – 1897)

Ā. Alksnis dzimis Mazsalacas pagastā dievbijīgā ģimenē; viņa tēvs pēc dzimtas māju zaudēšanas nodarbojies ar grāmatu tirdzniecību, kas ļāvis Ā. Alksnim iepazīties ar Rietumu mākslas tendencēm (Kļaviņš 2014). Ā. Alksnis beidzis Pēterburgas Mākslas akadēmiju 1892. gadā un Pēterburgas laikā darbojies nelegālā studējošo jauniešu pulciņā „Rūķis” („Rūķī” darbojušies arī J. Rozentāls, R. Zariņš, G. Šķilters, J. Valters, T. Zaļkalns, P. Krastiņš), kurā aicinājis māksliniekus pievērsties nacionālai tematikai. Darbos Ā. Alksnis attēlojis zemnieku dzīvi, latviešu varonīgās

cīņas senatnē un tautas pasaku motīvus, tādējādi apvienodams reālisma estētiku ar nacionālā romantisma idejām.

1. attēls. Ā. Alksnis. „Velns smēķē”. 19. gs. 90. gadi (Siliņš 1925a).

A. Alkšņa zīmētie velni ir ļoti cilvēcīgi un norāda uz cilvēku un dzīvnieku totēmisko radniecību. Lai gan tiem ir ragi, spalvas (saistība ar auglību, ražību), ausis un divas kājas kā lopiem, tomēr to naivi muļķīgie sejas vaibsti un izdarības vairāk saistāmi ar cilvēku dzīves norisēm. „Te netrūkst arī humora, jo velns ir labsirdīgi vientiesīgs pusdzīvnieks. Ar pašgudru viltīgumu velni sēž uz koka stumbra, gozējas pavaļā pļavā, tielējas ar ganu zēnu” (Siliņš 1980: 29). Piekalnītē atļaidies velns ar kūpošu cigareti rokā Ā. Alkšņa ogle zīmējumā (skat. 1. att.) atspoguļo smēķēšanu kā „velna dāvanu” (LPT IV: 176 -177).

2. attēls. Ā. Alksnis. „Skriešanās”. 19. gs. 90. gadi (Siliņš 1925a).

Vairākkārt Ā. Alksnis savos darbos apspēlējis velna piemulķošanas tēmu (skat. 2. att.). Latviešu tautas pasakās velns skrienas ar zaķi, jo cilvēks to uzdevis par savu jaunāko brāli vai brāļa dēlu (LPT XI: 133-134).

Vērojot latviešu mākslas turpmāko attīstību, var secināt, ka Ā. Alkšņa zīmētie velni ietekmējuši arī citu latviešu mākslinieku darbus (skat. 3. att.).

Janis Rozentāls (1866 – 1917)

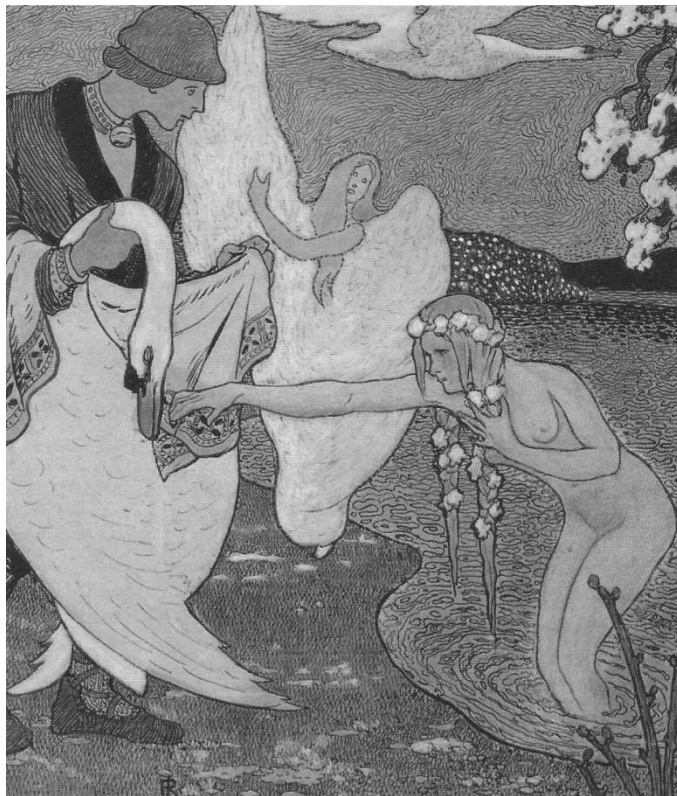
J. Rozentāls dzimis Saldus pagastā kalēja ģimenē, 1888. gadā iestājies Pēterburgas Mākslas akadēmijas brīvklausītājos, ko beidzis 1894. gadā ar diplomdarbu „Pēc dievkalpojuma („No Baznīcas”)”. Savā daiļradē J. Rozentāls ir viens no spilgtākajiem latviešu simbolisma un jūgendstila glezniecības pārstāvjiem. Viņa kompozīcijas „Nāve” (1897), „Lietuvēns” (1897–1903), „Teiksma” (ap 1897), „Teika” (1899) pauž romantisma, reālisma un simbolisma apvienojumu. Mākslinieku interesē arī 19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma mākslas parādība, ko dēvē par „bioloģisko romantismu”. Tēlotājā mākslā tas izpaužas kā cilvēka ķermeņa, bioloģiskās dabas un kaislību tēlojums. J. Rozentāls neseko vienai noteiktai stilistiskai koncepcijai, viņa darbos vērojami gan dekoratīvi efekti, gan impresionistiski vai reālistiski motīvi (Pujāte 1991).

3. attēls. J. Rozentāls. „Pēc pirmajiem gaiļiem”. Ap 1905 (Pujāte 1991).

J. Rozentāla velni, lai arī to attēlojumā manāmi Ā. Alkšņa darbos jau izmantotie stilizācijas paņēmieni, gleznoti jau citā mākslas kodā – modernismā, tālāk no latviskās folkloras izpratnes (skat. 3. att.).

Viens no J. Rozentāla darbiem, kuros izpaužas bioloģiskais romantisms, ir „Gulbju jaunavas” (skat. 4. att.), kam pamatā pasaka par puisi, kas meklē savu pazudušo līgavu. Puisis redz atlidojam uz ezeru gulbjus, pārvēršamies par jaunavām un peldam. Kad viņš viena gulbja svārkus vai vainadziņu noslēpj, dabū jaunavu par sievu. Kādu laiku viņi dzīvo laimīgi, bet tad sieva atrod vai izlūdzas savu tērpu, pārvēršas atkal par putnu un aizlaižas, un puisim jādodas viņu meklēt (LPT IV: 264–267). Šāda pasaka ar dažādām variācijām sastopama arī lietuviešiem, igauņiem, somiem un krieviem. J. Rozentāls pasakas tēmu atklājis ar dekoratīvi stilizētām jūgendstila formām, izceļot zīmējuma kontūru un plaknes rotājumu.

4. attēls. J. Rozentāls. „Gulbju jaunavas”. 1904–1911 (Pujāte 1991).

Fantastisks tēls ar individuālu simbolisku ievirzi, pusčūska-pussieviete, redzams J. Rozentāla gleznā „Melnā čūska” (skat. 5. att.), kas atsaucas uz latviešu tautas dziesmas četrindi:

„Melnā čūska miltus mala
Vidū jūras uz akmeņa.
Tos būs ēst tiem kungiem,
Kas bez saules strādīnāja” (LD 31348).

Pirmās divas tautasdziesmas rindas šajā gadījumā darbojas kā sena formula lāsta uzlikšanai, tālāk seko nelabvēlis (šeit – ienīstie kungi), kas tiek nolādēts. Melnā čūska latviešu mitoloģijā saistās ar nāvi, iznīcību, arī ar zemi un auglību (tā ir dievietes Māras htoniskais simbols). Jūras

vidus – kosmiskais centrs (visam sākums un arī gals), kurā notiek kaut kas nozīmīgs un maģisks. Simbolisma glezniecībai raksturīgā drūmā noskaņa, un bangojošie viļņi pastiprina darbā ietverto apjaušmu par haosu un līdzšinējās pasaules bojāeju.

5. attēls. J. Rozentāls. „Melnā čūska”. 1903 (Pujāte 1991).

Rūdolfis Pērle (1875 - 1917)

R. Pērle, dzimis Mēra muižā Birzuļu pagastā, bija izteikti savrups radošais gars, kura būtībai bija tuva latviešu mentalitāte, bet kura dzīve saistījās ar Pēterburgu. Sākumā viņš apguva dārznieka amatu Kārļu muižā pie Cēsīm, tad sekoja studijas Štiglica Centrālajā tehniskās zīmēšanas skolā Pēterburgā, pēc tam – darbs gumijas fabrikā (Siliņš 1980: 297–303). Viņa darbi tapuši dzīves skaudrajā realitātē, bet iemieso centienus izvairīties no tās un iegrimt skaistuma vīzijās. Lai arī viņa mākslā jūtama lietuviešu mākslinieka M. Čurļoņa, N. Rēriha un M. Bogajevska darbu ietekme, R. Pērle izceļas ar neatkārtojamu un savdabīgu fantāzijas pasauli (Siliņš 1925b).

Darbā „Melnā čūska” (skat. 6. att.) R. Pērle risinājis to pašu simbolisko tēmu, ko J. Rozentāls, tikai viņu vairāk interesējis saulrieta sārtais kolorīts, tāpēc gleznas kopējā noskaņa nav tik dramatiska. Saule R. Pērles gleznās ieņem svarīgu vietu; no darbiem, kas sakņojas folklorā, varētu vēl minēt gleznu „Saulīt’ vēlu vakarā” (1916) un „Saulis dēli karā jāja” (1917). Jāatzīmē gan, ka latviešu mitoloģijā nav Saules dēlu – ir Saules meitas, kas mītiskā debesu kāzu rituālā precas ar Dieva dēliem:

„Saules meita jostas auda,
Mēnesnīcā sēdēdama;
Dieva dēli precinieki,
Ābolaiņi kumeliņi” (LD 33962).

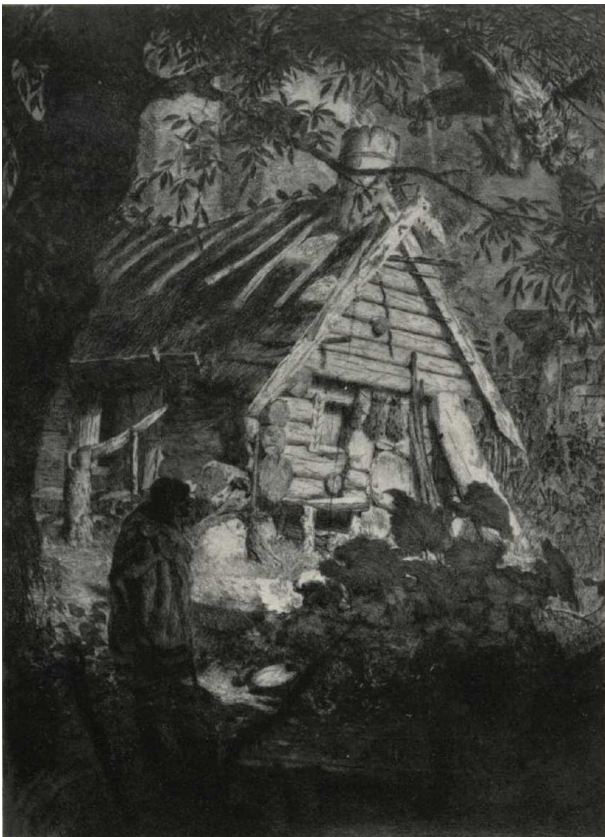

6. attēls. R. Pērle. „Melnā čūska”. 1915–1917 (Siliņš 1925b).

Rihards Zariņš (1869 – 1939)

R. Zariņš dzimis Valmieras apriņķa Ķieģeļu muižā, 1895. gadā beidzis Štiglica Centrālo tehniskās zīmēšanas skolu ar ārzemju stipendiju, kas ļāvusi kādu laiku mācīties arī Vīnē, Berlīnē, Minhenē un Parīzē, pēc tam strādājis Krievijas valsts papīru spiestuvē, kur veidojis dizainu Krievijas naudaszīmēm un vērtspapīriem. Strādājis reālisma stilistikā ar nacionālās romantikas ievirzi un veicinājis nacionālā ornamenta popularizēšanu. Pārsvarā darbojies stājgrafikas un grāmatu grafikas jomā (Siliņš 1980: 39–43).

1908. gadā uzsācis darbu pie ofortu cikla "Ko Latvijas meži šalc", iecerējis liela formāta darbus, pavisam 30. Ainās atspoguļota tautas vēsture, sākot ar teiksmu un pasaku nostāstiem, zemgaļu cīņas ar ordeņa brāļiem, viduslaiku katolicisms, reformācijas laikmets, zviedru laiki, krievu iebrukums un mēra posts (Siliņš 1980: 44). No cikla R. Zariņš realizē tikai dažus darbus – "Kurbads un sumpurnis", "Kurbads un deviņgalvainais velns", "Raganas būda" (skat. 7. att.), "Pērkons", "Nemierīgi laiki" un "Gaujas atvarā" (1908-1911). Cikls radies no sākotnējā nodoma ilustrēt teiku par Kurbadu, mītisku latviešu spēkavīru, kas cīnās un uzvar trīs velnus (ar trim, sešām un deviņām galvām), un pieveic sumpurni. Deviņgalvu velns kā superauglības simbols R. Zariņa darbā norāda uz laika cikla noslēgumu, jo Kurbads, to nokaujot, ir izgājis noteiktu iniciācijas procesu.

7. attēls. R. Zariņš. „Raganas būda”.
No cikla „Ko Latvijas meži šalc”. 1908–1911
(Prande 1925).

8. attēls. R. Zariņš. „Meža māte”. 20. gs. sāk.
(Siliņš 1980: 46).

Gleznā „Meža māte” (skat. 8. att.) R. Zariņš dabas tēlam piešķīris antropomorfu veidolu, kaut arī latviešu folklorā „dažādu stihiju pārzinātājām mātēm (Vēja, Uguns, Ūdens) parasti vispār nav individualizētu iezīmju, viņas iemiesotas pašās uguns, vēja u.tml. stihijās. Atsevišķos gadījumos, kad īpaši teikas vai nostāsti par mātēm saglabājās līdz pat 19. gs., pašas mātes ieguva „civilizētu” izskatu. Tā, piemēram, Meža māte kādā teikā raksturota kā skaista sieviete ar kupliem gaišiem matiem, tērpusies greznās drēbēs” (Kursīte 1996: 72).

Teodors Ūders (1868 – 1915)

T. Ūders dzimis Valmiermuižā, 29 gadu vecumā iestājies Štiglica mākslas skolā, kur mācījies divus gadus. Atgriezies Latvijā 1905. gadā, T. Ūders strādājis par zīmēšanas skolotāju Valmieras pilsētas skolā. T. Ūdera māksla aptver plašas idejas, kas iemiesotas reālos tēlos; idejas un jēgas konkrētībai savos darbos viņš radis apzīmējumu – reālais simbolisms, kam raksturīga fantastika dabas un zemnieku tipu tēlojumos, latviešu tautas dzīves īpatnējs atspoguļojums (Siliņš 1980: 323-335).

9. attēls. T. Ūders. „Vēja māte”. 20. gs. sākums (Ūders 1936).

Symbolismam raksturīgais dabas spēku varenības atspoguļojums un krasie kontrasti spilgti izpaužas T. Ūdera darbā „Vēja māte” (skat. 9. att.), kura centrā – mākslinieka radīts antropomorfs tēls, iespējams, ārdoša un nesaudzīga stihija, kam nav paralēļu latviešu folklorā. Kā atzīmē folkloras pētniece Janīna Kursīte, „mātes tiek aktualizētas galvenokārt pārejas laikos, kad folkloras funkcionē kā sakrāls pamats pārtapšanai un atdzimšanai” (Kursīte 1996: 72). T. Ūdera Vēja māte savā ziņā līdzinās J. Rozentāla Melnajai čūskai – kā laikmetu maiņu raksturojošs simbols, kas noposta visu līdz tam pastāvējušo, iezīmējot ceļu jaunam sākumam.

Secinājumi

Mākslas darbus ar mitoloģisku sižetu var vērtēt kā mēģinājumus ar vizuālās izteiksmes līdzekļu palīdzību ietiekties latviešu mitoloģiskajā sākotnē, atgriezties pie kosmogoniskā mīta un aktualizēt neomitoloģiju. J. Rozentāla, Ā. Alkšņa, R. Zariņa, R. Pērles un T. Ūdera darbos 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta pirmajās desmitgadēs sastopam gan pasaku varoņus – velnus, raganas, pūķus, sumpurņus un drošminiekus, kas stājas tiem pretī, gan stilizētus simboliskus tēlus - zoomorfas vai antropomorfas būtnes kā abstraktu jēdzienu atspoguļojumu. Tēmas risinājumos var novērot centienus atklāt latvisko pasaules redzējumu, noteiktas etniskas īpatnības, tomēr vienlīdz aktuāla ir arī cittautu kultūru klātbūtne. Minēto mākslinieku aizsākto un aktualizēto tēmu mākslā vēlāk, 20. gadsimta 20.–30. gados, turpina tādi autori kā Ansis Cīrulis, Jēkabs Bīne un Hilda Vīka.

Bibliogrāfija

- Kļaviņš E. 2014. *Ādams Alksnis. Biogrāfija un mākslinieciskā darbība*. http://www.makslasvesture.lv/index.php/Ādams_Alksnis [03.06.2014].
- Kursīte J. 1996. *Latviešu folkloras mītu spoguļi*. Rīga: Zinātne.
- Lambergā D. 2002. Laikmets un māksla. *Latvijas māksla. 20. gadsimts*. Rīga: Neputns, 6.–25. lpp.
- Lambergā D. (sast.) 2000. *Symbolisms un jūgendstils Latvijas tēlotājā mākslā. Izstādes katalogs*. Rīga: Neputns.

- LD 1894–1915. *Latvju dainas*. 1.–6. sēj. K. Barona un H. Visendorfa sakārtojumā. Jelgava, Sanktpēterburga: Draviņ-Dravnieka spiestuve / Ķeizariskās Zinību Akadēmijas spiestuve.
- LPT 1925–1937. *Latviešu pasakas un teikas*. 1.–15. sēj. P. Šmita sakārtojumā. Rīga: Valters un Rapa.
- Prande A. 1925. Profesors Rihards Zariņš. *Ilustrēts Žurnāls*. Nr. 5, 129.–136. lpp.
- Pujāte I. (sast.) 1991. *Janis Rozentāls*. Rīga: Liesma.
- Siliņš J. 1925a. Ādams Alksnis (1864.–1897.). *Ilustrēts Žurnāls*. Nr. 3, 65.–69. lpp.
- Siliņš J. 1925b. Rūdolfis Pērle. *Ilustrēts Žurnāls*. Nr. 9, 249.–259. lpp.
- Siliņš J. 1980. *Latvijas māksla 1800–1914*. 2. sēj. Stokholma: Daugava.
- Ūders T. 1936. Vēja māte. *Sējējs*. Nr. 10, mākslas pielikums.

LATVIEŠU GLEZNOTĀJU LĪDZDALĪBA NACIONĀLO SIMBOLU VEIDOŠANĀ 20. GADSIMTA SĀKUMĀ

Signe Grūbe¹, Austra Celmiņa-Keirāne²

¹Rīgas Stradiņa universitāte, Dzirciema iela 16, Rīga, Latvija, signe.grube@gmail.com

²Latvijas Universitāte, Raiņa bulvāris 19, Rīga, Latvija, austrace@inbox.lv

Abstract

Latvian Painters Participation in Creation of National Symbols in the 20th Century

Artist is a significant participant in nation formation processes, who can help society to identify with nation and, in case of necessity, interpret certain elements in compliance with contemporary context.

Paper is focused on issue about creation of nation symbols. Art is interconnected with the time and place it is created, as well as with an author, who takes certain stand in the field of art. So an artist, participating in creating national symbols, is describing the period he lives in, in addition – idea material is processed into generalized images what are brought to spectators and are able to maintain the acquired qualities during several centuries.

Key Words: National symbols, National Identity, Painter.

Ievads

Nacionālisma pētniecības paradīgu kontekstā diskusijā iesaistītās puses akcentē jautājumu par nācijas rašanās aizsākumiem. Nacionālās identitātes pētniecībā nācijas veidošanās posmā svarīgs aspekts ir nacionālo simbolu izveide. Ir izveidojušies trīs pētniecības virzieni: primordiālisms (nācija - cilvēka dabai piederošs sociālas organizācijas veids, kas nepieciešams eksistēšanai), modernisms (nācija - modernā laika fenomens, kas radies nacionālisma kustību rezultātā) un etnosimbolisms (nācijas kā modernā laika fenomena iezīmes ir iespējams atpazīt arī agrāk). Darba ietvaros pievērsīsim uzmanību tieši modernisma un etnosimbolisma tradīcijām, un kā saskaņā ar tām parādās latviešu gleznotāju līdzdalība nacionālās identitātes nostiprināšanā, izstrādājot nacionālos simbolus.

Karoga izveide modernisma ietvaros

Modernisma teorijas pēta pārejas periodu, īpaši nācijas veidošanās posmu, kā sistēmas integrācijas veicinošu. Tās analizē modernizācijas procesu kā tradicionālo struktūru airumu, kas rada priekšnosacījumus jaunu struktūru radīšanai un nostiprināšanai. Sistēmas integrācijas teorijas pamatojas atziņā, ka straujā industrializācija, urbanizācija un tehnoloģiju attīstība Rietumeiropā 19. gadsimtā veicināja tradicionālo sabiedrību sociālo integrāciju, kā arī vecās sistēmas restrukturizāciju un jaunu sociālo institūciju rašanos (Gellner 1983, Giddens 1985, Breuilly 1994). Modernisma teorijas pēta pārejas posmu kā sociālo izmaiņu kopumu, kas eventuāli var aizstāt sabiedrības sociālo struktūru, no jauna definējot tās sociālās attiecības un attīstot jaunas nacionālās kultūras formas. Tā, piemēram, E. Hobsbaums (*E. Hobsbawm*) analizē nācijas un nacionālisma veidošanos, pētot sociālās un kultūras vides nepārtrauktu savstarpēju saskaņošanu. Pārejas perioda laikā nomainās pazaudētās tradīcijas un izveidojas jauns pamats sabiedrības vienotībai. E. Hobsbaums nacionālisma rašanos saista ar strauju sabiedrības struktūru transformēšanos, kad tradicionālās formas vairs nespēj pilnvērtīgi pildīt savas funkcijas. Nacionālisms piedāvā to

aizvietošanu. Jaunās tradīcijas rodas apstākļos, kad vairs nav iespējams izmantot vecās. Šī pieeja skata nāciju veidošanos kā modernisma procesu, metode dēvēta par „tradīciju izgudrošanu”. Tradīciju izgudrošana tiek saprasta kā nepieciešams formalizācijas un ritualizācijas process, ko raksturo atsauces uz pagātni un nemitīga atkārtošana (Hobsbawm 1983). Tā ir kā darbības kopums, kā vērtību un noteiktu rīcību normu ieviešana ar nemitīgas atkārtošanas palīdzību. Pēc E. Hobsbauma, nācija ir viena no izgudrotajām tradīcijām, kuru ir radījusi politiskā elite, lai leģitimizētu savu varu revolūciju un demokratizācijas gadsimtā. Lai tradīcijas tiktu parādītas sabiedrībai saprotamā valodā, ir jāizmanto vizuālās mākslas līdzekļi. Tradīciju izgudrošanā piedalās arī mākslinieki.

Kad pēc Pirmā pasaules kara sākuma 1914. gadā sāka dibināt latviešu karaspēka vienības ar savu karogu un krūšu nozīmi, laikraksti aicināja māksliniekus veidot skices nacionālajai simbolikai. Mākslinieki – gleznotāji, grafiķi, tēlnieki - piedalījās izsludinātajos konkursos, komponējot metus ģerbonim, karogiem, valsts vērtspapīriem, naudaszīmēm, latu un santīmu monētām, pastmarkām, diplomiem un citiem plaši tirāžēto tipogrāfisko iespaiddarbu veidiem (plakāti, pastkartes). Nacionālās simbolikas radīšanā un popularizēšanā aktīvi ar savām idejām iesaistījās gleznotājs Ansis Cīrulis, grafiķis Rihards Zariņš, fotogrāfs Jānis Rieksts, arī jaunie autori (Brasliņa 2008).

Latvijas valsts karoga izvēle ir piemērs, kā mākslinieki ir līdzdarbojušies nacionālās telpas veidošanā. Sabiedrības apziņā tiek pieņemts, ka sarkanbaltsarkanās krāsas ir latviešu nācijas vienojošās krāsas. Sakarā ar zemgaļu uzbrukumu Rīgai 1280. gadā Cēsu vienība kaujā ieradās ar sarkanbaltsarkanu karogu: "To dzirdējuši, nāca nu ar sarkanu tie karogu, kam vidū balta josla bija. To pirmo reizi ieraudzīja pie Cēsīm, tur tas zināms nācis un letu zemē plīvot sācis, kur sievas braši zirgos jā un vīriem darbos līdzās stāj. Tik tiešām to jums sacīt varu, ko arī šajā brīdī daru, tas letu karogs ir paties" (Atskaņu hronika http://www.historia.lv/alfabets/A/AT/atskanu_hronika/hronikas_teksts/09037_10042.htm).

Latvijas karoga ideja ir radusies 13. gadsimta Vecākās Livonijas Atskaņu (Rīmju) hronikas ietekmē. Karogs ar krāsu dalījumu 2:1:2 tautā kļuva populārs 1918. gadā, pēc tam, kad tika iespiests pastkartēs. To norāda arī B. Andersons (*B. Anderson*), kurš līdzīgi kā E. Hobsbaums, mēģina nācijas un nacionālisma rašanos izskaidrot kā jaunas sabiedrības integrāciju laikā, kad noris strauja industrializācija, modernizācija un tehnoloģiskā attīstība. B. Andersons apgalvo, ka nācija savā būtībā ir universāla, leģitīma vērtība mūsdienu politiskajā dzīvē, un, atšķirībā no abiem iepriekš minētajiem teorētiķiem, viņš rod izskaidrojumu, nevis analizējot ideju saturu, bet veidu, kā tās tiek pasniegtas. Viņaprāt, nacionālisms nav saistīts ar - “ko” cilvēki domā, bet gan – “kā” viņi domā. Pāreja uz modernu sabiedrību ir raksturojama kā komercializētu izdevumu ieviešanas un vispārēja laika jēdziena sekularizācijas un standartizācijas process. Iespieddarbu materiāla, īpaši laikrakstu, parādīšanās līdzās lokālai standartizācijai piedāvāja pasaulei tēlu, kas ikdienā ietekmēja sabiedrības

apziņu. Šie procesi noveda pie nācijas kā „iedomātas” politiskas savienības izveidošanās, kas ir gan ierobežota, gan neatkarīga (Anderson 2003). Tomēr “iedomātas” vai “izgudrotas” nācijas koncepcija var pieņemt sociālā starpnieka lomu, kas radikāli maina sociālo struktūru sabiedrības kultūras pārejas posmā. Sociokulturālā integrācija tiek izskaidrota kā starpnieku brīva izvēle. Līdz ar to šī teorija skaidro nācijas rašanos kā starpnieku (tai skaitā mākslinieku) interešu rezultātu.

Darbs pie Latvijas karoga izveides ir piemērs tam, kā mākslinieki izvērtē un atlasa vēstures notikumus. Var secināt, ka karogam ir etniska izcelsme, bet tā nav saistīta ar pagātnes idealizēšanu, bet gan ar cīņas elementu. Baltā josla karoga vidū simbolizē latviešu tautas likteņupi Daugavu, bet tumši sarkanās joslas malās – brīvības cīnītāju asinis. Tieši karoga sarkanais krāsu tonis vēl ilgi tika meklēts, kamēr ieguva patreizējo izskatu.

Ģērboņa izvide etnosimbolisma ietvaros

Etnosimbolisti oponenti modernistu pieejai, apgalvojot, ka nācija nav izgudrota un šādas teorijas cieš neveiksmi brīdī, kad saskaras ar pirms modernās nācijas eksistējošiem kultūras elementiem un etniskām saitēm. E. D. Smita (*A. D. Smith*) viedoklis ir, ka nacionālismam spēku dod tieši etniskā mantojuma mīti, atmiņas, tradīcijas un simboli, kuros nācijas pagātne un tagadne tiek atklāta no jauna un interpretēta ar inteliģences starpniecību (Smith 2004). Nāciju nevar izprast, nepētot tās rašanās formas. Ja sabiedrība tiek determinēta, nevis ņemot vērā tās pagātņi, bet gan nepieciešamos nosacījumus, tad izmantotās analīzes metodes uztur kolektīvo kultūras identitāti *la longe duree* un norāda modernās nācijas vietu vēsturiskā kultūras sabiedrības kontekstā. Ja kultūras procesi ir tieši atkarīgi no sociāliem un politiskiem notikumiem, tad kultūra, tai skaitā vizuālā māksla, ir līdzeklis politisku vai ekonomisku mērķu sasniegšanai. Mākslinieki, atlasot simbolus un pasniedzot tos nācijai saprotamā valodā, piedāvā attīstības pārejas posmos zaudēto tradīciju un vērtību aizstāšanu.

Etnosimbolisti ir kritiski pret modernistu pieņēmumu par kultūras veidošanu “no augšas”. Kultūras nacionālisms pamatojas vēsturiskās kopienas morālā atdzimšanā, mēģinot iekšēji renovēt etnisko pamatu, veicinot lokālās kultūras, izglītības centru un politisku organizāciju rašanos. E. D. Smits uzsver kultūras radniecības sajūtu, nevis fizisku radniecību, kas tiek iemiesota mītos, kopējās vēsturiskās atmiņās un etniskos simbolos, definējot kopienas struktūru, kā arī kultūras un struktūras vienvirziena attiecības, t. i., kultūras sfēra ir tā, kas veido jauno sociālo struktūru – nāciju, tātad mākslinieki ir vistiešākā veidā iesaistīti nācijas un nacionālās identitātes veidošanā. Māksla etnosimbolisma pārstāvjiem nenozīmē tikai simbolus, tradīcijas vai rituālus, bet drīzāk to izraisīto pasākumu virzienu (Hutchinson 2001). Nācija netiek definēta kā kultūras iezīmju kopums, tā tiek skatīta kā sociālās un kultūras sfēras mijiedarbība, kurā dalībnieki iemanto savu specifisko identitāti. E. D. Smita un Dž. Hačinsona (*J. Hutchinson*) darbi ir nostiprinājuši kultūras dimensiju nacionālismā. E. D. Smits piedāvā uzskatīt kultūras atjaunotājus (tai skaitā māksliniekus) nevis par

kolektīvo, etnisko vai citu tradīciju izskaudējiem, bet par morāles un kultūras pārstāvjiem, kuri mēģina uzturēt nācijas atdzimšanu (Smith 2009). Mākslinieki nodrošina jaunus attīstības virzienus sociālās krīzes laikā. Nacionālisti izmanto nācijas “zelta laikus”, kad kultūra ir sasniegusi augstas virsotnes, harmonizējot atziņas ar cilvēka pieredzes dimensijām un notiekošo pasaulē un veidojot paliekošu devumu cilvēcei (Hutchinson 2004).

Tas sasaucas ar nacionālo simbolu radīšanas principiem. Latviešu etnogrāfiskajos rakstos galvenā vieta ir saulei kā latviešu vienības simbolam. Uzlecošas saules motīvs ir biežāk sastopamais tēls mākslinieku radītajos simbolikas piemēros. Pēc 1917. gada revolūcijas autonomai Latvijai bija nepieciešami savi simboli. Mākslinieka A. Cīruļa nozīmīgākais veikums bija saules simbola popularizēšana. Viņš veidoja uzmetumus latviešu nacionālajam karogam ar baltu uzlecošu sauli uz sarkana pamata un metus Latvijas ģerboņiem, kuros dominēja saules un ozola motīvi, kas savienoja tradicionālos simbolus ar nacionālās identitātes simboliem. 20. gadu sākumā A. Cīruļa Rīgas pils reprezentācijas telpu noformējumā, kāpņu veidojumā ietilpa 23 Latvijas apriņķu pilsētu ģerboņi, kuros tradicionālie elementi apvienojās ar nacionālās identitātes simboliem. Pēc A. Cīruļa zīmējumiem J. Rieksts izdeva pastkaršu sēriju. Pirmajās Latvijas pastmarkās (izdotas 1918. gada 17. decembrī) parādījās vēl viens simbols – zelta gredzens ar trim zelta vārpām (Esserts 2008).

Valsts ģerbonim, kareivju kokardēm ar saules zīmi un latviešu karaspēku vienību karogiem izmantoti A. Cīruļa meti. Saules simbols un ozolu zaru ieskaits zobens attēloti vairākās A. Cīruļa karogu metu kopijās, kas saglabājušās Briseles Karaliskā armijas un militārās vēstures muzejā. Apstiprinātie karogu oriģinālie meti un paši karogi nav saglabājušies. No astoņiem apstiprinātiem A. Cīruļa karoga metiem realizēja trīs: Daugavgrīvas latviešu strēlnieku bataljona karogu „Nebēdājties, karavīri, sidrabota saule lec”, Rīgas latviešu strēlnieku bataljona karogu „Tēvu zemei grūti laiki, dēliem jāiet palīgā” un Kurzemes latviešu strēlnieku bataljona karogu „Uz ežiņas galvu liku, sargāt savu tēvu zemi” (Esserts 2008) (karoga aversā – visiem bija jābūt vienādiem, reversā – brīvība kompozīcijā, bet iespējami vienkārša tautas zīme). Šajos projektos lielu dalību ņēma fotogrāfs Jānis Rieksts, kas iesaistīja gan savu darbu, gan padomu, gan līdzekļus. Karogu ornamentu un burtu izvēlē bija Jūlija Madernieka iesaids.

Pirmā neatkarīgās Latvijas valsts ģerboņa konkursā piedalījās Burkards Dzenis, Konrāds Ubāns un Voldemārs Tone. Pieņēma Burkarda Dzeņa kompozīciju, kuras pamatā bija A. Cīruļa uzlecošas saules motīvs ar 17 stariem, kas simbolizēja 17 apriņķus, un trīs zvaigznes kā Kurzemes-Zemgales, Vidzemes un Latgales apvienojums Latvijā (Esserts 2008). Šis ģerbonis tika lietots līdz 1921. gada 15. jūnijam, kad LR Satversmes sapulcē pieņēma grafiķa Vilhelma Krūmiņa projektēto un Riharda Zariņa galīgā variantā koriģēto metu. Tajā saglabāti saules un zvaigžņu motīvi, kas papildināti ar seniem 16. gadsimta simboliem - sarkans lauva simbolizē Kurzemi un Zemgali, sudrabots grifs – Vidzemi un Latgali.

Secinājumi

Nacionālā simbolika uzrāda tautas apziņā iesakņojušos konservatīvus uzskatus par ētiskām un estētiskām vērtībām, kam būtu jāatspoguļo tautas morālais spēks. Latviešu tautas kā zemnieku tautas tikumi bāzējas zemnieka darba pamatīgumā un saistībā ar dabu. Zeme ir svētums, daba, darbs un cilvēks viens otru papildina. Latviešu dzīves uztverei piemīt mūžības vērtību meklējumi.

Zīmīgi, ka gan nācijas veidošanās, gan arī karoga izvēle grupējas tieši ap cīņas, kā nācijas veidotājas, jēdzienu. Var secināt, ka šajā periodā māksliniekiem bija augsta pilsoniskās piederības apziņa, un viņi centās piedalīties sabiedriski svarīgos pasākumos. Karogs kļūst par valsts simbolu, kad 1918. gada 18. novembrī Nacionālajā teātrī proklamē Latvijas Republiku. Fotogrāfa Viļa Rīdzenieka fotogrāfijā redzam mākslinieka Jāņa Kugas dekorēto skatuvi, kur galvenais akcents ir karoga motīvs. Karoga simboliskā nozīme nostiprinājās brīvības cīņās (1918. – 1920. g.). 1921. gada 15. jūnijā Latvijas Republikas Satversmes sapulce to apstiprina par valsts karogu, pēc 1940. gada karoga statuss atjaunots 1990. gada 27. februārī.

Latvijas valsts pirmsākumos tēlotāja māksla, apliecinot kultūras sasniegumus, palīdzēja risināt valstiski svarīgus iekšpolitiskus un ārpolitiskus jautājumus. Par tiešu ietekmi nacionālās identitātes veidošanā liecina gleznotāju piedalīšanās Latvijas valsts karoga un citu valstisku simbolu izveidošanā, kas ir piemērs tam, kā mākslinieki izvērtē un atlasa vēstures notikumus un interpretē tos nācijai saprotamā valodā.

Bibliogrāfija

- Anderson B. 2003. *Imagined Communities* (13th impression). London, New York: Verso.
- Atskaņu hronika (09037.-10042.) [skatīts 04.03.2014]. Pieejams: http://www.historia.lv/alfabets/A/AT/atskanu_hronika/hronikas_teksts/09037_10042.htm.
- Breuilly J. 1994. *Nationalisms and the State*. University of Chicago Press.
- Gellner E. 1983. *Nations and Nationalism*. London: Blackwell Publishing.
- Giddens A. 1985. *The Nation state and Violence*. Cambridge: Polity Press.
- Hobsbawm E. 1983. Introduction: Inventing traditions. In: Hobsbawm E., Ranger T. (eds.). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 4.
- Hutchinson J. 2001. Nations and Culture. In: Guibernau M., Hutchinson J. (eds.) *Understanding nationalism*. London: Wiley-Blackwell.
- Hutchinson J. 2004. Myth against myth: the nation as ethnic overlay. *Nations and Nationalism*. Vol. 10 (1/2), London, ASEN.
- Latvijai topot. Māksla un laikmets. *no de facto līdz de iure*. 2008. Brasliņa A., sast. Rīga: Latvijas Nacionālais Mākslas muzejs, Neputns.
- Smith A. D. 2004. History and national destiny: responses and clarifications. *Nations and Nationalism*. Vol. 10 (1/2), London, ASEN.
- Smith A. D. 2009. *Ethno-symbolism and Nationalism. A cultural approach*. London: Routledge.

20. GS. 50.–90. GADU LATVIJAS MĀKSLINIEKU DARBI – PORTRETI DAUGAVPILS NOVADPĒTNIECĪBAS UN MĀKSLAS MUZEJĀ

Aurika Jelinska

Daugavpils Universitāte, Vienības iela 13, Daugavpils, Latvija, LV-5401

aurika.jelinska@du.lv

Abstract

Latvian Artists' Works of the 50th-90th of the 20th Century – Portraits in the Daugavpils Museum of Local History and Art

The portraying of an individual can surely be attributed to the most difficult and most interesting tasks in art. A portrait is an art work whose nature is hidden in the depiction of the individual, which for some viewers can convincingly sound in different voices, but for others may be invisible and inaudible. Any artist wishes to paint a portrait. Some of them remain devoted to it the whole lifetime, for others it is only interest that lasts “a moment”.

The development of a portrait is not a steady one. Achievements are followed by periods when portrait is almost unknown. By reviving together with every new epoch in mankind's culture a portrait has proved its vitality. Being loyal to man, aspiring to express the meaning of the existence of an individual and mankind, reflecting the deepest relationships between the different and the general, a portrait testifies to the place of a human in the world (Kachalova, 1995).

Today, when such a great diversity of materials and technologies is available, for a painted portrait there remains quite an insignificant place. Conducting research in the Daugavpils Museum of Local History and Art, the following aim was set: on the basis of the collection of painted portraits kept in the museum holdings, to study plots, styles, forms and compositions employed by the artists.

The Daugavpils Museum of Local History and Art holds more than 20 painted portraits created in Latvia in the 50th – 90th of the 20th century. The holdings have five children portraits painted by I. Dobrāja, self-portraits of K. Dobrājs, V. Mežbārde, L. Procenko a.o., and portraits painted by P. Gludāns, M. Bērziņa, A. Āboliņa, J.Svenčs.

Key words: art, portrait, artist, painting.

Ievads

Mūsdienās portrets kā žanrs piesaista arvien lielāku mākslas zinātnieku, glezniecības mīļotāju, mākslas izstāžu apmeklētāju interesi. Bez šaubām, šo mākslas žanru raksturo padziļināts psiholoģisks aspekts. Portrets atspoguļo reāla un konkrēta cilvēka ārējo tēlu, kurš kādreiz dzīvojis, vai dzīvo pašreiz. Bet caur ārējo prizmu tas atklāj portretējamā iekšējo pasauli. Galvenā portreta tēma – cilvēka individuālā dzīve. Svarīga ir arī visu apkārtējo priekšmetu pasaule, to savstarpējā saikne, nozīme un jēga. Kā zināms, cilvēka precīza sejas atveide (portrets) tiek pieskaitīta pie visgrūtākā tēlotājmākslas virziena. Māksliniekam jāatrod un jāierauga atveidojamās personas galvenie akcenti, jāmāk parādīt raksturīgāko, cilvēka emocionalitāti, vienlaikus atkailinot skatītāja priekšā portretējamā dvēseli.

Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzeja arhīvos glabājas daudzu Latvijas mākslinieku gleznas, kuru autori dažādos laika posmos bija saistīti ar Daugavpils kultūras dzīvi. Pagājušā gadsimta 50. - 90. gadu Latvijā gleznotie portreti piesaista lielu interesi, jo šis laika posms ir bagāts ar savām formām, stilistiskām īpašībām, izteiksmes valodu. Tāpēc tika izvirzīts *mērķis* izpētīt Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzeja arhīva materiālus un izanalizēt eļļas tehnikā gleznotos mākslas darbus, kas atbilst portreta žanram.

Latvijas mākslinieku Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzeja portretu kolekcijas apraksts un mākslinieku dzīves gaitas īss atspoguļojums.

Latvijas mākslinieku Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzeja portretu kolekcijā ir vairāku mākslinieku darbi: Jāņa Svenča, Kārļa Dobrāja, Valdas Mežbārdes, Ludmilas Procenko, Maijas Bērziņas, Intas Dobrājas, Pāvila Glaudāna un Austras Āboliņas gleznotie portreti. Portretu stilistika ir pietiekami daudzveidīga. Katram māksliniekam ir savi paņēmieni kā parādīt portretējamā raksturu, sava pieeja darbam, savi mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi.

Portretu kolekciju var iedalīt vairākās grupās:

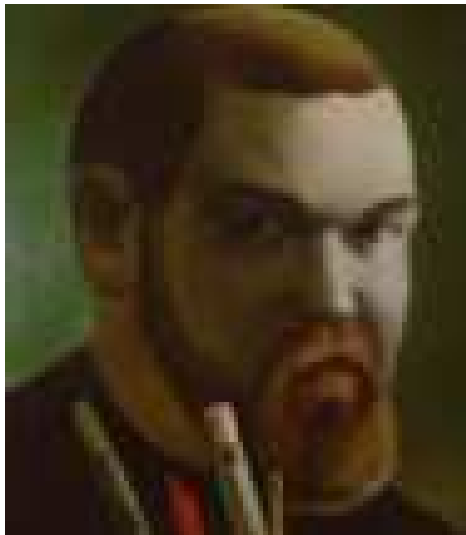
- pašportrets,
- sievietes portrets,
- vīrieša portrets,
- bērna portrets,
- grupas portrets.

Izanalizēsim eļļas tehnikā gleznoto Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzeja portretu kolekciju pa grupām.

Pašportrets

Pašportrets – tas ir portrets, kurā mākslinieks atveido pats sevi. Savā darbā autors, pirmkārt, mēģina parādīt savu būtību, savu radošumu un dzīves kredo. Otrkārt, katrs no pašportretiem ļauj ieskatīties autora savdabīgajā individualitātē un meistarībā. No analizētajām 20 gleznām – trīs ir pašportreti, kuru autori ir Kārlis Dobrājs, Valda Mežbārde, Ludmila Procenko.

Kārlis Dobrājs (dz. 1943) ir talantīgs, vecāka gājuma mākslinieks. Strādā visos glezniecības žanros. Radošās darbības sākumā pievērsies lielām figurālām kompozīcijām (piemēram, *Studenti*, 1972. g.), pēdējos gados – galvenokārt portretam un klusajai dabai (Apsītis, Baumanē 1995). 1970.-1975. g. strādāja par mākslas nodaļas vadītāju, mākslas studijas vadītāju un restauratoru Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzejā. Kārļa Dobrāja pašportrets (1975) – tas ir mākslinieka monologs (sk. 1. att.). Skatītāja uzmanību pievērš autora skatiens, it kā cauri ejošs, mēģinājums ieskatīties pašam sevī. Šo portretu varētu pieskaitīt pie parādes portretiem, jo tas atbilst *profesionāļu* portretiem, tādiem, kuros mākslinieks sevi attēlo gleznojot vai ar atribūtiem, kas skaidri norāda uz viņa profesiju (Laneri-Dažāna 2004).

1. att. Kārlis Dobrājs "Pašportrets" (1975) (A. Jelinskas foto).

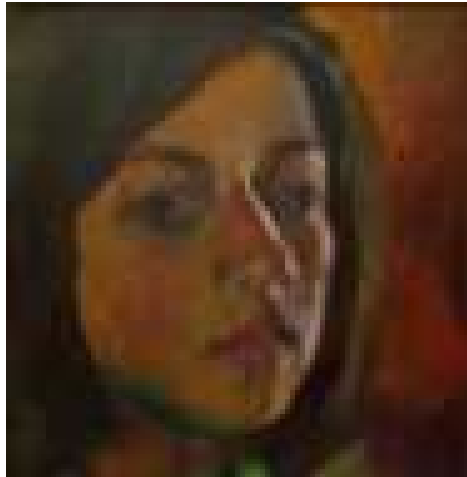
Valdu Mežbārdi (dz.1946) var droši nosaukt par savdabīgu un neordināru mākslinieci. 1973. gadā pārcēlusies uz Daugavpili un turpmāko dzīvi un radošo darbību saistījusi ar Latgali, kopš 1990. gada strādā Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzejā par Mākslas nodaļas vadītāju (Paukšte, Rancāne, Salceviča, Vilčuka 2008). Neskatoties uz acīmredzamu domīgumu skatienā, apģērba atribūti – ziediem klāts lakats, neparasta cepurītes forma, Valdas Mežbārdes pašportrets (1986) pauž pašironiju (sk. 2. att.). Gleznu raksturo dekoratīvs stils, toņu un pustoņu piesātinājums, izteikts mākslinieces raksturs.

2. att. Valda Mežbārde „Pašportrets” (1986) (A. Jelinskas foto).

Ludmila Procenko (dz. 1949) ir krievu izcelsmes Latgales gleznotāja. 1977. gadā beigusi Latvijas Mākslas akadēmiju un aktīvi iesaistījās Daugavpils mākslas dzīvē. Māksliniecei raksturīga

asociatīvu un simbolisku tēlu dažādība, krāsu, formu un līniju bagātība. Mīļākās māksliniecei ir eļļas un akrila tehnikas (Jonāne 2007). Ludmilas Procenko pašportreta (1974) ārējā tēlā labi saskatāms miera stāvoklis (sk. 3. att.). Jaunās sievietes sejas vaibsti, domīgs acu skatiens, kurš it kā vērsts uz autores iekšējo pasauli vedina arī skatītāju uz filozofiskām dzīves pārdomām. Glezna uzgleznota piesātinātos toņos, kurus krītošā gaisma padara vēl dziļākus.

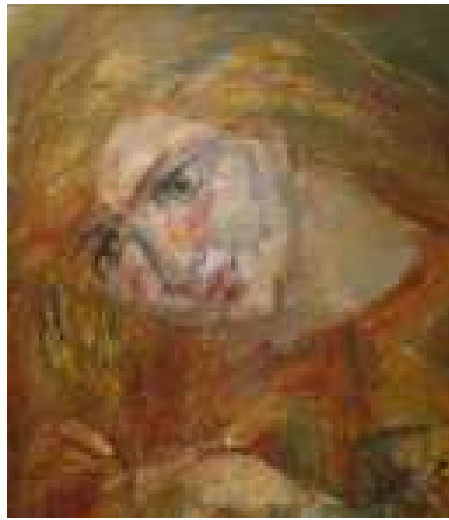
3. att. Ludmila Procenko "Pašportrets" (1974) (A. Jelinskas foto).

Mākslinieku darbus vieno sava vecuma un dzīves pieredzes stāvokļa atainojums laikā, kad ir gleznots portrets, nepieciešamība pēc sevis izpaušanas. Tie ir kā sava veida atbrīvošanās no stereotipiem un sevis pieteikums mākslas pasaulē.

Sievietes portrets

Sievietes portrets – viens no populārākiem virzieniem glezniecībā un mākslā vispār. Šis virziens ir iecienīts daudzu portretistu vidū. Muzeja arhīvos sievietes portrets ir attēlots Maijas Bērziņas, Intas Dobrājas, Pāvela Glaudāna, Jāņa Svenča darbos.

Maija Bērziņa (dz. 1949) ir māksliniece, Latvijas Mākslinieku savienības un Daugavpils reģiona mākslinieku asociācijas biedre. Kā atzīmē pati māksliniece, *noskaņa man ir vissvarīgākā. Es varu izmainīt ainavas elementus un zīmējumu, taču noskaņa vienmēr paliek - tas ir kāds aizejošs mirklis vai, piemēram, vasaras tveice* (Mans's gallery 2014). Keramiķes Ilonas Šaušas portretā (1987) valda priecīgas, vieglas un gaišas krāsas (sk. 4. att.).

4. att. Maija Bērziņa „Keramiķes Ilonas Šaušas portrets” (1987) (A. Jelinskas foto).

Intai Dobrājai (dz. 1940) raksturīgā tuvība klasiskajai glezniecībai, smalki izkopta meistarība, harmonija atspoguļojas Ilgas Billeres gleznotajā portretā (1972) (sk. 5. att.). Kā atzīmē autore, portreti – tēma, pie kuras viņa allaž atgriežas (Dobrāja 2014).

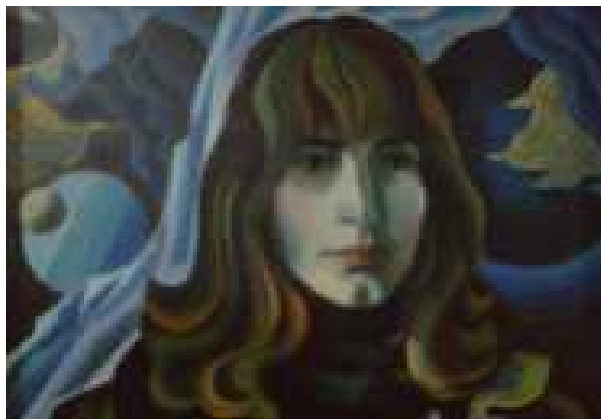
5. att. Inta Dobrāja „Ilgas Billeres portrets” (1972) (A. Jelinskas foto).

Pāvels Gludāns (1915 – 1968) ir mācījies Latvijas Mākslas akadēmijas Dabasskatu meistardarbnīcā pie prof. V. Purviša. Pāvels Gludāns ir psiholoģiskā portreta žanra klasiķis, neskatoties uz to, ka ir strādājis visos glezniecības žanros eļļas un akvareļa tehnikās. Emocionāls, talantīgs, ar glezniecības ekspresiju apveltīts mākslinieks (Latvijas mākslas klasika 2014). Kivrānes portretā (1958) P.Gludāns mēģina cik vien iespējams precīzi parādīt līdzību un meitenes raksturu (sk. 6. att.). Ar lakata krāsu toņiem, mīmiku, acu izteiksmi mākslinieks stāsta par meitenes dzīvesprieku un dabiskumu.

6. att. Pāvels Glaudāns „Kivrānes portrets” (1958) (A. Jelinskas foto).

Jānis Svenčs (1935) ir Latgales grafiķis, gleznotājs; kopš 1992. gada Rēzeknes izdevniecības Latgales Kultūras centra mākslinieks. 1975. - 1979. g. kopā ar sievu Dagmāru Staprēnu piedalījies Daugavpils LMS radošās darbnīcas organizācijā. Mākslinieka sievas Dagmāras portreta (1978) tēlā jūtama ornamentāli dekoratīvā struktūra, stilizētas, vispārinātas formas, kuras piešķir darbam lineāri-noapaļotu ritmu, saglabājot noteiktu krāsaino laukumu savstarpējo spriegumu (sk. 7. att.).

7. att. Jānis Svenčs ”Portrets” (1978) (A. Jelinskas foto).

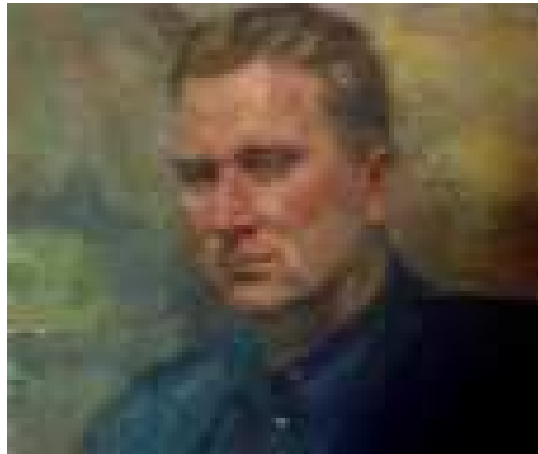
Neskatoties uz stilu un izpildīšanas tehniku atšķirību, M.Bērziņas, I.Dobrājas, P.Glaudāna un J.Svenča gleznotos sieviešu portretus vieno kopējais psiholoģiski emocionālais sieviešu stāvoklis.

Portreta mākslinieciskais atveidojums prasa no mākslinieka ne tikai spēju profesionāli un precīzi uzzīmēt vai uzgleznot cilvēku, bet arī ņemt līdzdalību portretējamā pārdzīvojumos un garīgajos meklējumos. Klāt nāk autora personīgā attieksme pret cilvēku, kuru tas glezno, kas neapšaubāmi atstāj iespaidu uz visu darbu.

Vīrieša portrets

Atšķirībā no sievietes portreta, vīrieša portretā galvenais ir nevis portretējamā ārējais skaistums, bet gan viņa iekšējā un ārējā rakstura attēlojums. Tāds radošs uzdevums paver mākslinieka priekšā daudzas perspektīvas. Muzejā piesaista uzmanību Austras Āboliņas un Valdas Mežbārdes gleznotie vīriešu portreti.

Austra Āboliņa (1910 – 1967) - Latgales gleznotāja, kura gleznojusi Latgales kultūras darbinieku portretus (Latgales dati 2014). Diemžēl, publicētu faktu par mākslinieces daiļradi un dzīves gaitām ir ļoti maz. Muzeja krājumos saglabājies gleznotāja Kalvāna portrets (1955), kurš pārstāv Latgales glezniecības reālistisko virzienu (sk. 8. att.). Darbā redzams sociālistiskā reālisma iespaids. Sociālistiskā reālisma mākslinieciskajā valodā rodama gan klasiskā kompozīcija, gaismēnu un plenēra efekti, gan tīro krāsu iespēju glorifikācija un uzsvērtā uzmanība pret līniju un plakņu izteiksmību, gan stereometriskās telpas noliegums (Ikšelis 2010).

8. att. Austra Āboliņa „Gleznotājs Kalvāns” (1955) (A. Jelinskas foto).

Valdas Mežbārdes gleznā *Tēlniekam Mārtiņam Kupcim* (1981) lielu lomu spēlē atribūti (sk. 9. att.). Priekšmetiem ir atvēlēta sava loma, tā veido zemtekstu, kas ļauj atšifrēt uzgleznotā cilvēka profesionālo nodarbi.

9. att. Valda Mežbārde „Tēlniekam Mārtiņam Kupcim” (1981) (A. Jelinskas foto).

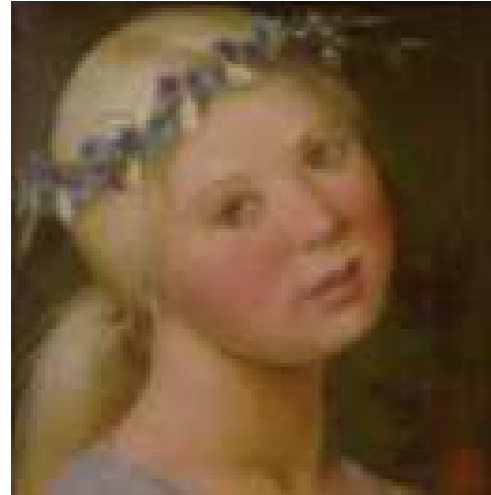
Aplūkotie vīriešu portreti strikti norobežo emocionālo pasauli no lietišķās pasaules. Gleznās viegli nolasāma vīrišķība un atbildība, kura tiek panākta izmantojot māksliniecēm raksturīgās tehnikas.

Bērnu portrets

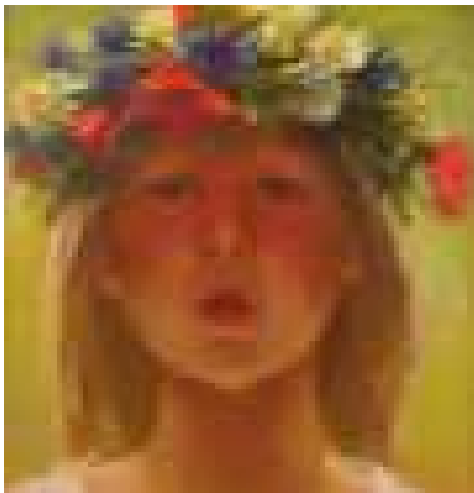
Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzejā esošie bērnu portreti ir mākslinieces I. Dobrājas daiļrades sastāvdaļa. Muzejā ir apskatāma gleznu sērija no cikla *Gada laiki: Ziemeņa, Pavasarīte, Vasarīte, Rudenīte* (sk. 10. - 13. att.).

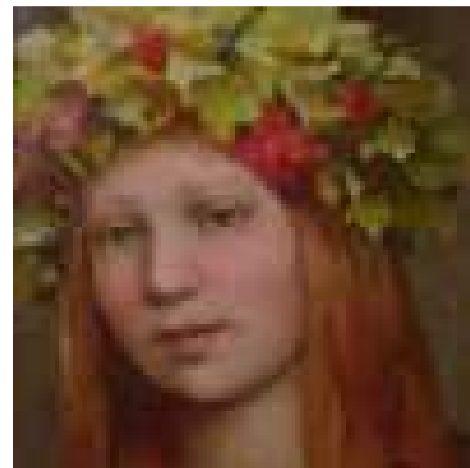
10. att. *Inta Dobrāja „Ziemeņa” (1985)*
(A. Jelinskas foto).

12. att. *Inta Dobrāja „Vasarīte” (1985)*
(A. Jelinskas foto).

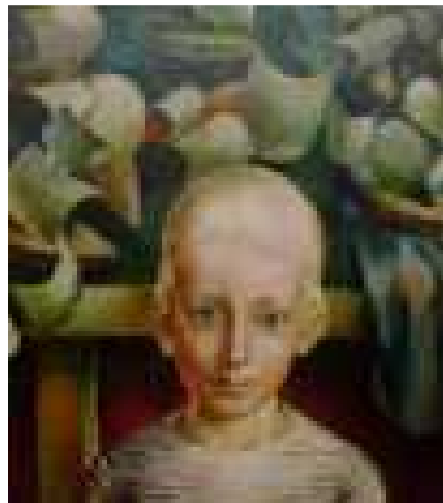
11. att. *Inta Dobrāja „Pavasarīte” (1985)*
(A. Jelinskas foto).

13. att. *Inta Dobrāja „Rudenīte” (1985)*
(A. Jelinskas foto).

Visi portreti gleznoti 1985. gadā un visas alegoriskās gada laiku sejiņas - ir jaunu meiteņu sejas. Māksliniece smalki nojauš dabas kolorītu. Vainagi meiteņu galvās akcentē viena vai otra gadalaika raksturīgākās īpašības, piemēram, pīlādži Rudenītes matos un rudzu puķes Vasarītes matos, bet vainags ir neatņemama latviešu nacionālā kostīma sastāvdaļa. Tādā veidā māksliniece parāda savu piederību Latvijas kultūrai.

Mākslinieces gleznots ir arī puikas portrets Uldis (1974) (sk. 14. att.). Skatītājs gleznas otrajā plānā var redzēt izmētātus kuģīšus ar burām, kas tikai pastiprina sapņaino puikas skatienu, ievēd skatītāju ceļojumu un piedzīvojumu pasaulē.

14. att. Ina Dobrāja, „Uldis” (1974) (A. Jelinskas foto).

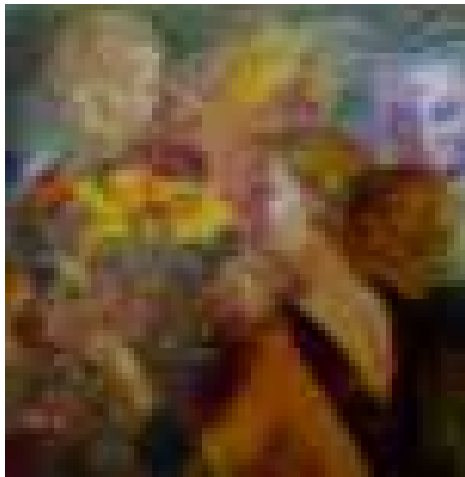
Visos darbos māksliniece pauž savu labestīgo attieksmi pret bērniem, rosinot skatītāju pozitīvām un gaišām emocijām.

Diemžēl muzeja fondos nav aplūkojami citu mākslinieku gleznotie bērnu portreti, tādējādi nav iespēju salīdzināt dažādu autoru darbus.

Grupas portrets

Grupas portreti Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzejā ir redzami Maijas Bērziņas un Valdas Mežbārdes darbos.

Maijas Bērziņas *Trijportrets* (1988) var traktēt dažādi, izejot no dažādiem skata punktiem (sk. 15. att.). Teātra maska gleznas otrajā plānā dod iespēju interpretēt darba galveno varoni – sievieti centrālajā daļā dažādās dzīves situācijās - kā sapņainu jaunu meiteni kreisajā augšējā stūrī, kā tramīgu sievieti (seja centrālajā daļā), vai kā veiksmīgu sievieti pirmajā plānā. Iespējams, tās ir viņas teātra lomas, dzīves maskas vai iekšējās sajūtas. Savdabīga glezna – mīkla, kura dod iespēju piedomāt, izdomāt, un aicina skatītāju piedalīties satura *atminēšanā*.

15. att. Maija Bērziņa „Trijportrets” (1988) (A. Jelinskas foto).

Māksliniece gleznā *Meitenes ar lapsiņām* (1994) atveido divas jaunas meitenes pirmajā plānā un divas lapsiņas otrajā (sk. 16. att.). Tā pat kā iepriekšējā darbā, autore dod skatītājam iespēju minēt un interpretēt sižetu. Meitenes tiek salīdzinātas ar lapsiņām: tāds viltīgs acu skatiens vienai un matu kuplums otrai. Skices veidā izpildītais darbs ienes zināmu *nenopietnību, paviršību* abu meiteņu raksturos.

16. att. Maija Bērziņa „Meitenes ar lapsiņām” (1994) (A. Jelinskas foto).

Četrus **Valdas Mežbārdes** grupas portretus var nosaukt par ciklu. Tie tika gleznoti pagājušā gadsimta astoņdesmitajos gados. Visas četras gleznas apvieno mazās meitenes tēls, sievietes klātbūtne, vienāda krāsu gamma – klusināti pasteltoņi un izpildīšanas tehnika. Pirmais mākslinieces darbs - glezna *Ar bērnu* (1982), simbolizē mātes mīlestību, rūpes un bērna un mātes vienotību (sk. 17. att.).

17. att. Valda Mežbārde „Ar bērnu” (1982) (A. Jelinskas foto).

Sižetiski ļoti interesenta ir otrā glezna - *Matu sukāšana* (1983), kurā māte, ķemmējot meitas matus, pauž rūpes par savu meitu (sk. 18. att.). Skatoties šķiet, ka māte it kā vienlaikus gan laiž meitu projām no sevis, gan ar ceļgaliem saturot, mēģina meitu noturēt sev līdzās, lai ilgāk pasargātu to no lielās un vēl nezināmās pasaules.

18. att. Valda Mežbārde „Matu sukāšana” (1983) (A. Jelinskas foto).

Trešais darbs *Virtuve* (1985) atspoguļo ne tikai mātes un meitas kopīgo rosīšanos virtuvē, bet gan dzīves pieredzes nodošanu no paaudzes paaudzē (sk. 19. att.).

19. att. Valda Mežbārde „Virtuve” (1985) (A. Jelinskas foto).

Gleznā *Pie galda* (1986) atspoguļoto sižetu var uztvert dažādi (sk. 20. att.). Gleznas vidū uz galda stāv apaļš priekšmets, kas līdzinās ābolam. Tā veselums var būt kā ģimenes saliedētība, bet var būt kā *jautājuma zīme*. Kā to sadalīt starp ģimenes locekļiem? Dot visiem vienādi, vai atdot visu bērnam?

20. att. Valda Mežbārde „Pie galda” (1986) (A. Jelinskas foto).

Tieši šī perioda darbi Valdas Mežbārdes daiļradē izceļas ar dziļu filozofiju. 80. gados viņas krāsu paleta kļuvusi minimālāka, izteiksmes veids lakoniskāks, daiļradē ienākusi mātes un bērna tēma, tapuši interesanti, daudzveidīgi portreti un ainavas (Paukšte, Rancāne, Salceviča, Vilčuka, 2008).

Neskatoties uz to, cik cilvēku ir atveidots gleznā: divi (pāra portrets), vai vairāki (grupas portrets), katram no attēlotajiem ir zināma brīvība, savā ziņā autonomija.

Jākonstatē, ka Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzeja fondos ir maz Latvijas mākslinieku gleznoto darbu, kuri būtu attiecināmi uz portreta žanru. Tas neļauj veikt plašāku

pētījumu un salīdzinājumu vairāku autoru darbu ietvaros. Neskatoties uz to, muzejam piederošajiem gleznotajiem portretiem ir paliekoša vērtība Latgales un visas Latvijas kultūrā.

Secinājumi

1. Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzeja arhīvā izpētīti un analizēti J.Svenča, K.Dobrāja, V.Mežbārdes, L.Procenko, M.Bērziņas, I.Dobrājas, P.Glaudāna, A.Āboliņas mākslas darbi no portreta žanra viedokļa.
2. Portretā visspilgtāk no visiem gleznošanas žanriem, tiek parādīta cilvēka individualitāte, portretējamā garīgā pasaule, kā arī gleznas autora mākslinieciskā personība. Jebkurš mākslinieks, kas pievēršas portretam nevar būt ārpus attiecībām mākslinieks – modelis, jo pauž savu attieksmi pret konkrēto personu caur saviem mākslinieciskiem, tehniskiem paņēmieniem. Tāda attieksme atstāj jūtamu iespaidu uz mākslas darba skatītāju.
3. Latvijas mākslinieku Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzejā piedāvāto portretu kolekciju var iedalīt vairākās grupās. Muzeja fondos ir maz Latvijas mākslinieku gleznoto portretu, kas neļauj veikt plašāku pētījumu un salīdzinājumu. Neskatoties uz to, muzejam piederošajiem gleznotajiem portretiem ir paliekoša vērtība Latgales un visas Latvijas kultūrā.

Bibliogrāfija

- Apsītis, V., Baumanē, L. 1995. Kārlis Dobrājs. *Māksla un arhitektūra biogrāfijās: [biogrāfiska vārdnīca]* / atbild. red. Andris Vilsons; 1.sēj. Rīga: Latvijas enciklopēdija.
- Ikšelis A.B. 2010. *Ceļojums mākslas pasaulē*. Rīga: Stalkers A IK.
- Jonāne, E. 2007. Ludmila Procenko stāsta par Dieva atspulgu: [par Daugavpils mākslinieces Ludmilas Procenko darbu izstādi "Tēls 2" Daugavpils Universitātes Mākslas galerijā] // Latgales Laiks. - Nr.35
- Laneri-Dažāna N. 2004. *Glezniecības enciklopēdija. Žanri, kompozīcija, zīmējums un krāsa*. Rīga: Jumava.
- Paukste, J., Rancāne, A., Salceviča, I., Vilčuka, I. 2008. *Latgales kultūras darbinieki 1 – 2*. Rīga: Jumava.
- Latgales dati. Austra Āboliņa. <http://latgalesdati.du.lv/persona/1622> [skat.10.04.2014.]
- Latvijas mākslas klasika. Pāvels Glaudāns. <http://www.latvijasmaksla.lv/darbi/1087> [skat. 11.04.2014.]
- Mans's gallery. Maija Bērziņa. <http://www.manss.lv/berzinam.html> [skat. 13.04.2014.].
- Paintings. Inta Dobrāja. <http://www.paintings.lv/en/show/40> [skat. 12.04.2014.]

KURZEMES UN ZEMGALES PILSĒTU PLĀNOJUMS UN APBŪVE LATVIJAS REPUBLIKĀ LĪDZ OTRAJAM PASAULES KARAM

Silvija Ozola

Rīgas Tehniskās universitātes Liepājas filiāle, Vānes iela 4, Liepāja, Latvija, LV-3417
ozola.silvija@inbox.lv

Abstract

Planning and building of Courland and Semigallia cities in the Republic of Latvia until the Second World War

In order to create public space at the beginning of 19th century in the towns of Courland Governorate there were new artistic, aesthetic considerations proposed – it was strived to connect town building, streets and squares into a joint planning composition. At the second half of 19th century production and transport changed town planning, spatial organization, construction arrangement and character. The typological variety of public buildings increased. The idea of ensemble was implemented in town environment. At the beginning of 20th century the artistic attention was paid to the street, where there were the luxurious rent houses with shop premises on the first floor and it turned quickly into a business centre.

In the Republic of Latvia the city construction had a new task – to solve flat issue. The implementation of agrarian reform gave opportunity for planned development of towns. Each city elaborated development plan and it was started to improve the town environment in Latvian traditions.

The topicality of the research: to find out the changes created in planning and construction of town of the Western regions of Latvia in the time of the Republic of Latvia, in order not to lose the peculiarity and identity in the future development period.

The goal of the research: to compare town development plans, to find out the main tendencies of construction and planning development in the time of the Republic of Latvia.

Key Words: building regulations, city planning, construction, development, territory functional zoning

Ievads

Kurzemes un Zemgales hercogistes teritoriju pēc Polijas-Lietuvas valsts sadalīšanas 1795. gadā iekļāva Krievijas impērijā. Krievijas imperatore (1762–1796) Katrīna II (1729–1796) 1795. gada 27. novembrī parakstīja pavēli par apriņķu izveidošanu un to centru noteikšanu. Tika radīta Kurzemes guberņa (28.11.1796.- 03.03.1918.), kurai 1817. gadā pievienoja Piltenes apgabalu, to iekļaujot Ventspils (*Windau, Вундава*) un Aizputes (*Hasenpot, Газенпотъ*) apriņķī. Administratīvi teritoriālo dalījumu sākotnēji veidoja Aizputes (Grobiņa, Aizpute), Kuldīgas (Ventspils, Kuldīga), Tukuma (Tukums, Talsi) un Jelgavas (Dobele, Bauska) virspilskungu tiesas, bet kopš 1864. gada – apriņķi, par kuru centriem kļuva pilsētas un arī Talsu miests.

Krievijas imperators (1801–1825) Aleksandrs I Romanovs (1777–1825) Jelgavā (*Mitau, Мумавя*) 1818. gada 30. augustā paziņoja par dzimtbūšanas atcelšanu Kurzemes guberņā. Krievijas impērijas rietumu daļā 1819. gadā uzsāka īstenot guberņu reformu, sekmējot jaunu sabiedrisku ēku būvniecību.

Starptautiska krīze (1849–1850) izraisīja ekonomikas stagnāciju Eiropā, un to vēl vairāk pastiprināja Krimas karš (1853–1856). Dzelzceļu līniju būvniecība veicināja satiksmi starp lielām pilsētām un reģioniem, tirdzniecības un rūpniecības attīstību, kā arī jaunu pilsētu izveidi un pārmaiņas apdzīvotu vietu plānojumā un apbūvē. Palielinoties vides piesārņojumam, pilsētās uzsāka

plānveidīgi īstenot plašus un radikālus pārveidojumus, pievēršot īpašu uzmanību labiekārtojuma un pilsētvides funkcionālo un estētisko problēmu risinājumam.

Krievijas impērijā 1860. gadā izbūvēja pirmo dzelzceļa līniju Pēterburga-Pleskava-Viļņa-Varšava, bet jau nākamajā gadā izveidoja Latvijas teritorijā pirmo dzelzceļa līniju Rīga-Daugavpils.

Balkānu karš (1877–1878) aizkavēja pilsētu attīstību Eiropā: sākās vispārēja ekonomiskā krīze (1881–1882), bet tai sekoja depresija (1883–1886). Pēterburgā 1908. gadā uzliesmoja holēras epidēmija, kas liecināja, ka pilsētā nepieciešams kompleksi risināt sanitāri higiēniskās, transporta, mājokļu, ekonomiskās, ekoloģiskās un citas problēmas. 1910. gadā Odesā notika pilsētu labiekārtojuma vēltīts Pirmais Viskrievijas kongress, bet Londonā organizēja pilsētu plānošanas jautājumiem vēltītu plašu starptautisku konferenci. 1914. gada 19. jūlija notikumi izraisīja Pirmo pasaules karu. Krievijas impērijai 1917. gada 15. martā sabrūkot, vācu armija pārgāja uzbrukumā un līdz 1918. gada februārim ieņēma karā nopostīto Latvijas teritoriju: bija nodedzinātas daudzas viensētas, izpostīti tīrumi, izcirsti meži, gājusi bojā rūpniecība. Vācu okupācijas laikā pilsētu tiesības 1917. gadā ieguva Saldus, Talsi, Sabile, Kandava, Dobeles, Sasmaka (Valdemārpils). 1918. gada 18. novembrī tika proklamēta neatkarīga Latvijas Republika. Pilsētu nosaukumi kļuva latviski, bet attīstība – plānveida.

Pētījuma aktualitāte: Pārmaiņas Kurzemes un Zemgales pilsētu plānojumā un apbūvē līdz Otrajam pasaules karam bija saistītas ar kvalitatīvas un latviskas pilsētvides izveidi. Apzinot un akcentējot mūsdienu attīstības projektos Latvijas Republikas laikā radītās vērtības, iespējams veicināt pilsētu savdabības un identitātes saglabāšanu.

Pētījuma mērķis: noteikt Kurzemes un Zemgales pilsētu plānojuma un apbūves attīstības tendences Latvijā līdz Otrajam pasaules karam.

Pētījuma uzdevumi un metodes: analizēt Kurzemes un Zemgales pilsētu centru arhitektoniski telpisko kompozīciju līdz Otrajam pasaules karam. Pētījumā izmantota salīdzinājumu metode, fotofiksāciju un kartogrāfisko materiālu analīze.

Pilsētu attīstība Latvijā Republikā līdz Otrajam pasaules karam

Latvijā Republikā jaunajos sociālekonomiskajos un politiskajos apstākļos aktuāla kļuva lētu mājokļu masveida būvniecība. Pilsētu celtniecībā izvirzīja uzdevumu: atrisināt dzīvokļa jautājumu. Satversmes sapulce 1920. gada 16. septembrī pieņēma lēmumu „Par agrāro reformu Latvijā Republikā”. Pilsētu apbūvei ierādīja jaunas zemes un valstī kopš 1920. gada veicināja viengimenes dzīvojamo māju celtniecību: mazstāvu apbūve bija higiēniski augstvērtīgāka par slēgtu kvartālu apbūvi. Risinot dzīvokļu jautājumu, radās arī dedzīgi daudzstāvu apbūves aizstāvji. Ekonomisku daudzdzīvokļu ēku būvniecība veicināja būvmateriālu ražošanu, celtniecības tehnikas un būvuzņēmumu attīstību.

Latvijas Republikā agrārreformas gaitā atsevišķu agrāko muižu centros veidojās biezi apdzīvotas vietas. Tautsaimniecības struktūrai mainoties, tika izveidoti arī jauni administratīvie centri un satiksmes mezgli. Pilsētu funkcionālā akcenta maiņa, apdzīvoto vietu apgāde ar dzeramo ūdeni un sistemātiskas kanalizācijas ierīkošana radīja vēl nebijušas problēmas. 1922. gada 15. februārī pieņēma Latvijas Republikas Satversmi, bet 1923. gadā – vispārējus noteikumus par valsts, sabiedrisko un rūpniecības ēku projektu izstrādāšanu, lai Latvijā nodrošinātu racionālu un plānveida celtniecības politiku. 1927. gada 9. jūlijā stājās spēkā „Likums par būvniecības pārzināšanu”, bet 1928. gada 22. martā – „Pilsētu zemju likums”, kas radīja nepieciešamību precīzi fiksēt pilsētu robežas. Pieļaut kļūdas nedrīkstēja, jo trūkumu izlabošana varēja būt neiespējama. Latvijā 1928. gada 3. septembrī pieņēma „Noteikumus pilsētu apbūves un izbūves plānu izstrādāšanai un izstrādāšanas kārtībai”. Ikvienas pilsētas pašpārvaldei bija jā rūpējas par ģenerālplāna izstrādāšanu – tas bija grūts, tomēr pateicīgs uzdevums, jo palīdzēja risināt perspektīvās attīstības un funkcionālā zonējuma jautājumus. Zemkopības ministrijā izveidoja pilsētubūvniecības biroju. Ņemot vērā vietējās īpatnības, ikvienai pilsētai izstrādāja teritoriju funkcionālo zonējumu ar precīzu robežu aprakstu un būvnoteikumus, kurus regulāri papildināja un koriģēja, lai regulētu apbūvi un nodrošinātu plānveida pilsētubūvniecisko disciplīnu. Divdesmito un trīsdesmito gadu mijā izstrādāja noteikumus atsevišķu celtnu tipu un ēku daļu izveidojumam un atbalstīja vietējo materiālu izmantošanu būvniecībā.

20. gadsimta trīsdesmitajos gados lielu uzmanību veltīja celtniecības un vides kvalitātei. Pilsētvidi sāka izkopt latviskās tradīcijās: īstenoja Rīgas Dārzkopības biedrības Goda biedra Sīmaņa Klēvera (1834–1922) ieteikumu – iekopt piemājas augļu un sakņu dārzu, to sasaistot vienotā kompleksā ar apbūvi. Dārzu izveide pie pilsētnieku mājokļiem kļuva tradicionāla un veicināja izmaiņas pilsētu zemes sadalījumā un dzīvojamās apbūves teritoriju plānojumā. 1934. gada 18. jūlijā stājās spēkā likums par tautas izglītību, bet 24. jūlijā izsludināja likumu par Kultūras fondu. Valstī īstenoja kultūras un izglītības politiku analfabētisma mazināšanai un piešķīra līdzekļus jaunu skolu, pagastnamu, lauku ārstu un ambulanču ēku, kā arī pienotavu un krejotavu celtniecībai. Jaunuzbūvētajās skolu ēkās un tautas namos izvietoja bibliotēkas. 1936. gada 14. janvārī pie Ministru kabineta nodibinātajai Nacionālās celtniecības komitejai uzdeva koordinēt plānveidīgu celtniecību valsts mērogā, rūpēties par pieminekļiem un monumentālām ēkām apdzīvotajās vietās, risināt celtniecības finansu jautājumus, veicināt ceļu attīstību, aizsargāt apkārtējo vidi un izkopt ainavu, nostiprināt veicināt tautiskumu celtniecībā, izstrādāt priekšlikumus pieminekļu aizsardzībai un vecu celtnu nojaukšanai, veicināt būvniecību laukos un Rīgā. Komitejā izveidoja komisijas arhitektūras, lauku celtniecības, pieminekļu un monumentālo būvju, pilsētu celtniecības un satiksmes jautājumu risināšanai. Komitejas locekļu sastāvu periodiski atjaunoja un kopš 1938. gada februāra komiteju vadīja Valsts prezidents (1936–1940) Kārlis Ulmanis (1877–1942). Trīsdesmito

gadu nogalē visās arhitektūras un celtniecības nozarēs paaugstinājās kvantitatīvie un kvalitatīvie rādītāji: individuāli projektēti nami aizstāja pēc “paraugplāniem” celtās ēkas un plānojuma struktūru pilsētās pilnveidoja sabiedriskas apkalpes objektu un dzīvojamo ēku apbūves kompleksi. Būvējot rindu ēkas ar izgaismotiem un labi vēdināmiem dzīvokļiem, samazinājās celtniecības izmaksas un tika veicināta tipizācija. Palielinoties individuālo automašīnu skaitam, gājēju kustību dzīvojamā zonā nodalīja no autotransporta ceļiem.

Apriņķa un ostas pilsētu Liepājas un Ventspils plānojums un apbūve starpkaru periodā

Latvijas Republikas teritoriju administratīvi iedalīja apriņķos (skat. 1. att.). Kurzemē un Zemgalē par apriņķu centriem kļuva Aizpute, Bauska, Jelgava, Kuldīga, Liepāja, Saldus, Talsi, Tukums un Ventspils.

Ostas pilsētai Liepājai 1922. gadā izstrādāja administratīvo robežu plānu (LVVA-6828-6-4892), kurā norādīja transporta kustības galvenos virzienus. Pilsētas teritorijā ietvēra Liepājas ezera ziemeļu daļu un austrumu piekrasti.

Pilsētas apkārtnē 1925. gadā sāka iegūt augstvērtīgas dziedniecībā izmantojamas dūņas, tādēļ Liepājas kūrortā 1929. gadā pārtrauca ievest dūņas no Ķemeriem. Jūras piekrastē un kūrortā uzsāka labiekārtošanas darbus: rekonstruēja vannu iestādi, bet Jūrmalas parka dienvidu daļā starptautisku sacensību organizēšanai izveidoja sporta biedrības „Daugava” stadionu, ap kuru uzbēra smilšu vaļņus (1926–1928). Aiz kāpu joslas iestādīja melnās un balzama apses. Jūras piekrasti nostiprināja piecu kilometru garumā no moliem līdz Pērkones upei.

Liepājas pilsētas valdes Tehniskajā nodaļā sāka izstrādāt jaunu ģenerālo plānu (ap 1927). Kūrmājas apkārtnē izgatavoja izdaiļošanas projektu (Ozoliņš 1938: 178), paredzot Kūrmājas prospekta noslēgumā uzbūvēt jaunu kūrmāju. 1928. gada augustā Kūrmājas dārzā atklāja koncertestrādi (arh. Pauls Kundziņš (1888–1983)). Liepājas Pilsētas Valdes Mērniecības nodaļas vadītājs, Valsts zvērināts mērnieks Vilis Ceplevičs 1928. gada 12. oktobrī izstrādāja plānojuma skici Liepājas dienvidu daļai, kur jau 1929. gadā iesvētīja Centrālkapus (Gintners 2004: 37). Liepājā uzbūvēja Brīvdostas pārvaldes ēku (1929, inž. Malms) (LVVA-6828-6-606), izveidoja Brīvdostu (1931) un uzstādīja radiofona raidītāju (1932). Liepājas administratīvo robežu projektu apstiprināja 1932. gada 22. augustā (LVVA-6828-2-545). Pilsētas teritorijas funkcionālā iedalījuma plānā bija parādīti divi administratīvo robežu izmaiņu varianti. Pāri Liepājas ezeram iecerēja izveidot dambi ūdensvada izbūvei, tādēļ administratīvā robeža pa ezera krastu un Pērkones upes dienvidu piekrasti ietvēra daļu no ezera akvatorijas (skat. 2. att.). Liepājas pilsētai 1933. gadā apstiprināja administratīvās robežas (VV-1933-121), 1934. gada 18. aprīlī – Zemkopības ministrijas Zemju departamenta Mērniecības daļā izstrādāto „Liepājas pilsētas dienvidu daļas apbūves projektu” (LVVA-1679-162-603), bet 1936. gadā – saistošos būvnoteikumus (VV-1936-196). Pilsētas teritoriju iedalīja Vecpilsētas, centrālā dzīvokļu, nomaļu dzīvokļu, vasarnīcu, dārzsaimniecības un

rūpniecības rajonos. Liepājas ezera rietumu piekrastē līdz Pērkones upei iecerēja mazstāvu dzīvojamo ēku apbūvi. Lai paplašinātu pilsētas teritoriju un izbūvētu ūdensvadu, paredzēja daļēji aizbērt Liepājas ezeru un Kungu ielu pagarināt ar dambi, kas nodrošinātu satiksmi ar ezera austrumu krastu.

Liepājā īpašu uzmanību pievērta pilsētas centra arhitektoniskajam tēlam. Rožu laukuma apstādījumos apvienoja ainaviskā un ģeometriskā dārza formas, ierīkojot pazemus, cirtus dzīvžogus, zālienus un ziedošu ziemeļnieku dobes. Laukumu ietvēra Latviešu biedrības nams (1934–1935, arh. Jānis Blauss (1880–?) ar palīgiem Zebaueru un Celmiņu), Armijas ekonomiskais veikals (1934–1935, arh. Aleksandrs Rācenis (1899–?)), pilsētas lombarda un krājkases ēka (1936–1937, arh. Valdis Zebauers (1903–?), būvuzņēmējs Aleksandrs Kažoks) Baznīcas ielā 4/6 (Gintners 2004: 40), veidojot laikmetīgu un stilistiski vienotu apbūvi. Viesnīca „Pēterpils” Lielajā ielā nonāca pašvaldības īpašumā (1936). Celtni pārdēvēja par „Pilsētas viesnīcu” un pārbūvēja (1938).

Jūrmalas parku ar apmēram simt trīsdesmit koku un krūmu sugām Liepājas virsdārznieka (1936–1939) A. Leimaņa vadībā labiekārtoja: parka dienvidu daļā ierīkoja celiņus un izveidoja plašus zālienus ar ainaviskām krūmu grupām. Iespējams, ka rekonstrukcijas projektu konsultēja ievērojamais latviešu ainavu arhitekts Andrejs Zeidaks (1874–1964). Kūrmāja 1937. gada 28. martā nodega. Aizsardzībai no aukstajiem jūras vējiem Kūrmājas prospekta galā izveidoja septiņus metrus augstu krasta valni (1937–1938). Rekonstrukcijas darbus parkā kopš 1939. gada turpināja Liepājas virsdārznieks Alfrēds Rieksts (dz. 1913–?).

Liepājas Tirdzniecības ostā darbojās Valsts Liepājas labības elevators (1935) (LVVA-6828-6-618); uzbūvēja elevators kantori un dzīvokļus (1936) (LVVA-6828-6-619), kā arī ostas elevators jauno kalti (1938) (Gintners 2004: 42). Saimnieciski aktīvajai ostas kanāla ziemeļu krastmalai un Dzelzs tiltam saikni ar Liepājas dzelzceļa pasažieru staciju nodrošināja Rīgas iela, kur uzbūvēja Draudzīgā aicinājuma pamatskolu (1936–1937, arh. Kārlis Bikše (1887–1955)) (Krastiņš 1992: 216), bet saikni ar Karostu veidoja Raiņa un Kuršu (tagad Kalpaka) ielas. Jaunliepājas galvenā maģistrāle – Brīvības iela – veda garām drāšu fabrikai ārā no pilsētas uz Liepājas–Grobiņas šoseju.

Ziemeļu priekšpilsētā uzcēla Liepājas cukurfabriku (1933, Kārlis Bikše (1887–1955)) un piešķīra zemes gabalus viengimeņu ēku būvniecībai. Attīstījās ielu tīkls: par satiksmes maģistrālēm kļuva Ventas un Krūmu ielas.

Karostā restaurēja Jūras virsnieku sapulču ēku (1930–1939, arh. Aleksandrs Klinklāvs (1899–1982)) un izveidoja Latvijas Sarkanā Krusta kaulu tuberkulozes sanatoriju (1931) (Vīksna 1993: 36). Karostas darbnīcās izgatavoja pirmo lidmašīnu (1935), bet 1937. gada 15. jūnijā uzsāka regulāru gaisa satiksmi pasažieru un pasta sūtījumu pārvadāšanai starp Rīgu un Liepāju (Gintners 2004: 41).

Otrā pasaules kara pirmajās stundās 1941. gada 22. jūnijā pret Liepāju vērstais vācu armijas uzbrukums pārtrauca iedzīvotāju mierīgo dzīvi. Vācu aviācijas uzlidojumos un karadarbībā no 25. līdz 27. jūnijam tika iznīcināta ostas kanāla dienvidaustrumu krastmalas apbūve, bet 1942. gada bombardēšanā nopostīja ēkas pilsētas centrā ap Graudu, Lielo un Tirgoņu ielu. Rožu laukumu saglabāja.

Apriņķa centrs Ventspils Latvijas Republikā bija trešā lielākā osta un piektā lielākā pilsēta aiz Rīgas, Liepājas, Daugavpils un Jelgavas. Ventspilij noteica pilsētas administratīvās robežas (VV-1921-18) un pilsētas teritorijā iekļāva apdzīvotas vietas (3. att.): Koškula ciemu pie Ganību ielas, Cirpstenes ciemu jūrmalā, Zaķciemū un Krievu laukus Pārventā, Kurpnieku placi un Zāžu ciemu pie vēl nepabeigtā Dzelzs tilta, Gāliņu ciemu un Mācītāja placi Kuldīgas ielas galā, Karātavu laukus Saules ielas galā, Ostgalu netālu no Ventas grīvas, kā arī Čikstiņciemū, Sarkanmuižu un Kustes muižu (V-700: 15). Siena tirgū, kur pārdeva sienu un malku, pasažierus gaidīja ormaņi ar zirgu pajūgiem.

Īstenojot kultūras un izglītības politiku un skolotāja Indriķa Ansaberga ierosinājumus, Ventspils pašvaldība izveidoja pilsētas bibliotēku (1919). Sporta pasākumiem uzbūvēja koka treku (1923), bet sporta biedrības „Spars” stadions kļuva par vienu no labākajiem Latvijā. Ventspilī darbu uzsāka Jāņa Ķinca apavu rūpnīca (1922) Katoļu ielā 12 (LR-10, 1928: 542) un Lauvas aptieka (1923) (Vīksna 1993: 75), uzbūvēja Ventspils pilsētas pamatskolu (1924, civilinženieris- arhitekts Jānis Neijs) Tārgales ielā (LVVA-6343-9-66) un vispārizglītojošo skolu (1926) Saules ielā 37. Būvuzņēmējs Ernests Bauls pāri Ventai izveidoja 174,6 metrus garu Pontonu tiltu ar izgriežamu vidus daļu, kuru iesvētīja un atklāja 1923. gada 21. oktobrī (V-700: 17). No Jaunpilsētas uz dienvidiem Katoļu un Meža ielu galā un Sarkanmuižas apkaimē Ventai pieguļošajās teritorijās ierīkoja sakņu dārzus. Pārbūvējot divas vasarnīcas, tika izveidota pilsētas slimnīcas ēka Veselības ielā 2 (1925). Dibināja slimokasu aptieku (1925) un Ērgļa aptieku (1930) (Vīksna 1993: 75), Tautas konservatoriju (1928) un Ventspils Vēstures un jūras zvejniecības brīvdabas muzeju (1928) un uzbūvēja desmitklasīgo pamatskolu (1925–1928, Kārlis Bikše) (Krastiņš 1992: 219). No Tirdzniecības nodaļas izveidoja komercskolu (1930) (V-700: 30, 52).

Ventspils pilsētai pieņēma saistošos būvnoteikumus (VV-1929-53). Piekrastes teritoriju Ventas labajā krastā uz dienvidiem no Dzelzs tilta līdz Packules lunkai aizņēma mazstāvu dzīvojamu ēku apbūve (ap 1934). Ventspilī uzbūvēja Siltā jūras ūdens peldu iestādi Kūrmājas ielā 14/20 (1937–1938, pilsētas arhitekts Valdemārs Feizaks (1885–?)) (LVVA-6343-23-36), bet 1932. gadā uzsāka jaunas zvejnieku ostas izbūvi bezmotora zvejas laivu novietošanai un uzcēla jaunu loču torni (1934). Ar ostas priekšnieka, kapteiņa Viļa Ābelnieka (1888–pēc 1941) iniciatīvu un ventspilnieku ziedotajiem līdzekļiem Ventas krastā uzstādīja pieminēkli „Jūrniekiem un zvejniekiem, kuru kaps jūras dzelmē” (1938). Pilsētā ierīkoja ūdensvadu ūdens ņemšanai no Puzes

ežera. Tika izveidota Brīvības iela un tās rietumu pusē netālu no krustojuma ar aleju Sarkanmuižas dambī paredzēja Jauno tirgus laukumu, kuram saikni ar Ostgalu un vasarnīcu rajonu ar nodrošināja Lielais prospekts.

Kurzemes un Zemgales apriņķa centru plānojums un apbūve

Jelgavas pilsēta (skat. 4. att.) kļuva par apriņķa centru: tika noteiktas administratīvās robežas (1921) (VV-1921-201), 1925. gada 22. decembrī izstrādāja „Jelgavas pilsētas administratīvo robežu plānu” (inž. Eduards Veiss (1886–1966), inženieris-arhitekts Arnolds Maidels (*Maydell*, 1884–1946)) (LVVA-6828-2-508), izgatavoja „Jelgavas pilsētas administratīvo robežu plānu Jelgavai un apkārtnē” (1926) (LVVA-6828-2-509), izsludināja „Likumu par Jelgavas pilsētas administratīvām robežām” (VV-1927-127, VV-1928-80, VV-1934-3) un pieņēma Jelgavai saistošus būvnoteikumus (1934) (VV-1934-275, VV-1934-276, VV-1934-278).

Jelgavā attīstīja ražotnes: darbojās Teodora Ķīģeļa mēbeļu būvrūpniecība (ap 1922) Uzvaras ielā 62 (LR-10 1928: 541), E. Jurevska ziepju fabrika Katoļu ielā 28, Heisteru liķieru fabrika Katoļu ielā 1, kā arī „Jelgavas Audums” Ganību ielā 1, Ādu fabrika „Korona” Dobeles šosejā 2, Tintes fabrika Dobeles ielā 48, tika uzbūvēta Jelgavas un apkārtnes piensaimnieku sabiedrības ēka (kopmoderniecība) (1923) Vaļņu (Valles) ielā 22 (LVVA-6343-8-215), inženiera Fr. Stradiņa automātiskās tvaika labības dzirnavas „Latvijas vārpa” (1926) un divstāvu zilo graudu spīķeris (1926) Lietuves ielā 20 (LR-10 1928: 543). Par vienu no nozīmīgākajiem uzņēmumiem kļuva Jelgavas cukurfabrika ar administratīvo ēku (1925, arh. Eižens Laube (1880–1967)) (Krastiņš 1992: 215).

Jelgavā īpašu uzmanību veltīja medicīnas iestādēm: ebreju slimnīcā „*Bikur Holim*” Jaunajā ielā 5 pārbūvēja (1922) sešas ēkas (LVVA-6343-7-287), uzcēla slimnīcu (1925, arh. Aleksandrs Klīnkļāvs) Slimnīcas ielā (Krastiņš 1992: 215) un Jelgavas slimnīcu (1935–1936, arh. Kārlis Rubis) Pulkveža Oskara Kalpaka ielā 18.

Īstenojot kultūras un izglītības programmu, Vašingtona prospektā 13 uzbūvēja skolu (1927, arh. Indriķis Blankenburgs) (Grosmane, Simsons 2008), bet sarīkojumiem un sapulcēm pārbūvēja (1923) Jelgavas Evaņģēliskās Jaunekļu biedrības namu Svētes (Bisenieka) ielā 25 (LVVA-6343-8-7) un uzcēla Septītās dienas adventes kapelu (1934) Svētes ielā 25 (ELP 1999: 201). Jelgavā izveidoja Žēlsirdīgo māsu skolu (1932), kura darbību pārtrauca kara laikā (Vīksna 1993: 27). Jura Mātera ielā 44 uzbūvēja 15. maija pamatskolu (1937/1938, Valdis Zebauers), bet Eižena Laubes vadībā atjaunoja Jelgavas pili un piebūvēja rietumu korpusu (1937) (Krastiņš 1992: 216).

Jelgavā uzbūvēja vairākas finanšu iestādes: Agrārbankas namu (ap 1925, Indriķis Blankenburgs (1887–1944)), Latvijas banku paviljonu (1937, Pauls Kundziņš) Garozas ielā 15 (Krastiņš 1992: 215) un Latvijas kredītbankas namu (1939, arh. Teodors Rezevskis (1903–1965) un arh. Rauls Martinsons (1905–?) Akadēmijas ielā 3 (LVVA-6828-6-542), kā arī sabiedriskas celtnes:

Šoseju un ceļa departamenta kancelejas ēku (1937, civilbūvju nodaļas arh. Jānis Ūdris (1892–1953), arh. Toms Ābols (1897–1978), Jānis Gailis (1908–1997)) Lietuvas ielā 26 (Grosmane, Simsons 2008), Pasta un telegrāfa kantora ēku (1938, arh. Dāvids Zariņš (1892–1980)) Raiņa ielā 14 (Krastiņš 1992: 216), viesnīcu „Jelgava” (1939) Lielajā ielā 6 (arh. Alfrēds Laukirbe (1901–1993)) un citas.

Bauska kļuva par apriņķa centru, pēc 1866. gadā izgatavotām planšetēm Zemju Departamenta Mērniecības daļas pilsētu uzmērīšanas daļā sastādīja „Bauskas pilsētas robežas un apkārtnes plānu” (1922). Pilsētas administratīvajā teritorijā ietvēra vācu mācītāja muižas zemes un platības Mēmeles upes kreisajā krastā līdz Mazās Dirdenes pusmuižas zemēm Mūsas upes piekrastē. Arhitekts G. Vierhufs 1929. gada 23. janvārī izstrādāja priekšlikumu Bauskas pilsētas plānojumam: apbūvi turpināja uz dienvidiem, lai Mūsas un Mēmeles upju sateces tuvumā veidotos vienotas apbūves teritorija. Satiksmes maģistrāle, kas no tilta pāri Mēmeles upei veda garām Rātslaukumam uz Mūsas upes piekrasti, nodrošināja saikni starp seno un projektēto apbūvi, taču esošā apbūves struktūra ar projektēto ielu tīklu netika saistīta. Satiksmes maģistrāles austrumu pusē paredzēja atsevišķu, apbūves ietvertu taisnstūra plānojuma Turgus laukumu, bet tam blakus – ugunsdzēsēju staciju un ūdenstorni. Pilsētas jaunajā daļā, kur izkārtēja viengimenes dzīvojamās ēkas, tika norādīta vieta vidusskolas ēkai blakus pareizticīgo draudzes baznīcai, netālu no dzelzceļa līnijas un pasažieru stacijas. Sliežu ceļa dienvidu pusē paredzēja izvietot skolas ēku un sporta laukumu, bet aiz tā – rotaļu laukumu un parku. Netālu no pussalas, kur atradās Livonijas ordeņpils, paredzēja pāri Mūsas upei tiltu ceļam un dzelzceļam. Vierhufs saskaņā ar priekšlikumu izstrādāja „Bauskas pilsētas plānu” (LVVA-1679-156-102), kuru 1930. gada 29. janvārī apstiprināja (skat. 5. att.). 1930. gada 30. decembrī atklāja dzelzsbetona tiltu pāri Mēmelei. Bauskas pilsētai apstiprināja būvnoteikumus (VV-1936-273, VV-1936-274, VV-1936-275).

Īstenojot izglītības programmu, Bauskā uzcēla skolas ēku Uzvaras ielā 10, (1925–1932, Jānis Neijs). Projektu pagraba, 1. un 2. stāva pārbūvei 1938. gadā izstrādāja arhitekts N. Aleksejevs (LVVA-6343-10-212). Bauskas pilsētas pamatskola atradās Rūpniecības ielā (1925, Jānis Neijs) (LVVA-6343-10-206).

Ministru Kabinetā 1921. gadā noteica apriņķa centra Tukuma administratīvās robežas (VV-1921-149). Tukuma pilsētas dome 1924. gada 27. februārī pieņēma lēmumu par pilsētas teritorijas paplašināšanu. Zemju Departamenta mērnieks V. Blumbergs, izmantojot 1922. un 1923. gada fonda zemju uzmērīšanas datus un studenta K. Dreiberģa 1913. gadā veikto pilsētas zemju uzmērījumu materiālus, izstrādāja „Tukuma pilsētas administratīvo robežu projektu”. Centrālās Pilsētas teritorijas paplašināšanai ietvēra Zemes Ierīcības komitejas rezervētās zemes: rezerves teritorijām austrumu pusē jau bija izstrādāts projekts, bet zemēm rietumu pusē – projektu gatavoja. Tukuma administratīvās robežas ietvēra Durbes parka un muižas, kā arī mazstāvu dzīvojamo ēku apbūves

teritoriju Slocenes upes dienvidu krastā. Centrālā Zemes Ierīcības Komiteja 1925. gada 26. maijā apstiprināja „Tukuma pilsētas plānu” (LVVA-6828-2-789a), kurā paredzēja no Talsu ielas uz ziemeļiem izveidot ar divdesmit metrus platas 2,5 stāvu slēgtas apbūves joslas ietvertu taisnstūra plānojuma Jauno tirgus laukumu (skat. 6. att.). Dzelzceļa staciju Tukums I un Tukums II, un arī sliežu ceļa apkaimē iecerēja attīstīt rūpniecību. Zaļvietām, parkiem un pļavām atstāja Durbes parku, Slocenes upes ieleju un valsts mežu pilsētas ziemeļu daļā. Pilsētas rietumu daļā zaļo zonu veidoja Pauzera pļava, Pilsētas parks, Tukuma pilskalns, Veļku priežu meži un citas teritorijas. Tukuma pilskalna ainaviskajā apkaimē, Tukuma pareizticīgo draudzes īpašumos un Slocenes upes piekrastē netālu no stacijas Tukums II atvēlēja teritorijas dārzsaimniecībām. Par pilsētas galveno maģistrāli rietumu–austrumu virzienā kļuva Lielā iela un Pils iela, kas ārpus pilsētas turpinājās kā ceļš uz Rīgu (LVVA-6828-2-789). 1926. gadā tika publicēts „Likums par Tukuma pilsētas administratīvām robežām” (VV-1926-281), kā arī pieņemti Tukuma pilsētas saistošie būvnoteikumi (VV-1931-179).

Ernesta Birznieka-Upīša pamatskolai uzbūvēja jaunu korpusu Lielajā ielā 9 (1927–1937, Indriķis Blankenburgs) (Krastiņš 1992: 219), bet Veļku ielā 10 izveidoja Tukuma pilsētas nespējnieku patversmi – ķieģeļu mūra ēka ar skārda jumtu (1932, būvinž. V. Zariņš).

Apriņķa centram Aizputei inženieris D. Vanags un mērnīeks Ed. Zariņš 1923. gadā sastādīja „Aizputes pilsētas un apkārtnes zemju robežu shematisku plānu (Administratīvo Aizputes pilsētas projektu)” (LVVA-6828-2-444), norādot esošās apbūves teritoriju pilsētā un agrāko Pils, Klosteres un Lažas muižu zemes tuvējā apkārtne. Latvijas Republikas Iekšlietu Ministrijā 1924. gada 16. maijā apstiprināja inženiera D. Vanaga un mērnīeku F. Vītiņa un Ed. Zariņa sastādīto „Aizputes pilsētas apkārtnes fonda zemju sadalīšanas plānu” (LVVA-6828-2-445), kurā tika norādīta projektētā tirgus laukuma vieta, pilsētas centra apbūve maģistrālo ielu tuvumā un zemes gabali dzīvojamai apbūvei, kā arī teritorijas ražotnēm pie šaursliežu dzelzceļa stacijas „Aizpute”, sliežu ceļa un Dzirnavu dīķa tuvumā, apstādījumi dzīvojamā zonā un dabas teritorijas Misiņkalnā un Klostersa gravā pie Tebras upes (skat. 7. att.). Dzīvojamo apbūvi paredzēja Tebras upes abos krastos. Pilsētas ziemeļrietumu daļā pie dzelzceļa stacijas rezervēja neapbūvētu joslu sliežu ceļa izveidei no Aizputes uz Saldu. 1925. gadā publicēja „Likumu par Aizputes pilsētas administratīvām robežām” (VV-1925-54).

Īstenojot izglītības programmu, tika izveidota Aizputes ebreju izglītības biedrības „Haskalo” sešklasīgā pamatskola (1924, inženieris-būvtehniķis Aleksandrs Zērensens (*Aleksander Soerensen*; 1880–?), būvuzņēmējs A. Zegners) Kuldīgas ielā 58 (LVVA-6343-9-257), paredzot vecajā koka ēkā ierīkot skolas pārziņa un apkalpotāja dzīvokli. Vācu vecāku savienības pamatskolas internātu Kuldīgas ielā 24 pārbūvēja (1935, arh. Makss Teodors Berči (*Bertschy*); 1937, arh. Z. Bekers) (LVVA-6343-11-163) un uzcēla saimniecības ēku (1926, būvinž. Aleksandrs Birzenieks (1893–1980)) Kuldīgas ielā 22.

Aizputes baptistu draudzei izveidoja lūgšanu namu (1920) Kuldīgas ielā, bet pilsētas valdes namā Lielajā ielā 19 izbūvēja sapulču telpas (1922) (LVVA-6343-7-90). Tika nodibināta otra aptieka (1923) (Vīksna 1993: 39), uzbūvēta Aizputes latviešu krājaizdevu sabiedrības kases ēka (1926, Aleksandrs Zērensens) Jāņa ielā 6 (LVVA-6343-11-186), bet I. Veilanda dzīvojamā ēkā Parka ielā 6 izbūvēja evaņģēliskās Jēzus draudzes sapulču telpas (1927) (LVVA-6343-12-216). Pilsmuižā, Skolas un Padures ielu stūrī izbūvēja Aizputes pilsētas elektrisko centrāli (1927, Aleksandrs Zērensens), kura darbojās no 1928. līdz 1932. gadam, kad Aizputes tīklu pieslēdza Liepājas centrālei un Aizputes centrāli likvidēja. Piebūvi ēkas galā pēc 1928. gada izmantoja par dzīvojamo ēku ar vienu vienistabu un vienu divistabu dzīvokli (LVVA-6343-12-121). Aizputes pilsētas pirti atvēra Krasta ielā 3.

Aizputē 20. gadsimta trīsdesmito gadu sākumā Pils ielā 3 uzbūvēja Slimokases namu, kur vēlāk ierīkoja Veselības kopšanas punktu. Pasta un telegrāfa kantora ēku (1930, Dāvids Zariņš) uzcēla Zvaigžņu ielā 7, rekonstruēja Neimaņa mantinieku tirdzniecības ēku (1930, K. Steinbergs), bet agrākās slimnīcas ēku pārbūvēja par katoļu draudzes namu (1935). Bijušā vienstāvu koka baptistu draudzes lūgšanu nama ar šindeļu jumtu vietā Kuldīgas ielā 17 uzbūvēja baptistu baznīcu (1938, arh. Aleksandrs Šmēlings (1877–1961)) (LVVA-6343-8-96). Tika izveidota Aizputes apriņķa kooperatīva pienotava (1924), kurai izstrādāja arī izbūves projektu (1928–1929, būvinž. A. Dreimans) (LVVA-6343-9-52). Zvirgzdiņa dzīvojamo ēku (1935, arh. Augusts Raisters (1888–1967)) uzbūvēja Liepājas ielā 11.

Talsi kļuva par apriņķa centru: tika uzbūvēta šaursliežu dzelzceļa stacija (1921–1923), Lielā aptieka (1922) (Vīksna 1993: 65) un pilsētas pamatskola (1925, būvinž. Kārlis Zēverss (1888–?)) (LVVA-6343-10-10). 1927. gadā noteica un apstiprināja administratīvās robežas (VV-1927-18). Talsos Slimnīcas ielā izveidoja apriņķa valdes slimnīcu (1928, arh. Kārlis Vinkmanis (1878–?)), Ezera ielā ierīkoja pirti (1929, Dāvids Zariņš) (LVVA-6343-14-107), bet Lielajā ielā 39 dibināja Centrālo aptieku (1930) (Vīksna 1993: 65). Maidels 1930. gadā sastādīja Talsu pilsētas apbūves plānu (skat. 8. att.), kurā norādīja saimnieciskā rajona teritorijas, tajās paredzot iekļaut Raiņa un Lielās ielas apbūvi, sākot no ieprojektētā četrstūra Tirgus laukuma pie Raiņa ielas netālu no dzelzceļa joslas līdz luterāņu draudzes baznīcai. Ap Tirgus laukumu iedalīja zemesgabalus centra apbūvei, atstājot arī nelielu apstādījumu joslu. Ap Vilkmuižas un Talsu ezeriem, kā arī pauguros un ielejās paredzēja zaļvietas un parku teritorijas. Rūpniecības rajonu paredzēja izveidot pilsētas rietumu daļā pie dzelzceļa joslas. Pilsētas ziemeļaustrumu daļā rezervēja teritoriju lopu kautuvei, kā arī slimnīcai un nespējnieku patversmei pie Vilkmuižas ielas. Pamatskolu paredzēja Vilkmuižas rietumu piekrastē pie Krasta ielas, bet valsts vidusskolu un sporta laukumu – pilsētas dienvidrietumu daļā. Pilsētas galvenās maģistrāles rietumu–austrumu virzienā bija Raiņa un Lielā iela, ziemeļu virzienā – Krišjāņa Valdemāra iela, bet dienvidu virzienā – Brīvības iela. Uz

rietumiem ārpus pilsētas administratīvās teritorijas iedalīja rezervēja zemi mazstāvu dzīvojamo ēku apbūvei. Zemesgabalus dzīvojamai apbūvei iedalīja rūpniecības, dzelzceļa joslas un Tirgus laukuma apkaimē pilsētas rietumu daļā, kā arī pilsētas ziemeļu daļā Vilkmuižas ezera abās pusēs, starp Laidzes un Mīlenbaha ielām un Talsu ezera abās pusēs.

Septītās dienas Adventistu draudzes lūgšanu nama izveidošanai (1922) izmantoja ēkas Parka ielā 1 telpas (LVVA-6343-7-166) un pārbūvēto A. Frišfelda namu Kalēju ielā 2/4 (1933, būvinž. F. Jirgens) (LVVA-6343-19-5). Talsu baptistu draudzei lūgšanu telpu izbūvēja (1923) ēkā Dundagas ielā (LVVA-6343-8-156), bet Talsu baptistu draudzes baznīcu izveidoja (1930) Krišjāņa Valdemāra ielā un veica pārbūvi (1936, arh. Arturs Spīgulis). Talsu apriņķa valdes slimnīcai izveidoja piebūvi (1931, būvinženieris Jirgens), kā arī veica rekonstrukciju (1939, arh. Z. Tauriņš), būvniecību uzņēmās arh. Adolfs Kūlis) (LVVA-6343-13-262). Blakus Pastmeistara ēkai Kalna ielā 2 izveidoja pasta un telegrāfa kantori Kalna ielā 4, bet ēkā Kalnu ielā 8 izveidoja Talsu apvienotās Piensaimnieku Sabiedrības koppienotavu (1923), kuru 1926. gadā pārbūvēja. Tirgus laukumā brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības depo namam uzbūvēja torni (1934–1935, būvinž. L. Gailis) (LVVA-6343-20-37). Ministru kabineta sēdē 1935. gada 4. jūnijā apstiprināja Talsu pilsētas apbūves plānu. Talsu pilsētas valde 1936. gadā nolēma nodibināt pie pilsētas valdes atsevišķu būvju nodaļu ar attiecīgu speciālistu – arhitektu kā vadītāju. Brīvības ielā 29 uzbūvēja Talsu 1. vidusskolu (1938).

Apriņķa centram Kuldīgas pilsētai (skat. 9. att.) 1928. gadā pieņēma saistošus noteikumus par ielu, ceļu, laukumu, trotuāru ar kājceļiņiem ierīkošanu (VV-1928-66), namā Baznīcas ielā 24 izbūvēja telpas (1922) Evaņģēliskās atturības biedrībai „Glābšana” (LVVA-6343-7-62), bet ēkā Kalna ielā 7, saskaņā ar Krievijas Iekšlietu ministrijas 1911. gada 12/13. maija noteikumiem Nr. 688, izveidoja gaismas bilžu teātri – kinematogrāfu „Stars” (1922). Ēkas Pētera ielā 4 pirmā stāvā telpās no ieejas pa kreisi izveidoja Bīskapu–Metodistu baznīcai telpu reliģiskām sapulcēm un Bībeles stundām (1922); ēkā dzīvoja sludinātājs Kārlis Beike (LVVA-6343-7-192). Felgenhauera namā Ventspils ielā 47 izveidoja Bīskapu metodistu draudzes sapulču telpu (1923) (LVVA-6343-8-27). Kuldīgas latviešu jaunatnes biedrības namu pārbūvēja (1925, būvinž. Jānis Šmūdze) (LVVA-6343-7-11), bet Kuldīgas latviešu sadraudzīgās biedrības namam Katoļu ielā, kuram 1914. gadā tika apstiprināts izrīkojumu un sapulču telpu plāns, izstrādāja plānu (1922) telpu izmantošanai sarīkojumiem un sapulcēm un kinematogrāfa ierīkošanai (1930, Jānis Šmūdze).

Zemkopības departamenta Mērniecības daļā izstrādāja „Kuldīgas pilsētas administratīvo robežu plānu”, kurā norādīja pilsētas esošās administratīvās robežas, kas ietvēra apbūves teritoriju uz dienvidiem no Ventas. Projektētās administratīvās robežas ietvēra arī nelielu zemes platību ar kokzāģētavām Ventas upes labajā krastā, kur paredzēja attīstīt mazstāvu dzīvojamo apbūvi. Kuldīgai 1933. gadā izsludināja „Likumu par Kuldīgas pilsētas administratīvām robežām” (VV-

1933-74). 1933. gadā sastādītajā „Kuldīgas pilsētas apbūves plānā” norādīja centra apbūvi pilsētas senākajā daļā ap Kalnu, Baznīcas, Jelgavas un Liepājas ielām, kā arī projektēto Tirgus laukumu pie Liepājas ielas. Zaļumu joslu jeb zaļvietas ar dārziem un sporta laukumiem iecerēja izvietot Ventas kreisajā krastmalā līdz Jelgavas ielai un Liepājas ielas galā. Pilsētas nomaļu teritorijas atvēlēja dārzsaimniecībām. Rūpniecības joslu paredzēja Ventas labajā krastā, kur darbojās kokzāģētavas, un arī uz dienvidiem no Jelgavas ielas uzņēmuma „Vulkāna” apkaimē. Mazstāvu dzīvojamo apbūvi projektēja pilsētas dienvidaustrumu daļā Ventas upes piekrastes joslā līdz Jelgavas ielai un galvenajām satiksmes maģistrālēm pieguļošajās teritorijās un ziemeļiem un dienvidiem no Liepājas ielas. Kuldīgā uzbūvēja vācu ģimnāzijas ēku (1930) Pētera ielā 5 (mūsdienās Kuldīgas mākslas un humanitāro zinību vidusskola), Latvijas bankas nodaļas ēku (1930, Indriķis Blankenburgs) Dzirnau ielā 5, radio raidstacijas ēku (Dāvids Zariņš) (Krastiņš 1992: 216) un Alsungas-Kuldīgas dzelzceļa staciju (vēlāk Kuldīgas autoosta) (1935, arh. J. Šarlovs), kā arī izstrādāja Jaunā Tirgus laukuma projektu (1936, inž. Cēbers) (LVVA-6828-6-588), kuru Kuldīgas pilsētas valde 1937. gadā pieņēma un jaunajā vietā – pie Liepājas ielas – uzsāka priekšdarbus (PB-1937-1: 43).

Saldus pilsētai F. Dalkievics pēc 1910. gada materiāliem izgatavoja Saldus pilsētas plāna kopiju teritorijai, kas atrodas uz dienvidiem no Cieceres upes (LVVA-6828-6-4905) līdz Saldus–Aizputes šaursliežu dzelzceļa joslai, pie kuras atradās lopkautuve un ganības. Teritorijas ziemeļu daļā pie Cieceres upes atradās Vecā tirgus laukums un pagastmāja, bet Kanāla un Dārza ielu apkaimē pie upes – Jaunā tirgus laukums un Pilsētas dārzs. Izmantojot bijušās Domēņu valdes arhīva materiālus, mērnieks Kantons 1923. gadā sastādīja Saldus miesta paplašināšanai projektu, paredzot teritorijai funkcionālu iedalījumu (skat. 10. att.). Centra zonā iekļāva pilsētas apbūves senāko daļu luterāņu baznīcas un Vecā tirgus laukuma apkaimē. Dīķmuižas (mūsdienu Lielās) ielas abās pusēs iedalīja zemesgabalus mazstāvu dzīvojamo ēku būvniecībai. Saldus pilsētas 1928. gada administratīvo robežu plānā robežas ietvēra arī teritoriju no Cieceres upes uz ziemeļiem. Saldus pilsētai apstiprināja administratīvās robežas un 1928. gada 15. jūnijā publicēja „Likumu par Saldus pilsētas administratīvām robežām” (VV-1928-132, VV-1931-133).

Saldus slimnīcu 1917. gadā nodibināja ārsts Edgars Lundbergs. Slimnīcai, kura bija izvietota Saldus muižas ēkā, 1930. un 1939. gadā uzbūvēja jaunus korpusus. Ārstniecības iestādē darbojās terapijas, ķirurģijas, infekcijas, dzemdību un ginekoloģijas nodaļas, laboratorija, rentgena un fizikālās terapijas kabineti. Saldū nodibināja Jauno aptieku (1922) un Riekstiņa aptieku (1930), kā arī Jāņa Pones privātklīniku (1927–1939) (Vīksna 1993: 61, 62), tika uzbūvēts Saldus pilsētas valdes nams (1927, būvprojektu sastādījis tehniķis K. Ruže, būvinženieris Fr. Strazdiņš) (LVVA-6343-12-106), dzelzceļa pasažieru stacijas ēka (1931, arh. Pēteris Feders), Martina Lutera luterāņu baznīca ar mācītāja dzīvokli (1933, būvinženieris A. Dreimans) Skrundas ielā 25c, (LVVA-6343-

19-25) un pienotava Skrundas ielā 3. Andrejs Cīrulis 1925. gadā ierīkoja Saldus elektrostaciju un apgaismošanas centrāli Peldu ielā 10, bet kantoris atradās Upesmuižas ielā 11 (LR-10, 1928: 545).

Jaunu pilsētu dibināšana Kurzemē un Zemgalē

Dzelzceļš veicināja apdzīvotu vietu attīstību un Latvijas Republikā dibināja jaunas pilsētas. Mērniecības nodaļas vecākais mērniece M. Tomsons sastādīja Vecauces miesta administratīvo robežu projekta plānu, kuru 1921. gada 28. aprīlī apstiprināja. Vecauces miesta administratīvās robežas (VV-1921-157, VV-1924-206, VV-1924-285) no dzelzceļa uz dienvidiem iezīmēja gar Vītiņu šoseju, bet uz ziemeļiem – gar Vecauces–Bēnes lielceļu, Lielo un Baznīcas ielām, kā arī ceļu uz Vecauces muižu. Ārpus pilsētas atstāja Vecauces muižas apbūves kompleksu, Zūšķīnu un Vidus pusmuižu apbūvi un zemes. Vecauces piensaimnieku sabiedrības pienotavas mūra ēku pārbūvēja par kopmoderniecību (1924, inž. G. Zosuls). Vecauces miestam (skat. 11. att.) piešķīra pilsētas tiesības (VV-1924-206) un tas kļuva par Auces pilsētu, kurai izstrādāja pagaidu būvnoteikumus (VV-1925-168, VV-125-170, VV-125-171, VV-1930-137).

Vācu okupācijas laika aviācijas skolas divstāvu mūra ēku Mātera ielā 11 pārbūvēja par sešu klašu pamatskolu (1923–1928, inž. J. Čaule) un jumta stāvā izveidoja izbūvi (1928, būvinž. A. Hondoževskis). Skolas ēkai uzcēla piebūvi un rokdarbu darbnīcas Mātera un Upes ielas stūrī (1938, Dāvids Zariņš) (LVVA-6343-8-301). Pie Pāvila ceļa stūra ēkā Miera ielā 3 izbūvēja Septītās dienas Adventistu draudzes lūgšanu namu (1922) (LVVA-6343-7-167), bet Jankelim Kleinam piederošajā ēkā Bēnes ielā 29 izveidoja Auces Romas katoļu Svētās Terēzes no Bērna Jēzus baznīcu (1937). Ēkā Kazaku (Ausmas) ielā 1 telpas ieguva (1922) Vecauces brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība (LVVA-6343-7-123), bet Auces un apkārtnes biedrību un organizāciju savienība „Ausma” namā Kazāku ielā 3, kur mūsdienās atrodas 1953. gadā uzcelts nams, izbūvēja teātra, ambulances un ugunsdzēsēju telpas (1927, Dāvids Zariņš). Tautas namu pārbūvēja (1936–1937, Augusts Raisters) un ēku 1938. gada 29. jūnijā ieguva 16. Jelgavas aizsargu pulka Auces nodaļa.

Mērniecības nodaļā sastādīja arī Priekules miesta un apkārtnes plānu (skat. 12. att.), kuru apstiprināja 1924. gada 27. novembrī. Arī šajā gadījumā miesta administratīvās robežas ietvēra teritoriju dzelzceļa abās pusēs. Priekules teritorijas funkcionālo zonējumu veidoja centra apbūve, rūpniecības, zaļumu, dzīvokļu un dārzu dzīvokļu joslas. Zemesgabalus apbūvei iedalīja galvenokārt uz ziemeļiem no dzelzceļa. Plānojumā norādīja būvniecības vietu lopu kautuvei, ugunsdzēsēju depo, skolai, pamatskolai, miesta nespējnieku patversmei un Lībju pusmuižas ēkās izveidotajai pagasta nespējnieku patversmei. Miesta teritoriju dienvidos norobežoja Dzirnava ezers un Virgas upe, bet uz austrumiem aiz Dobeļupes sākās zaļumu josla. Miesta centra plānojuma un apbūves kompozīciju iecerēja veidot ap četrstūra Tirgus laukumu, kuram maģistrālās ielas nodrošināja saikni ar ugunsdzēsēju depo, pamatskolu, miesta nespējnieku patversmi un dzelzceļa staciju pasažieriem,

kā arī lielceļu, kas veda no Priekules muižas uz Aizputi. Pie dzelzceļa atradās ķieģeļu ceplis, no kura uz ziemeļiem Embūtes lielceļa virzienā izbūvēja sliežu ceļu izejvielu piegādei. Uz rietumiem no sliežu ceļa līdz lielceļam paredzēja teritoriju dārzu dzīvokļu apbūvei. Pie ceļa uz Paplaku uzbūvēja Priekules miesta lopkautuvi (1924, Aleksandrs Zērensens), bet pie Tirgus laukuma blakus viesnīcai Priekules miesta valdes mūra ēkā izbūvēja dzīvokļus policistiem un ugunsdzēsējiem, kā arī ierīkoja telpu gaļas apskatei (1924–1925, būvtehniķis Indriķis Bruzītis). Priekule 1928. gadā ieguva pilsētas tiesības (VV-1928-34).

Eiropā 1939. gada 1. septembra rītā ar Vācijas iebrukumu Polijā sākās Otrais pasaules karš (01.09.1939.–02.09.1945.). Latvija zaudēja valstisko neatkarību.

Secinājumi

1. Kurzemes guberņas nozīmīgākajām pilsētām Mītavai, Libavai un Vindavai 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā izstrādāja projektus, kuri bija saistīti ar Krievijas impērijas interesēm būvniecībā Baltijas reģionā. Latvijas Republikā agrārās reformas īstenošanai izvirzīja ļoti atbildīgu uzdevumu: pirmo reizi veica pasākumus Latvijas pilsētu kompleksai attīstībai – izstrādāja būvnoteikumus un teritoriju funkcionālo zonējumu, kurā risināja pilsētas centra, dzīvojamās apbūves un rūpniecības teritoriju un zaļo zonu izkārtojumu, kā arī inženiertehniskos jautājumus, lai nodrošinātu apdzīvotu vietu harmonisku izaugsmi nākotnē.
2. Latvijas Republikas laikā līdz Otrajam pasaules karam ļoti atbildīgi risināja ar pilsētas apbūves izveidi saistītos uzdevumus: daudzām apriņķu centru pilsētām paredzēja jaunu tirgus laukumu, ap kuru izkārtot laikmetam atbilstošu apbūvi, lai veidotu centru. Miestiem, kuri 1917. gadā ieguva pilsētas tiesības, centru risinājumiem izmantoja jau esošos tirgus laukumus, paredzot to paplašināšanu. Kurzemes un Zemgales pilsētu centru apbūvē iesaistīja jauna tipa sabiedriskās ēkas.
3. Kompleksa pieeja apbūves problēmu risināšanā starpkaru periodā mainīja izpratni par pilsētvides estētiku un veicināja latviskas vides radīšanu – apstādījumu iekopšanā, etnogrāfisko vērtību izmantošanā, tautas būvmākslas tradīciju turpināšanā.

Bibliogrāfija

- ELP 1999. *Enciklopēdija Latvijas pilsētas*. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, Latvijas Pilsētu savienība, Preses nams.
- Gintners J. 2004. *Liepājas gadsimti: pilsētas vēsture gadskaitļos. 13. gs.–20. gs.* Liepāja: Liepājas muzejs.
- Grosmane E., Simsons I. 2008. *Jelgava: arhitektūras un mākslas virtuālā rekonstrukcija = Mitau: Virtuelle Rekonstruktion der Architektur und Kunst*. Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts.
- Jelgavas plāns ar vēsturisku aprakstu*. 1927. Rīga: A. Ošiņš un P. Mantnieks.
- Krastiņš J. 1992. *Latvijas Republikas būvmāksla*. Rīga: Zinātne.
- Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gadus*. 1928. Rīga: Grāmatrūpniecības akciju sabiedrība Golts un Jurjans.

- Ozoliņš A. 1938. Liepāja. *Latvijas pilsētas valsts 20 gadus*. Rīga: Latvijas Pilsētu savienība. PB-1937-1. [Pašvaldības Balss Nr. 1, 1937. g.]
- Salnais V., Maldups A. 1936. *Pilsētu apraksti*. Rīga: Gauja.
- Ventspils 700. *Rakstu un atmiņu krājums*. 1990. Toronto: Ventspils 700 gadu jubilejas atzīmēšanas iniciatoru grupa.
- Vīksna A. 1993. Medicīnas sākumi Latvijas novados. *Latvijas ārsts*. Rīga: Latvijas Ārstu biedrība.
- VV-1921-18. *Valdības Vēstnesis* 1921. g. Nr. 18.
- VV-1921-149. *Valdības Vēstnesis* 1921. g. Nr. 149.
- VV-1921-157. *Valdības Vēstnesis* 1921. g. Nr. 157.
- VV-1921-201. *Valdības Vēstnesis* 1921. g. Nr. 201.
- VV-1924-206. *Valdības Vēstnesis* 1924. g. Nr. 206.
- VV-1924-285. *Valdības Vēstnesis* 1924. g. Nr. 285.
- VV-1925-54. *Valdības Vēstnesis* 1925. g. Nr. 54.
- VV-1925-168. *Valdības Vēstnesis* 1925. g. Nr. 168.
- VV-1925-170. *Valdības Vēstnesis* 1925. g. Nr. 170.
- VV-1925-171. *Valdības Vēstnesis* 1925. g. Nr. 171.
- VV-1926-281. *Valdības Vēstnesis* 1926. g. Nr. 281.
- VV-1927-18. *Valdības Vēstnesis* 1927. g. Nr. 18.
- VV-1927-127. *Valdības Vēstnesis* 1927. g. Nr. 127.
- VV-1928-34. *Valdības Vēstnesis* 1928. g. Nr. 34.
- VV-1928-66. *Valdības Vēstnesis* 1928. g. Nr. 66.
- VV-1928-80. *Valdības Vēstnesis* 1928. g. Nr. 80.
- VV-1928-132. *Valdības Vēstnesis* 1928. g. Nr. 132.
- VV-1929-53. *Valdības Vēstnesis* 1929. g. Nr. 53.
- VV-1930-137. *Valdības Vēstnesis* 1930. g. Nr. 137.
- VV-1931-133. *Valdības Vēstnesis* 1931. g. Nr. 133.
- VV-1931-179. *Valdības Vēstnesis* 1931. g. Nr. 179.
- VV-1933-74. *Valdības Vēstnesis* 1933. g. Nr. 74.
- VV-1933-121. *Valdības Vēstnesis* 1933. g. Nr. 121.
- VV-1934-3. *Valdības Vēstnesis* 1934. g. Nr. 3.
- VV-1934-275. *Valdības Vēstnesis* 1934. g. Nr. 275.
- VV-1934-276. *Valdības Vēstnesis* 1934. g. Nr. 276.
- VV-1934-278. *Valdības Vēstnesis* 1934. g. Nr. 278.
- VV-1936-273. *Valdības Vēstnesis* 1936. g. Nr. 273.
- VV-1936-274. *Valdības Vēstnesis* 1936. g. Nr. 274.
- VV-1936-275. *Valdības Vēstnesis* 1936. g. Nr. 275.
- VV-1936-196. *Valdības Vēstnesis* 1936. g. Nr. 196.
- Arhīvu, kartogrāfiskie un plānošanas materiāli:**
- LNB-1 [Latvijas Nacionālā bibliotēka, glabāšanas vienība Ktl1-2-82. Latvijas ceļu un pagastu robežu karte. Rīga: Šoseju un zemesceļu departaments, 1931.]
- LNB-2 [LNB, glabāšanas vienība Ktl1-3-186. Liepājas plāns. Rīga: Liepājas Pilsētas Valde, 1935]
- LVVA-1679-156-102 [LVVA 1679. fonds, 156. apraksts, 102. lieta]
- LVVA-1679-156-103 [LVVA 1679. fonds, 156. apraksts, 103. lieta, Vierhufs G. Bauskas pilsētas plāns. Pārstrādāts Fonda zemes sadalīšanas un apbūves II projekts. 1923]
- LVVA-1679-162-477 [LVVA 1679. fonds, 162. apraksts, 477. lieta, Kuldīgas pilsētas apbūves plāns. Rīga: Latvijas Zemkopības ministrijas Zemju departamenta Mērniecības daļa]
- LVVA-1679-162-603 [LVVA 1679. fonds, 162. apraksts, 603. lieta]
- LVVA-1679-162-6087-2 [LVVA 1679. fonds, 162. apraksts, 6087-2. lieta, Ventspils pilsētas plāns]
- LVVA-6343-7-11 [LVVA 6343. fonds, 7. apraksts, 11. lieta]
- LVVA-6343-7-62 [LVVA 6343. fonds, 7. apraksts, 62. lieta]
- LVVA-6343-7-90 [LVVA 6343. fonds, 7. apraksts, 90. lieta]
- LVVA-6343-7-123 [LVVA 6343. fonds, 7. apraksts, 123. lieta]

- LVVA-6343-7-166 [LVVA 6343. fonds, 7. apraksts, 166. lieta]
LVVA-6343-7-167 [LVVA 6343. fonds, 7. apraksts, 167. lieta]
LVVA-6343-7-192 [LVVA 6343. fonds, 7. apraksts, 192. lieta]
LVVA-6343-7-287 [LVVA 6343. fonds, 7. apraksts, 287. lieta]
LVVA-6343-8-7 [LVVA 6343. fonds, 8. apraksts, 7. lieta]
LVVA-6343-8-27 [LVVA 6343. fonds, 8. apraksts, 27. lieta]
LVVA-6343-8-156 [LVVA 6343. fonds 8. apraksts 156. lieta]
LVVA-6343-8-96 [LVVA 6343. fonds, 8. apraksts, 96. lieta]
LVVA-6343-8-215 [LVVA 6343. fonds, 8. apraksts, 215. lieta]
LVVA- 6343-8-301 [LVVA 6343. fonds, 8. apraksts, 301. lieta]
LVVA-6343-9-52 [LVVA 6343. fonds, 9. apraksts, 52. lieta]
LVVA-6343-9-66 [LVVA 6343. fonds, 9. apraksts, 66. lieta]
LVVA-6343-9-257 [LVVA 6343. fonds, 9. apraksts, 257. lieta]
LVVA-6343-10-10 [LVVA 6343. fonds, 10. apraksts, 10. lieta]
LVVA-6343-10-212 [LVVA 6343. fonds, 10. apraksts, 212. lieta]
LVVA-6343-10-206 [LVVA 6343. fonds, 10. apraksts, 206. lieta]
LVVA-6343-11-163 [LVVA 6343. fonds, 11. apraksts, 163. lieta]
LVVA-6343-11-186 [LVVA 6343. fonds, 11. apraksts, 186. lieta]
LVVA 6343-12-106 [LVVA 6343. fonds, 12. apraksts, 106. lieta]
LVVA-6343-12-121 [LVVA 6343. fonds, 12. apraksts, 121. lieta]
LVVA-6343-12-216 [LVVA 6343. fonds, 12. apraksts, 216. lieta]
LVVA-6343-13-262 [LVVA 6343. fonds, 13. apraksts, 262. lieta]
LVVA-6343-14-107 [LVVA 6343. fonds, 14. apraksts, 107. lieta]
LVVA-6343-19-5 [LVVA 6343. fonds, 19. apraksts, 5. lieta]
LVVA-6343-19-25 [LVVA 6343. fonds, 19. apraksts, 25. lieta]
LVVA-6343-20-37 [LVVA 6343. fonds, 20. apraksts, 37. lieta]
LVVA-6343-23-36 [LVVA 6343. fonds, 23. apraksts, 36. lieta]
LVVA-6828-2-444 [LVVA 6828. fonds, 2. apraksts, 544. lieta]
LVVA-6828-2-445 [LVVA 6828. fonds, 2. apraksts, 445. lieta, Vanags D. Aizputes pilsētas apkārtnes fonda zemju sadalīšanas plāns. Rīga: Latvijas Zemkopības ministrijas Zemju departamenta Mērniecības daļa, 1924]
LVVA-6828-2-508 [LVVA 6828. fonds, 2. apraksts, 508. lieta]
LVVA-6828-2-509 [LVVA 6828. fonds, 2. apraksts, 509. lieta]
LVVA-6828-2-545 [LVVA 6828. fonds, 2. apraksts, 545. lieta]
LVVA-6828-2-563 [LVVA 6828. fonds, 2. apraksts, 563. lieta, Maidels A. Priekules miesta un apkārtnes apbūves plāns. Rīga: Latvijas Zemkopības ministrijas Zemju departamenta Mērniecības daļa, 1924]
LVVA-6828-2-780 [LVVA 6828. fonds, 2. apraksts, 780. lieta, Kontons Saldus miesta plāns. Rīga: Latvijas Zemkopības ministrijas Zemju departamenta Mērniecības daļa, 1923]
LVVA-6828-2-788 [LVVA 6828. fonds 2. apraksts 788. lieta, Maidels A., Plakans R. Talsu pilsētas apbūves plāns. Rīga: Latvijas Zemkopības ministrijas Zemju departamenta Mērniecības daļa, 1930]
LVVA-6828-2-789 [LVVA 6828. fonds, 2. apraksts, 789. lieta]
LVVA-6828-2-789a [LVVA 6828. fonds, 2. apraksts, 789a lieta, Maidels A., Blumbergs V. Tukuma pilsētas plāns. Rīga: Latvijas Zemkopības ministrijas Zemju departamenta Mērniecības daļa, 1925]
LVVA-6828-6-542 [LVVA 6828. fonds, 6. apraksts, 542. lieta]
LVVA-6828-6-588 [LVVA 6828. fonds, 6. apraksts, 588. lieta]
LVVA-6828-6-606 [LVVA 6828. fonds, 6. apraksts, 606. lieta]
LVVA-6828-6-618 [LVVA 6828. fonds, 6. apraksts, 618. lieta]
LVVA-6828-6-619 [LVVA 6828. fonds, 6. apraksts, 619. lieta]

LVVA-6828-6-4886 [LVVA 6828. fonds, 6. apraksts, 4886. lieta, Pornieks, Fricsons Ventspils pilsētas situācijas plāns. Ventspils: Ventspils pilsētas valde, Ventspils apriņķa valde, 1922]

LVVA-6828-6-4892 [LVVA 6828. fonds, 6. apraksts, 4892. lieta, Liepājas pilsētas administratīvo robežu plāns]

LVVA-6828-6-4905 [LVVA 6828. fonds 6. apraksts, 4905. lieta]

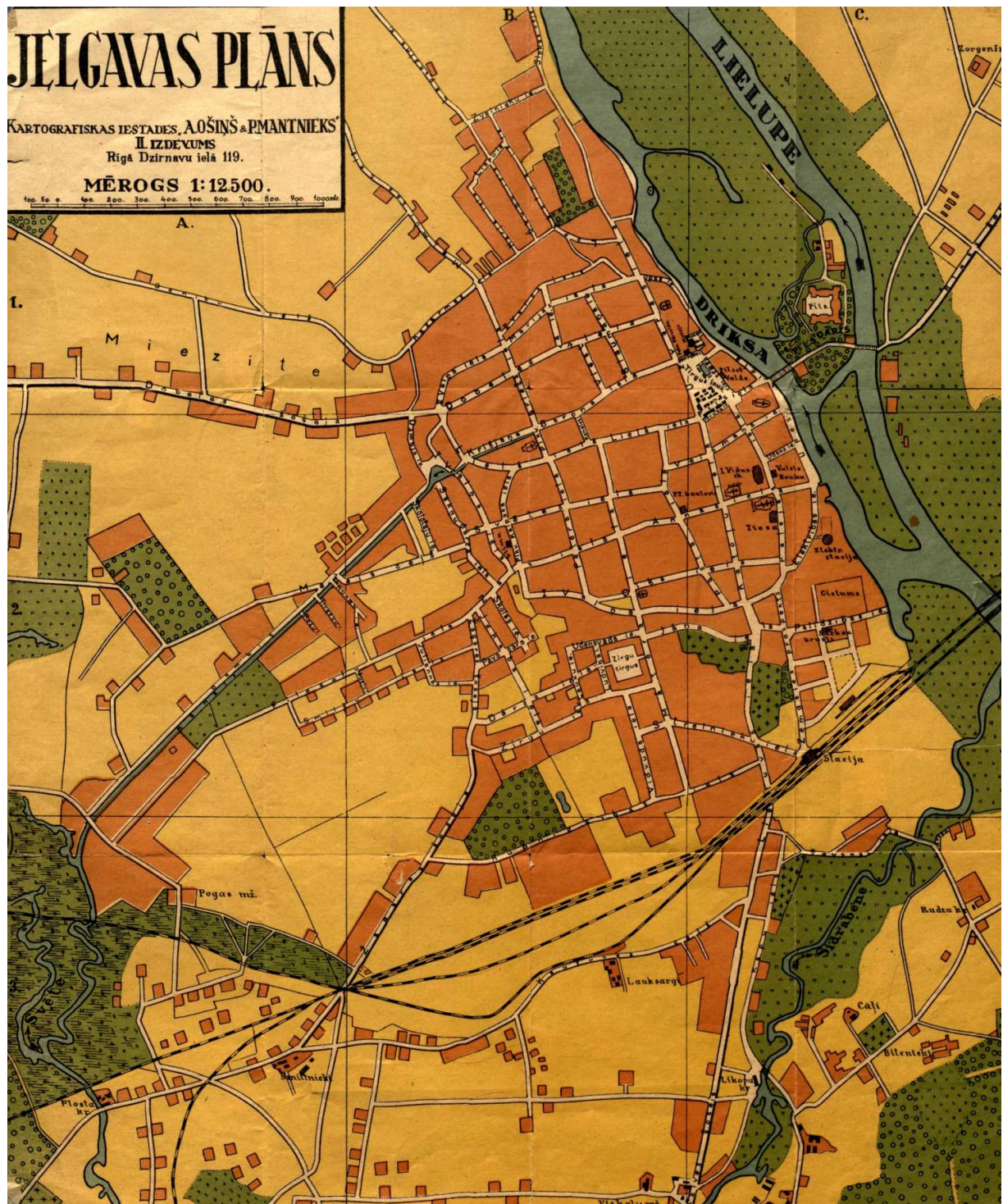
Attēli

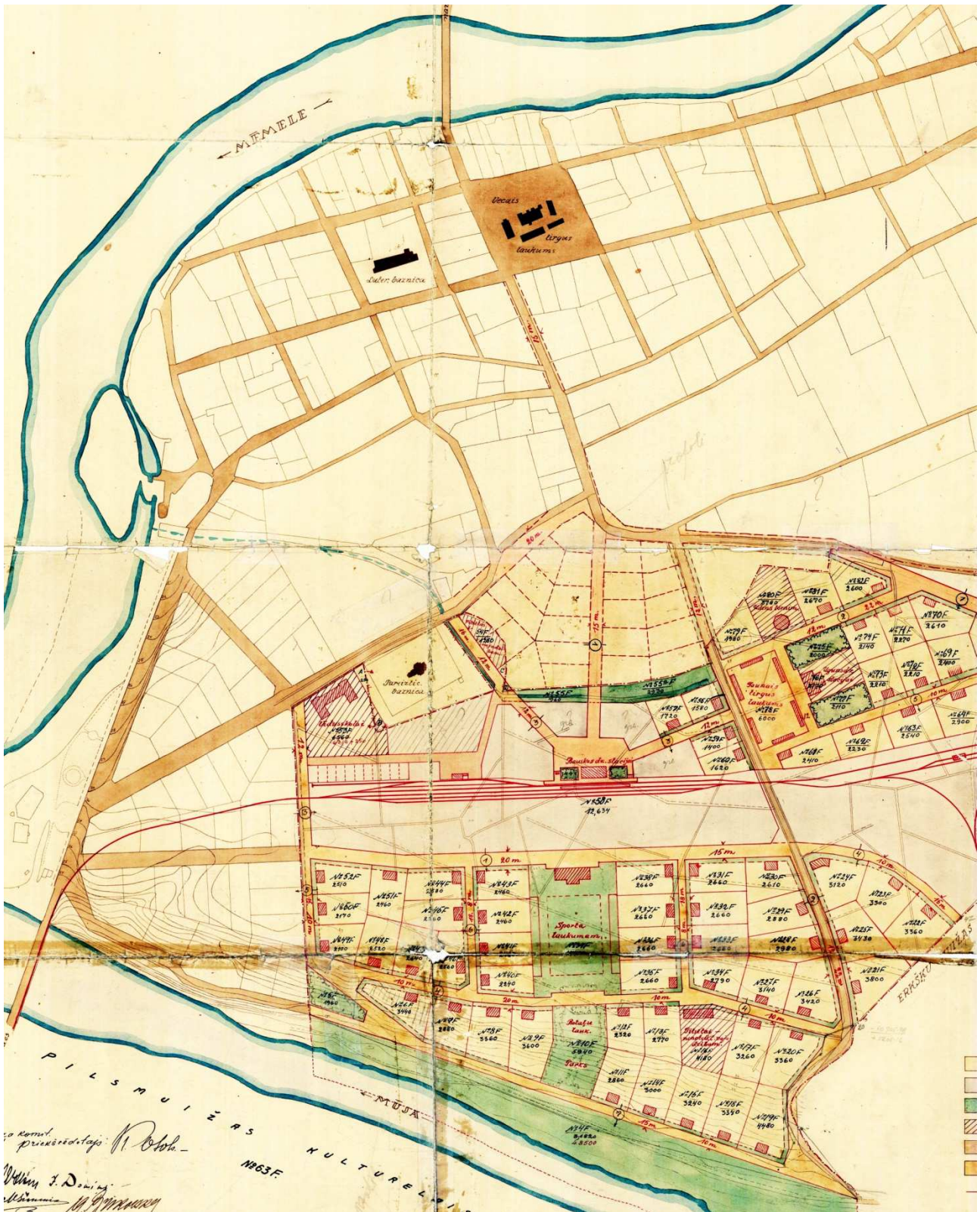
1. att. Latvijas ceļu un pagastu robežu kartes fragments ar Kurzemes un Zemgales apriņķiem. 1931. (LNB-1).

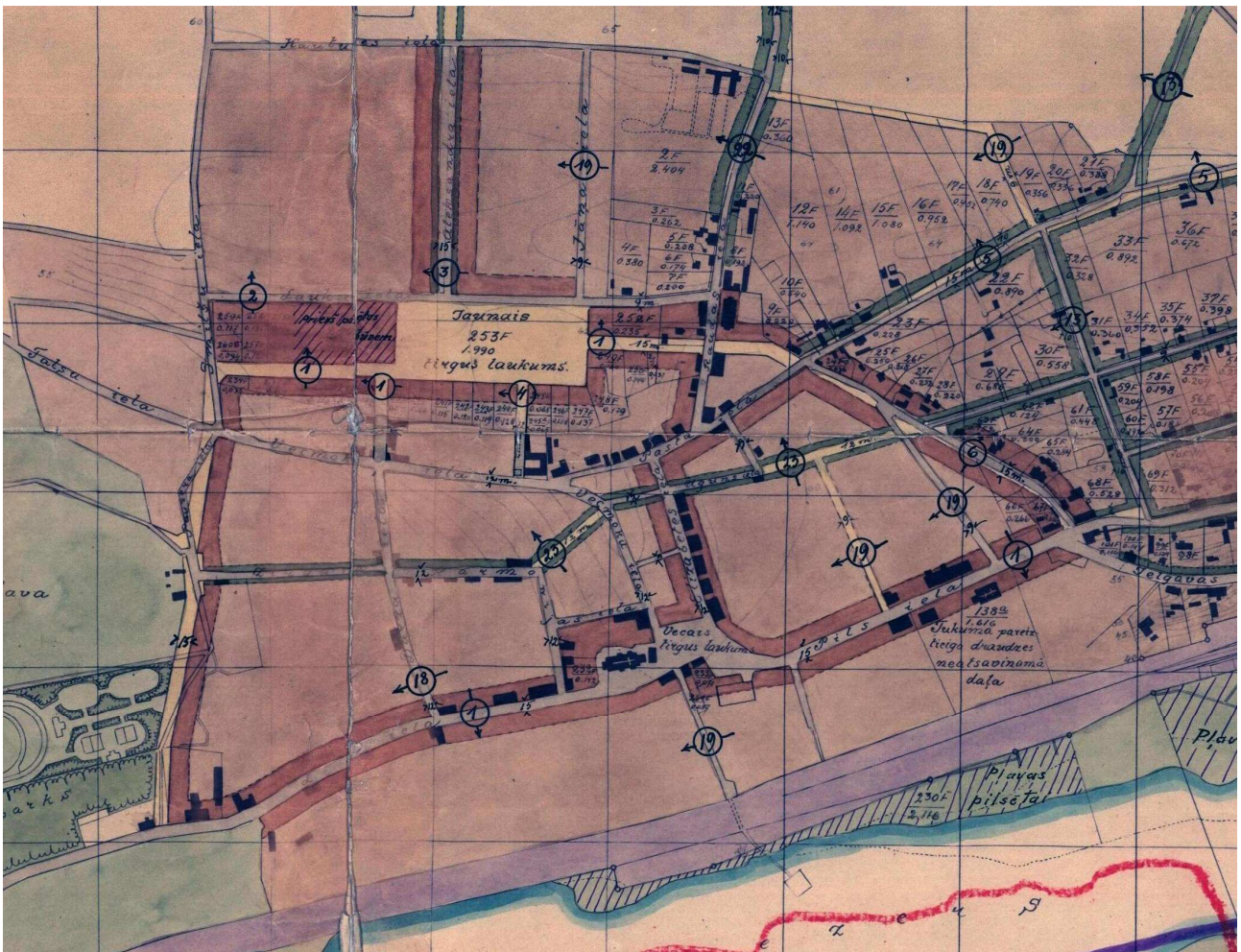
3. att. Ventspils pilsētas situācijas plāna fragments. 1922. (LVVA-6828-6-4886).

4. att. Jelgavas plāns. (A. Ošiņš un P. Mantnieks).

5. att. Bauskas pilsētas plāna fragments. 1923. (LVVA-1679-156-103).

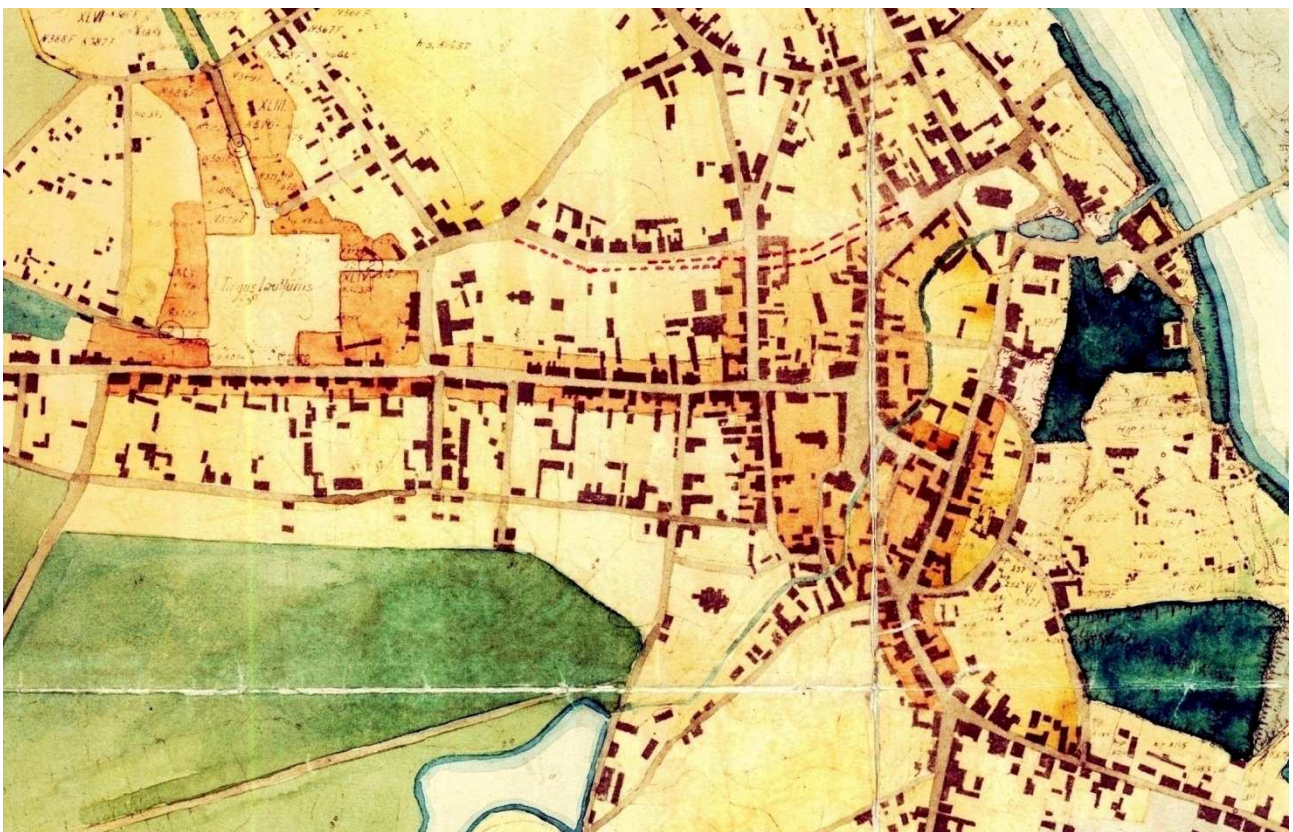
6. att. Tukuma pilsētas plāns. 1925. (LVVA-6828-2-789a).

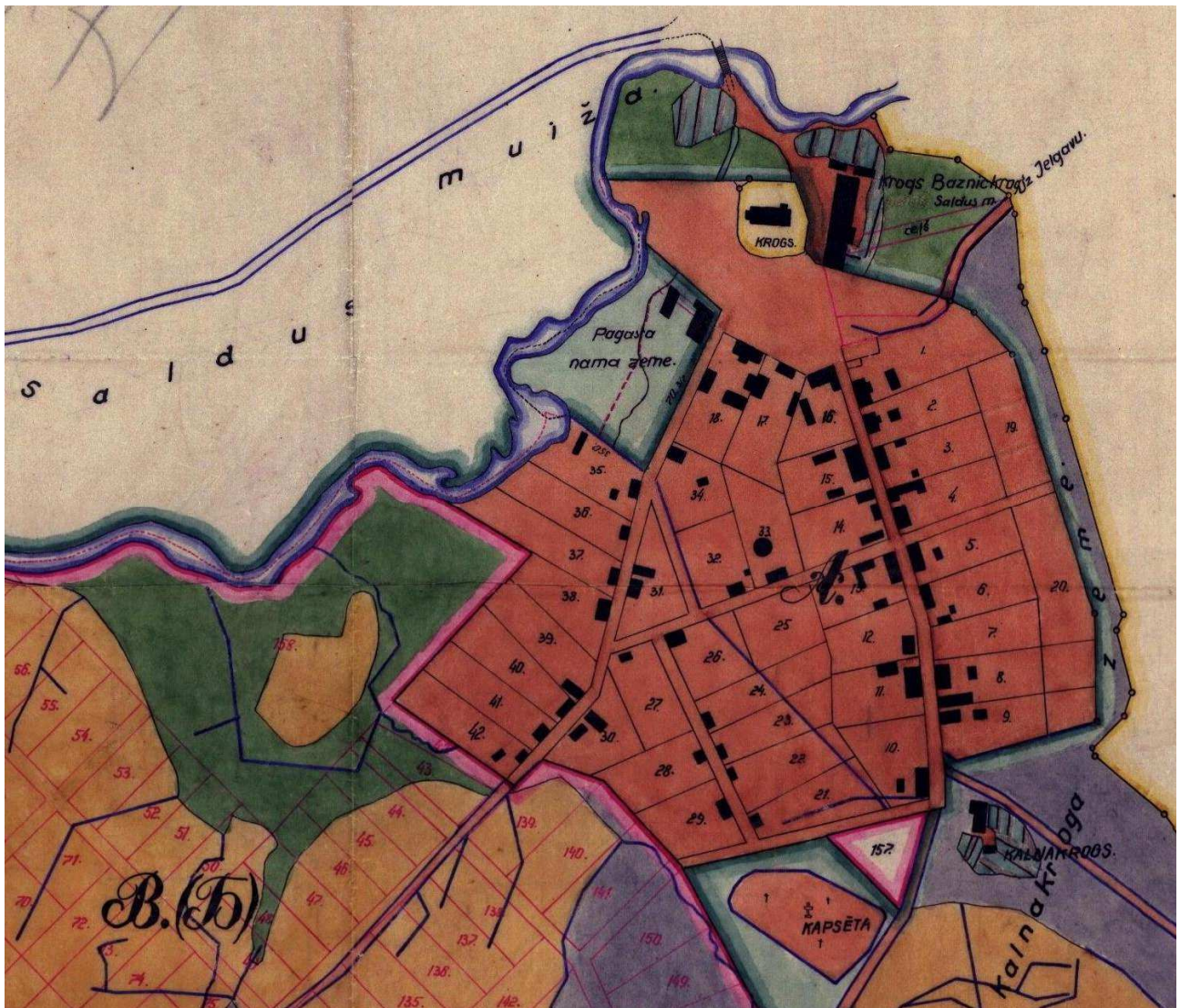
7. att. Aizputes pilsētas apkārtnes fonda zemju sadalīšanas plāna fragments. 1924.
(LVVA-6828-2-445).

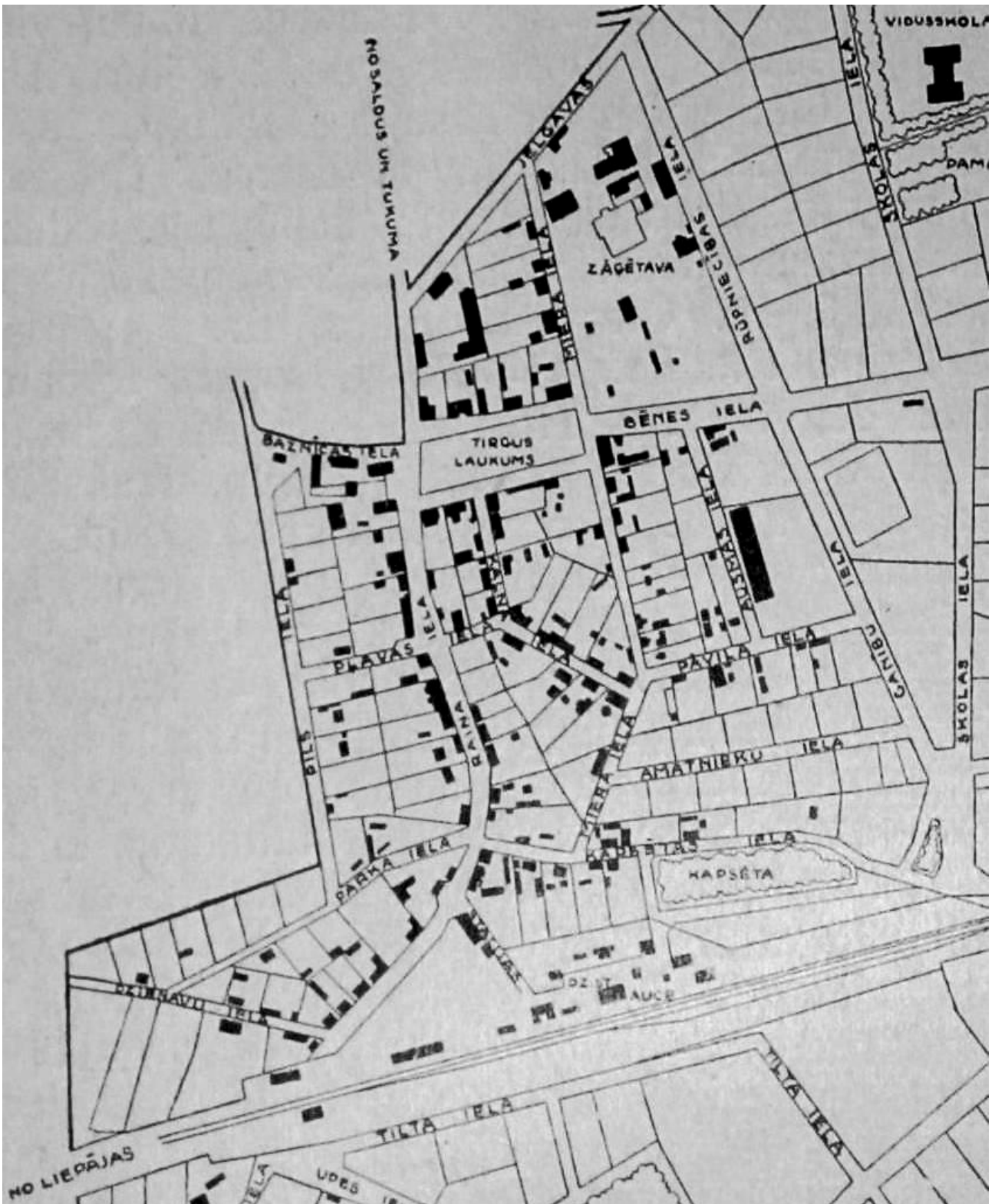
8. att. Talsu pilsētas apbūves plāna fragments. 1930. (LVVA-6828-2-788).

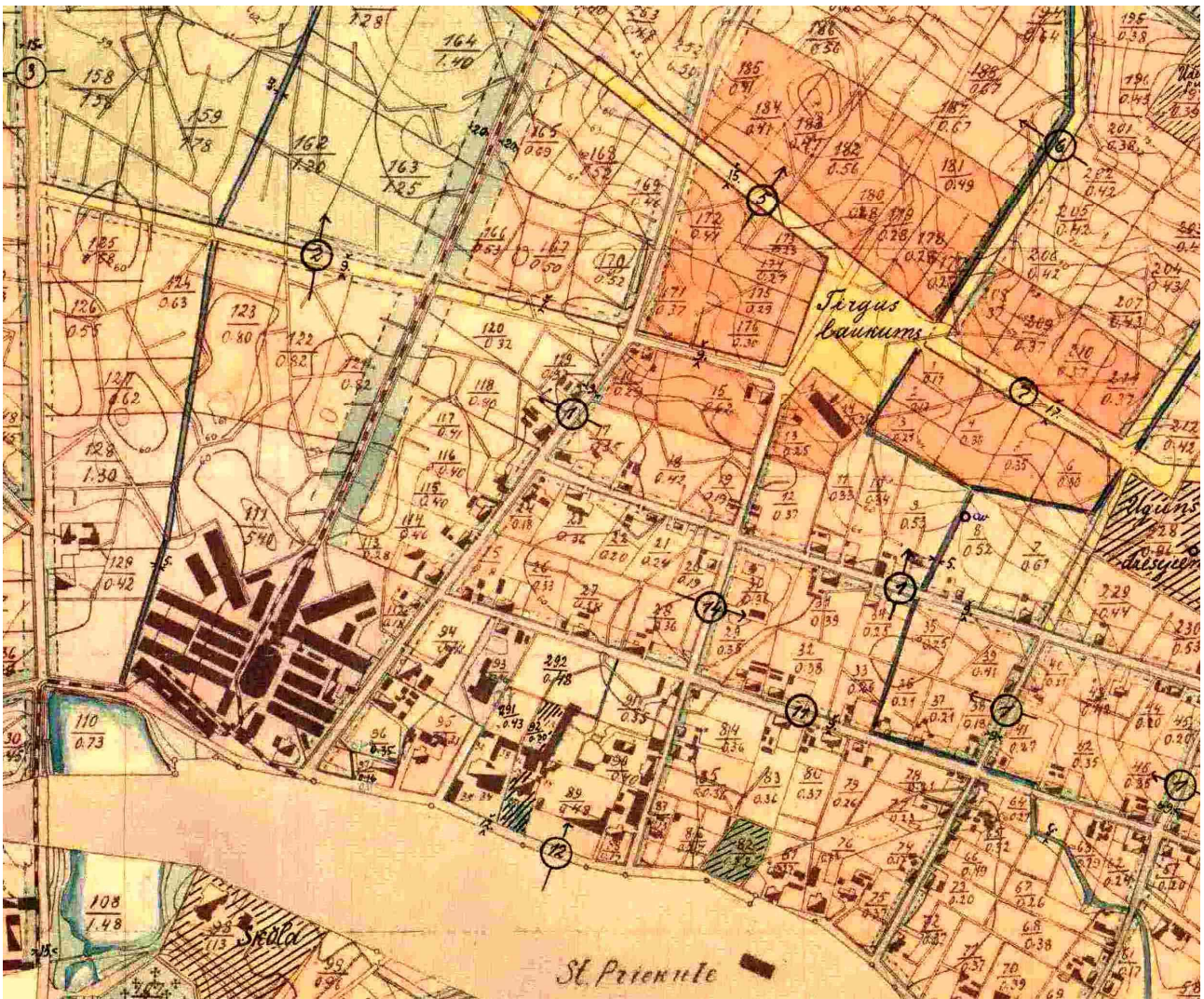
9. att. Kuldīgas pilsētas apbūves plāna fragments. (LVVA-1679-162-477).

10. att. Saldus miesta plāna fragments. 1923. (LVVA-6828-2-780).

11. att. Auces pilsētas plāns. (Salnais, 1936: 66).

12. att. Priekules miesta un apkārtnes apbūves plāna fragments. 1924. (LVVA-6828-2-563).